

Türk Dili Derneği - 4

ÖZLEŞTİRME KILAVUZU

Türkçede ÖzleŐtirmeciliđiñ Ana Çizgileri

Hasan Şahin KIZILCIK

2018

KUTLU YAYINEVİ

göksel sözcükleriñ yayıncısı

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
yayıncı belgesi: 32156

bétik: 88

Yazar: **Hasan Şahin KIZILCIK**
Düzelten: **Oktay DOĞANGÜN**
Kapak tasarımcısı: **Cafer ULUÇ**

1. baskı: Ekim, 2018 – İstanbul, 500 eşlem

ISBN: 978-605-9672-64-1

Türk Dili Dérneğiniñ 08.09.2018 günaylı 120 sayılı yargısı ile
yayımlanmıştır.

© **Hasan Şahin KIZILCIK**

Tüm içerik yazarının sorumluluğundadır. Yayınevi yalnızca basım, dağıtım ve satış işlemlerinden yükümlüdür.

TÜRK DİLİ DÉRNEĞİ

Mecidiyeköy Mah. Şehit Er Cihan Namlı Cad. No: 41A/25 Şişli/İstanbul
iletisim@turkdilidernegi.org.tr

KUTLU YAYINEVİ – göksel sözcükleriñ yayıncısı

Siyavuşpaşa Mah. Aydede Sok. No: 2A Bahçelievler/İstanbul
Çağrı: 0212 603 5661 istek@kutluyayinevi.com

Akoğul Basımevi: 33366

Yayınevi

TÜRK DİLİ DÉRNEĐİ

Türk Dili Dérneđiniñ amacı; târihî ve çağdaş Türk dil ve ağızlarını korumak, yaşatmak, dilbilimsel ölçütler ışığında araştırmak ve araştırma ortamına katkıda bulunmaktır. Dérnek, bu amaçlar doğrultusunda hem üyelerine hem de Türk ulusu kamuoyuna gérekli koşul ve olanakları sağlamayı görev édirir.

www.turkdilidernegi.org.tr

Mecidiyeköy Mah. Şehit Er Cihan Namlı Cad.

No: 41A-25 Şişli/İstanbul

iletisim@turkdilidernegi.org.tr

HASAN ŞAHİN KIZILCIK

19 Ekim 1980 günü Kastamonu'da doğdu. Annesini ve babasını oğretmen olması ndeniyle eğitim yaşamı, başka başka kentlerde geçti. Türkçe sevgisini, ilk olarak Türkçe Oğretmeni olan annesinden edindi. Gazi Eğitim Fakültesi'nde Fizik Oğretmenliği ana bilim dalını tezsiz yüksek lisans düzeyinde bitirdi (2003). Ardından aynı alanda tezli yüksek lisans (2004) ve doktorasını (2012) tamamladı. Bu sırada aynı bölümde oğretim yesi olarak göreve başladı. Doktoranı ardından Anadolu niversitesi'nde çocukluğundan bri özel ilgi alanı olan Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü okudu. Bugün de oğretim yeliği görevini sürdürmektedir. Evli ve baba adayıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	7
DİL NÉDİR?	10
TÜRKÇENİN KÖKENİ VE YAPISI.....	15
Altay Dil Kuramı Nédir?	17
Türkçenin Kökeni	22
Seslemler	25
Türkçenin Yapısı ve Doğuşu	27
Köklerin Oluşumu	29
Eklerin Oluşumu.....	33
Sayılar ve Diller	35
TÜRKÇENİN KISA GEÇMİŞİ	39
Yazı Dili Türkçe	42
TÜRK DİLLERİ	48
Türkiye Türkçesinin Yeri ve Sözvarlığı.....	50
Ortak Türkçe Amacı	53
TÜRKÇENİN BAŞINA GELENLER	57
DOĞU DİLLERİ ÉTKİSİNDE TÜRKÇE	57
Osmanlıca Nedir, Ne déğildir?.....	64
BATI DİLLERİ ÉTKİSİNDEKİ TÜRKÇE	70
Cumhuriyet Dönemi Türkçe	71
21. Yüzyılda Türkçenin Durumu.....	73
DİLDE ÖZLEŞTİRME VE İLKELERİ	78
Dünden Bugüne Dilde Özleştirme	80
Dilde Özleştirmenin Türleri ve Düzeyleri 88	
Dilde Özleştirme Nasıl Olmalı, Nasıl Olmamalı?.....	91

Aşırıılık (İfrat) ve Düşürücülük (Tefrit) Konusu	97
DİL SİYASETİ	99
Éğitimde, Bilimde ve Sanatta Türkçe ...	100
Basın ve Yayında Türkçe.....	105
Ticarette Türkçe	105
İnançta Türkçe.....	109
Kişi Adlarında Türkçe.....	116
Azınlık Dilleri, Yérel Diller ve Koñuşma Biçimleri	120
ÖZLEŞTİRMEYE İLİŞKİN SORU VE YANITLAR	124
Türkçeleşmiş Türkçe Midir?.....	124
Önemli Olan Yalnızca Añlamak Mı?	127
Dilimize Yérleşmiş Sözcükler Çıkarılabilir Mi?	129
Yabancı Sözcükleri Çıkarmak Dilimizi Yoksullaştırır Mı?.....	134
İnançtaşlarımızdan Aldığımız Sözcükler Kalmalı Mıdır?	138
Doğulu Sözcüklerin Yérine Batılı Sözcükler Mi Getirildi?	139
İmparatorluk Dili De Nedir?	141
<i>Fethettiğimiz Sözcükler</i> Ne Démek?	143
Uydurmacılık Suçlamaları Doğru Mu? .	144
Dile Müdahale Édilebilir Mi?.....	146
Ölmüş Sözcükleri Diriltmek Doğru Mudur?	147

Türkçeleri Aflamı Tam Karşılıyor Mu?	148
Türetilen Sözcüklerin Tümü Çağrışimli Mı Olmalı?	150
Başka Diller Sözcük Alıyor, Biz Néden Almamalıyız?	151
Özleştirme, Atalarımızla Olan Bağımızı Koparıyor Mu?	154
Dilde Özleşme Ortak Türkçe Amacına Zarar Mı Veriyor?	159
Ulusçular Bile Özleştirmeye Karşı Mı?..	160
Atatürk Özleştirmecilikten Döndü Mü?163	163
Kimi Türk Dili Uzmanları Özleştirmeciliğe Néden Karşı?	165
İngilizce Evrensel Dil Midir?	168
Biliminin Dili Nedir?	170
Özleşmiş Türkçe ile Sanat ve Felsefe Yapılır Mı?	173
Dilde Özleştirme Akımı Siyasi Midir?	175
İki Sözcük Benziyorsa Kimindir?.....	176
Özleştirmeciler Türkçeyi Géiletmeye Mi Çalışıyor?.....	177
Özleştirme Uzman İşi Midir?	178
YAZI DEVRİMİNE YÖNELİK SORU VE YANITLAR	180
Bir Gecede Cahil Mi Kaldık?.....	180
Dedelerimizin Yazdıklarını Néden Okuyamıyoruz?.....	182
Yazı Devrimi İle Halk İslam'dan Mı Uzaklaştırıldı?.....	184
Latin Abecesi Bizi Türklükten Mi Uzaklaştırdı?	190
Göktürk Abecesi Bizim Déğil Mi?.....	192

ÖTEKİ SORU VE YANITLAR.....	195
Türkçe Yoksul Bir Dil Midir?	195
İngilizcede Bir Milyon Sözcük Mü Var? 203	203
<i>Tañrı</i> Démek Kafirlik Mi?.....	204
Türkçede Karşılama ve Uğurlama Sözlere Yok Mu?	208
<i>Yanıt</i> ve <i>Örnek</i> Sözcükleri Uydurma Mı?	209
<i>±sAl</i> Eki Türkçe Mi?	210
<i>+mAn</i> ve <i>-mAn</i> Ekleri Türkçe Mi?.....	213
DİL SORUNLARI	215
YAZIM VE ABECEMİZİN YÉTERLİLİĐİ.....	215
Şapka (Düzeltme İmi) Üzerine Tartışmalar	221
Kısaltmalar Konusu.....	228
Yabancı Özel Adların Yazımı Sorunu	230
Damgaların Okunma Sorunu.....	235
Düğmelik Sorunu.....	236
BİRLEŞİK SÖZCÜKLER SORUNU	237
KISIRLAŞAN DİL SORUNU	240
DİLDE KADIN ERKEK EŞİTSİZLİĞİ	242
YAYGIN DİLBİLGİSİ SORUNLARI	245
Belirtisiz Ad Tamlamalarındaki Yañılgı .	245
Yardımcı Eylem Kullanımı.....	245
Çatılı Eylemlerdeki Yañılışlar	246
<i>Kocaeli'ne</i> Mi, <i>Kocaeli'ye</i> Mi?.....	248
<i>Benle</i> Mi <i>Benimle</i> Mi?	251
SON SÖZ	253
KAYNAKLAR.....	254

ÖÑ SÖZ

Türkçe, ekinimiziñ ana taşıyıcısı, ulus olmamızıñ ana ögesidir. Yéryüzünde *ulus* kavramı ortaya çıktığında, bu kavramıñ ana ögesi dil olmuştur. Aynı ana dili konuşan toplumlar aynı ulusuñ parçaları sayılmıştır. Dil ayrılıkları, ulusuñ ayrılması için ana néden olarak gösterilmiştir. Ulus devletler döneminde yaşadığımız da düşünlürse, diliñ né déñli önemli olduğu yadsınamaz.

Biñlerce yıllık geçmişiyle Türkçe; yéryüzündeki eñ eski, eñ yaygın, eñ üretken ve eñ yétkin dillerden biridir. Bu diliñ başına gelenler, söylemesi uygun düşerse, pişmiş tavuđuñ başına gelmedi. Çok sıkıntılı dönemler atlattı ve yok olmanıñ éşiğinden dönerek bugünlere geldi. Ancak tehlike tümüyle soña érmedi. Hız çağına dönüşmüş çağımızda, geçmiş sorunlarıñ kalıntılarıñ yanında, Türkçe başka sorunlarla yüz yüze kalmakta. Bunları aşmak için çocuklarından, démeli bizden yardım bekliyor.

İşte bu yapıtı, Türkçe için elimden geleni yapabildiğim tek néñi¹, düşüncelerimi sunmak adına yazdım. Bu yapıt, yıllarca Türkçe ve dilbilim ile ilgili okuduğum birçok yapıttan éindiğim bilgi, birikim ve déneyimiñ bir ürünüdür. Bu yapıtı oluşturuken, 2010'dan bu yana kendi adıyla, başka adla veya adsız olarak türlü alanlarda paylaştığım veya paylaşmadığım önceki yazılarımdan yararlandım. Bana yapıtları ile yol gösteren, okuduğum yapıtları yazan ve baña ulaşmasını sağlayan değerli kişilere gönül borcum var. Bu borcu biraz olsun ödeyebilmek ve başkalarının da bu koñuda néler düşündüğümü añlamaları için bu yapıtı oluşturdum.

Bu yapıtta, dil kavramı ve Türkçe ile ilgili bildiğim temel bilgileriñ yanı sıra, ülkemizde yoğun tartışmalara néden olan **özleştirmecilik** akımınıñ değerlendirmesi, açıklaması, özleştirmeciliğın nasıl olması ve olmaması gerektiği ile ilgili düşüncelerim yér almaktadır. Ek olarak, özleştirmecilik ile ilgili sıkça sorulañ sorulara yanıtlar vérmeye çalıştım. Ayrıca, dilimizle ilgili kimi sorunlara da değinmeye, elimden geldiğince çözüm üretmeye çabaladım. Kimileyin, añlamı güçlendirmek ve pékiştirmek için kimileyin de añımsatmalar yapmak için yinelemeler yaptım.

Bu yapıtta olabildiğince duru ve özleşmiş bir Türkçe kullanmaya özen gösterdim. Yapıttaki Türkçe sözcük oranı (özel adları, doğrudan alıntıları, sayıları ve örnek olarak vériten sözcükleri çıkardığımızda) bélirlenmiştir ve %94 dolayındadır.

---

¹ néñ (T.): şey (Ar.)

Yapıt içinde ilk k z karşılaştığınız, anlamını bilmiyor olabileceğiniz çok az da olsa sözcükle karşılaşabilirsiniz. Bunlardan kimisinin dip e² olarak bilinen karşılığını v rdim. Kalanının da anlamını bağlamdan çıkarmanız olasıdır. Ancak çoğunlukla anlaşılabilir, herkesin bildiği, tanıdığı, anladığı sözcükleri seçmeye  zen gösterdim.

Bu b tiğin yazılmasında ve size ulaşmasında, başta  yesi olduğum Türk Dili D rneđi, Türkçesi Varken Topluluđu ve Kutlu Yayinevi olmak üzere katkı sağlayan her oluşuma ve bu oluşumların yöneticilerine; bana destek olan ve ilk okumayı yapan eşime, bana Türkçeyi sevdiren  mekli Türkçe  đretmeni anneme; bugüne gelmemde önemi büyük olan babama, kardeşime, arkadaşlarıma ve adını sayamadığım nice Türkçe g n ll s ne teşekkür öderim. Hepsinden de önce, tüm yoğunluğuna karşın zaman ayırıp bu yapıtı okuyup d zeltmenlik yapan, yağlışlarımı düzelten, eksiklerimi söyleyen, bu b tikte büyük  međi olan Türk Dili D rneđi'niň başkan yardımcısı Oktay Dođangün'e teşekkür öderim.

Soň olarak b lirtmeliyim ki, dille ilgili her koňunuň eň iyisini bildiđimi ileri sürmek gibi bir düřüncem hiç olmadı. Yađlıřlar veya yađlıř çıkarımlar yapmak herkesin yapabileceđi dođal bir n ndir. Yapıt içerisinde bilgi eksikliđinden dolayı olası yađlıřlarım, eksiklerim ve deđinmeyi atladıđım koňular olabilir. Ayrıca yađlıř kullanımlarım, yazımda veya anlamda yađlıř yaptıđım sözcükler olabilir. Elimden geleniň eň iyisini yapmaya çaba gösterdim. Dilim ve elim s r t  ise, beni bađıřlayınız.

Bu yapıtı, doğumunu dört gözle b kleğim bebeğimize adıyorum.

İyi okumalar...

Hasan şahin KIZILCIK

Ankara, 2018

---

² **dip e** (T.): dipnot (T.+Fr.)

“Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli hissin gelişmesinde başlıca étkendir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki, bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

DİL NÉDİR?

Yéryüzünde kişioğlunuñ büyük topluluklarla yaşamasınıñ ve egemen güç konumunda, besin piramidiniñ eñ üstünde yer almasınıñ eñ büyük nédeni, iletişim becerileridir. Yéryüzünde öğrendiklerini soñraki kuşağa aktarabilen ve birikimli olarak bilgilerini artırabilen tek tür biziz. Öyle ki, örneğın bir ayı, kaplan veya bir keçi, déñeyimleri ile bir bilgi édinmiş olsa bile, o bilgiyi soñraki kuşağa aktarma becerisine bizde olduğu déñli iye³ déğildirler. Kişioğlu, bu beceriden ötürü sürekli gelişmiş ve besin zinciriniñ tepesine adım adım çıkmıştır. Örneğın, bilimsel araştırmalar, eski avcı toplayıcı öbekleriniñ yırtıcılarıñ avı olduğunu, çoğu kéz yırtıcılarıñ avlarından kalanlarla beslendiklerini göstermektedir. Oysa günümüzde doğanıñ eñ yırtıcı türü kişioğludur.

Bu değışimde, kişioğlunuñ türler arasında eñ üstte yerini almasında eñ büyük pay, iletişim becerileriniñdir. Çünkü örgütlenebilmiş, plan kurabilmiş, zihinsel olarak gelişmiş ve doğadaki güçlerini sürekli artırabilmişlerdir. Bunu da büyük ölçüde dil sağlamıştır.

Kişioğlunu iletişimle türler arasında doruğa çıkararak dil, bilginiñ birikmesi ve soñraki kuşaklara aktarılmasında başta gelir. Bu biçimiyle dil, ekiniñ⁴ oluşmasında da başta gelen öge olmuştur. Dil, ekindir. Dil toplumuñ ortak değerlerinden biri, üstelik eñ önemlisidir. Ortak bir dil konuşmayan toplumlar bir arada yaşayamazlar, ortak değer üretmez olurlar. Dil bir toplumuñ algılayışıñıñ, ekininiñ, usunuñ, gönlünüñ ve yaşam biçiminiñ bir ürünüdür. Añlaşmak ve birbirini añlamak için ilk koşul, aynı dili koñuşmaktır. Aynı dilleri koñuşan toplumlar, başkalaşır ve ayrışır.

Dil, tüm kişileriñ beyninde aynı bölgeleriñ beñzer biçimde çalışmasıyla var olur. Bu nédenle yéryüzündeki tüm dilleriñ ortak özellikleri ve ortak kuralları vardır. Dilbilim, génel olarak bu ortaklıkları inceler. Örneğın, tüm dillerde eylem, ad, öñad, bélirteç gibi sözcük türleri vardır. Tüm diller kendilerine özgü sözdizimlerine iye olsalar da tümceleriñ özne ve yüklem gibi değışmez öğeleri vardır.

Bilimsel kuramlara göre, yéryüzünde kişileriñ çıkardığı ilk sesler yansımalarından türemiştir. Kişioğlu ilk öñce doğadaki seslere öykünmüştür. Daha soñra bu yansımalara başka sesler eşlik étmış ve diller oluşmuştur.

Doğadaki sesler her yerde aynı olmasına karşın yansımalar ekinseldir, ulusalıdır. Örneğın bir Türk, köpekleriñ çıkardığı sesi **hav** diye algılarken, bir İngiliz **woof** diye algılar. Oysa yéryüzünüñ her yerinde köpekler aynı biçimde ses çıkarır. Algı

³ **iyé** (T.): sahip (Ar.)

⁴ **ekin** (T.): kültür (Fr.)

tümüyle anlayış ile ilgilidir. Dolayısıyla dil algı ürünüdür. Algılar ise kalıttan, bölgeden, yaşam biçiminden etkilenir. Dili dönmediği için yabancı bir sözcüğü söyleyemeyen kişilerle karşılaşmışsınızdır. *Dilin dönmemesi* olarak belirtilen bu durum, aslında o kişilerin doğduktan sonra gelişen ağız ve gırtlak yapısının o sözlerin dilsel alışkanlıkları ile uyuşmamasından kaynaklanır. Toplumlar da edindikleri dilsel alışkanlıklara ve geliştirdikleri ağız ve gırtlak yapılarına uygun bir dil geliştirirler.

Daha doğar doğmaz bir bebeğin sesleri algılama ve onlara öykünme biçimi de kuşkusuz kalıtım ve çevrenin etkileşimi ile ilgilidir. Bebeklerin dilinde bile –né kadar beñzerlerse beñzesinler– küçük ayrılıklar hep olmuştur. Bu ayrılıklar bebeğin kalıtımının yanı sıra, daha anne karnında iken çevre ile etkileşime geçmesi sonucunu oluşturur. Bu yüzden insanın daha anne karnında annesinin, ailesinin ve yakın çevresinin koñuştuğu dile ana dili dédir. Ana dili, insanın içine işlemiş algılama biçimi ve yapısal özellikleri ile daha anne karnında öğrenilmeye başlanması ile var olur. Bilimsel araştırmalar bazı soñradan edinilen bilgilerin de kalıtım ile soñraki kuşaklara aktarılabildiğini göstermektedir⁵.

İnsanların yaşadığı bölgeden kalıtsal özelliklerine, alışkanlıklarından yaşam biçimlerine dék birçok étmen, algının oluşmasını etkiler. Bu yüzden evrensel bir algı ve evrensel bir ekin var olamayacağı için, evrensel bir dil de var olamaz. Kaldı ki, aynı dili koñuşan toplulukların bile yöresel koñuşmaları ayrılmıştır. Tüm dünyada ortak bir dilin koñuşulmasını düşlemek, böyle bir olgunun var olduğunu veya olabileceğini düşünmek yalnızca düştür. Ayrıca evrensel bir dil düşü, çoktúrlüğü yok étmek, tektúrlüğü dayatmak anlamına gelecektir. Kişioğlunun ekinsel varsıllığının eñ büyük yağıdır⁶.

Çok uzak bir geçmişte, yéryüzünde insanlar ilk var olduğunda ortak bir dil kullanmış olmaları düşüncesi günümüzde üzerinde durulan bir kuramdır. Az sayıda insandan oluşan küçük bir topluluk olarak var olan insanlar için bu olasıdır. Ancak insanların sayısı artıp, başka bölgelere yayılarak; kalıtsal, inançsal ve ekinsel gelişimleri ayrılmaya başladığında, doğal olarak dilleri de ayrışmalıdır.

Bir başka kuram ise, daha dillerin ilk var olduğu dönemlerde bile ayrı ve bağımsız olarak var olduklarını, dillerin daha sonra etkileşerek beñzeştiklerini söyler.

---

⁵ Konuyla ilgili bir haber: The Telegraph Newspaper: "Phobias may be memories passed down in genes from ancestors", 01.12.2013 - <https://www.telegraph.co.uk/news/science/science-news/10486479/Phobias-may-be-memories-passed-down-in-genes-from-ancestors.html>

Liu, Zuppan, Laird ve diğeri (2014). Maternal hematopoietic TNF, via milk chemokines, programs hippocampal development and memory. *Nature Neuroscience*, 17, 97–105.

Dias, Ressler (2014). Parental olfactory experience influences behavior and neural structure in subsequent generations. *Nature Neuroscience*, 17, 89–96.

⁶ yağı (T.): düşman (Far.)

Bu da diğerkuram gibikendi içinde tutarlıdır. Her iki durumda da diller ayrırır ve günümüzde yéryüzünde Birleşmiş Milletler'e göre 7000'i aşkın, kimilerine göre 8000'i bulan ayrı dil bulunmaktadır.

Geñel olarak diller, sözcükleriniñ yapısı bakımından üçe ayrılmaktadır. Bunlar:

- Tek seslemlı⁷ diller
- Bükünlü diller
- Eklemeli diller

Doğal olarak, yapısal yakınlığı olan dilleriñ tarihsel yakınlığı olduğu da düşünülebilir. Başka bir déyişle, yapıları beñzeyen diller, günümüzde başka dil ailelerinden olsalar bile geçmişiñ karañlık dönemlerinde aynı dil ailesinde yer alıyor olabilirler. Çünkü yapı değışimi kolay gerçekleşecek bir iş değıldir. Ancak birbirlerinden bağımsız olarak da beñzer yapılar geliştirmiş olabilirler. Zaman içinde sözcükler, kökler veya ekler tümüyle başka olabilir veya değışebilir. Ancak yapı kolay değışmez. Ancak doğal olarak hiç ilgileri olmasa da déñkgelim⁸ olarak yapı beñzerliğı de olabilir. Türkçe bunlardan üçüncü ulama girmektedir. İlk iki ulamdan kısaca söz edelim öñce.

Tek seslemlı dillere geñelde ilk olarak Çince ve Tibetçe örnek verilir. Kimi Afrika dilleri ve Vietnemca gibi kimi diller de bu ulamda yer alır. Sözcükler tek seslemden oluşur ve değışen anlam başka seslemlerle değıştirilir. Bu tür dillerde tñı ve vurgu anlamı ve sözcüğü değıştirebilir. Örneğın, Çince **ma** diye okunan söz, tñıya göre *anne* veya *at* anlamlarında iki ayrı sözcüğe déñk gelebilmektedir.

Bükünlü dillerde ise sözcükler; öñüne veya soñuna ekler alabildiğı gibi, çekimleme veya sözcük türetme sırasında sözcük kökü değışime uğrayabilir ve dışarıdan bakıldığında tanınmayacak duruma gelir. Ekler sözcüğüñ öñüne, ortasına veya soñuna gelebilir. Kimi dillerde ise sözcük kökü ile yeñi sözcük veya sözcük çekimi arasında açık bir bağı, ilgiyi gösteren bir iz vardır. Sözcük kökündeki ana sesler yeñi sözcükte veya sözcük biçiminde hep kalırlar. *Hint-Avrupa dilleri* (Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, vb.) ve *Sami dilleri* (Arapça, İbranice, Aramca, vb.) bu yapıdadır. Örneğın, İngilizcedeki **choose** eyleminiñ **choose/chose/chosen** biçiminde çekimlendiğini biliriz. Beñzer biçimde, İngilizcedeki **go** eylemi, **go/went/gone** biçiminde çekimlenir. Burada kök sözcük değışime uğramıştır. Yine örneğın Arapçadaki **faal, fiil, fâil** gibi sözcükler de aynı kökten türetilmiş sözcüklerdir. Sözcükleriñ kökleri değışmiştir türetim sırasında. İşte buna **bükünlü yapı** dédir.

⁷ **Seslem** (T.): hece (Ar.)

⁸ **denkgelim** (T.): rastlantı (Far.)

Gelelim eklemeli dillere... Türkçe bu yapıdaki dillerin içindeki en iyi örneklerdendir. Türkçenin kollarının tümü soñdan eklemelidir. Ana kökte değişim olmaz. Örneğin **gel** -> **geliyor** > **geliyorum** gibi çekimlenir. Sözcük türetirken de beñzer bir durum söz koñusudur. Örneğin **göz** > **gözlük** > **gözlükçü** gibi...

Günümüzde; Türkçe, Moğolca, Tunguzca, Japonca, Korece, Abhazca, Fince, Samoyetçe, Macarca, Baskça, Çeçence, Çerkesce, Lazca, Gürcüce ve Kızılderili dillerinden Karaayakça gibi diller bu yapıdadır. Geçmiş dönemlerde var olan ancak günümüzde yok olmuş bazı eklemeli diller de vardır. Elamice, Hattice, Hurrice, Urartuca, Gutça, Kassitçe, Lullubice ve Sümerce bunlardandır.

Geçmiş ile ilgili yapılan araştırmalarda diller önem tutar. Geçmiş toplulukların dil yapıları, onların günümüz toplumlarıyla da ilişkisini anlamak açısından değerlidir. Nasıl ki günümüzde Altay Dilleri, Ural Dilleri ve bazı birtakım dillerin yapılarının eklemeli yapıda oluşu bizi başka beñzerlikler aramaya itiyorsa, geçmişteki beñzer yapıdaki diller arasında ve günümüzdeki dillerle arasında da ilişkiler aramaya itmektedir. Ancak bu durum, ilişkisinin kesin varlığını göstermez.

Dilin yapısını etkileyen önemli bir etmen iklim ve coğrafya koşullarıdır. Örneğin; soğuk iklimde yaşayanların dilleri genelde daha sert seslerden ve keskin sözcüklerden oluşurken, sıcak iklimde yaşayanların dilleri ise daha yumuşak seslerden oluşmaktadır. Sibirya'daki Türklerin konuştukları Türkçe daha sert iken, güneye göç etmiş olanlarda (örneğin bizde) yumuşama görülmüştür. Buna örnek olarak, Türkiye Türkçesindeki söz başı durumunda ötümlü (yumuşak) /d-/ sesi (**démir**, **damga**, vb.), Kazak Türkçesinde söz başı durumunda ötümsüz (sert) /t-/ sesi (**témir**, **tañba**, vb.) olarak görülmesi verilebilir. Beñzer biçimde Kuzey Avrupa dilleri sert seslerden oluşmuş iken Arap, Hint ve Fars dilleri daha yumuşak seslerden oluşmuştur. Bu ağız deviniminin sıcaklıktan etkilenmesinin bir sonucudur. Sıcakta sert sesleri, soğukta ise yumuşak sesleri çıkarmanın güçlüğünden ileri gelir. Bu da aynı dili konuşan, başka bölgelerde yaşayanlar arasında bile ses dönüşümleri ile ayrışmayı getirir.

Dilde etkili olan bir başka etmen de inançtır. Dillerin ortaya çıkışından etkileşmelerine dek birçok alanda inanç etkilidir. Örneğin Hıristiyan toplumlar Latince-den, Müslüman toplumlar Arapçadan etkilenmişlerdir. Bunun nedeni, ekinsel etkilidir. Ekinsel etkileşim, inancın birçok koñuda olduğu gibi dili de etkilemesine neden olmuştur. Yeni bir inanca geçen toplum, ilk olarak öykünme ile tapınma işlemini yerine getirir. Kişi, ister istemez inancı öğrendiği toplumuñ sözcüklerini, kutsal olana saygısızlık etme korkusu ile doğrudan alır. Bilinlendiğinde ise kimi kez bu durumu alışkanlıkla sürdürür. Kimi kez de inançsal öğretmenleri olan uluslar, terimleri kendi dillerine çevirmelerine korkutarak engel olur. Örneğin İncil'in Latinceye ve oradan da ulusal dillere çevrilmesi zaman almıştır. Beñzer durum Kuran için de geçerlidir ve hatta daha katı olarak sürmektedir.

Daha soñra bu étkileme, inançsal terimlerle sınırlı kalmaz ve yayılır. Burada kutsal olana karşı duyulan saygının, ekinel sömürüye araç édilmesiniñ etkisi büyüktür. Örneğin; Türkler İslam'ı çoğunlukla Farslardan öğrenmişlerdir. Bu nédenledir ki birçok inançsal terimimiz Farsçadır. Bunların içinde; **peygamber, oruç, namaz, abdest** gibi birçok önemli terim bulunmaktadır. Bu etkileşim inançsal terimlerle sınırlı kalmamış, diğerk birçok alana da yayılmıştır.

Toplumların yaşadığı bölgeden kalıtsal özelliklerine ve inançlarına dek birçok etmen algının ve dilin oluşmasını etkiler. Bu yüzden evrensel bir algı ve evrensel bir ekin var olamayacağı için, ayrıca bölgesel ayrımlar hep var olacağı için evrensel bir dil de bildiğimiz anlamda var olamaz. Her né kadar günümüzde iletişim artmış olsa da evrensel dil düşüncesiniñ gerçekleşmesi olasılık dışıdır. Bu nédenle sık sık yayılmacı ve sömürgeci siyaset anlayışının vurguladığı “Dünya Dili” düşüncesi koca bir yalandır. “Dünya Dili” düşüncesi yayılmacı anlayışın bir ürünüdür.

Toplumları soylara ve uluslara bölen en köklü etki dil olmuştur. Bu yüzden ulusal dil kullanmayı insanlar arasında bölünmenin sorumlusu olarak görenler vardır. Oysa kişiöglü bölündüğü için dil ayrılmıştır, dil ayrıldığı için bölünmüş değildir. Burada néden-soñuç ikilisi ters kurulmaktadır. Yeryüzünde yaşayan tüm insanlar, yerel ekinlerin ve dillerin korunmasını önemli görmektedir. Çünkü yeryüzünü varlıklı bir yer yapan, başka başka düşünceler, inanışlar ve ekinlerdir. Bunları yok edip, tek bir *Dünya Dili* veya *Ekini* veya *İnanıcı* veya *Toplumunu* yaratma düşüncesi beñzeşmeyi ve varsılığımızı yok étmeyi amaçlar. Bu yüzden bu düşünce en başta kişiöglünün yağısıdır.

TÜRKÇENİN KÖKENİ VE YAPISI

Türkçe, yeryüzündeki en eski ve en yetkin dillerden biridir. Altay dil ailesinin bir kolu olan Türkçenin geçmişi tümüyle bilinmemektedir. Ne yazık ki Türkçeye ilişkin yazılı kaynaklar çok eski değildir. Ancak yapısı bize yaşı konusunda ipuçları vermektedir.

Altay dil kuramı ile ilgili çalışmaları ve Sümerce-Türkçe karşılaştırmaları bilim çevrelerinde ilgi gören Prof. Dr. Osman Nedim Tuña, ABD’de yaptığı doktora çalışması ve sonrasında yayınladığı bilimsel çalışmalarla Türkçenin geçmişine ışık tutmuştur. Türkçenin Altayca ana dilinden ayrılarak ayrı bir dil olarak yeryüzünde ortaya çıkışının MÖ 6400’lü yıllara (Bundan yaklaşık 8352±300 yıl önce) dayandığını bulmuştur⁹. Bunu; Türkçenin yapısal özelliklerini, bilinen geçmişini ve dillerin doğal değişimlerinin alacağı süreleri göz önünde bulundurarak kuramsal olarak belirlemiştir¹⁰.

Bu belirleme yaklaşık bir değer verse de Türkçenin, kökeni olan eski Ana Altaycadan çok uzun zaman önce ayrıldığı ve ayrı bir dil biçimine geldiği söylenebilir. Kuramlara göre; Altaycadan ilk ayrılan dil olan Türkçe, kendinden sonra ayrılan Moğolca, Korece, Japonca gibi dillerden daha eskidir. Ayrıca çoğu dile göre az değişim göstermiş olmakla birlikte çok gelişmiştir. Bugün aynı dil ailesinden olduğu varsayılan Japonca gibi dillerde bulunmayan yapılar geliştirmiş¹¹ ve yetkinliğini artırmıştır. Altay dil ailesi içindeki en gelişmiş dilin Türkçe olduğunu söylemek abartı olmaz.

Türkçe oldukça geniş bir alana yayılmış ve etkileştiği dilleri etkilemiş, birikimini başka toplulukların ekinine taban oluşturacak dâhli dâhliere gömmüştür. Avrupa dillerinin çoğuna yüksek oranda etki etmiş olan Latince¹², çok eski bir dil sayılmaz. Yeryüzünde bilinen ilk uygarlıklardan biri olan Sümer dili¹³ ile Türkçe arasındaki ilişkiyi inceleyen Prof. Dr. Osman Nedim Tuna, Türkçenin kökenini çok daha eskiye götürmüştür.

Sümerce ile uğraşan diğer bilimciler de Prof. Dr. Tuña gibi, Türkçe gibi Altay dilleriyle Sümerce arasında ilgi kurmuşlardır. Türkçe ile Sümerce arasında kurulan ilişkiler son derece önemlidir. Prof. Dr. Tuña, Türkçe ile Sümerce arasında 168 ortak

---

⁹ Osman Nedim Tuna, “Sümerce ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi”, Türk Dil Kurumu Yayınları.

¹⁰ Kullandığı yöntem, dillerin akrabalıklarını değil ancak eğer akraba iseler yaşlarını öngörebilen sözcüksayımlama (*glottostatistics*) adlı bir yöntemdir ve *Swadesh 100 sözcük dizinine* uygulanmıştır.

¹¹ Örneğin Japoncada Şimdiki Zaman çekimi yoktur.

¹² MÖ 1. yüzyıl

¹³ MÖ 4. bin yıl

sözcüğüñ hem biçim hem de anlam olarak örtüştüğünü saptamıştır. Bunları örnekleyelim:

Sümerce ve Türkçede Örtüşen Sözcükler

<i>Sümerce</i>	<i>Türkçe</i>
mae, men (ben)	men (ben)
zae (sen)	sen
di (konuşmak)	té- (démek)
dingir (Tañrı)	teñri (Tañrı)
dug (dökmek)	ök- (dökmek)
nig (şey)	nēñ (şey, nézne)
sag (iyi)	sag (sağ, sağlam, iyi)
ud (zaman)	öd (zaman)
udi- (uyuma)	udı- (uyumak)
uş (iş)	iş (iş)
dib (bağ)	yip, ip (ip)
tar (kesmek, kırmak)	yār- (yarmak)
gud (öküz)	ud (öküz)
giş (orman, ağaç)	yış (orman)

Ünsüz + ünlü + ünsüz biçiminde olmak koşuluyla, H. K. J. Kavın'a (Cowan) göre yalnızca üç, J. Grinbörg'e (Greenberg) göre yalnızca üç-dört sözcüğüñ sesçe ve anlamca örtüşmesi, iki dil arasındaki ilişkiniñ kanıtı için yeterlidir. Oysa Tuña, Sümerce ile Türkçede çok sayıda sözcük için bu durumu doğrulamıştır. Elbette ortak sözcükler, iki dil arasında iki türlü ilişkiniñ kanıtı olabilir: Köken birliği veya alış-veriş.

Her iki durumda da bu, Sümerlerin yaşadığı 6000 yıl öncesinde Türkçeniñ var olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Alışveriş olabilmesi için sonuçta Türkçeniñ var olması gerekir. Bu da *yaşayan dünya dilleri*¹⁴ arasında *eñ eski yazılı véri*leri olan diliñ Türkçe olduğunu kanıtlamaktadır. Tuña'ya göre bu véri, "*Türklerin en az MÖ 3500'lerde Türkiye'nin Doğu bölgesinde bulunduğu*"nu da göstermektedir. Bu, öncelikle, Türkleriñ Anadolu'ya 1071'den binlerce yıl önce geldiklerini de göstermesi bakımından çarpıcıdır.

Sümer toplumu, bir uygarlık olarak dönemiñ eñ güçlü konumunda olması açısından, yaşadıkları bölge çevrede bulunan ve başka başka diller konuşan toplumlarıñ da birleştiği bir yer olmuştur. Osmanlı döneminde Türkçeniñ dilbilgisiniñ bozulduğu ve Türkçe, Arapça ve Farsça dil özelliklerini bir arada gösterir biçime geldiği gibi, Sümerce de başka dilleriñ özelliklerini gösterebiliyordu. Bu dillerden biri de Türkçe idi. Dilbilgisi açısından da Sümerce ile Türkçe arasında beñzerlikler ve

¹⁴ Yaşayan dünya dilleri: Yazıya geçmiş veya geçmemiş olsa da günümüzde bile konuşulan dillerin tümü. Dünyada 7000'den çok dil olduğu düşünülüyor.

ortaklıklar vardı. Örneğin; Sümercede çıkma durum eki +**ta**, yönelme durum ekleri +**ke** ve +**ra**, eşitlik eki +**še** eski Türkçedeki eklerle aynıdır: sırasıyla +**dA**, +**kA**, +**rA**, +**çA**. Bunun dışında *gibi* aılamı véren Sümercedeki ekin +**gim** biçiminde olması da ilginçtir.

Bilimsel vériler, Türkçenin çok köklü bir dil olduğu gerçeğini göstermektedir. Eñ eski uygarlıklardan béri var olduğu, diğer birçok dili önemli ölçüde étkilediđi açıktır. Türkçe, diğer dilleri étkilediđi gibi, diğer dillerden de étkilenmiştir.

Altay Dil Kuramı Nédir?

Burada Altay Dil Kuramınıné né olduğundan söz étmek gerekir. Bu kuramın kurucusu G. J. Ramştet (Ramstedt) olarak alınır. Hint-Avrupa Dil Kuramınıné tersine, Altay Dil Kuramı üzerinde çok ayrıntılı ve doyurucu çalışmalar daha yapılmamış veya yapılamamıştır. Géniş bir bölgeye yayılmış olan Altay dilleri ile ilgili kazıbilimsel vériler yéterli déğildir. Ayrıca yüksek oranda étkileşmeler nédeniyle bugünkü dillerden elde édeceğimiz bilgilerle de gériye dönük çıkarımlar yapmak olanaksızlaşmaktadır. Bu nédenle, bu kuramın yanlısı *Altayist* dénen birçok bilimci olduğu gibi, bu kurama karşı olan bilimciler de vardır. Ramştet (Ramstedt), Nimet (Nemeth), Gomboç (Gombocz), Viladimirtsov, Alto (Aalto), Popiye (Poppe), Strit (Street), Baskokov, Mılır (Miller), Pritsak, Menges, Tuna, Temir ve Tekin gibi Altayistler bu kuramı incelemiştir.

Öñceleri Ural ve Altay dillerininé ortak kökenden geldiği düşünölmekteydi. Ancak Ural dilleri ile Altay dilleri arasında bir köken birliğine ilişkin yéterli kanıt bulunamadı ve bu kuramdan cayıldı. Bunun yerine Altay dilleri arasındaki ilişkiye yönelindi.

Altayistler; Türk dilleri, Mođol, Tunguz, Japon ve Kore dillerininé bir Ana Altayca dénen dilden çıktığını düşünmektedir. Japon ve Kore'yi içermeyen kurama *Klasik Altay Kuramı*, içeren kurama ise *Géniş Altay Kuramı* adı vérilmiştir. Buna göre de yéñiden kurgulanmış bir Ana Altay dili yapmaya çalışırlar. Bu dilleriné geçmişlerini inceleyerek, o dilleriné Ana Altaycadan hangi dönemde koştuklarını bildirirler.

Bu kurama göre, Ana Altayca; Ana Türk, Ana Mođol, Ana Kore, Ana Japon ve Ana Mançu-Tunguz olmak üzere beş kola ayrılmış, daha soñra da bu kollardan günümüz dilleri zaman içinde değişerek ve ayrışarak gelmiştir. Bu ayrılmanıné eş zamanlı olmadığı düşünölmektedir. Bu koñuda bilimciler ayrılığa düşer.

Önceleri Moğolca ve Türkçe arasındaki beñzerliklerden yola çıkan bilimciler, bu beñzerlikleriñ öñce étkileşimden kaynaklandığını düşünmüşler, daha soñra ise étkileşimiñ ötesinde, geçmişte bir dil birliğı olabileceğinden kuşkulananarak Altay Dil Kuramıniñ ilk béliirtilerini göstermişlerdir.

Kuramıñ ana çıkış aşamasını oluşturan bu sözcük beñzerliklerine örnekler vérelim:

Türkçe ve Moğolcanıñ Beñzer Sözcükleri

<i>Moğolca</i>	<i>Türkçe</i>	<i>Moğolca</i>	<i>Türkçe</i>
aga	aga	küçün	küç (güç)
bagatur	bagatur (bahadır)	kümün	kimse
baraku	baruk (varılan yer, bitiş, varık)	minü	meni (beni)
bicikü	bıçık (biçilmiş)	modun	ötuñ (odun)
bide	biz	obug	oba
bolku	bol- (olmak)	ordu	ortu (ordu)
bükün	bütün	kada	kaya
çaga	çağ	karangkuy	karañgu (karañlık)
çecek	çecek	sumu	süñgü
çerig	çerig (çeri, asker)	üsün	süt
dagaku	taya- (dayamak)	sira	sarıg (sarı)
eke	eke (abla)	tala	tarıglağ (tarla)
elçi	élçi (elçi)	tamaga	tamga (damga)
em	em (ilaç)	taniqu	tanuk (tanık)
ere	er	temür	témir (démir)
erte	érte (érken, tan vakti)	teñgere	teñri (tañrı)
gedergü	kéru (géri)	törü	törü (töre)
gem	kem (atlarıñ ağızına vurulan demir)	tug	tug (tuğ)
cida	çita	tümen	tümen (onbiñ, büyük küme)
cicik	küçük, cücük, cicik	ulus	ulus
cil	yıl	üniye	ingek (inek)
keseg	kesik	üre	ürün
kiling	kin	yara	yara
köke	kök (gök, mavi)		

Beñzerlikler daha sayamayacak déñli çoktur. Bunlarıñ kimisiniñ étkileşimden ileri geldiğı bilinir. Ancak kimi beñzerlikleriñ bir kök birliğı kuşkusuna götürmesi ile Altay Dil Kuramıniñ ilk kıvılcımları çakılır.

Başka bir örnek olarak, Göktürk döneminde de kullanılan Türkçedeki çokluk ekleriniñ beñzerleriniñ Moğolcada olduğunu görürüz. Türkçede bugün yalnızca +**I**Ar çokluk eki kullanılmaktadır. Ancak geçmişte, buna ek olarak; +**n** eki (örneğin **eren** “erler”, **oğlan** “oğullar”), +**t** eki (örneğin **tarkat** “tarkanlar”, **kanat**) ve +**g**Ün eki (**ini(y)gün** “yégenler”, **kelingün** “gelinler”) çokluk anlamı katıyordu. Bugün kimi yapım eki olarak kullanılıyor olsa da geçmişte çokluk eki olan bu ekleriñ Mo-

ğolcada da beñzerleri vardır. Bu ekleriñ Moğolcadaki karşılıklarını da Talat Te-kin'den aktaralım: +nAr, +n, +(X)d. Bunlardan yalnızca +gUn ekiniñ Moğolcada beñzer bir karşılığı yoktur.

Diğer Altay dilleri ile Türkçe arasındaki yakınlığa örnek olarak, soru adılarını-
mızı vérebiliriz. Türkçeniñ kökeni olan Ana Altaycada soru adılı olarak kullanılan
bir **ka** sözcüğü vardır. Bu sözcük halen Japoncada soru ilgeci olarak, bizdeki **mi/mu**
soru ilgeci gibi, kullanılmaktadır. Bu **ka** sözü, Türkçede de birçok soru adılıniñ tü-
remesinde köken olmuştur. Türkiye Türkçesiniñ yérel ağızlarında ve Azerbaycan
Türkçesinde **q** simgesi ile karşılanan *kalıñ k* sesleri kimi kéz **katun** > **hatun** örne-
ğindeki gibi **h**'ye dönüşmüştür. Bu dönüşümü ve diğer bazı ses olaylarını göz önüne
alarak, kimi soru adılarımızıñ **ka** sözünden geldiği görülebilir. Örneğin; günümüzde
Türk dilleri içinde **kaçan** (ne zaman, **haçan**), **kaç**, **kangı** (hangi), **kanı** (hani), **kem**
(kim), **kalı** (nasıl), **kayın** (nasıl), **kanda** (nérede), **kara** (néreye, **hara**) gibi yapılar
kullanılır. Eski Uygur kaynaklarında ise, **kaç**: né kadar, kaç; **kaç**, **kata**: çok kéz,
geñellikle; **kaçan**: né zaman, **kaçañ**: o kadar, kaç kéz; **kayu**: hangi, hangisi añlam-
larında kullanılırdı.

Altay dillerinde yaygın ve ortak olan **né** soru adılıniñ eski Türkçede **ny** birle-
şik sesinden geliyor olması, eski Türkçede **n** sesi ile sözcük başlamaması kuralını
yañılışlamamaktadır. Diğer yandan bu adıl, Moğolca gibi dillerde de görülmektedir.
Altayca kökte *nyē (uzun e sesi ile) biçiminde olan **ne** sözcüğündeki **n** sesi düşmüş
ve Klasik Moğolcada **vegü** biçiminde türeyip günümüzde Halha Moğolcasında **yu**
biçimini almıştır. Öte yandan, Eski Türkçede de **y** sesi düşüp **nē** olurken, ayrıca Mo-
ğolcaya beñzer olarak **negü** biçimi de bulunmaktadır ve bugün Sibirya Türkçelerinde
(Hakasça **nō**, Tuvaca **çū** gibi) varlığını sürdürmektedir.

Örnekler çoğaltılabilir. Altay dilleriniñ beñzer yanları olduğu ortaya çıkınca,
yapılan araştırmalar sonuçunda, Altay Dil Ailesinden olan dilleriñ birtakım ortak
özellikleri olduğu bélirlenmiştir. Bunlar şöyledir:

- Altay dillerinde ünlü uyumu vardır. Türkçede büyük ve küçük ünlü uyumu olduğu gibi.
- Altay dilleri yapı bakımından bitişken bir yapıya sahiptir. Türetmeler, eklerle yapılırlar ve kök geñelde değışmez.
- Altay dillerinde soñ ek vardır; ön ek yoktur.
- Söz diziminde tümce yapısı geñelde şöyledir: Özne + Tümleç + Yüklem.
- Ad tamlamalarında, önce tamlayan soñra tamlanan gelir.
- Öñad tamlamalarında tamlayan (öñad), tamlanan (ad) arasında durum, sayı veya eşeylik bakımından uyum aranmaz.
- Sayılardan soñra çokluk eki getirilmez.
- Sözcükleriñ dil bilimsel eşeyleri (erillik / dişillik) yoktur.

Bu kurama karşı çıkan Kotfiç (Kotwicz), Türkçenin Moğolcayı, Moğolcanın da Mançu-Tunguzcayı büyük ölçüde etkilediğine, bu nedenle beñzerliklerin köken birliğinden değil, etkileşmeden kaynaklandığını düşünmektedir. Kurama karşı çıkan başka bilimciler de beñzerliği kabul etmekte, ancak bu beñzerliğin akrabalık ilişkisi kurmak için yeterli olmadığını ya da bu ilişkiden söz etmek için daha erken olduğunu söylerler.

İlk beş sayı (1-5), ana üye adları (**el, ayak, göz, kulak**, vb.) ve birinci dereceden akraba adlarının (**anne, baba**, vb.) akraba olan dillerde beñzer olması gerektiği düşüncesiyle yaklaşan Klosin (Clauson), Altay dillerinde bunlar arasında bir ortaklık olmadığını savunmaktadır. Oysa bu tür sözcükler, aynı dilin yérel ağızlarında bile ayrılık gösterebilmektedir veya anlam kaymaları gerçekleşebilmektedir.

Örneğin, Altay dillerinde sayılara ilk aşamada bakıldığında uyumsuzluk görülebilir. Ancak Türkçede **bir** olarak gösterilen sayının, Moğolcada *herbir* anlamındaki **büri** olarak, orta Korecede *ilk* anlamında **piros** olarak, eski Japoncada ise **pyito** olarak karşımıza çıktığını görürüz. Beñzer biçimde Türkçedeki *iki* sayısı (eski biçimi ***héki**), Moğolcada *çift* anlamıyla **ikere**, orta Korecede *soñraki* anlamıyla **peki**, eski Japoncada ise *diğeri* anlamıyla **pioka** olarak karşımıza çıkar. Beñzer biçimde, Türkçedeki *dört* sayısı (eski biçimi **tört**), Moğolcada **dörbe**, Mançu-Tunguz dilinde **duyn**, eski Japoncada **dyö** biçimindedir.

Dörfer'e (Doerfer) göre, iki dil arasında akrabalığın var olduğunu söyleyebilmek için şu koşullar sağlanmalıdır:

- Akrabalığı tartışılan diller arasında ortak sözcükler olmalıdır.
- Karşılaştırma için güvenilir ses yasaları belirlenmelidir.
- Belirlenen ses yasaları, karşılaştırılan dillerde o dillerin en eski dönemlerine dek izlenebilmelidir. Arada karañlık boşluklar olmamalıdır.
- Diller arasında sessel ve anlamsal açıdan karşılaştırmaya uygun birkaç yüz sözcük bulunmalıdır.
- Bulunan ortak sözcükler, o dillerde bazı sözcük öbekleri oluşturmalıdır. Bu bağlamda kolay alıntılanabilen sözcüklerin bir anlamı yoktur.
- Akrabalığın kanıtı için halkın kullandığı ana ve yaygın sözcükler kullanılmalıdır.
- Yalnızca ortak biçimsel özellikler kıyaslanmalıdır.
- Bu diller birbirlerine yaklaşan değil uzaklaşan bir davranış sergilememelidir.
- Bir dilin coğrafi koşulları dikkate alınmalı, komşusu olduğu coğrafi alanlardaki sözcükler ele alınmamalıdır.
- Karşılaştırmadaki sözcüklerde ana öge olan sözcüğün köküdür. Türemiş bir yapı bile olsa o yapının kökü ele alınmalıdır çünkü türemiş sözcükler ödünçlenmiş olabilir.
- Yeniden kurgulanan yıldızlı “*” sözcükler karşılaştırma konusu değildir. Karşılaştırılan sözcükler, gerçek olmalıdır.

- Dildeki en yeni biçimler değil en eski biçimler karşılaştırılmalıdır.
- Karşılaştırma yapılan dillerin eski ilişkileri göz önüne alınmalıdır.
- Karşılaştırılan sözcüklerin anlamlarının aynı olmasına dikkat edilmelidir.
- Akrabalığın kanıtı olarak belirlenen sözcüklerin ekinsel mi temel mi olduğu somut deneylemlerle kanıtlanmalıdır.

Dörfer'in ortaya attığı bu ölçütlere göre Altay Dil kuramı cılızdır. Bu ölçütlerin tümünü daha sağlamamaktadır. Ancak Altay Dil Kuramı üzerine yapılan çalışmalar, Hint-Avrupa Dil Kuramında olduğu gibi yoğun ve çok sayıda değildir. Araştırmalar oransal olarak yenisidir. Bunun yanı sıra, etkileşim yoğunluğunun çok olması, kurama ilişkin kanıt bulmayı güçleştirmektedir.

Bu ödüncülemelere örnek olarak, bu kurama karşı olan Dörfer'in bir çalışmasını örnek gösterelim. Türkçe, Altay dil ailesinden olmasına karşın, diğer dil ailelerindeki diller ile de etkileşmiştir. Türkçe, Çincenin bulunduğu Sinitik diller veya Arapçanın bulunduğu Sami dilleriyle etkileştiğinden belki de daha çok Hint-Avrupa dilleri ile etkilemiştir. Bir Hint-Avrupa dili olan Farsçayı incelediğimizde ilginç bir sonuç ortaya çıkar. Alman bilimci Dörfer, *Yeni Farsçada Türkçe ve Moğolca Unsurlar* adlı 4 ciltlik yapıtında Farsçanın içinde çok sayıda Türkçe sözcük bulmuştur. Dörfer, yapıtının ilk cildini Moğolca sözcüklere ayırmıştır. Burada Farsçaya giren 409 Moğolca söz yer almaktadır. Diğer üç cilt ise Farsçadaki Türkçe sözcüklere ayrılmıştır. Burada da 2.000'e yakın Türkçe sözcüğe yer verilmiştir.

Altay Dil Kuramı daha tümüyle ortaya dökülmemiş birtakım varsayımları araştıran, bitirilmemiş bir kuramdır. Ancak Türkçenin diller arasındaki yeri ve gelişim süreci ile ilgili var olan kuramlar içinde usa yakın bir aňlayışa iyedir.

Né yazık ki dilimizle ilgili yapılan çalışmalar genellikle yabancı bilimcilerce yapılmış, Türk bilimcilerin sayısı ve çalışmaları sınırlı kalmıştır. Özellikle Türkçenin geniş bir kökenbilim çalışmasının daha yapılamamış olması da üzücüdür. Her né kadar, Türkçe ile ilgili türlü kökenbilim çalışmaları yapılmış olsa da bunlar kısıtlı ölçüde ve yetersizdir. Ayrıntılı ve kapsamlı bir kökenbilimi çalışmasına géreksinim vardır. Türk Dil Kurumu, bu yönde bir çalışması olduğunu uzun yıllar önce açıklamış, ancak daha ortaya somut bir yapıt koyamamıştır. Atatürk'ün bir sözcüğünün kökenini, o sözcüğün néreden geldiğini bulunca, "*Uzun bir çalışmadan sonra bunu keşfettiğim zaman, Sakarya Muharebesi'ni kazandığım dakikadaki memnuniyeti duydum*" sözlerindeki bilimsel coşkuyu bizler de duymalıyız.

Türkçenin Kökeni

Diğer diller gibi Türkçenin de ilk olarak nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Dillerin nasıl doğduğu konusunda kutsal bétiklerde¹⁵ bilgiler ve türlü söylenceler vardır. Bunların çoğu, ilk önce insanların bir tek dil koştuklarından, daha sonra dillerin ayrıştıklarından söz etmektedir. Buna ilişkin bilimsel kuramlar da vardır. Ancak bu daha kanıtlanabilmiş bir yaklaşım değildir. Birbirleriyle en ilgisiz dillerin bile aralarında ortak sözcükler olması, kimi sözcüklerini beñzemesi, insanları bu düşünceye itmiş olabilir. Ancak dillerin kökenleri daha bir gizem olarak varlığını sürdürmektedir. Diğer diller gibi Türkçenin kökeni de incelenmiştir. Türkçenin yapısı yardımıyla ve eski bulgulardan yararlanarak belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu konudaki çalışmalar yeterli olmaktan çok uzaktır.

Örneğin, neden *su*ya **su** dendiği bilinmez. Bu bilinmezliği çözmek için Atatürk, düşünsel bir yaklaşım olarak Güneş Dil Kuramını ortaya atmıştır. Ancak bu kuram bir varsayımdan ileri gidememiştir. Kuramın ileriki aşamaları çok daha bilimsel ilerlemiş olmasına karşın başta doğru olarak aldığı varsayımların altyapısı tümüyle düşünsel ve oldukça yetersizdir. Kanıtlanabilmesi ise gerekli bilgilerin elde edilmesini, o dönemlerin henüz yazının varlığından binlerce yıl öncesinde yaşanmış olması nedeniyle oldukça güçtür. Karañlık dönemlerle ilgili dilsel düşünceler bu nedenle varsayımsal kuramlardan öteye gidememektedir.

Kimleri Atatürk'ün bu kuramları ile doğrudan dalga geçmekte, kimleri ise siyasal davranışlar olarak yorumlamaktadır. Atatürk'ün Türkçede özleştirmeden dönmek ve diğer dillerden gelen sözcükleri de Türkçe sayabilmek için Güneş Dil Kuramını ileri sürdüğünü söyleyenler bile vardır. Oysa Atatürk bu sava, yaşıyorken yanıt verdimiştir. Ağustos 1936'da toplanan ve Atatürk'ün katılıp izlediği Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda, İbrahim Necmi Dilmen'e sundurduğu bildiride şöyle deditmiştir¹⁶:

“Şu noktayı da önemle ileri sürmek isterim: Güneş Dil Teorisi'ni yalnız dilimize lazım görünen ve karşılığı bulunmayan birtakım Arapça, Farsça, Fransızca sözleri – Türkçe diyerek– muhafaza gayretiyle ileri sürülmüş zannedenler, pek büyük bir gaflet ve yanlışlık içine düşmüşlerdir.”

Ayrıca Atatürk, diğer dillere çok eski dönemlerde Türkçenin sözcük verdiğiğine inanmaktaydı. İbrahim Necmi Dilmen, Dil Devrimi sırasında, Atatürk'ün Batı dilleri ve Semitik dillerin çoğunun kökeninde Türkçe olduğuna ilişkin inancını paylaşıyor ve kökeni belirsiz olan Batılı sözcükleri inceliyordu. Onların Türkçe kökten gelip

¹⁵ **bétik** (T.): kitap (Ar.)

¹⁶ İ. N. Dilmen – 3. Türk Dil Kurultayı.

gelmediğini inceliyordu. Bununla ilgili bir yazısında **elektrik** sözcüğü ile ilgili şunları yazmıştır¹⁷:

"*Elektrik Kelimesi: Yine 'ziya' anlamında olan ay kökünden **yaltırık** sözü Türkçede vardır. Elektrik kelimesinin de bununla aynı kuruluşta olduğu etimolojik analizlerden anlaşılıyor. Bu kelimenin de Türk kökünden geldiği ispat edilmiştir. Elektrik kelimesi memleketimizde de herkesin bildiği ve söylediği bir sözdür. İşte bunun için bu kelimeyi Türkçe olarak Türk lügatine almak lazımdır. Görülüyor ki bir kelimeyi benimsemek bahsinde yalnız analizin, onu Türk kökünden getirmesi کافی değildir. Çünkü bizim inancımıza göre İndo Öropen ve Semitik diller umumiyetle Türk kökünden kaynaklanmıştır. Fakat Türkiye'nin konuşma ve yazı dilinin lügati Türk kökünden gelen kelimeleri değil, Türkiye'de konuşulan, yazılan yahut konuşulup yazılması lüzumlu görülen kelimeleri koynuna alacaktır."*

Atatürk'ün Güneş Dil Kuramı, yeryüzündeki en eski dillerden birini belki de en eskisini Türkçe olduğu düşüncesi ile ortaya atılmış bir kuramdı. Bu kuramı tamamlayıcı nitelikte olan *Türk Tarih Tezi* de Atatürk'ün dünyanın dört bir yanından getirttiği dönemi ünlü ve sözü geçen bilimciler ile biçimlendirdiği bir kuramdı. Unutmamak gerekir ki, Atatürk'ün o dönemde yaptırmış olduğu çalışmalar doğrulanmadığı gibi, yanlışlanmamıştır da... Bilimde doğrulanabilirlik değil, yanlışlanabilirlik ana ölçüttür.

Az önce "*Néden suya su denir?*" biçiminde özetlediğimiz durum, dilbiliminde **nédensizlik** ilkesi diye bilinir. Bu nédensizlik ilkesinin de yüzde yüz işlemediği durumlar vardır. Yansımalar doğrudan doğaya öykünme olarak ortaya çıktığından bu ilkeyi çiğnerler. Ayrıca, ağzın şekliyle sözcüklerin anlamları veya seslerin sertliği ile sözcüklerin anlamları arasında az da olsa ilgi olabilir. Burada **top** sözcüğünü örnek vermek yerinde olur. Burada /o/ sesinin ağzı yuvarladığını göz önünde tutarsak, kendisi de yuvarlak olan bir nesneye içinde /o/ sesinin olduğu bir ad verilmesi bizi şaşırtmaz. Yine, kökü **yuv-** olan **yuvarlak** sözcüğündeki /u/ sesi, ağzı yuvarlamayı gerektirir. Diğer yandan **sert** sözcüğü gibi sözcükler de sert ünsüzler içerir ve sert söylenir. Bu durum, başka dillerde de vardır. Örneğin İngilizcedeki **tough**¹⁸, **rough**¹⁹ sözcükleri sert okunurken, **smooth**²⁰ ve **soft**²¹ sözcükleri ise daha yumuşak okunur.

Bu durum dillerde beñzerliğe de néden olabilmektedir. Örneklerle açıklayalım. Moğolcada **keleci** sözcüğü *söz* demektir. Arapçada ise **kelime** sözcüğü *sözcük*

¹⁷ İbrahim Necmi Dilmen "Güneş Dil Teorisi Üzerine Birkaç Soru ve Cevaplar" Ülkü, Sayı 39, Mayıs 1936, s178-183.

¹⁸ /taf/ diye okunur, *çetin* demektir.

¹⁹ /raf/ diye okunur, *sert* demektir.

²⁰ /smu:θ/ diye /u/ uzun, /θ/ peltek bir /t/ olarak okunur, *düzgün* demektir.

²¹ /soft/ diye okunur, *yumuşak* demektir.

démektir. Arapçada **k-l-m** sesleri ile oluşur. Şimdi l sesini irdelersek, Fransızcada **lang** (dil) sözcüğü, İngilizcede **language**, Arapçada **luya**¹ vardır. Diğer yandan Fransızcada **dire** “démek” iken, Türkçede **dé-** “démek” eylemi yér alır.

İlk bakışta étikleşim var gibi görünse de bu tür beñzerlikler *ses simbolizmi* dénen étkiniñ soñucudur. Örneğın /r/ sesi géñellikle yineleme içeren durumları añlatan sözcüklerde²² sık görölür. Yine /ş/ sesi de ortaklık bélırtın sözcüklerde²³ sıklıkla görölür. Bu birçok dilde ortak seslerle sözcükler olmasına néden olabilir.

Diğér yandan, dillerde sözlérin beñzer seslerden oluşabiliyor olmasına karşın, her dilin kendine özgü sözcük türetme yol ve yöntemleri vardır. Öncelikle, hangi kökten hangi ekle hangi anlamda sözcük türetilceğı tümüyle yéredir ve ekinseldir. Cengiz Özakıncı, *Dil ve Din* adlı yapıtında şöyle dér:

“Bir ulusun öz dilinin sözlüğü incelemeye alınır; bu sözlükteki sözcük kökleri seçilip ayrılır; bütün bu kökler kendilerinden türetilen sözcüklerle birlikte ayrı ayrı öbeklenir; her bir kök kendisinden türeyen sözcüklerle ayrı bir ağaç olarak dikilir; sonra da kökteşlikle birbirlerine bağılı olan bu sözcüklerin ad olarak verildiğı gerçek olgular bir bir ortaya çıkartılır ise; o ulusun gerçek yaşamdaki hangi olguları birbirleriyle hangi yönden bağılantılı gördüğü; dolayısıyla da, o ulusun nasıl bir düşünce üretme biçimi olduğı ortaya çıkarılmış olur... Ben buna ‘Masabaşı Antropolojisi’ diyorum.”

Özakıncı’nın ileri sürdüğü düşünce, sözcük kökenleri ile anlamlar arasındaki ilişkisinin ekinsele oluşu ile ilgilidir. Örnek vérmek gerekirse, Yunanca kökenli **kozmoz** sözünün Türkçedeki karşılığı **évre**ndir. Arapçada ise **kainat** dédir. Şimdi aynı kavramı anlatmak için üç ayrı dildeki bu üç sözcüğün kökenlerine bakalım.

Kozmoz, sözcüğü **kozmetik** ile kökteştir. Kök olarak; *süslemek*, *giydirmek*, *donanmak* anlamlarına gelir. **Évre**n ise, **évir-** eyleminden tüder ve *döndürmek*, *çevirmek*, *yapısını değıştirmek* anlamlarına gelir. **Kainat** sözcüğü ise, **kwn** kökünden gelir ve *var olmak* anlamına gelir. Bu açıdan bakarsak, Yunan düşüncesinde, évrene yıldızlarla donatılmış veya süslenmiş olması anlayışıyla yaklaşmışlardır diyebiliriz. Diğér yandan, Araplar ise var olma olgusu üzerinde durmuş ve varlıklar toplamı olarak bakmışlardır diyebiliriz. Diğér yandan Türkler, évrene, sürekli değışen, dönüşen, dönen ve bizi çevreleyen bir varlık olarak bakmışlar. Bu örnekten, aynı olguya ulusal ekinlerin ayrı yaklaşımlar ile baktıklarını anlayabiliriz.

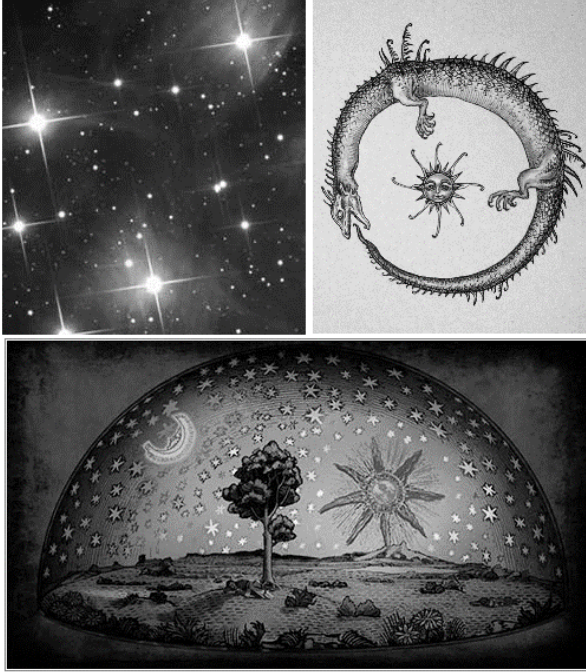
Elbette sözcüklerdeki köken beñzerliğı, anlayış beñzerliğini de gösterebilir. Örneğın; Türk kimi söylencelerinde évreni çevreleyen bir ejderha / yılan biçiminde

²² Örnekler: İngilizcedeki **repeat**, **rewrite**, **replace** vb. ve Arapçadan dilimize geçen **tekrar** sözü gibi.

²³ Türkçede işteşlik eki -ş- ile. **güleşmek**, **görüşmek**, **savaşmak**, vb. İngilizcedeki **share** sözü gibi.

bir yaratığın varlığı düşüncesi, İskandinav ve Yunan söylencelerinde de değişik biçimlerde ve anlamlarda görülebilmektedir.

Değişik Topumlarda Evren Tasarımları²⁴

Seslemler

Seslem, dilbiliminde içinde yalnızca tek ünlü içeren ve bir çırıda söylenen söz olarak tanımlanır. Birçok dilde bu nedenle ilk sözcükler ve kökler genelde tek seslemlidir. Ayrıca atalarımızın uzun yıllar kullandığı Orhun-Yenisey Abecesi, seslem tabanlıdır. Seslemdaki seslinin kalın ya da ince olmasına dayanır.

Seslem anlayışı, Türkçe ilk var olduğundan beri vardır. Büyük olasılıkla ilk atalarımız, tek çırıda çıkardıkları seslerle ilk tek seslemleri sözcüklerini türetmiş, ardından da bu seslemleri birleştirerek çok seslemler oluşturmuştur. Bu bileşik sözcükler sık kullanıla kullanıla eklerin ve çok seslemler kök ile gövdelerin oluş-

²⁴ Görseller şu yerliklerden alınmıştır: <https://www.fizikist.com/gokyuzunun-susleri-yildizlar/>
<http://www.mitolojivesembolizm.com/ourbs.htm>
<http://keyifhane.net/giordano-bruno/>

masına néden olmuş olabilir. Atalarımız, eklerle türetme ve bileşik sözcükler ile sözcükler türeterek bize Türkçeyi armağan étmiş olabilirler. Ancak çok seslemlı sözcüklerden tek seslemlı sözcüklere doğru değışen sözcükler de vardır.²⁵

Seslemler, Türkçeniñ bugünkü duruma gelmesini sağlayan ana ögedir. Oysa Çinliler gibi toplumlar, seslemleri birleştirmeyi séçmemiş, tüm dillerini tek seslemlı sözcükler üzerine kurmuşlardır. Bu nédenle aynı seslemi onlarca añlamda, yalnızca vurgu ve söyleyişı değıştirerek kullanmışlardır. Araplar gibi diğer uluslar ise seslemleri birleştirebilmişler, ancak sözcükleri eğip bükerek, ünsüzleriñ yérini değıştirerek dil oluşturmaya çalışmışlardır.

Türkler, altı tür seslem ile oldukça iyi iş çıkarmışlar. Türkçedeki seslem türleri şöyledir:

Türkçedeki Seslem Türleri

İki yönlü açık seslem	tek ünlü: o, ı-, ö-, vb.
Ardı açık seslem	ünsüz + ünlü: bu, şu, ko-, vb.
Önü açık seslem	ünlü + ünsüz: al-, aç-, el, vb.
Kapalı seslem	ünsüz + ünlü + ünsüz: koş-, taş, gel-, vb.
Önü açık ardı çift ünsüzlü seslem	ünlü + çift ünsüz: üst, alt, ilk, vb.
Kapalı ardı çift ünsüzlü seslem	ünsüz + ünlü + çift ünsüz: kurt, sarp, dinç, Türk, vb.

Seslem türlerinden de görüldüğü gibi, yaygın yañılgıñın tersine Türkçede iki ünsüz yan yana gelebilir. Ancak bu, iki durumda olabilir: İlk olarak ard arda gelen ayrı seslemlerde ünsüzler olabilir. Örneğın; **gözlük**, **elli**, **başkan** gibi sözcüklerde yan yana gelen ünsüzler başka seslemlerdedir. Bu durumda üç ünsüz bile yan yana gelebilmektedir. Örneğın **Türkçe**, **yurtsuz**, **déñklik** gibi.

Öte yandan aynı seslemde yan yana gelebilen ünsüzler de vardır. Ancak bunlar sınırlıdır. Bir seslem içinde ve sözcük soñunda, şu ünsüz ikilileri dışında ünsüz ikilileri bulunmaz:

-lç (ölç-), **-lk** (ilk, kalk-), **-lp** (alp), **-lt** (alt, bunalt-, salt), **-nç** (dinç, genç, gü-lünç, inanç, sévinç), **-ñk** (déñk), **-nt** (ant, yont-), **-rç** (sürç, borç), **-rk** (bark, görk, Türk), **-rp** (sarp, serp-), **-rs** (sars, pars, ters), **-rt** (art, kart, kurt, ört-, yırt-, yurt, sırt, yoğurt), **-st** (ast, üst).

Burada kural, ilk ünsüzüñ akıcı ve sızıcı olması, ikinci ünsüzüñ ise ötümsüz ve patlamalı olmasıdır. Bunlar dışında kalan iki ünsüzüñ yan yana geldiğı sözcükler²⁶, Türkçeniñ bu ses özelliğine uymayan yabancı dillerden alınma sözcüklerdir.

²⁵ Talat Tekin "Ön Türkçede Ünsüz Yitimi"

²⁶ *aşk, arş, çift, disk, film, fotr, harf, lüks, misk, modernizm, popülizm, risk, şevk, tolerans* gibi...

Türkçe sözcüklerde yan yana gelen ünsüzlerin seslem sonunda veya içinde olması gerekir. Seslem başında iki ünsüz yan yana gelemez. Dolayısıyla; **tren, trafik, spor, spektrum** gibi seslem başında iki ünsüz bulunduran sözcükler Türkçe kökenli değildir. Bu sözlerde, örneğin **tiren** gibi, okuyuşta ses türemesi olmasının nedeni de bu kuraldır. Ek olarak Türkçede iki ünlü de yan yana gelemez: **saat, reel, Fuat, kuaför** gibi sözcükler Türkçe değildir.

Türkçenin Yapısı ve Doğuşu

Alman dilbilimci M. Müller (1823-1900) Türk dilinin yapısı ile ilgili şaşkınlığını dile getirdiği sözleri çarpıcıdır. Bunlardan bazıları şöyledir:

"Türk dilini incelerken insan zekasının dilde başardığı büyük mucizeyi görürüz."²⁷ der ve ekler: "Türk dilinin çekim biçimindeki hiç bozulmayan düzgünlük ve düzen, yapısından gelen kavrama kolaylığı, dilde yaratılan bu olağanüstü anlatım gücünü anlayabilenleri heyecana sürükler. Türkçedeki en ustalıklı yapı, fiil yapısıdır. Hiçbir dilin anlatamadığı ya da ancak birçok sözcükle anlatmaya çalıştığı anlam inceliklerini, Türk dili tek bir sözcükle anlatabilir."

"Türkçenin bir dilbilgisi kitabını okumak, bu dili öğrenmek niyetinde olmayanlar için bile gerçek bir zevktir. Türlü dil bilimsel biçimlerin belirtilmesindeki usalık, ad ve eylem çekimi sistemindeki düzenlilik ve bütün dil yapısındaki saydamlık ve kolayca anlaşılabilme yeteneği, insan zekasının dil aracıyla beliren üstün gücünü kavrayabilenlerde hayranlık uyandırır. Türk dilinde her şey saydamdır, açıktır. Dilin iç ve dış yapısı, billur bir arı kovana yapısını seyrediyormuşuz gibi ortadadır. Türk dili, seçkin bir bilginler kurulunun uzun bir çalışma ve olaşmasıyla yapılmış sayılacak düzgünlüktedir."²⁸

Fransız Jan Diney (Jean Deny), "Orta Asya'nın doğal ortamından böyle bir dil nasıl çıkabilir" diyerek şaşkınlığını dile getirir ve şunları söyler: "Türk dilini, biz ünlü bilginlerden oluşmuş bir kurulun ortak çalışma ürünü olarak görmek gerekir. Ancak, böyle bir kurul bile, Tatar bozkırlarında kendi içgüdüleriyle bu dili yaratan insan aklının yerini tutamaz. Türkçe eylemlerde, kendine özgü öyle bir özellik vardır

²⁷ S. Kemal Karaalioğlu. Sözlü/Yazılı Kompozisyon, Konuşmak ve Yazmak Sanatı. İnkilap Yay., 28. Basım, sf.7

²⁸ Müller, F. M., *Lectures on the Science of Language I*, 1891, yeni bas. 1899, s. 421'den aktaran: A. Dilaçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, TDK, 1964, s. 39-40.

ki, bunun bir benzerine, Aryan dillerinin hiçbirinde rastlanmaz. Bu özellik, çekim ekleriyle yeni sözcük oluşturma gücüdür”²⁹.

Türkçe; C. E. Bosvört’e (Bosworth) göre “başka dillere karşı üstünlüğü olan, olağanüstü zengin ayırtılı bir dildir”; Herold Armstrong’a göre “Türkçe, Arapçanın sertliğini kıran, Acemcenin tatlılığını taşıyan, açık ve net anlatımlı”; K. Ganem’e göre, “Sesli harflerin sessizleri bir yıldız kümesi gibi sarıp yumuşattığı; ses uyumu mükemmel, sade, tatlı, canlı ve atik” bir dildir.³⁰

Belçikalı dilbilimci J. Vandivale (Vandewalle) şöyle der: “Anadili Türkçe olan bir kişinin kısa cümlelerle düşündüğü, konuşma anında ise bu kısa cümleleri çeşitli yollarla birbirine bağlayarak karmaşık yapılar kurduğu görüşündeyim. Bu cümle bağlama eğilimi bazı konuşurlarda zayıf, bazılarında ise adeta bir hastalık derecesinde güçlü olabilir. Bu son durumda ortaya çıkan dilsel yapılar, insan zihninin üstün olanaklarını en güzel şekilde yansıtıyor. Farklı dil gruplarına ait birçok dili incelediğim halde şimdiye kadar hiçbir dilde beni Türkçedeki karmaşık cümle yapıları kadar büyüleyen bir yapıya rastlamadığımı söyleyebilirim. Biraz duygusal olmama izin verirseniz, bazen kendime; ‘Keşke Chomsky de gençliğinde Türkçe öğrenmiş olsaydı.’ diyorum. Eminim o zaman çağdaş dilbilim İngilizceye göre değil, Türkçeye göre şekillenmiş olurdu.”³¹

Türkçeyi incelemiş daha birçok dilbilimcinin beñzer sözleri vardır. Yéryüzündeki birçok dile doğrudan veya dolaylı olarak etki eden, çok eski bir dil olan Türkçe, matematiksel yapısı ile oldukça yetkindir. Soñdan eklemeli yapısı içinde bulunduğu Altay dil ailesinin génel özelliğı olmasına karşın, bu ailenin eñ gelişmiş ve eñ eski üyesi olduğı söylenebilir. Sözcük türetebilme yeteneğı ve bir sesin bile anlamı değıştirebildiğı yapısı ile sürekli ilgiyi canlı tutar. Yüklemın soñda oluşu, tümcenin soñuna kadar dinlenmesini zorunlu tutar. Bir tümcede sözcüklerin yerinin değışmesi bile vurguyu ve dolaylı olarak anlamı değıştirir. Yalnızca matematiksel yetisi kuşku götürmez bir ulusun üretebileceğı bir dil olduğı bellidir. Her né kadar dilleri birbirinden üstün veya aşağı görmek bilimsel olarak doğru olmasa da Türkçenin yetkinliğı artık dilbilimciler tarafından bilinmekte ve kabul edilmektedir. Örneğın, dilbilimci Deyvid Kathıl (David Cuthell), Türkçe ile ilgili şunları söylemiştir: “Birçok yabancı dil bilirim. Bu diller arasında Türkçe öyle farklı bir dildir ki, yüz yüksek matematik profesörü bir araya gelerek, Türkçeyi yaratmışlar sanki. Bir kökten bir

²⁹ İlhan Arsel, Arap Milliyetçiliğı ve Türkler, Kaynak Yay., 6.Bas., İst.-1998, sf.384.

³⁰ Metin Aydoğan, Türkçenin Gücü. <http://kuramsalaktarim.com/turkcenin-gucu/>

³¹ Johan Vandewalle, Türkçe Hakkındaki Görüşlerim.

*düzine sözcük üretiliyor. Ses uyumuna göre anlam değişiyor. Türkçe öyle bir dildir ki, başlı başına bir duygu, düşünce, mantık ve felsefe dilidir.*³²

Türkçe eylemler açısından oldukça güçlü bir dildir. Belki de Türkçenin bugüne dek gelebilmesindeki en büyük etken, eylemler açısından varsıllığıdır. Diney (Deny) bu durumu şöyle anlatır: “*Türkçe eylemlere özgü öylesine bir özellik vardır ki bunun bir benzerine Aryan dillerinden hiçbirinde denk gelinmez.*” Dildeki alıntı sözcükler, ad soylu olduğundan, eylemleri güçlü olan Türkçe, tüm yabancılıklara karşı direnebilmiştir. Eylem türetmedeki yeterliliği de bunda etkilidir.

Gelelim Türkçenin nasıl türetim yaptığına... Türkler, genellikle nesnelere veya kavramlara ad verirken, *kendisini diğer nesne ve kavramlardan ayıracak özelliklerine göre seçtikleri kök ve ek ile türetim yapmışlardır*. Kimi kez nesnenin ne işe yaradığına, kimi kez de ayırt edici özelliğine göre davranmışlardır. Nitekim Dede Korkut Öykülerinden birinde bir boğayı bir yumrukta deviren yiğide, *boğa kadar güçlü* anlamında **Boğaç** adı verildiği anlatılır. Bu öykü, Türklerin ad verme konusundaki eğilimlerini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Bu durumu nesnelere için örneklendirecek olursak, Türkçede or- eylemi kesmek anlamına gelir. Bu kökten yararlanarak ekinleri kesmeye yarayan aygıt **orak** adı verilmiştir. Burada işlevsellik öne çıkmıştır. Diğer yandan, **altın** sözcüğü, kırmızı anlamına gelen **al** sözcüğünden türer. Çünkü altının ana özelliği al renkte olmasıydı. Çünkü altın genellikle biraz bakır karışmış olarak bulunurdu ve rengi ala çalardı. Burada da ayırt edici özellik renkte öne çıkmıştır. Bu tür örnekler çoktur.

Köklerin Oluşumu

Türkçenin matematiksel yapısının bir yararı da işlemin tersten yapılabilmesidir. Yani bugün karmaşık yapıdaki sözcükleri kullanarak, daha kök sözcüklere inilebilmektedir. Böylelikle ilk sesler ve ilk temel kuramsal köklere türlü yollarla ulaşılabilmektedir. Temel köklerin bir kısmı eski yazıtlardan gerçek kök olarak elde edilebilmekte iken, bir kısmı da günümüz sözcüklerinin gelişim aşamaları geriye doğru izlenerek, matematiksel yapısı yardımıyla kuramsal olarak ortaya çıkarılmaktadır. Söz konusu temel köklerin ortak özelliği, tek seslemlilik oluşudur. Türkçe o kadar doğal bir dildir ki, en temel sesleri baz alır. Bunlar; **a, e, i, u, ü, o, ö** gibi ünlüler olabilir.

³² Füsün İkikardeş’in Osman Şahin ile söyleşisinden: Siz hiç Osmanlıca türküyü duydunuz mu? Aydınlık Gazetesi.

lirken **ka, ya, it, bi, sa, et** gibi tek seslemliler de olmaktadır. Bu köklerden birçoğu Türkçede varlığını olduğu gibi sürdürmektedir. Bazılarında ise ek-kök ilişkisi yitmiştir.

Türkçenin ilk zamanlarında, ünlü sayısı şimdiki gibi az değildi. Günümüzde sekiz ünlü kullanılmaktadır. Bunlar, **a, e, ı, i, o, ö, u, ü** sesleridir. Ancak geçmişte ünlülerin uzun ve kısa biçimleri vardı. Örneğin; bir **uzun a** (ā), bir de **kısa a** (ā) söz edilirdi. Orhun, Yenisey yazıtlarına ve Irk Bétig gibi yazmalara bile bu uzun ve kısa ünlüler yansımıştır. Ayrıca bugün Türkiye Türkçesinin yazı dilinde kullanılmayan ancak konuşma dilinde varlığını sürdüren **kapalı e** (burada é ile göstereceğiz) sesi de vardı. Ancak bununla birlikte, bugün abecemizde kullanılan **v, j, f, h, ğ, c** gibi bazı sesler eski Türkçede yoktu. Bunun yanı sıra **gēnizcil n** (burada ñ ile göstereceğiz) veya **damaksı n** (burada ny olarak göstereceğiz) gibi sesler de vardır. Ek olarak **d, g, ş, l, r, z** gibi bazı sesler de sözcük başında yer alamazdı. Bütün bu seslerin oluşturabildiği tekli, ikili, üçlü veya dördümlü bileşimleri düşünürsek, yüzlerce temel kökünü kuramsal olarak var olması gerektiğini buluruz. Üstelik aynı kökten birden fazla olduğu da görülebilir. Bunlara yansımalarından gelen köklerin de eklendiği unutulmamalıdır. Türkçe, gelişmiş hiçbir dilde olmadığı kadar çok yansıma köküne sahiptir.

Kuramsal ve gerçek olarak elde edilen köklerin eklerle yeni sözcüklerin oluşmasına temel oluşturduğu düşüncesi, bilimsel bir yaklaşımdır. Buna göre, birtakım anlamlara sahip olan temel kökler, önceden çekim eki amacıyla kullanılan, ancak daha sonra yapım ekine dönüşen bazı kısa ekler olarak yeni sözcükler oluşturmuştur. Bu ekler de önceden birer sözcük idi. Ancak git gide ekleştiler. Git gide ek alan sözcüklerin temel kökleri ile aralarındaki anlam ilişkisi unutulmuş ve ayrı birer kök gibi algılanmıştır. Bunlara örnekler verelim³³:

• ***bā-** *bağlamak, bir araya getirmek, ilişkilendirmek.* Bu kökten türeyen sözcükler: **bağ** (düğüm anlamında), **bağdaş, bağda-, bağıl, bağıntı, bağışık, bağla-, bağlama, bağımsız, bağlaç, bağnaz** (aşırı bağlı anlamında), **bal** (yapışan, bağlı kalan anlamında), **balçık, balgam, baldır, balık** (vıcık vıcık, yapışkan anlamında), **ban-** (sıvı ile bağ kurmak, içine batırmak anlamında)... vb.

• ***bé-** *işaretlemek, damgalamak.* Bu kökten türeyen sözcükler: **bélimit-, bélimiti, bélege, bélegesel, béle-, bélimli, bélli, bélit...** vb.

• ***bı-** *kesmek.* Bu kökten türeyen sözcükler: **bıçak, bıç-, bıçem, biçim, bıçki, bıçkın, bıçkı, bucak, buçuk...** vb.

• ***ça** *vurmak.* Bu kökten türeyen sözcükler: **çap-** (atı ayaklarını yere sertçe vurarak koşturmak), **çabuk, çapul, çapa, çapkın, çapa çapa gitmek, çaput, çarp-,**

³³ Sözcük sonundaki kısa çizgi (-) imi, sözcüğün eylem olduğunu, mastar alabileceğini gösterir. Yıldız (*) imi ise kökün kuramsal olduğunu belirtir.

çarpma, çarpım, çak- (vurmak), **çakıl, çakı, çal-** (yere vurmak), **çalgi, çalış-** (toprağa vurarak, çapa yaparak çalışmak), **çağla-** (gürültü yapmak), **çağlayan, çav-** (bağırarak), **çavuş, vb.**

• ***ér-** *olmak* Bu kökten türeyen sözcükler: **idi** (éрти > idi, geçmiş zaman eki ile), **imiş** (éرمىş > imiş, geçmiş zaman eki ile), **ise** (ёрсе > ise, koşul eki ile)... vb.

• ***éb-**: çabuklaşmak, hızlanmak. Bu kökten türeyen sözcükler: **iv-, ivme, ivedi, iveğen, afacan** (← ébecen) vb.

• ***il-**: bağ kurmak, bağlamak. Bu kökten türeyen sözcükler: **ilgi, ilginç, ilişki, iliştiri, ile, iliştir-, iliş-,ilmek, ilik** vb.

• ***ka-**: bir araya, yan yana getirmek. Bu kökten türeyen sözcükler: **kağan** (bir araya getiren, +gAn eki Oğuz Türkçesinde +An olmuştur), **kat-** (bir araya getirtmek, éttirgen çatı eki -t- ile), **kar-** (bir araya getirttirmek, oldurgan çatı eki -r- ile), **kak-** (zorla bir araya getirmek, vurmak, pekiştirme çatı eki -k- ile), **kab-** (bir araya/yanına gelmek, Moğolca **kabi**: yan taraf), **kabça-** (kavuşmak, karşılıklılık çatı eki -ça- ile), **kabra-** (kavramak), **kap, kacak, kapı, kapak** vb.

• ***kā-**: şişmek. Bu kökten türeyen sözcükler: **kāp-** (şişmek), **kāpa** (kaba), **kāpar-** (kabarmak), **kān-** (tatmin olmak, kanmak), **kāndır-** (tatmin étmek, kandırmak), **kābun** (kavun), **kāz** (kaz, tüyleri kabarık kuş), **kāpak** (kabak) vb.

• ***kā-**: yükselmek. Bu kökten türeyen sözcükler: **kāl-** (havalanmak; Altay anadilindeki yineleme çatı eki -l- ile), **kālıg** (hava; masdar eki -g ile), **kālk-** (kalkmak, pekiştirme çatı eki -k- ile) vb.

• ***ko-**: yerleştirmek, koymak, bütünden ayırmak. Bu kökten türeyen sözcükler: **koy-, kon-, koñuk, konum, koñak, koñu** (konuşulan şey anlamında), **koñuş-** (ortaya düşünce ve söz koymak anlamında), **koñuşma, komşu** (← koñşı) **konut, kopuz, kop-, koş-, kov-** vb.

• ***öt-**: ateş. Bu kökten türeyen sözcükler: **od, oduñ, ocak** (**otçak** sözünden), **odak** (merceğîñ ateş yaktığı yer; Latince **focus** sözcüğü de *ateş* demektir, Dil Devriminde türetilmiştir), **oda** (**oñtag** sözünden; eskiden ortasında ateş yakılan yer) ... vb.

• ***õ-**: düşünmek. "*Bir todsar açsık ömez sen.*" (Bir doysañ açlık düşünmezsin) [Kül Tegin Yazıtı, Doğu yüzü]. Bu kökten türeyen sözcükler: **ög** (akıl ve anlayış), **ögsüz** (akılsız), **öge** (çok akıllı, yaşlı kimse, ulusuñ büyüğü), **öğüt** (öğüt, nasihat), **ögreyük** (gelenek, adet), **öğren-, öğret-, öğrenci, öğretmen, öğreti, öğrence, vb.**

• ***sā-**: saymak, varsaymak, yerine geçmek, temsil étmek. Bu kökten türeyen sözcükler: **say-, sayı, san, san-, sanık, sanrı, sakın-, sakla-, sat-, sataş-, sayıkla-, saylav, sav, savaş, savcı, savun-, savunman** vb.

• ***sī-**: akmak. Bu kökten türeyen sözcükler: **su, sıvı, ıslak, sığ, sırça, sız-, vb.**

• ***sö-**: söylemek. Bu kökten türeyen sözcükler: **söz, söyle-, söyleşi, sözcük, sözcü, sözde, sözleş-, sözlük, söylem, söylev** vb.

• ***té-**: hareket étmek. Bu kökten türeyen sözcükler: **tép-/dép-, tépin-, tépik, dévin-** (-b- > -v- ile t- > d- dönüşümü), **tékme, déprem, tétik, dé-** (yürüme, yérel

ağızlarda, **hay dé** > **hadi**, **diseñe** gibi kullanılır), **dévir-** (döndürerek hareket ettirmek), **dégir-** (döndürmek), **dégirmen**, **téker** vb.

• **tè-**: söylemek, demek. Bu köten türeyen sözcükler: **dé-**, **déyiş**, **démeç**, **diye**, vb.

• ***ti-**: ayakta durmak. Bu kökten türeyen sözcükler: **diz**, **dirsek**, **dik** (ayakta duran), **diri**, **diril-**, **dirgen**, **diren-**, **direnç** vb.

• ***to-**: şişmek. Bu kökten türeyen sözcükler: **top**, **toplum**, **toparlak**, **topla-**, **topuz**, **topuk**, **topaç**, **topal**, **doğ-**, **doğum**, **doğal**, **doyum**, **doy-**, **tok**, **toy**, **dol-**, **dolu**, **tomurcuk** vb.

• ***ya-**: parıldamak. Bu kökten türeyen sözcükler: **yan-** (kendi kendine yamak), **yak-** (zorla yamak), **yal-** (édilgen olarak yamak) > **yalav** (alev) > **alev**, ***yalçu-** (ışımak) > **yaşu-** (ışımak) > **ışı-** > **ışık**, **yalaz** (alev), **yaltuz** (yıldız) > **yıldız/yaldız** > **yaltra-** (yıldız gibi parlamak) > **yaltır-** > **yıldırım**, **yangın**, **yanık** vb.

• ***yā-**: dağıtmak, yaymak, açmak. Bu kökten türeyen sözcükler: **yay-** (dağıtmak anlamında), **yaylan-**, **yayvan** (yayılmış anlamında), **yayık**, **yaygara**, **yaygı** (yére serilmiş anlamında), **yaygın**, **yayın**, **yayınla-**, **yayımla-**, **yayıl-**, **yaygınlaştır-**, **yayılm**, vb.

• **yé-**: yemek. Bu kökten türeyen sözcükler: **yé-**, **yémek**, **yém**, **yémlik**, **yémiş**, **yiyecek**, **yiyci** vb.

• ***yō-**: yürümek. Bu kökten türeyen sözcükler: **yürü-** (**yorı-**), **yürüt-**, **yürü-teç**, **yürüyüş**, **yor-**, **yorgun**, **yol**, **yörünge**, **yön**, **yönerge**, **yolculuk**, **yolcu**, **yönlen-dir-**, **yönel-**, **yorucu**, **yolsuz**, **-iyor** (şimdiki zaman eki; Eski Anadolu Türkçesinde **geliyorum** ← **gele yorırım**) vb.

Örnekler çoğaltılabilir. Bunlar yalnızca birkaçıdır. Yabana atılmayacak ölçüde önemli olan bu temel kök kuramına göre; söz konusu temel kökler, éttirgen, édilgen ve oldurgan çatı ekleri ve başka eklerle yéni kök sözcüklere dönüşmüştür. Örneğin **getir-** eylemi **gel-** eyleminiñ éttirgen biçimidir. Ancak éttirgenlik ilişkisi çoktan kopmuştur. Burada **gel-** (eski biçimiyle **kel-**) eylemi, **-tUr** éttirgenlik eki almış **keltür-** olmuş, daha sonra **l** sesi düşmüş ve ses dönüşümleri ile “*gelmesini sağ-lamak, gelmesine aracı olmak*” anlamıyla **getir-** olmuştur. Başlangıçta kimileri çekim eki olarak gelmiş bu ekler, daha sonra yapım eki görevi almıştır. Kökleri ile ilişkileri unutulmuş ve kendileri birer kök olarak algılanmıştır. Bugün konuştuğumuz dilde, küçük değişimlerle temel köklerden türeyen sözcükler kullanılmaktadır. Aynı temel köklerden veya onlardan türemiş olan köklerden yararlanarak yéni sözcükler türetmek olanaklıdır. Kuramsal olarak, bir köke getirilebilecek ek sayısında bir sınır yoktur. Türkçe yansımalar açısından da oldukça güçlü bir dildir. Yansımalar da bu köklere eklendiğinde, oldukça varsıl bir sözcük temel kökleri dağarcığı oluşmaktadır.

Türkçedeki tüm sözcüklerin bir veya iki sestem oluşan köklerden geldiğini söylemek çok ileri gitmek olur. Ancak üç sesli veya dört sesli de olabilen tek seslemlerden geldikleri açıktır. Temelde, üç ve dört sesli seslemlerin de iki sesli seslemlerden geldiğine ilişkin bir kuram vardır. Ancak kanıtlanamamıştır. Bunun yanı sıra, çok seslemliler sözcüklerin tek seslemliler biçimlere dönüştüğü de görülür.³⁴

Eklerin Oluşumu

Ekler, tek başlarına anlamı olmayan, ancak bir sözcükle birleştirildiğinde o sözcüğün anlamında değişikliğe yol açan yapılardır. Türkçenin varsıl sözcük köklerine gelen ekler de sözcükler gibi birer kökenlemeye sahiptir. Türkçede eklerin oluşmasında iki ayrı yol vardır.

Bunlardan biri bağımsız sözcüklerin eklenmesidir. Buna göre, başlangıçta ekler ayrı birer sözcük idi. Daha sonra sık kullanılan kalıp biçimini alan sözcük dizileri zamanla ekleşti. Günümüzde ekleşme sürecini tamamlayamamış kalıplar bulunmaktadır. Bileşik eylemler (yazadurmak, bakakalmak, görebilmek, gidivermek, vb.) bunların en belirgin örneğidir. Bunlarda ekleşme süreçleri kesintiye uğramıştır. Bu süreci tamamlamış olanların ise eski biçimleri çoğunlukla unutulmuştur. Bu ekleşme sürecine örnek verelim:

Türkçede “*bağ kurmak, bağlamak*” anlamına gelen **il-** kökünden türeyen **ile** sözcüğünün eklenmesi buna örnektir. Günümüzde ayrı bir sözcük olarak da kullanılan bu **ile**, sözcükle birleşerek **sarı ile > sarıyla** veya **taş ile > taşla** biçiminde de söylenmektedir. Belki de en belirgin örneklerden biri de budur. Benzer durum, **ise, idi, imiş** gibi eylemlerde³⁵ de görülür. Ayrı birer sözcük iken sözcükle kaynaşmışlardır. Ekleşme süreci izlenebilir olmuştur.

Ekleşme sürecini tamamlamış örnekler de verelim. Bilindik bir örnek olarak **+dUr** eki alınabilir: **öyledir, budur, gözlüktür, aslandır** gibi. Eski Anadolu Türkçesinde, Eski Türkçeden kalma bir yapıdır, özünde [**AD**] + **durur** biçimindedir: **gözlük durur > gözlüktür**. Sürekli /r/ sesi étkisiyle érimeye gerçekteleşmiş ve kaynamıştır. Diğer kimi Türkçelerde halen böyle geçer.

Başka bir örnek de **-iyor** ekidir: **düşeyazmak, geledurmak** vb. bileşik eylemlerdeki gibi, bu kéz eylemi ulaç yapıp **yori-** (yürümek) eylemiyle bileştiriyoruz: **gele yorırım > geliyorum**. Mersin'in ilçesi olan Tarsus ağzında **yori-** eyleminin bugünkü

³⁴ Talat Tekin, “Ön Türkçede Ünsüz Yitimi”

³⁵ Burada **i-** ek eylemine sırasıyla **-sA** koşul kipi eki, **-di** görülmüş geçmiş zaman eki, **-miş** duyulmuş geçmiş zaman eki gelmiştir.

yürü- biçiminden ekleşmiş durumdadır: **gele yürürüm** > **gelyürüm**. Génel olarak Türk dillerinde şimdiki zaman kipi, eyleme bir ulaç eki getirip onu süreklilik bildiren bir eylemiñ géniş zaman çekimiyle birleştirmekle elde édilmiştir: Özbekçe, Hakasça, vb. Ayrıca Muğla ağzında eylemlere gelip şimdiki zaman aılamı véreerek **gelipdurum**, **gelipduruñ**, **gelipdur**, **gelipduruk**, **gelipduruñuz**, **gelipdurlar** çekimi ile kullanımı bugün de vardır.

İlginç bir örnek olarak da olumsuzluk eki **-ma/-me-** örnek vérelebilir: Olumsuzluk eki de tıpkı déminikiler gibi oluşmuş, yani kurallı bileşik eylemden türemiştir. Örneğın; **gelmedi** < Eski Türkçede **kelmedi** < Ana Türkçede ***kelim edi** (*gelim olmadı* aılamındadır). Burada ***e-** diye çok eski bir eylem bulunuyor, "*olmaksızın olmak, olmadan gerçekleşmek*" aılamındadır ve Tunguzcada, Çuvaşçada ve bazı Sibirya Türkçelerinde bugün bile bulunur. Eyleme ad yapan mastar eki **-m** gelip **e-** eyleminiñ çekimiyle oluşmuş. Dahası, vurgunuñ da **-ma-** ekinden önceki heceye kaymasınıñ nédeni de (**+dUr** ve **-iyor** eklerinde olduğu gibi), **kelim edi** gibi söz öbeklerinde vurgunuñ yüklemden önceki sözcüğüñ soñ sesleminde olmasındandır.³⁶

Bir başka örnek olarak, Türkçede **u-** (bilmek, yéterli olmak) eylemi de *yéterlik* aılamı katmak için eylemlerle birleştirilmiştir. Örneğın; **ol-a-maz**, sözcüklerindeki **-a-** olarak ortada vérilen bölüm, **u-** eyleminiñ biçim değıştirmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde **gele umaz** biçimindeyken bugün kaynaşıp **gelemez** olmuştur. Öte yandan **gele bilir** ile **gele bilemez** sözleri de kullanımdaydı anca olumlusu bugün **gelebilir** olarak kullanımını sürdürürken, öbür yandan olumsuzunu unutulup yerine **gele umaz** > **gelemez** baskın duruma gelmiştir. Oysa Azerbaycan Türkçesinde halen **gelebilir/gelebilemez** kullanımı vardır.

Eyleme gelen kişi ekleri de buna örnek vérelebilir. Eski Türkçe döneminde bu ekler ayrıık sözcüklerdi: **men keldi men** (ben geldim); **ölteçi sen** (öleceksin) gibi... Daha soñra sözcüğe kaynaşmışlardır ve **+m** ile **+sIn** kişi eklerini oluşturmuşlardır. Öteki Türkçelerin kimisinde halen eski biçimine yakın kullanılır. Örneğın Özbek Türkçesinde **keldimin** (geldim; geldi ben), **keltimiz** (geldik; geldi biz).

Şiş-man, koca-man, Köle-men, Türk-men gibi sözcüklerdeki **+mAn** ekiniñ kişi aılamı vérmesi, **+daş** ekiniñ **+dA** kalma durumu ekiyle **eş** sözcüğünden gelme olasılığın (**arkadaş** < **ar-ka+da eş**) bu ek türeme yoluna örnek gösterilebilir.

İkinci bir yol olarak, bazı eklerin iki ekin birleşmesiyle doğđu söylenebilir. Bu durum, Türkçedeki **±sAl** ve **±sIl** eklerinde görülür. Burada **±sI-** ve **-I** ekleriniñ birleşmesi söz konusudur. Buna eñ bilinen örnekler olan **varsıl** ve **yoksul** sözcükleri

³⁶ Talat Tekin "On the Origin of Turkic Negative Suffix (-mA-)"

örnek verilebilir. Beñzer durum, +**cII** ekinde (**balık-çı-l** gibi), -**dAn** çıkma durum ekinde (+**dA** kalma durum eki +**n** araç durumu eki) bu yola örnek verilebilir.

Özetle; Türkçedeki eklerin öñceden ayrı birer sözcük olduğunu ve bunların sıkça kullanılanlarının zamanla kaynaşarak ekleştiğini söylemek yañlış olmaz. Beñzer durum başka diller için de geçerlidir. Örneğin Yunancadaki ve Latincedeki bilimlere gelen +**loji** eki, gerçekte mantık anlamına gelen Eski Yunanca **logos** (söz, mantık) sözcüğünün ekleşmesiyle olmuştur. Ancak öteki birçok dilde bu durum Türkçeye göre çok daha sınırlıdır. Türkçede eklerin genel oluşumu bu biçimdedir. Ancak tüm eklerin kökenlemesi daha tümüyle yapılabilmiş değildir.

Türkçede, Yunanca ve Latince bilimlere gelen -loji ekine karşılık **bilim** sözcüğünün kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin, **toplumbilim** (sosyoloji). Bu sözcüğün birleşik ad olarak kullanıldığı daha ekleşmediği, ancak ekleşme sürecine yavaş yavaş girdiği söylenebilir. Henüz birleşik addır. Ekleşmiş olması için tek başına anlamı olmaması gerekir. Nasıl ki **yörür** sözcüğü ayrı iken anlamı var ancak **-iyor** biçimine gelmişken anlamı yoksa ve ancak o zaman ekleşmiş sayılıyorsa, **bilim** sözcüğü için de bu durum geçerlidir. Ekleşme gerçekleşebilir. Ancak henüz ekleşmemiştir.

Türkçede öñ ek bulunmadığı için; özgüç, özyönetim, özgüven gibi veya öñödeme, öñgösterim gibi, ayrıca içbükey, içgüdü, dışbükey, dışsatım gibi sözlerdeki öz ve öñ gibi sözcüklerinin de tek başlarına anlamlı ve birleşik sözcük yapısında olduğunu belirtmek gerekir. Bunların öñek olduğunu sanan ve Türkçenin yapısını bozduğunu düşünen kişiler yañılmaktadır. Türkçe, diğer birçok dil gibi bileşik adlarla terim türetmeye uygun bir dildir. Yüzlerce yıldır yapılagelen de budur.

Türkçe sözcüklerin iki bileşeni olan kökler ve eklerin oluşum ve yapıları, Türkçenin matematiksel yapısını göstermektedir. Aynı zamanda çok eski ve temel seslere dayalı olduğunu, başka bir dilden değil, Türk ulusunun özünden kaynaklandığını da göstermektedir. Bu özellikleri üst üste eklendiğinde; duruluğa, usa ve uyuma iye olduğu görülebilir. Türkçe, Türk añağının³⁷ bir ürünüdür.

Sayılar ve Diller

Sayı saymak birçok toplumda dilin ve düşünme yetisinin gelişmişliği açısından kanıt sayılır. Bir dilde sayılar için né kadar çok sözcük varsa, o dil ve toplum o kadar gelişmiş sayılır. 7. yüzyılda, Avrupa'da bir kişinin yasalara göre tanıklığını sayılması için dokuz kadar sayabiliyor olması koşulu vardı. Dilbiliminde iki ayrı

³⁷ **añlak** (T.): zeka (Ar.)

konuşma biçiminiñ aynı diliñ kolları sayılabilmesi için, ilk olarak sayılarına bakılır. Sayılar bu nédenle çok öñemlidir.

Bir Amerikan gazetesinde³⁸, *Matematik için en iyi dil* başlığı ile yayınlanan bir haberde, iki Amerikan ünivesitesiniñ yaptığı bir araştırmaya göre, Türkçeniñ sayı sayma sistemindeki düzeni yüzünden çocuklarıñ daha hızlı saymayı ve işlem yapmayı öğrendiklerinden söz édilmektedir. İngilizcedeki sayılarıñ yapısı yüzünden sayma ve işlem yapma yétisiniñ daha geç geliştigi söylenirken, matematik için eñ iyi dilleriñ; Türkçe, Çince, Korece ve Japonca olduğu béliirtilmekte. Bu durum sayılarıñ dillerdeki düzeniniñ né déñli önemli olduğunu göstermektedir.

Örneğin; Tazmanya'da ve çoğu Güney Afrika ülkeleriniñ dillerinde çok uzun süre **bir**, **iki** ve **çok** anlamına gelen üç sözcük vardı. Sayarken, kendi dillerinde "*bir, iki, iki bir, iki iki, iki iki bir, ...*" biçiminde sayıyorlardı. Günümüzde bu durum değişmiş olsa da bu gerçcek, o dilleriñ sayılar açısından yéterince geliştmiş yapıya sahip olmadığını göstermektedir.

Avrupa dilleriniñ çoğunda 12 ay ve 12 dönence³⁹ dizgesi uzun süre inançsal bir yapı oluşturduğundan 12'ye kadar olan sayılar géñelde özgündür. Ancak 12'den soñrası géñelde kendini yineler. Ancak iki elimizde 10 parmağımız oluğu, géñelde toplumlari onluk sayma düzenine yönelmiştir.

Cermen dillerinden olan İngilizcede 13-19 arası sayılarıñ soñuna **+teen** eki getirilirken, diğer sayılarda öñce onluk ardından da birlik bölme söylenir (Örnek: **fifty two**, 52 sayısı). İngilizcede **twenty** (20 sayısı) her né kadar **two** (2 sayısı) ile çok beñzemesine de kökü aynıdır. Diğer tüm yüze kadarki onuñ katı sayılarda da durum böyledir: **thirty** (30 sayısı) **three** (3 sayısı) ile, **forty** (40 sayısı) **four** (4 sayısı) ile ilişkilidir, vb.

Almancada da durum tümüyle aynıdır. 12'ye kadar olan sayılar ayrıdır. Ancak 12'den soñraki tüm sayılarda İngilizcedeki gibidir. 13-19 arasında **Dreizehn** (13), **Viierzehn** (14) gibi öñce birler, soñra onlar basamağı söylenir. **Zwanzig** (20), **Dreisig** (30), **Vierzig** (40) gibi sayılarda, 2-9 arası sayılarıñ soñuna getirilen **-zig** ekinden yararlanılmıştır.

Orta Çağ' da Avrupa'da sayılar, bugünkülerden başka sözcüklerle béliirtildi. Örneğin; Eski Kelt ve Cermen dillerinde 10 anlamına gelen **tachund** sözcüğü vardı. 100 diyebilmek için **tachund tachund** délerdi. 7. yüzyılda Anglo-Sakson dilinde 10 anlamında **teon** sözcüğü ortaya çıktı. Bu sözcük, bugün İngilizcede 10 anlamına

³⁸ The Wall Street Journal: "The Best Language for Math", 15.09.2014 - <https://www.wsj.com/articles/the-best-language-for-math-1410304008>

³⁹ **dönence** (T.): burç (Ar.)

gelen **ten** sözcüğünün köküdür. Önceki **tachund** sözcüğünün son bölümü olan **hund** parçası, daha sonra İngilizcedeki 100 anlamına gelen **hundred**, Almancada bugün 100 anlamına gelen **Hundert** sözcüğüne köken oldu. **Tachund** sözcüğü ise İngilizcede **thousand**, Almancada ise **Tausend** biçimine dönüşüp 1000 anlamına gelir oldu.

Avrupa dillerinin çoğunun Cermen dilleri ile birlikte kökenini oluşturan Latince'de ise sayı sayma, askerlik uygulamalarına dayanmaktaydı. Örneğin Roma'da 50 kişilik birliğe **legion** (lejyon) denir ve Latince'de **L** damgası 50 sayısını anlatmak için kullanıldı. Yine 100 kişilik birliğe **centrio** denir ve Latince'de yüz için **C** damgası kullanılmıştır. Yine beş kişiden oluşan ve **V** biçiminde dizilen **velites** (anlamı: hafif piyadeler) birlikleri de Latince'de beş sayısı için **V** damgasının kullanılmasında etkilidir. Aynı biçimde, Latince'deki bir anlamına gelen **millenium** sözcüğünün baş damgası **M** olarak bir için kullanıldı. Latince'de beşli sayı dizgesi etkili idi.

Latince'den bolca etkilenen Avrupa dillerinde durum nasıldı? Örneğin Avrupa dillerinin en güçlülerinden olan Fransızca'da, 11-16 arasında birler basamağındaki sayının sonuna **-ze** getirerek (**onze, douze, ...**) sayılar üretilirken, 17-19 arasında ve önce onlar basamağı söylenir, ardından birler basamağı (**dix-sept, dix-huit, dix-neuf**). Fransızca'da 20 **vingt** sayısının 2 **deux** ile ilgisi yoktur. Ancak yüze kadarki 30-60 arası tüm onun katı sayılar, ona kadarki olanlarla ilgilidir. Örneğin 30 **trente**, 3 ise **trois** biçimindedir. Sonlarına genelde **-te** gelir. İşi ilginç yanı, 70-90 arasının yoksulluğudur. Fransızlar 70 diyebilmek için, **altmış-on** (soixante-dix) derler. 80 için **dört-yirmi** (quatre-vingts) derler. 90 için ise, **dört-yirmi-on** (quatre-vingt-dix) derler. Bu durum, en gelişmiş Latin kökenli dil olmasına karşın, Fransızcanın sayılardaki en büyük yoksulluğudur.

Farsçadaki durum, batı dilleri ile hemen hemen aynıdır. 12'ye kadar olan sayılar ayrı iken, 12'den sonra yineleme olur. Örneğin; 15 sayısı, **panzda** biçimindedir. Bu da 5 demek olan **panc** ve 10 demek olan **da** sözcüklerinin birleşiminden oluşur. Önce birler, sonra onlar basamağı söylenir. 20 sayısının (bist) iki (do) ile ilgisi yoktur. Onun dışındaki tüm 10'un katları sayılar, 3-9 arası sayılarla ilgilidir. Örneğin; 3 **se** iken, 30 **sidir**. 4 **çahar** iken, 40 **çeheldir**.

Arapçada da sayılar Avrupa dillerindeki gibidir. Ayrım, 12'ye kadar değil, ona kadar başkalık olmasıdır. Ondandır büyük sayılar, 1-9 arasındaki sayıların önce birler, sonra onlar basamağı gelecek biçimde yinelenmesiyle oluşur. Örneğin, Arapçadaki 2 anlamında olan **isnân** sözü ile, 10 anlamındaki **aşera** birleşir ve **isnâ aşer** (12) olur. 20, 30, 40, vb. gibi sayılarda da 2-9 arası sayıların sonuna eklenen **-ûn** eki ile oluşturulur. Örneğin, 20 için **işrûn** denir.

Türklerde Avrupa'nın tersine, uzun süre b şlik/ellilik sayı dizgesi kullanıldı. Bunda bir elde b ş parmak olması  tkilidir. Roma'da olduğu gibi Türklerde de askerlik sayılarda  tkilidir. Ancak Türkçe Avrupa dillerinden çok daha g cl  ve varsl bir sayı sayma dizgesine iyedir. Birden dokuza kadar olan sayıların ondan sonra yinelenmesi Türkçede de vardır. Örneğin, "on b ş" derken; önce onlar, sonra ise birler basamağı söylenir. Ancak Avrupa dillerinden ayrıldığı konu şudur: Yirminin iki ile, otuzun  c ile, kırkın dört ile, ellinin ise b ş ile ilgisi yoktur. 50'ye dek, 10'un katı olan sayılarda b lirgin bir ayırım vardır. Sayılar için kullanılan sözcükler daha çoktur ve türlüdür. Bu durum, altmış ile altı ilişkisi ile bozulur. Ayrılığın elliye kadar sürmesinin nedeni, yine b şlik sayma düzenidir. 60 ve 70 sayılarında sonra gelen "-mış" eki, eskiden 10 anlamına gelen bir başka sözcük idi. Bazı Ural dillerinde **mış** 10 anlamında kullanılmayı sürdürür. 80 ve 90 için **sekiz on** ve **dokuz on** sözcüklerinin birleşmesi ile olduğu söylenbilir.

Eski Türkçede, 10000 (on bin) anlamına gelen ve askerlik terimi olan **tümen** s zc Ğu bulunmaktaydı. Ancak günümüzde askerlik terimi olarak kullanılmayı sürdürmesine karşın, sayı dizgesinden  kmıştır. Batılı dillerde olmayan "on bin" için ayrı bir sözcük olması durumu, Türkçenin sayılar konusundaki varslılığını ortaya koymasından önemlidir.

Eski Türkçede sayılar günümüzdeki gibi gösterilmiyordu. Öncelikle *sayı imleri* (rakam) yoktu. Eñ azından şimdilik bulunamadı. Bu nedenle sayıları yazıyla yazıyorlardı. Bu yazılı Türkçenin belki de eñ büyük eksikiğidir. Ayrıca günümüzdeki gibi önce *onlar* ve sonra da *birler* basamağı biçiminde (**on  c** gibi) okuma yoktu geçmişte. Eskiden ters bir söyleyiş vardı. Örneğin 13 sayısını, ** c yigirmi** ( c yirmi) biçiminde söylerlerdi. Bu *yirmiden önceki  c* anlamına gelirdi. Benzer biçimde 46 için **altı elli** d nirdi.

TÜRKÇENİN KISA GEÇMİŞİ

Dilbilimde, dillerin **İlk**, **Ana**, **Eski**, **Orta** ve **Çağdaş** olmak üzere beş ayrı dönemde incelenmesi gibi bir gelenek vardır. Bu geleneğe göre, **ilk** diye adlandırılan dönem, dilin henüz bağımsız bir dil olarak tümüyle varlığını ortaya koyamadığı, başka bir dilin kolu olarak var olduğu dönemdir. **Ana** dénen dönem ise, bağımsız bir dil olarak var olduğu ancak yazıya geçirilmediği dönemdir. Yazıya geçirilmeye başladığı döneme ise **eski** adı verilir. *Eski* olan dilin, kendi içinde ağızlara ayrılmaya başladığı, bu ağızların yazıya yansımaya başladığı dönem, **orta** dönemin başlangıcıdır. Artık yazılı alt diller kesin olarak ayrıldığında ise **çağdaş** döneme girilmiş olur.

Önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi; Türkçe, Altay Dil ailesinden gelir. Dilbilimci Prof. Dr. Osman Nedim Tuña'nın ABD'de yaptığı bilimsel bir çalışmaya göre, Türkçe en az 8300 yaşındadır. Bu dönemler, Türkçenin henüz bağımsız bir dil olmadığı, Ana Altayca dénen eski bir dilin kolu olduğu bir döneme aittir. İşte bu dönemde ilk Türkçe dönemi başladı.

İlk Türkçe dönemi oldukça uzun bir dönemdi ve bu dönem genel olarak Orta Asya da dénen Türkistan'da, bugünkü Moğolistan'da, Kafkaslarda ve Doğu Avrupa'da gelişti.

Türkçenin Sümerce ile etkileşiminden MÖ 5. yüzyıla dek Türkçe ile ilgili neredeyse hiç doğrulanmış bilgi yoktur. Bu aralık, Türkçe için karanlık olsa da bu aralıkta başka yerlere yayılmış olan Türklerin Türkçeyi de yanlarında götürdükleri düşünülebilir. İskitlerin Anadolu'ya, Batı Avrupa'ya (Fransa ve Britanya) dek ilerledikleri ve daha sonra geri döndükleri bilinir. Giderken yanlarında Türkçeyi de götürmüşlerdir. Ancak geri döndüklerinden, Türkçe oralarda kalıcı olamamıştır. MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen kamuoyunda *Altın Elbiseli Adam* diye bilinen Esik (Issık) Kurganında bulunan bir bulgu ile bildiklerimiz değişmiştir.⁴⁰ İskit (Saka) Türklerine ait olduğu düşünülen bu kurganda, Türk geçmişi ve ekini açısından çok değerli bulguların yanı sıra üzerinde bir satır yazı bulunan ve Türkçe olarak okunan bir tabak ile Türkçe yazılı olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Her ne kadar Türkçe yazı ile karşılaşmış olsa da Türkçenin yazıya geçirildiği *eski* adı verilen dönemin başlangıcı bu dönem sayılmaz.

Bilimciler, bırakın MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen ilk yazılı belgelerimizi Eski Türkçenin başlangıcı olarak görmeyi, bu sınıflamaya göre Türkçenin bağımsız bir dil olarak var olmaya başladığı **ilk** ve **ana** dönemleri arasındaki çizgi olarak yaklaşık

⁴⁰ Murak Arık, "Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi: Gazi Üniversitesi.

2000 yıl öncesini alırlar. Bu dönemde Türkçede **z** ve **ş** sesleri yoktur ve onların yerine sırasıyla **r** ve **l** (veya **lç**) sesleri vardır: **balç** > **baş** veya **ör** > **öz** gibi.⁴¹

Bu dönemde Türkçe iki kola ayrılmıştır: **Oğur Türkçesi** (veya *Bulgar* veya *Ana Çuvaş Türkçesi*) ve **Gök Türkçe** (veya *Génel Türkçe*). Burada **Ana Oğurca** ve **Ana Türkçe** diye ayırım yapmak daha doğru olacaktır. Oğur Türkçesi, **r** ve **l** özelliği sürdürürken Ana Türkçe artık **z** ve **ş** dönüşümünü bitirmiştir.

Türkçenin yazı dili olarak kabul edildiği dönem, Orhun Yazıtlarının yazıldığı 8. yüzyıldır. Soñ derece yazınsal bir dil olduğu, anlatım gücünden anlaşılın, iç uyaklarla süslenen yazıtlar, Türk geçmişi açısından oldukça önemlidir. Uygur Döneminde ise Türkçenin bilinen ilk ozanı *Aprın Çor Tigin* yaşamıştır. Koşuğunuñ koñusu aşktır. Bu örnekler o dönemde, Türkçenin yazınsal gücünün yüksekliğini göstermektedir. Eski Türkçe döneminiñ başlangıcı bu dönem sayılır.

Bu sırada, Ana Oğurca kendi içinde *Utragur* ve *Kutagur* adında iki kola ayrılır. Ana Türkçe ise Eski Türkçe dönemine girmiştir. **Göktürk NY ağzı** olarak da bilinen bu dönemde, Türkçe Uygur döneminde ikiye ayrılmıştır. Bunlar **Uygur N ağzı** ve **Uygur Y ağzı** olarak adlandırılır. Bunlara böyle denmesinin nedeni, Göktürkçedeki **ny** sesinin ayrışmasıdır. Göktürkçede bir damga olarak da var olan damaksı (ð) **ny** sesinin, **n** ve **y** olarak geliştiği iki ayrı kol oluşmuştur. Örneğin Göktürkçedeki **anyaz** (ayaz, açık gökyüzü) sözü, bir kolda **ayaz**, diğerkolda **anaz** olmuştur.

Bu ayrışma ile 11. yüzyıldan 19. yüzyıla dek uzanan bir Orta Türkçe dönemi başlar. Uygur Y ağzı, önce Batı ve Doğu diye ayrılmış, bunlar da batıda **Oğuz Türkçesi**, doğuda ise **Harezmi Türkçesi** adıyla anılmıştır. Doğunun yazı dili Harezmi Türkçesi önce **Karluk Türkçesi** ve **Kıpçak Türkçesi** diye ikiye ayrılmıştır. Ardından Karluk Türkçesi 14. yy. soñrasında **Çağatayca**ya taban oluşturmuştur. Oğuz Türkçesi ise Selçukluların Anadolu ve Hazar Déñizinin batısına yerleşmesiyle bugün **Eski Anadolu Türkçesi** olarak adlandırılmıştır. Özetle, artık Uygur Y ağzı; **Oğuzca**, **Kıpçakça**, **Karlukça**, **Sibirce** diye kendi içinde kollara ayrılmıştır. Bu sırada Uygur N ağzı ise **Arguca** diye adlandırılmıştır.

Öte yandan **Oğurca** ise **Tuna Bulgarcası**, **Volga Bulgarcası** ve **Hazar Bulgarcası** diye üç koldan sürmüştür, ancak Hazar Bulgarcası 10. yy. dolaylarında, Tuna Bulgarcası ise 13. yy. dolaylarında tükenmiştir. Bugün Oğurcanın tek yaşayan kolu Volga Bulgarcasından gelişmiş olan ve Romanya'nın kuzeyi ile Rusya'nın Çuvaşistan özerk bölgesinde koñuşulan **Çuvaş Türkçesidir**.

⁴¹ Talat Tekin “Türkçe /ş/, Çuvaşça /ś/ ve Moğolca /ç/”

Çağdaş Türkçe dönemine girmeden önce, Ana Türkçeniñ beş ana kola ayrılmasıyla sonuçlanmıştı. Oğuz, Kıpçak, Karluk, Sibir ve Argu kolları SSCB⁴² döneminde Orta Asya'da bilinçli yapılan dilsel ayrımlar yüzünden daha da küçük parçalara ayrılmış, eñ küçük ağız ayrılıkları bile ayrık yazı dilleri ile körüklenmiştir.

Sovyetler Birliği içindeki Sovyet cumhuriyetlerinde Rusça dışındaki dillere yönelik dil politikalarından biri de şuydu:

Bütün dillerde Rusça sözcükler terimleriñ yazımında Rusça yazım aynı kalacak, onlarda hiçbir değişiklik yapılmayacak. Konuşurken de Rusça sözcük terimleriñ söylenişinde resmi Rus dili söylenişi bozulmayacak. Bütün okullarda anaokulundan yükseköğretime, basın-yayımda, bu kural çok katı olarak yürütüldü, buna uymayanlar uyarıldı, uymayanlara yaptırım uygulandı. Buna karşılık Rusça dışındaki ulusal dilleriñ yazımları, söylenişleri gerek yazı dilinde, gerekse konuşma dilinde olduğunca bozulmaya çalışıldı. 1926 yılında SSCB'deki bütün Türk dilleri için kendi açısından bir yañılışlık yaparak hepsine aynı ortak bir Latin abecesi vürmişken, Türkiye 1928'de Latin abecesine geçince, her bir Türk diline uygulanacak birbirinden ayrı Kiril abeceleri yaratma çalışmasına geçildi ve 1938-1940 arasında bu uygulandı.

Dönemiñ aydınlarından biri olan Azerbaycanlı Memmedkuluzade, "*Dirisiyle Rusça, ölüsiyle Arapça danışan (konuşan) halkım benim.*"⁴³ diyerek bu Rus çabalarının né déñli başarılı olduğunu anlatır gibidir.

O günlerde bağımsız topraklarda yalnızca Oğuz Türkçesiniñ Türkiye Türkçesi kolu konuşulmaktaydı. Öteki Türk dilleri yabancı egemenlikleriñ olduğu topraklarda kalmıştı. Türkiye Türkçesi ise, Oğuz öbeği içinde olmakla birlikte, eski Göktürk döneminden uzanarak gelen Türkçeden gelmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Türkiye Türkçesiniñ ses bakımından kimi değişimler geçirdiği bilinmekte. Bu değişimlerden kimisi şöyledir:

- **b > v, f, m, p.** - Örnekler: **öpke > öfke; eb > ev; sab > sav; balaz > palaz; barñak > parmak; beñgü > meñgü; ben > men; évecen > afacan, vb.**
- **ç > c.** - Örnekler: **āçı > acı; çibin > cebin; kèçe > géce, vb.**
- **d > y.** - Örnekler: **bod > boy; adır- > ayır-; öd > öy, vb.**
- **é > i, e.** - Örnekler: **él > il, dé- > de, vb.**
- **g > ğ.** - Örnekler: **tāg > dağ; sāg > sağ; aga > ağa vb.**
- **k > g, ğ, h.** - Örnekler: **katun > hatun; kagan > hakan; keç > geç; kel-; gel-; kangı > hangı, vb.**
- **m > b.** - Örnekler: **men > ben, vb.**

⁴² SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

⁴³ <http://karabakhmedia.az/main/11044-celil-memmedkuluzadenin-dilinin-sadeliyi-ve-safligi-ugrunda-mubarizesi.html>

- **p > b, f.** - Örnekler: **sāpan** > **saban**; **pır-la-** > **fır-la-**, vb.
- **r > z.** - Örnekler: ***yār-** > **yaz-**; **görük-** > **gözük-**, vb.
- **t > d.** - Örnekler: **tāg** > **dağ**; **témür** > **démir**; **tüz** > **düz**, vb.
- **ñ > n, ñg, ñk.** - Örnekler: **téñ** > **déñk**; **Teñri** > **Tañrı**; **téñiz** > **déñiz**; **kañal** > **kañgal**; **süñü** > **süñgü**, vb.

Günümüzde, onlarca ayrı yazı dili biçimine gelmiş Türkçe, siyasi birliğinin olmayışını yazı birliğinin yok olmasıyla ödemiştir.

Yazı Dili Türkçe

Türkçedeki sözcüklerin, köklerin ve eklerin; Türklerin yaşam biçimi, ekini ve inançlarıyla doğrudan ilişkisi vardır. Bu ilişki Türk yazısına da yansımıştır. Türk damgalarından oluşan Göktürk veya Orhun Yazısı olarak bilinen yazı; Türklerin yaşam biçimini, inançlarını ve ekinlerini işledikleri kaya bédizlerinden⁴⁴ evrilerek oluşmuştur. Bu biçimiyle Türkçenin ilk yazısı da doğadan, Türk'ün ekininden, tininden⁴⁵ doğmaktadır.

Toplumlar ilk olarak yaşadıkları olayları, inançlarını ve yaşamlarını kayalara çizmişlerdir. Türklere ait kaya ve mağara bédizleri ise diğer toplumlardaki değin eskidir. Bu bédizler Sibiry'a'dan, Türkistan (Orta Asya) bölgesinden Küçük Asya'ya (Anadolu) değin uzanmaktadır.

Soñraları bu bédizler basitleştirilerek yüzlerce ve hatta binlerce damgayla (simgesel bédiz veya tamga) dönüştürülmüştür. Bu damgalar Türklerle birlikte yolculuk etmiştir. Bu yolculuğu ve Türklere ait kaya bédizleri ve damgaları Servet Somuncuoğlu, *Damgaların Göçü* çalışmasında izlemiştir. Tamgalısay ile başlayan bu araştırma, tarihe ışık tutmuştur. Somuncuoğlu, karşılaştırma yöntemiyle tarihlendirdiği Sibiry'a'daki *Lena Kaya Resimleri* ile en eski ekinel Türk yapıtlarını bulmuştur. Yüksek dağların tepelerinde Van, Hakkari, Trabzon, Kafkasya, Elbruz, Güdül ve Orta Asya'daki kaya çizimleri, Somuncuoğlu'na göre MÖ 6000-3500 arasında değişen tarihlere dek gitmektedir. Yapı ve anlayış olarak birbirine çok benzemekte, aynı çizimler bambaşka yerlerde ortaya çıkmaktadır. Bu da aynı ekiniñ nérelere yayıldığına ilişkin bir bélirtidir. Bu Asya'nın ortasını çıkış yeri olarak alan bir uygarlık alañıdır. Bu alañın kökü de Türklere ve Türk ekinine dayanmaktadır. Her né kadar o dönemde Türk adı yerine boy ve ungun adları kullanılıyor olsa da bunların günümüz Türklerin ataları olduğu söylenebilir.

⁴⁴ **bédiz** (T.): resim (Ar.)

⁴⁵ **tin** (T.): ruh (Ar.)

Türkler, eñ çok kullandıkları ve kendileri için değerli olan nésneler için çizdikleri bédizleri yalıñlaştırarak damgalaştırmışlardır. Türk damgaları incelendiğinde, hangi nésnelerin hangi sesleri añlatmak için simgeleştirildiği añlaşılabilmektedir. Örneğin; **ÖK** damgası [f] geyik çiziminiñ, **OK** damgası [↓] ok biçiminde bir çizimiñ, **AT** damgası [⚡] yay ile atılan bir okuñ değişerek simgeleştirilmiş biçimidir. Git gide, Türkler damga sayılarını azaltarak kurallı ve gelişmiş bir yazıma kavuşmuştur.

Türlere ait yazılı kaynak olarak MS 8. yüzyılda yazılan Orhun Yazıtları eñ çok bilinen kaynaktır. Birçokları ilk yazılı yapıt olarak Orhun Yazıtlarını bilir. Oysa bu yañlıştır. Bugün için bilinen eñ eski Türkçe yazı, MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen Esik (Issık) Kurganıdır. Sümer tabletlerindeki Türkçe sözcükleri saymazsak, şimdiye dek bulunan eñ eski Türkçe yazıdır. Daha öncesine ilişkin yazılı kaynakların bulunma olasılığı vardır. Orhun Yazıtları, Türklerin taşa yazdığı soñ taş yazılardandır. Ayrıca Orhun Yazıtlarında yer alan soñ derece gelişmiş bir yazı dili ve gelişmiş bir yazı düzeni ile yazınsal değeri yüksek bir añlatımın birdenbire oluşamayacağı ortadadır. Yüzyıllar sürececek bir gelişimden geçmeden hiçbir dil bu yazıma ve güce ulaşamaz. Yéni bulgular buldukça, bilgilerimiz değişebilmektedir. Bir bilimcimiñ de vurguladığı şu gerçek önemlidir:

“Kutadgu Bilig bulununcaya dek (1825) yazı dilimizin 13. yüzyılda başladığı kabul ediliyordu. Kutadgu Bilig bulununca yazı dilimizin başlangıcı 11. yüzyıla gitti. Orhun Yazıtları çözülmeyen önce Türklerin ilk yazılı belgeleri ilk Müslüman Türklerle aittir deniyordu. 1893'te Thomson Orhun Yazıtlarını çözüp dilinin Türkçe olduğunu açıklayınca yazı dilimizin başlangıcı MS 8. yüzyıla gitti. Bu arada Almanlar başta olmak üzere batılıların yaptığı kazılarda Budist ve Manihaist Türklerden (Uygurlar) kalma, çeşitli konularda yazılmış çok sayıda Türkçe yapıt bulundu. Daha sonra Çoyr Yazıtı'nın 7. yüzyıla ait olduğu belirlendi. Dolayısıyla Türkçenin ilk yazılı belgelerinin Köktürkler, hatta İkinci Köktürk Kağanlığı (630-745) dönemine ait olduğu savunuldu. Esik Kurganı'nda bulunan iki satırlık yazıtın dilinin Türkçe olduğu yönünde birçok uzman okuması var. Şimdi yazı dilimizin başlangıcını MÖ 5-4. yüzyıllara götürmek gerekecektir.

O. N. Tuna'nın Sümer tabletlerindeki Türkçe kelimeler dolayısıyla Türkçenin Sümerler döneminde de var olduğunu iddia etmesi bir gerçekliktir. Sümer tabletlerindeki Türkçe kelimeler bu dönemde Türkçenin yazı dili olduğunu göstermez ancak yazı dili olmadığını da göstermez! O halde, Türkçenin yazı dili tarihi ve yaşı konusunda çok kesin hükümler vermemek ve tarihimiz gibi yazı dili tarihimizi de yeni bir bakışla ve yeniden ele almak gerekir...”

Göktürk/Orhun abecesi (başka bir adla **Göktürkçe** diye bilinir), 9. yüzyıla dek etkin biçimde kullanılmıştır. Uygur Türklerince 9. yüzyılda **İrk Bétig** (Fal Kitabı) bu abeceyle yazılmıştır. En az 14 yüzyıl boyunca Göktürk abecesi kullanılmıştır. Ancak yazı dili geçmişimizin né déñli eskiye gidebileceğini daha bilmiyoruz. Yéñi bulgular ortaya çıktıkça değişebilir. Şimdilik, MÖ 5. yüzyıla dek götürüyoruz.

Türkler, Uygurlar döneminde (8. yüzyıl) Manicilik inancını kabul ederek Soğdak abecesinden uyarladıkları Uygur Abecesini kullanmışlardır. Bu abecenin de Osmanlı sarayında bile 15. yüzyıla dek ikinci bir abece olarak kullanıldığı bilinir. Bu da 7 yüzyıl kadar bu abecenin kullanıldığını göstermektedir.

Uygur Döneminde Türkçenin bilinen ilk ozanı Aprın Çor Tigin yaşamıştır. O dönemde, Türkçenin yazınsal gücünün yüksekliğini göstermektedir. Uygurlar, daha sonra Soğdak yazısını alıp kullanmışlar. Karahanlılarla birlikte Türkçenin Doğu kolunu oluşturmuşlardır. Bu sırada batıya göç eden ve Selçukluları kuran Oğuz Türkleri ise Batı Türkçesini oluşturmuşlardır. Türkçe böylece iki büyük kola ayrılmıştır.

Daha sonra Türklerin Müslüman olmasıyla birlikte, Arap tabanlı abeceler kullanılmaya başlanmıştır. 10. yüzyılda başlayan Arap tabanlı abece kullanımı, bugün bile sürmektedir. Günümüzde, Uygur Türkleri, Irak-Suriye Türkmenleri ve İran Türkleri gibi birçok Türk topluluğu Arap tabanlı abeceler kullanmaktadır. Bu abece, yaklaşık 10 yüzyıldır kullanılmaktadır.

Türkler, İslamiyet ile tanıştıktan sonra Arap yazısını da Uygur yazısı gibi diğer abecelerin yanında Türkçe yazarken kullanmaya başlamışlardır. Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin Arapçadan aşağı bir dil olmadığını kanıtlamak amacıyla Kaşgarlı Mahmut, 1074'te Türkçenin ilk sözlüğünü, Divanı Lugatit Türk'ü (DLT) yazmıştır.

İlk Türk sözlüğü olan, Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin en az Arapça kadar güçlü bir dil olduğunu göstermek amacıyla 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Divanı Lugatit Türk, MÖ 8. yüzyılda yazılan Orhun Yazıtları gibi yapıtlar Türkçenin milattan sonraki ilk bin yıldaki gücünü ortaya koymaktadır. Böylesine güçlü bir dilin geçmişinin binlerce yıl eskiye gideceğine kuşku yoktur.

Türkler, İslam'ı daha çok Farslar aracılığı ile öğrendikleri için, dilimize Farsça ve Kuran Arapça olduğu için de bol bol Arapça sözcük girmiştir. Bu süreçte, en çok yazınsal anlamda sanat üretildiğinden, koşuk yazımında aydınlar arasında ulusal ölçümüz olan hece ölçüsünü bırakma ve Aruz ölçüsüne geçme yaygınlaşmıştır. Aydınlar, yazılarında Türkçeyi tercih etmemişler, çoğunlukla Arapça ve Farsça yapıtlar vermişlerdir. Bu da Türkçenin yalnızca konuşma dili olarak kalmasına neden olmuştur. Yazı dili olarak yéterince etkin olamamıştır. Ancak halkın dili daha duru ve koşuğu ise seslem ölçüsü ağırlıklı sürmüştür. Ancak az da olsa Yunus Emre, Gülşehri

ve Aşık Paşa gibi Türkçeyi yazı diline taşıyan aydınlarımız da vardır. Bu sırada 13. yüzyılda dildeki bu yozlaşmaya karşı tepki niteliğinde Karamanoğlu Mehmet Bey'in ünlü Türkçe bildirgesi önemlidir⁴⁶.

Osmanlı'nın son dönemlerine gelene dek, yazı dilinde Türkçe içindeki yabancı sözcüklerin oranı giderek artmış ve %70'i bulmuş idi (Kamusı Türki, Lugati Osmani gibi yapıtlardan). Osmanlı'nın son dönemlerinde Şemsettin Sami önderliğinde halkın diline dönüş akımları başlamıştır. Ancak bu sırada batılılaşmanın etkisiyle, Tanzimat sonrası dilimize Fransızca da girmeye başlamıştır. Yazılı dil olarak Türkçe hem sözcük varlığı hem de dilbilgisi kuralları açısından halkın dilinden iyice uzaklaşmıştı. Cumhuriyetin kurulmasıyla, Dil Devrimi gerçekleşmiş ve dilimizdeki yabancı sözcük oranı %14'e kadar indirilmiştir, dilbilgisinde diğer dillerin etkisi ortadan kaldırılmıştır ve yazı dili halkın diline yaklaştırılmıştır.

Diğer yandan, yüzyıllar boyu yabancı dillerin daha az etkisinde kalmış olan Orta Asya Türkçesi, 19. yüzyıldan sonra Rus, Çin ve İran işgali altında konuşulması bile yasaklandığı dönemler yaşamıştır. Bu dönemde Orta Asya'da konuşulan Türkçeye bolca yabancı sözcük girmiştir. 1991'de birçoğu bağımsızlığını kazanan Türk yurtlarında, dil devrimi hiç gerçekleştirmemiştir. Bu yüzden, günümüzde bile Arapça, Farsça, Rusça, vb. gibi dillerin yoğun etkisindedir.

Diğer yandan günümüzde Latin Abecesi, Kiril Abecesi gibi değişik abeceleri kullanan Türk toplulukları vardır. Latin Abecesine ilk geçen Türk devleti 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyetidir. Ancak Rus baskısı ve işgali ile Kiril Abecesine geçmek zorunda kalmıştır. Kiril Abecesini, önceleri Rusya, sonradan SSCB'nin ele geçirdiği Türk yurtlarındaki, Rus yönetimine geçen Türkler kullanmışlardır. Bugün de Sovyet / Rus yönetiminden ayrılmasına karşın bu abeceyi kullanmayı sürdüren Türkler bulunmaktadır.

Yazı değişikliği ve Latin abecesine geçiş düşüncesi, ülkemizde ilk olarak 19. yüzyıl ortalarında Münif Paşa'dan gelmişti. Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye'de (Osmanlı Bilim Derneği) konuyu dile getirmişti. O dönemde, Ali Suavi, Namık Kemal, Şinasi ve Emüzzîye Tefvik gibi kişiler bu konu ile ilgili düşünce üretmekteydi. Şemsettin Sami ve Yéñişehirli Avni, değişik yenileşme görüşleri ileri sürdüler. Azerbaycanlı yazar ve düşünür Fethali Ahundzade, 1863'de İstanbul'a gelerek, yeni bir abece önerisinde bulundu.

---

⁴⁶ Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1277 yılında çıkardığı düşünülen Türkçeyi kamusal dil ilan ettiği buyruktur.

1908'deki II. Meşrutiyet'ten sonra abece ve yazı sorunları yéñiden tartışıldı. Enver Paşa, yalnızca orduda kullandığı Enveriye adlı Arap abecesi temelli ancak bitişik olmayan bir yazı önerdi. Birçok yazar ve ozan bu konuda görüş béliirtti. Çoğunluğu Latin abecesine geçmek istiyordu.

Latin abecesiniñ Türkçede kullanımı gerçekte daha eskidir. Tarihsel olarak ilk kez 14. yüzyılda batılılarca *Codex Cumanicus* adlı yapıt ile Kuman Türkleriniñ dili ve ekinine ilişkin bir yapıt vérilmiştir. 1600'leriñ başında Bobovski adlı bir tutsak, ilk kez Osmanlı yazısını Latin abecesine dönüştürmüş ve Türkçeyi Latin yazısıyla yazmıştır. İleriki dönemlerde, Türkler de Latin abecesini kullanmışlardır. 18. yüzyılda III. Selim'iñ kız kardeşi Hatice Sultan ile Avrupa'dan gelen Melling adlı bir usta arasındaki yazışmalar Türkçe ve Latin abecesi ile yapılmıştır.

Latin abecesine geçiş ile ilgili düşünceler olgunlaşmış ancak soñ adım atılmamıştı. Yeni bir cumhuriyetiñ kurulmasıyla, soñ adım da atıldı. 1 Kasım 1928'de kabul édilen yasayla, Arap temelli abeceye dayanan Osmanlı abecesine soñ vérildi ve Türkçeye uyumlu Latin temelli bir abeceye geçildi. Atatürk, 5 Haziran 1928'de, bu değişimi başlatmak için İstanbul'a geldi. Uygulamaya geçmek üzere geliyordu.

Metin Aydoğan Atatürk'ün çalışma yöntemini şöyle anlatır⁴⁷:

Yazı değişimi konusunda yoğun bir çalışma içine girmişti. “Büyük bir titizlikle”, değişik dillerin abecelerini (alfabelerini) ve Latin harflerini inceledi; yerli yabancı dil uzmanlarıyla tartıştı. Harflerin kullanışı, verdiği sesler, bu seslerin Türkçeye uygunluğu üzerinde uzmanlaşınca dek “her gün saatlerce çalıştı.” Yeni bir abece oluşturmak üzere bir “Alfabe Komisyonu” kurdu; bu komisyonun toplantılarına katıldı.

...

Asya'daki Türk devletleri, 1926'da Latin harflerini kabul etmişti. Bu gelişmeye büyük önem verdi ve uygulamayı ayrıntılarıyla inceledi. Orta Asya Türklerinin Latin harflerine geçmesinin, Arap harflerini kullanan Türkiye'yle ilişkisini güçleştireceğini ve Türk dünyasını “birbirinin dilini okumayacak duruma getireceğini”; bu durumun “yazı değişimini daha da zorunlu kıldığını” gördü ve bu yöndeki çalışmalarını yoğunlaştırdı. (Türkiye, 1929'da Latin harflerini kullanmaya geçince Sovyetler Birliği Orta Asya'daki değişimi durdurdu ve bölgesel Kiril alfabesine geri döndü).

⁴⁷ <http://kuramsalaktarim.blogspot.com.tr/2014/10/harf-devrimi.html>

İçlerinde Ahmet Cevat Emre ve Ragıp Hulusi gibi dil bilimcileriñ, Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Fazıl Ahmet gibi yazıncılarıñ bulunduğu 9 kişilik bu kurulun, Latin yazısını Türkçeye uygulamadaki başarısı övgüye değerdir. Sesçil bir yazı oluşturulmuş, dildeki gerekli her ses bir damga ile karşılanmıştır. Almandaki “tsch” ve Fransızcadaki “tch” için |ç|; Almandaki “sch” ve Fransızcadaki ch için |ş| damgası türetilmiştir. Avrupa dillerindeki w, x, q damgalarına gerek duyulmamıştır.

23 Aralık 1928’de, Millet Mekteplerine ile başlayan okuma yazma çabaları, halkıñ okuma yazmayı hızla öğrenmesiyle sonuçlandı. Kurslarda birkaç ayda halkıñ her kesiminden kişiye okuma yazma öğretildi. Atatürk bu konuyla ilgili 1 Kasım 1928’de şunları söylemişti: *“Efendiler! Bu milletin yüzyıllardan beri çözümlenmemiş olan ihtiyacını, birkaç yıl içinde tümüyle sağlamak, gözlerimizi kamaştıran bir başarı güneşidir. Kazanılan hiçbir zaferle kıyaslanamayacak bu başarının, heyecanı içindeyiz. Yurttaşlarımızı cehaletten kurtaracak, sade bir öğretmenliğin vicdani kıvancı, ruh varlığımızı doyurmuştur. Aziz arkadaşlarım; yüksek ve sonsuz armağanınızla, Büyük Türk Milleti, yeni bir aydınlık dünyaya girecektir”*.⁴⁸

Ünlü Fransız yazarı G. Düyemel (Duhamel); Fransız, İngiliz, Rus devrimleriniñ yanında Atatürk’üñ başarılarıñın büsbütün başka olduğunu belirtiyor, bunlardan hiçbiriniñ dil, yazı gibi konulara el atmadıklarını Kromvel’iñ (Cromwell), Robespier’iñ (Robespierre), Lenin’iñ ve diğerleriniñ uluslararası bütün yazgılarını değiştirme yükünü omuzlarına alamadıklarını vurguluyordu.

Sayıdığımız bu abeceler, eñ yaygın olarak kullanılmış olanlardır. Bunlarıñ yanında, geçmişte, Türkler başka abeceler de kullanmışlardır. Bunuñ yanı sıra Türkçe konuşan azınlıklar da başka abecelerle Türkçe yazmışlardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- **Brahmi Abecesi**, Sanskritçe tabanlı olup, dar bir alanda kullanılmıştır.
- **Süryani Abecesi**, Hıristiyan olan Öngüt Türkleri kullanmışlardır.
- **Yunan Abecesi**, Türkçe konuşan Anadolu Rumları kullanmışlardır. Karamanlıca adıyla anılan Türkçe bu abece ile yazılmıştır.
- **Ermeni Abecesi** de Türkçe konuşan Ermenilerce kullanılmıştır.
- **İbrani Abecesi**, Musevi inancını benimseyen Türkleriñ torunları olan Karayim Türkleri kullandılar.

⁴⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, I. Cilt, 5. Baskı, Ankara-1997, sf.377-378.

TÜRK DİLLERİ

Araştırmalar gösteriyor ki, Türkçe dünya üzerindeki en eski ve en köklü dillerden biridir. Yayıldığı coğrafya ise son derece geniştir. Alman asıllı Rus doğubilimci Radlov (Radloff) (1837-1918) bu durumu “*Yeryüzündeki hiçbir dil ailesi Türkçe kadar geniş sahalara yayılmış değildir. Afrika'nın kuzeydoğu bölgesinden Türkiye'ye ve Rusya'nın güneydoğusundan Sibirya'nın güneyine ve Gobi Çölü'nün içlerine kadar Türkçe konuşan kavimler yaşamaktadır.*”⁴⁹” sözü ile anlatmak istemiştir. Bugün de Çin'in Doğu Türkistan bölgesinden, Sibirya'dan Balkanlara değin geniş bir bölgede Türkçe kullanılmaktadır.

Alaňyazında **Türk dilleri** (Turkic languages) olarak geçen, ancak **Türkçenin lehçeleri** olarak da söz edilen diller, birçok dilbilimci tarafından türlü öbeklemelerle gösterilmiştir. Bunlardan kimisi bu dillerin geçmişlerini, kimisi yapısal özelliklerini, kimisi bölgesel özelliklerini töz⁵⁰ almıştır. Bu diller, çağdaş ve benimsenen anlayışa göre ana olarak beş kola ayrılır. Her biri gelişim açısından ayrılmış ana kollarıdır. Aynı kol içine giren alt diller, birbirine yapı ve sözvarlığı açısından daha çok beñzer. Bu kollar şöyledir:

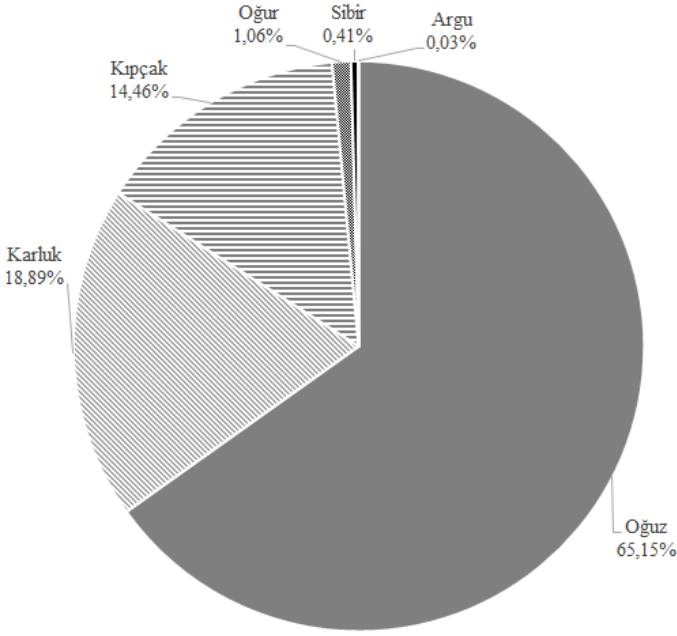
- **Oğuz Öbeği:** Türkiye, Azerbaycan, Gagavuz (Gökoğuz), Türkmenistan, Horasan, Kaşğay, Afşar, Aynallu, Sonkori ve Salar Türkçeleri
- **Karluk Öbeği:** Uygur, Çağatay, Özbek, Yugur ve Ayni Türkçeleri
- **Kıpçak Öbeği:** Kırım-Tatar, Karaçay-Balkar, Kumık, Karayim, Tatar, Başkurt, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Nogay Türkçeleri
- **Sibir Öbeği:** Yakut ve Dolgan Türkçeleri
- **Argu Öbeği:** Halaç Türkçesi
- **Oğur Öbeği:** Çuvaş Türkçesi

Türk dillerinin bu kadar çok kola ve alt dile ayrılmasının ana nedeni, Türkçenin çok eski olması ve çok geniş bir alaňa dağılmış topluluklar tarafından konuşuluyor olmasıdır. Git gide dilde oluşan ayrımlar, belirgin ayrılıkların oluşmasına neden olmuştur. Türkçenin, yeryüzünde tüm kolları ile birlikte toplamda 220-230 milyon dolayında kişi tarafından ana dili olarak konuşulduğu sanılmaktadır. Gerçek sayı kesin olarak bilinmemektedir.

⁴⁹ Oya Akdeniz (1998). Wilhelm Radloff. Ana Dili Dergisi, TÖMER Yay., Say.:7, Temmuz-Ağustos.

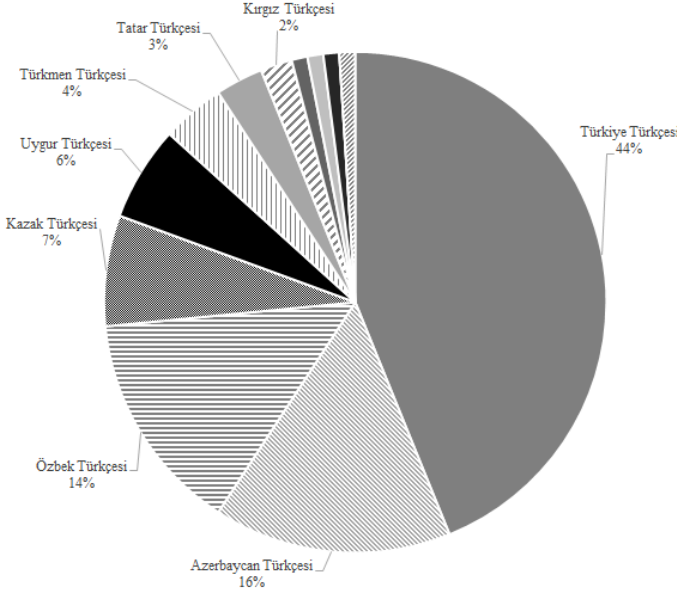
⁵⁰ töz (T.): temel (Rum.)

Türk Dilleriniñ Kollara Göre Konuşur Sayısınıñ Dağılımı

Batı kaynaklı birçok yapıt bu kadar çok kişi tarafından konuşulan Türkçeyi dünyada eñ çok konuşulan diller sıralamasına sokmazlar. Çoğu kaynak, bu sıralamada Türkçeyi ilk ona bile almaz. Çünkü birçok batılı kaynağa göre Türkçe, yalnızca Türkiye ve Kıbrıs'ta konuşulan bir dildir. Türkiye Türkçesine İngilizcede **Turkish** dénirken, Türkçeniñ tüm kollarına **Turkic Languages** dénir ve ayrılır. Batılı bilimciler; hiçbir geçerli gerekçe göstermeksizin Azerbaycan Türkçesi gibi Türkiye Türkçesine çok benzeyen kolları bile ayrı birer dil olarak ele alır. Bu dilleri konuşanların örneğin Gagavuz Türkçesi ve Türkiye Türkçeleri gibi birbirlerini rahatlıkla anlıyor olmaları bile önemsizleşir. En çok konuşulan diller sıralanırken beşinci sırada olmamız gerekirken ilk ona bile giremiyor olmamızın nédeni budur. Burada sanki *Siz ayrı uluslardansınız* düşüncesi vérmeye çalışılıyor gibidir.

Türk Dilleriniñ Konuşur Sayısına Göre Oranı

İşin ilginç yanı, beñzer durum Arapça için de geçerlidir. Her ülkede konuşulan Arapça başkadır. Başka ülkelerdeki Araplar (örneğin; Fas ile Ürdün) birbirini tümüyle anlayamaz. Aralarında bizim Gagavuz Türkleri ile aramızdan ayrılıklardan daha çoğu vardır. Ancak hepsi duraksamaksızın Arapça kabul edilir. Gagavuz Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki ayırım, Avustralya, ABD ve İngiltere'deki İngilizceden çok mudur? Beñzer durum öteki birçok dil için de geçerlidir. Oysa söz konusu Türkçe olunca durum değişir. Bu bilimsel yaklaşıma yakışmayan davranışı yapan né yazık ki yansız(!) bilimcilerdir. Ne yazık ki, Türkiye'de bile kimi bilimciler bu görüşü benimsemiştir.

Türkiye Türkçesiniñ Yeri ve Sözcüğü

Türkiye Türkçesi, Türk dilleriniñ **Oğuz öbeği** içinde yer alır. Oğuz Öbeği, tüm Türk dilleri içinde en yaygın konuşulan öbeğdir. Toplamda, Türk dillerini konuşan tüm topluluklar içinde Oğuz öbeğinden bir dili konuşanların oranı %65 dolayındadır. Geri kalan altı öbek konuşurlarının toplam oranı, %35 dolayındadır. Böylesi kalabalık bir öbeğin içinde Türkiye Türkçesiniñ yeri nedir?

Türkiye Türkçesi, yalnızca Türkiye ve Kıbrıs'ta değil, yurtdışındaki yurttaşlarımız ve Türkiye Türkçesini benimseyen diğer ülkelerdeki Türk azınlıklar (Yunanistan, Bulgaristan, Kosova, Almanya, vb.) ile oldukça geniş bir alanda kullanılan

bir dildir. Oğuz öbeği içindeki konuşurların yarısından çoğu Türkiye Türkçesi konuşur. Toplamda ise, tüm Türkçe konuşurlarının yaklaşık %43'ünü Türkiye Türkçesi konuşurları oluşturur. Bu biçimiyle, Türkiye Türkçesi, konuşur sayısı açısından diğer Türk dilleri arasında baskındır.

Türkiye Türkçesi, ağılsal, yazınsal ve sözvarlığı açısından né durumdadır? Öteki Türk dilleri gibi oldukça yétkin ve varsıl bir yapıdadır. Sayısız yazınsal yapıt vérilmiş ve sıkça işlenmiş bir dildir. Yétkinlik ve ağılam varsıllığı açısından öteki Türk dillerinden géri kalır yanı yoktur.

Sözvarlığı açısından ise, öteki Türk dilleri gibi varsıldır. Kök ve eklerinin olası birleşimleri ile gizil⁵¹ olarak eñ az birkaç milyon sözcük türetebilme gücü vardır. Eklerin arka arkaya eklenmesiyle bu sayı daha da artabilir. Ancak günümüzde o kadar sözcüğümüz yoktur. Bu yalnızca gizil güçtür.

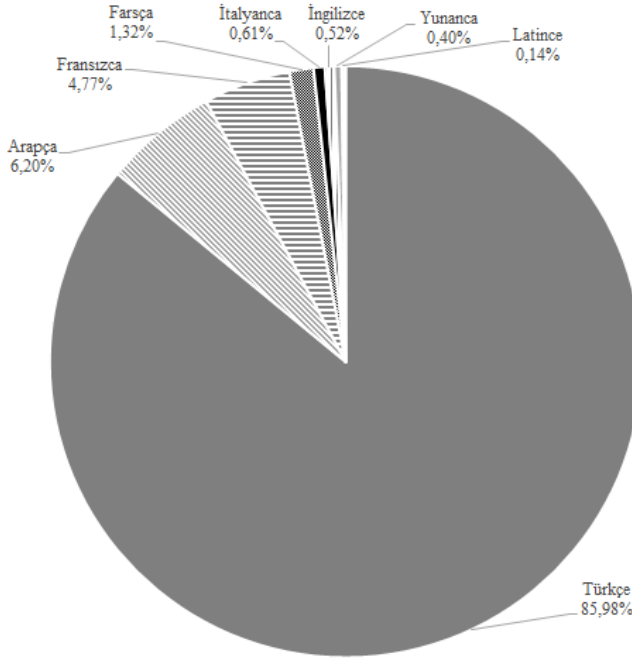
Türkiye Türkçesinin günümüzdeki sözvarlığını, Türk Dil Kurumunun (TDK) génel ağı yerliğinden yayımlanan, *Güncel Türkçe Sözlük* üzerinden inceleyelim. Söz konusu sözlükte 2005 yılı vérililerine göre **104.481** sözcük bulunmaktadır. Ayrıca TDK'nin terim sözlüklerini, ayrı yazılan söz öbeklerini, yérel ağızlardaki sözleri ve diğer sözvarlığını da barındıran Büyük Türkçe Sözlük'te 2005 vérililerine göre **616.767** söz girdisi bulunmaktadır. Ötüken Neşriyat'ın yayınladığı *Türkçe Sözlük*'te ise **246.000** sözcük girdisi bulunmaktadır. Bu sayılar azımsanacak ölçüde déğildir.

TDK'nin yayınladığı *Güncel Türkçe Sözlük*'te bulunan **104.481** sözcüğün kökenlerine göre dağılımı incelendiğinde ise **%14'lük** yabancı kökenli sözcüğe dénk gelinir. *Güncel Türkçe Sözlük*'te yér alan sözcüklerin, yabancı ise dilimize hangi dilden girdiğine göre dağılımı ve Türkçe sözcük sayısı şöyledir: 89.689 Türkçe

- 6.463 Arapça
- 4.974 Fransızca
- 1.374 Farsça
- 632 İtalyanca
- 538 İngilizce
- 413 Yunanca
- 147 Latince
- 85 diğer diller

---

⁵¹ **gizil** (T.): potansiyel (Fr.)

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'teki Sözcüklerin Köken Dağılımı

Dilimizin bu varsıl sözcüklüğü başka dilleri de etkilemiştir. Bizim yabancı sözcükler almış olmamıza karşın başka dillere verdiğimiz sözcükler de olmuştur. Prof. Dr. Günay Karaağaç'ın 10 yıllık çalışması sonucunda Türkçenin; aralarında Çince, İngilizce, Ermenice, Rumence, Yunancanın da bulunduğu çok sayıda dile 20 bini aşkın sözcük verdiği belirlenmiştir. Yaklaşık olarak verinti sözcüklerimizin dağılımı şöyledir:

Verinti Sözcüklerimizin Dağılımı

Dil	Sözcük Sayısı	Dil	Sözcük Sayısı
Çinceye	300	Bulgarcaya	3.500
Farsçaya	3.000	Sırpçaya	9.000
Urducaya	227	Çekçeye	248
Arapçaya	2.000	İtalyancaya	146
Rusçaya	2.500	Arnavutçaya	3.000
Ermeniceye	4.260	Yunancaya	3.000
Ukraynacaya	800	İngilizceye	470
Macarcaya	2.000	Almancaya	166
Rumenceye	3.000		

Bu veriler, kesin olarak bilinenlerdir. Çok daha eski dönemlerde Türkçeden başka dillere geçen sözcük sayısının ne olduğu bilinmemektedir. Günümüzde bu konulardaki çalışmalar nicelik olarak yetersiz düzeydedir.

Ortak Türkçe Amacı

Türkçe, tarihsel süreç içinde başka başka kollara ayrıldıkça, Türk dillerini konuşan Türkler de anlaşamaz olmuştur. Coğrafi, siyasal ve beñzeri etkenlerle gerçekteşen bu ayrışma, önce Oğuz, Kıpçak, Karluk, Sibir, Oğur ve Argu öbeklerini oluşmasına, sonra da onların da ayrılmasına yol açmıştır.

Tarihin ayırdığı Türk topluluklarını ortak bir dilde birleştirmek olanaklı mıdır? Bu sorunun yanıtı, bu toplulukların ve yöneticilerinin bu konuda né déñli istekli olduklarına bağlıdır. Yapılan kamuoyu araştırmaları, özellikle halk düzeyinde bu isteğinin var olduğunu, ancak devlet yönetimleri düzeyinde yéterli olmadığını göstermektedir.

Oysa Atatürk'ün Söylev'inde geçen şu sözler, bu ülkü adına önemlidir:

"Düşün bir kere... Osmanlı İmparatorluğu ne oldu? Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu? Dünyayı ürküten Almanya'dan bugün ne kaldı? Demek ki hiçbir şey sürgit değildir. Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir. Bugün elinde tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşır. O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, öz kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız.

Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevî köprülerini sağlam tutarak! Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih, bir köprüdür. Bugün biz bu kitlelerden dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından uzak düşmüşüz. Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekir. Tarih bağı kurmamız lazım; folklor bağı kurmamız lazım... Bunları kim yapacak? Elbette biz. Nasıl yapacağız? İşte görüyorsunuz dil encümenleri, tarih encümenleri kuruluyor. Dilimizi onların diline yaklaştırmaya böylece birbirimizi daha kolay anlar hale gelmeye çalışıyoruz. Ortak bir mazi yaratmak peşindeyiz. Bunlar açıktan yapılmaz, adı konularak yapılmaz, bunlar devletlerin ve milletlerin düşünceleridir. İşitiyorum, benim dil ile tarih ile uğraştığımı gören bazı kısa düşünceli vatandaşlar, "Paşa'nın işi yok, dille, tarihle uğraşmaya başladı" diyorlarmış... Benim işim başımdan aşkın... Ben bugün ileri bir Türkiye kurmaya ne kadar çalıştıyorsam, yarının Türkiye'sinin temellerini

atmaya da o kadar dikkat ediyorum. Bu yaptıklarımız hiçbir millete düşmanlık değildir. Barıştan yanayız, barıştan yana kalacağız... Ama durmadan değişen dünyada yarının muhtemel dengeleri için hazır olacağız..."⁵²

Atatürk'ün SSCB egemenliğinde olan dış Türkler için düşlediği birlik, 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla gerçekleşebilir bir amaç olmuştur. Ancak geçen süre ve bu sürede gerekli altyapı çalışmalarının boşlanması nedeniyle, bu düşüñ gerçekleştirebilirliği cılızlaşmıştır.

Bu durumda ne yapılmalı? Önceki kısımda Türkçenin kollarının neeler olduğu ve konuşur sayılarına ilişkin verileri sunmuştum. Bu bilgiler ışığında ortak Türkçe konusunu tartışalım...

Verilerde de görüldüğü gibi, yeryüzünde onlarca Türk dili olmasına karşın, Türkçe konuşanların yarıya yakını (%43) zaten Türkiye Türkçesi konuşmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesine çok yakın olan Azerbaycan, Gököğüz Türkçeleri gibi Oğuz grubu Türk dillerini konuşanlarla birlikte bu oran %65'e çıkmaktadır. Bu durumda Oğuzcanın ilk aşamada birleştirilmesi, Türkçe konuşanların çoğunun bir araya gelmesini sağlayacaktır. Bu da Türkçenin tüm kollarını birden birleştirmeye çalışmaktan çok daha kolaydır.

İlk aşamada, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve diğer Oğuz öbeğindeki lehçeler ele alınmalıdır. Bu lehçelerin içinde konuşur sayısı açısından en yüksek oran, Türkiye Türkçesi olduğundan Türkiye Türkçesi temel alınarak Oğuzca birleştirilmelidir.

Azerbaycan Türkçesi başta olmak üzere Türkiye Türkçesine bu lehçelerden sözcükler alınabilir. Katkı sağlayan dillerin sözcükleri, Türkiye Türkçesine uydurularak alınmalıdır. Böylece, Oğuz öbeği içindeki diller arasındaki ayrılık, yöresel şive ayrımları düzeyine ininceye dek Türkiye Türkçesi beslenmelidir.

İkinci aşama olarak, Türkçenin diğer kolları ile Oğuzcanın birleştirilmesi gereklidir. Bu aşamada Oğuzcanın temel alınması, sayısal açıdan doğaldır. Çünkü çoğunluğun azınlığa uymasındansa, azınlığın çoğunluğa uyması daha yatkındır.

Ortak Türkçe, kimilerinin düşlediği gibi başka başka lehçelerden sözcük derleyerek veya o lehçeyi konuşan sayısına bakmaksızın ortak olan sözcüğü arayarak yapılamaz. Ancak bir lehçenin temel alınıp diğerlerinin katkısıyla geliştirilmesi ve genelleştirilmesi ile olabilir. Ayrıca çoğu Türk lehçesinde ortak olsa bile, eğer bir sözcük Türkçe kökenli değilse, ortak Türkçeye almak anlamsızdır. Gerçekçi olursak;

---

⁵² Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, 29 Ekim 1933.

ortak bir Türkçe ancak yaygın bir lehçenin seçilip, diğer lehçelerin katkısı ile geliştirilmesi ve ortak dil olarak kabul edilmesi ile olabilir. Usa en yakın yol budur.

Yakın dönemlerde diğer Türk ülkelerinde de Türkiye Türkçesine karşı bir ilgi vardır. İleride gerçekleşecek, olası bir Türk Birliği içinde, ortak dil olarak herkesin Türkiye Türkçesi öğrenmesi, ancak yerel lehçelerin korunarak yerel olarak sürmeye devam etmesi düşüncesi tartışılmaktadır. TRT Avaz'ın 29 Ekim 2015 tarihli haberi Rusya Federasyonu Tataristan Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan'da düzenlenen *Türk Dünyası 2'nci Gazeteciler Şurası*nın sonuç bildirisinin yayınlanmasıyla sona erdiği ve 20 ülkeden 100 gazetecinin katıldığı kurulda, Türk Devlet ve Topuluklarında iletişim dilinin Türkiye Türkçesi olmasının önerildiği belirtilmiştir.

Burada şu sorunun yanıtlanması gerekir: “Türkiye Türkçesi, özleşmiş olma bakımından diğer lehçelerden daha mı kötü durumda, yoksa daha mı iyi durumda?” Çünkü özellikle bir kesim, Türkiye Türkçesini beğenmemekte ve diğer Türk lehçelerinin daha yalın ve daha öz bir yapıda olduğunu düşünmektedir. Bu tümüyle yanlış bir görüştür. Birkaç madde ile açıklayalım:

1. Türkiye Türkçesi, Atatürk döneminde (ve hatta öncesinde) başlayan ve 1980'e dek süren bir özleşme süreci geçirmiştir. Bu süreçte eski Türkçe sözcükler diriltmiş, diğer lehçelerden yararlanılmış ve kurallara uygun türetimler yapılmıştır. Bu durumda, günümüzde Türkçe sözlükteki yabancı sözcük oranı %14 düzeyindedir. Ancak diğer Türk ülkelerinde benzer bir özleşme süreci yaşanmamış ve Rus, Çin ve İran baskısıyla dilleri çok bozulmuştur. Rusça, Farsça, Arapça ve diğer birçok dilden çok sayıda sözcük almışlardır. Tüm Türk lehçeleri arasında hemen hemen en az yabancı sözcük içeren lehçelerden biri, Türkiye Türkçesidir.

2. Tını bakımından Türkiye Türkçesi oldukça kurallıdır. Ünlü uyumlarına uymayan durum çok azdır. Birkaç ek ve birkaç sözcük dışında, tümüyle ünlü uyumları uygulanır. Diğer kimi lehçelerde ünlü uyumlarına bizdeki gibi özen gösterilmez. Eklerin çoğu, ünlü uyumlarına göre dönüşüm göstermez. Örneğin; Türkiye Türkçesinde *O yazı yazar* dırız. Buradaki çekimi yaz- eyleminin geniş zaman kalıbı yerine Özbek Türkçesinde **yozadi**, Uygur Türkçesinde **yazidu**, Gagavuz Türkçesinde **yazêr** dendir. Örneklerde yaz- eylemine gelen ekler ünlü uyumuna uymamıştır.

3. Eski Türkçede var olmayan **c, f, ğ, h, j, v** seslerinin çoğu Türkçenin çoğu lehçesinde vardır. Ancak **j** sesi Türkiye Türkçesinde yoktur. Yalnızca yabancı sözcüklerde bulunur. Türkçe sözcüklerde yoktur. Ancak diğer lehçelerin bir bölümünde **j** sesi de bulunur. Özellikle Kıpçak kolunda Rusça sesletiminin etkisi belirgindir.

Yanlış anlaşılmasın... Öteki Türk lehçelerini küçümsüyor veya onları beğenmiyor değilim. Tersine, onların değerli bir kaynak olduğunu düşünüyorum. Ancak Türkiye Türkçesini yanlış bir yere oturtmamalıyız. Türkiye Türkçesi, Türk lehçeleri

içinde yapısal gelişim süreci açısından eñ ileri, özleşmiş olma açısından da eñ duru olanlardan biridir. Bu bilimsel bir gerçektir. Bunda Türkiye Türkçesiniñ Atatürk ile başlayan bir süreçle bilimsel olarak geliştirilmeye çalışılması étkilidir. Tutsaklık içinde diğer lehçeler özlerini olabildiğince korumaya çalışmışlardır. Bu durumda var olmaları bile başarı sayılmalıdır.

Oğuz Türkçesiniñ diğer Türkçe gruplarına göre daha çok işlenmiş ve gelişmiş bir yapıda olduğu söylenebilir. Türkiye Türkçesiniñ ise Oğuz grubu içinde, Türkiye'niñ bağımsızlığını yitirmemiş olması ve Atatürk'ün gerçekleştirdiği dil devrimi ile bilimsel terimler başta olmak üzere birçok alanda gelişmiş bir yapıda olduğu da bilinmektedir. Diğer Türkler, çoğu bilimsel terimini né yazık ki uzun süre siyasal baskı altında yaşadıkları Rusçadan almış durumda. Ne yazık ki kardeşlerimiz bizdeki özleşme sürecini yaşayamadı ve Rus, Çin ve İran sömürüsü içinde dillerini korumaya çalışmaya çabaladıkları için geliştirmeye yéterince olanak bulamadılar.

Türkiye Türkçesi, diğer lehçelerden sözcük almanıñ ötesinde, ek bile almıştır. Örneğin, Kıpçak öbeği özelliği olan –v eki, Oğuz öbeğinde érimiştir. Ancak Dil Devrimi sırasında Kıpçak öbeğinden bu ek alınmıştır. Bu ek, bizde yitmiş olan eski Türkçedeki –g mastar ekiniñ dönüşüm geçirmiş biçimidir. Bu ek ile; **işlev**, **ödev**, **saylav**, **söylev**, **türev** gibi sözcükler türetilmiştir. Génellikle bir eylemiñ soñucu, ürünü olan adlar türetmede kullanılmıştır.

Tüm bunları düşündüğümüzde, bizim gerektiğinde diğer Türk lehçelerinden çekinmeden sözcük alıp, lehçemize uydurarak, dilimiziñ eksiklerini giderip, özleştirip güçlendirmeliyiz. Türkiye Türkçesini temel alarak, Oğuz Türkçesini birleştirmeye ve ortak Türkçe yapmaya çalışmamız gerekir. Bunu yaparken tüm dünya Türkleriniñ dilbilimcilerinin bir araya geldiği kurullar kurulmalı, akademik öğrenci değış tokuşu için çalışmalar yapılmalı; ayrıca Türkçe izlen ve eğitim bélgeselleri, bétikler, Kültür Bakanlıkları arasında ortak sanatsal etkinlikler vb. düzenlenmelidir. Ancak bu tür etkinlikler devlet katında yapılacak düzeydedir. Bizim bugün yapabileceğimiz ise Türkiye Türkçesini diğer Türk lehçeleri ile destekleyerek geliştirmek; bilim, sanat, toplumsal bilimler, günlük kullanım gibi her alanda özleşmiş ve güçlü bir dil yapmaya çalışmaktır. Ortak Türkçe ancak özleşmiş ve güçlü bir dille sağlanabilir.

TÜRKÇENİN BAŞINA GELENLER

Türkçemiz tarihin başından beri gelişmiş ve değişmiştir. Ancak bu değişimler, Türk ekini ile uyumlu olduğu sürece doğaldır. Doğal olmayan ise dilimizin dış etkiler ile değişmesidir. Dilimiz, Orhun Yazıtlarından bu yana bilinen iki büyük dış etki ile karşı karşıya kalmıştır. Biri, Türklerin İslam inancını seçtikten sonra, izleyen yüzyıllar içinde, Türkçenin artan oranda Arapça ve Farsça etkisine girmesi ve dilimizin Osmanlıca adı verilen karma yapıda bir dile dönüşmesi; diğeri ise batılılaşma süreci adıyla özellikle Fransızca ve İngilizce olmak üzere Avrupa dilleri etkisine girmesi ile değişmesidir. Aslında bu iki etki Türklerin uygarlık tercihlerini değiştirmesi ile başlayan süreçlerdir.

Uygarlık, ekinden ayrıdır. Ziya Gökalp'a göre ekin ulusal anlayışı, uygarlık ise birbirine yakın ve etkileşim içinde bulunan ekinler arasındaki uluslararası anlayışı simgeler. İslam öncesi, Uzak Doğu Uygarlığının bir parçası olan Türkler, İslam'ı benimsediklerinde Doğu Uygarlığına, Osmanlı'nın son dönemlerinde (19. yüzyıl) seküler düzene yaklaştıklarında ise Batı Uygarlığına girmiştir. Uygarlık değişimi doğaldır. Ancak uygarlık değişimi, ekinin ve dilin değişimini gerektirmez. Çünkü uygarlık, *us* ile; ekin ise *tin* ile ilgilidir.

Tinimize etki eden ve ekinimizi köklerinden koparmaya çalışan bu etkilerin adı **özenmek** ve **öykünmektir**. Bilim ve bilimsel bakış yerine buluşları ve dili öykünerek almak ve ileri uygarlıklara özenmek bizi uygarlıkta üst düzeye çıkarmaz. Aynı özenme ve öykünme bizi daha doğulu ya da daha inançlı yapmaz. Doğu ve batı etkileri dilimizi özünden uzaklaştırmıştır. Bu iki etkiyi ayrı ayrı incelemekte yarar vardır.

DOĞU DİLLERİ ETKİSİNDE TÜRKÇE

Türkler, Müslümanlığa geçtikten sonra, doğal olarak yaşayışlarında da kimi değişiklikler olmuştur. Müslüman olmalarına karşın Karahanlılar uzun süre dillerini korumayı başardılar. Öyle ki, Kuran'ı %100'e yakın biçimde Türkçeye çevirdiler. İnançsal terimleri bile Arapça veya Farsçadan almamaya özen gösterdiler. Ancak Türkler içinde buldukları coğrafya ve seçtikleri inanç dolayısıyla hem Arapçadan hem de Farsçadan etkilenmeye başladılar. Çünkü Türklerin Anadolu'ya girmeden önceki coğrafyası eski Pers toprakları idi. Bu etkiler gün geçtikçe arttı. Örneğin Selçuklularda adları Selçuk Bey, Tuğrul Bey, Çağrı Bey, Kılıçarslan, Alparslan gibi Türkçe adlar olan hanlar, yerini Melikşah, Alaaddin Keykubat gibi Türk ama Arapça ve Farsça adlı hanlara bıraktı.

Göktürkler döneminde neredeyse tümüyle Türkçe yazılan ve Türkçe konuşulan bir dönem vardı. Ardından Uygurlar ve Karahanlılar döneminde de Türkçe egemendi. Uygurlar Budacılık ve Mani inancı gibi inançlara iye olsalar da, o inançların yapıtları başta olmak üzere birçok yabancı yapıtı Uygur Türkçesine çevirmişlerdi. Karahanlılar ise, ilk Müslüman Türk devletlerinden olmalarına karşın, devletiñ başındakiler (Satuk Buğra gibi) Türkçe adlarını sürdürüyor, yazı dili olarak da Türkçeyi ağırlıklı olarak kullanıyorlardı. İnancın kaynakları Türkçeye çevriliyordu. Bu dönemde Kutadgu Bilig (1070'li yıllar) gibi güçlü yazınsal değeri olan bir yapıt ortaya çıkabilmişti. Kutadgu Bilig'deki sözcükleriñ yaklaşık %90'ı Türkçe kökenli idi.

Soñraki 200 yıl, Türkçe için karanlık bir dönemdir. Gazneliler ve Selçuklular, Arapça ve Farsçayı el üstünde tutmuşlar, yazın⁵³ dili olarak Farsçayı, bilim dili olarak da Arapçayı öñe çıkarmışlardı. Bu yüzden yazılı yapıtlar da bu iki dilde verilmekteydi. Türkçe yazarlar aşağı görülür, küçümsenirdi. Türkçeniñ Uygur ve Arap abeceleri ile yazımınıñ kuralları da yoktu. Bu yüzden yazmak da güçtü, okumak da. Yazım kuralları belli olmayınca, Türkçe yazıldığında eleştirilmek ve alay konusu olmak kaçınılmazdı. Türkçeniñ dilbilgisi kuralları uygulansa da açık biçimde ortaya konmamıştı. Bu durum da aydınları hem yazıya uygun hem de ölçünlü olan Arapça ve Farsça yazmaya itiyordu. Zaten bu dilleri Türkçeden bile iyi biliyorlardı. Türkçe yalnızca günlük konuşma dilinde kullanılan bir dil biçimine gelmişti. Türkçe o güne dek yazı dili olarak yeterince işlenmemiş ve bu nedenden ötürü Arapça ve Farsçaya göre anlatımı güçsüzleşmişti.

Soñraki dönemde de Orta Asya Türklüğüñün durumu pek iç açıcı değildi. Arapça ve Farsçanın etkisiyle, bilginler bu dillere yönelmiş, Türkçe yazarlar aşağı görülmeye başlanmıştı. Bu durum, eñ iyi dönemiñ Türkçe gönüllüsü, 12. yüzyılda yaşayan Orta Asyalı Hoca Ahmet Yesevi'niñ dizelerinde anlatılır:

*Sevmiyorlar bilginler sizin Türkçe dilini / Bilenlerden işitsen, açar gönül ilini / Ayet, hadis anlamı Türkçe olsa duyarlar / Anlamına erenler, başı eğip uyarlar / Miskin Hoca Ahmet, yedi atana rahmet / Fars dilini bilir de sevip söyler Türkçeyi.*⁵⁴
– Hoca Ahmet Yesevi.

Anadolu'da da durum çok başka değildi. Anadolu Selçukluları da Büyük Selçuklu gibi Farsça ve Arapçaya yönelmişlerdi. Yalnızca çoğunlukla Farsça yazıyor olmasına karşın Mevlana, halk añlasın diye çok az olsa da Türkçe de yazmıştı. Yine de çok yetersizdi. Ta ki beylikler dönemine dek...

13 Mayıs 1277'ye gelindiğinde işler değişti. Karaman Bey'in oğlu Mehmet Bey'in okuduğu buyruk ile Türkçe kamusal dil olarak duyuruldu. Beylikler dönemi,

⁵³ yazın (T.): edebiyat (Ar.)

⁵⁴ Hoca Ahmet Yesevi. Divanı Hikmet, 71. Hikmet.

Türkçe için aydınlığın başlangıcı idi. Bundan sonra, üç öncü, Türkçeyi Arapça ve Farsça karşısında yazı dili biçimine sokmuştur: Gülşehri, Yunus Emre ve Aşık Paşa...

İlk yapıtlarını Farsça vermiş olan Gülşehri, artık yapıtlarını Türkçe vermeye başlamıştı. İlk kez Türkçe divan yazmış, Türkçe yazarları değersiz görenleri éleştirmiştir. Türkçe yazmaktan utanmadığını yapıtlarında dile getirmiştir. Gülşehri, yine de Türkçenin anlatım gücünün yükselmesinde yeterince etkili olamadı. Ancak Türkçe yazacaklar için yol açtı. Ardından gelen Yunus Emre, Türkçenin anlatım gücünü öyle yukarılara taşıdı ki, artık Türkçenin *yetersiz* olduğunu söylemek olanaksız olmuştu. 200 yıllık körelmeyi aştı ve Türkçe yazınsal yapıt verme konusunda öncülerden oldu. Türkçe, artık bir *göñül dili* idi. Ancak Türkçenin dilbilgisi açısından ele alınmamış olduğu bir gerçektir. Bu açığı gören ve bu açığın kapatılması gerektiğini savunan Aşık Paşa, Türkçenin ilk dilbilimcilerinden sayılır. Türkçe yapıtlar veren bu üç aydın ile dilimiz Osmanlı döneminden önce yazı dili olmuştu. Bundan sonra da her né kadar yabancı sözler ve dilbilgisi kuralları ile Türkçe yıpratılmış olsa da yazı dili olarak kalmıştır.

Kısacası, o dönemde Türkçenin Anadolu'da varlığını dört kişiye borçlu olduğumuz söylenebilir: Karaman Bey'in oğlu Mehmet Bey, Gülşehri, Yunus Emre ve Aşık Paşa... Bunlara, beşinci kişi olarak Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'i de eklemek gerekir. Babasının tersine, çoğunlukla Türkçe yazmıştır.

Çok geçmeden Ertuğrul Gazi'nin oğlu, Osman Bey⁵⁵ ile başlayan ve Küçük Asya'nın birliğine, egemenliğine kadar giden bir süreç yaşandı. Bu süreçte doğal olarak Türkler arasında bir önderlik çekişmesi oldu. Çekişmeyi kazanan Osmanlı Beyliği oldu. Ancak Orhan⁵⁶ Bey'den sonra Osmanlıda Türkçe adlı bir padişaha dénk gelinmemesi gözden kaçmamalıdır.

Osmanlıda da dilimiz başka dillerin yoğun etkisine hemen girmedi. Fatih'dek kendi yağında kavrulup, Türk kültürünü genel olarak korumayı başarmış olan Osmanlı, İstanbul'un fethinden sonra ufkunu değiştirmiştir. Artık yéni ufuk, çağın "Müslüman Roma"sı olmak olmuştur. Bu né demektir? Çok uluslu, din temelli ve dinsel açıdan önder bir devlet demektir. Bu amaçla çokeyinlik (kozmpolit: çok ekinli toplum) süreci başlamıştır.

Yavuz'un Mısır'ı fethi ve halifeliği Osmanlı saltanatına getirmesi ile dünyadaki tüm Müslümanların önderliği kuşku götürmeyecek biçimde Türklerle geçmiştir. Bu süreç içinde, halifenin olduğu kentte toplanmış Arap kökenli din adamlarının da

⁵⁵ Osman Bey'in gerçek adının Ataman olduğuna ve Avrupa'da Osmanlıya Ottoman dennesinin nedeni de bu olduğuna ilişkin bir sav vardır.

⁵⁶ Orhan: İlin yöneticisi demektir. Or: Merkez, kent, il. Han: Hakan.

Mısır'dan İstanbul'a gelmeleri sonucu Osmanlıda görev almaya başlaması ile Türkçe géri plana atılmıştır. Çünkü ana dili Arapça olan bilginlerin Kuran'ı daha iyi yorumlayabildiği düşünölmüştür. Türklerde din bilginlerini Horasan erenlerinden gelenler içinden seçme geleneği yıkılmıştır. Bu süreçte yavaş yavaş Osmanlıca (Lisan-ı Osmani) dénen yéni bir dil türemiştir ve 15. yüzyıl değişiminin belirginleştii dönemdir. Bu yéni dil Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımı bir dildi. Çokekinli bir imparatorluğa yönelikti.

Türkeli⁵⁷ halkı bu yéni dili benimsemedi. Öğrenmesi de anlaması da zor olan bu yéni dil, halk ile saray ve aydınlar arasında ayrılık oluşmasına néden oldu. Ancak dinin de etkisiyle halk düzeyinde de Türkçe içine Arapça ve Farsça sözcükler hızla karıştı. Ancak yabancı sözcük saldırısına karşın, toplumda dilbilgisi kuralları ve sözcük saraydaki kadar etkilenmedi. Türkçe yara almış ama yıkılmamıştı.

Kanuni döneminden sonra duraklama ve gérileme dönemleri başlamıştı. Dili yok olan ya da bozulan bir ulus, ulus olma özelliğini yitirir. Devşirme, Osmanlının batılı uluslardaki kişileri İslam ile kazanma çalışması olsa da, Arap-Fars ekini ile gerçekte devşirilen Osmanlı aydınları olmuştu. Türk toplumu da hızlı bir devşirilme sürecine girmişti. Araplaşmakta ve Farslaşmaktaydı. Ancak devşirilme daha çok saray dolaylarında, aydınlar arasında étkindi. Ülke yönetiminde batıdan getirilen devşirmelerin etkin görevler üstlenmesi ve Türk kökenlilerin de Arap-Fars etkisi ile devşirilmesiyle, Türkçe konuşan halkla saray arasında uçurum gitgide büyüdü.

Dilbilimci Radlov (Radloff) bu konuda şöyle demektedir: “Yeryüzündeki hiçbir dil ailesi Türkçe kadar geniş sahalara yayılmış değildir. Afrika'nın kuzeydoğu bölgesinden Türkiye'ye ve Rusya'nın güneydoğusundan Sibiry'a'nın güneyine ve Gobi Çölü'nün içlerine kadar Türkçe konuşan kavimler yaşamaktadır. Onların büyük bir kısmı, İslamiyet'i kabul ettikten sonra diğer milletlerin ve özellikle din kardeşi olan Arap ve Farsların etkisi altında kalmışlardır. Bu etkiyi özellikle edebî eserlerde görmek mümkündür. Onlar, yalnız dillerine uymayan Arap yazısını almakla kalmamış, yazı dillerinden binlerce kelimeyi de alarak öyle bir yazı dili meydana getirmişlerdir ki, bu üzerinde rengârenk her türlü yamalar bulunan bir elbiseye benzetilebilir. Bu yazı dili, doğal olarak Türk halkı için anlaşılamayan bir halkadan ibaret olup, halkın kültür seviyesini yükseltmek yerine, halk kültürünün taze yeşilliği ile beslenemediği için kendi kendini köreltmekteydi.”⁵⁸

Halka dayanmayan ve halkla bütünleşemeyen bir devlet zayıflar. Osmanlıya da olan buydu. Ana kurucu öğe olan Türkler, ikinci sınıf yurttaş olarak görölmeye

⁵⁷ **Türkeli** (T.): Anadolu (Rum.) - Anadolu adı Rumca Anatolia adından gelmektedir.

⁵⁸ Oya Akdeniz (1998). Wilhelm Radloff. Ana Dili Dergisi, TÖMER Yay., Say.:7, Temmuz-Ağustos.

başlanmıştı. Eğitimsiz bırakılan halk, aşağı görülmeye başlandı. Bu dönemde Türkleri ve Türklüğü aşağılayan birçok söz türemiştir. Bunlardan bazıları şöyledir⁵⁹:

- *Sakin Türk'ü insan sanma / Bir an bile olsa Türk'le birlikte olma. / Türk eline şeker alsın o şeker zehir olur. / Türk'ün başını keserken sakın gam yeme. / Baban da olsa Türk'ü öldür.* - Hafız Ahmet Çelebi - 1499
- *Tañrı, Türk'e irfan çeşmesini yasaklamıştır.* - Nefî
- *Her taç olmaz Fahr-u fena ehline Sertaç / Türk ehlinin ey haca biraz başı kabadır.* (Añlamı: Ey Hoca; Türk toplumundan olanın başı kabadır. Her taç yoksulluk ve yokluk ehline baş tacı olamaz. Türk, sultan olma yeteneğinden yoksundur.) - Baki
- *Devr-i daldan beri şahım eflak / Zem olur alem içinde etrak / Vermemiş Türk'e hüda hiç idrak / Akl evvel de olursa bi bak / Uktülü't Türk'e velev kane ebak* - Hafız Hamdi Çelebi
- *Tövbe yarabbi tövbe Türklüğüme / Beni Türk Milletinden addetme!* - Mustafa Sabri Efendi
- *Türk'ün dilberidir gayetle inat / Şehir dili bilmez lisani kubat / Kelamında eder Türklüğün isbat / Hayvan gibi gözün diker samana* - Tokatlı Aşık Nuri
- *Etrak-ı bî-idrak* (Añlamı: Akılsız Türkler) - Hoca Sadettin

Kendi halkını aşağılayan ve Osmanlı aydınları arasında hızla yayılan bu sakat anlayış, aşağı görülen halkın dilinden uzaklaşmayı da yanında getirdi. Bunun üzerine ekonomi ve bilimde gerileme de eklendi. Bilimde gerilemenin önemli nedeninden biri de dildeki yozlaşma idi. Dili yozlaşan bir toplumda eğitim aksamaya ve güçleşmeye başlar.

Falih Rıfki dır ki; *"Kendime ilk defa ne zaman Türk dediğimi pek hatırlamıyorum. Bizim çocukluğumuzda Türk kaba ve yabani demektir. İslam ümmetinden ve Osmanlı idik. Önce İstanbul'u ikiye ayıralım: Hıristiyan ve Frenk Semtleri... Müslümanların büyük çoğunluğu hazne fukarası, esnaf ve sokak takımı. Tanzimat çarşıları yüzde yüz Hıristiyanların elinde. 1912'de bir Yunan vesikası bütün Osmanlı İmparatorluğunda bir tek Türk bakkalı olmadığını yazmakta idi. Rumlar ve Ermeniler çekildikten sonra Anadolu çarşılarının nasıl kapandığını gözlerimle gördüğüme göre bu vesika gerçeğe yakın olmalı idi."*⁶⁰

Arapça ve Farsçadan alınan sözcüklerde ölçü o dñnli kaçmıştır ki, bu durum añlam olarak gereksiz, bozuk veya gülünç yapıların da öñnünü açmıştır. Örneğın, Türkçede kullanılan iki dinsel terim olarak **gusül** ve **abdest** sözcüklerini ele alalım. Abdest, Farsça **âb-ı dast** sözünden gelir ve bire bir añlamı, *el suyudur*: **ab** (su), **dast** (el). Démeli, abdest alma, *el yıkama* demektir. **Gusül** ise Arapça bir sözcüktür. **Gasil** sözcüğü ile ilişkilidir. Doğrudan *yıkama* demektir. **Gasilhaneler** (Arapça + Farsça)

⁵⁹ (a) Ziya Gökalp: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak. Toker Yay. (b) Ahsen Batur: 1200 Yıllık Sürgün. Slenge Yay.

⁶⁰ Falih Rıfki Atay: Batış Yılları. Bateş Yay.

de *yıkama* evidir. İşiñ ilginç yanı, bizde **boy abdesti** (boydan yıkanma) yérine **gusül abdesti** dénen bir söz vardır. Türkçesi ile *yıkanma el yıkaması* gibi bir añlamı oluyor.

İşte böylesine añlam olarak sakat ve né déndiđi añlaşılmayan bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu, alıntı yapılan dili de düzgün añlamayan, kendi ana dilini de vérimli kullanamayan bir toplum oluşturmuştur. Osmanlı aydınlarından Şemsettin Sami bu durumu şöyle anlatır: “*Türk'e okusak anlamaz, Arap'a okusak anlamaz, Acem'e okusak anlamaz, öyleyse bu dil ne dilidir.*”⁶¹

İyi de néden? Bunuñ birçok nédeni var. Bunlarıñ başında Osmanlı döneminde Arapları Türkleriñ yönetmiş olması ve inanç gelmektedir. İşiñ ilginç yanı, yöneteniñ déđil, yönetileniñ dili baskındır. Bu étkenleri çoğu kişi oldukça iyi bilir. Ancak görmezden gelinen başka bir étken daha var: Yazın⁶²...

Yazın, İslam inancını benimsemiş toplumlarıñ çoğunda eñ öñde gelen sanat biçimi idi. Çünkü bédiz, yontu⁶³ ve beñzeri görsel sanatlarıñ çoğu inanç açısından uygunsuz sayılırdı. Ancak mimari, hat, ebru ve minyatür gibi birkaç görsel sanat uygun sayılırdı. Bu yüzden eñ öñemli sanatlarıñ başında yazın geliyordu. Ancak yazın da diğer sanatlarda olduğu gibi Arap ve Fars étkisinde idi. Biz bu tür yazını da inancı da daha çok Farslardan öğrendiğimizden Farsça da Arapça ile birlikte dilimize girdi.

Düzyazı yok dénecek kadar azdı ve koşuk⁶⁴ öñdeydi. Ulusal ölçümüz yérine Araplarıñ aruz ölçüsünü Farslardan öğrenerek aldık. Arap ve Fars koşukçulara öykündük. Onlar gibi yazmak istedik. Böyle olunca da aruzu iyi kullanmamız gerekiyordu.

Başta Arapça ve Farsça yazdık. Ancak bir süre soñra aynı yazın kuralları ile Türkçe yazmaya çalıştık. Ancak Aruz, uzun ve kısa seslemleriñ düzenli sıralanışıyla uyum véren bir ölçüydü. Oysa Türkçede uzun ünlü yoktu. Bu yüzden Aruz ile yazılan Türkçe koşuklar kalıba tümüyle uymuyordu. Kimi kez, uzun olmamasına karşın Türkçe ünlüler uzatılarak okunup bu sorun giderilmeye çalışıldı ancak bu da gülünç ve bozuk bir düzene néden oluyordu. Bol bol ölçü yañılışları yapılıyordu. Bu da beceriksizlik olarak görülüyordu. Çözüm ortadaydı: Koşukta Arapça ve Farsça sözcükler kullanmak.

Arapça ve Farsça sözcüklerde uyumu sağlayan uzun ünlüler vardı ve gerektiği yérde o sözcükleri kullanarak bu sorun çözülebilirdi. Böylece Türk yazınına hızla

---

⁶¹ Çiftçınar, B. (2008). Toplumsal Kuralların Metni Olan Hukuk ve Hukuk Dili. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1(5), 180-191.

⁶² **yazın** (T.): edebiyat (Ar.)

⁶³ **bédiz** (T.): resim (Ar.) ve **yontu** (T.): heykel (Ar.)

⁶⁴ **koşuk** (T.): şiir (Ar.)

Arapça ve Farsça sözcükler girdi. Yazına girdikten sonra dile yerleşmesi ve başka alanlarda da kullanılması çok zaman almadı. Nitekim bilgi amaçlı yazılan bétiklerde bile ara ara koşuksal bir dil kullanmak o dönemlerde yaygındı. Söz sanatları, kişiniñ bilgisini ve becerisini gösteren bir özellikti. Kısa sürede yabancı sözcükler dile yerleşti ve Türkçeleri kullanılmaya kullanılmaya unutulmaya başlandı. Buna 18. yüzyıldan sonra Fransız etkisi de eklenince, sorun daha da karmaşık bir biçime büründü. Gelineñ soñ noktada, diliñ %65-70'i yabancı sözcüklerden oluşuyordu.

Osmanlı döneminde Arap ve Fars dillerine özenmek, yalnızca sözcük almayla kalmamış, dilbilgisi kurallarını da almaya dék varmıştı. Örneğın; Türkçedeki tamlama yapma kuralları yerine Arapçadaki tamlama yapma kuralları kullanılıyordu. Arapça ve Farsça ekler kullanılıyordu. Bu durumda Türkçeden geriye çok az bir nêñler kalmıştı.

19. yüzyıla gelindiğinde Türkçülük hareketi ilk olarak dilde kendini göstermişti. Türkçüler ilk olarak halka yöneldi. Bu sırada halkıñ kullandığı dil hala büyük oranda Türkçe kökenli sözcüklerden oluşmaktaydı. Halkıñ dili, Türkçülere Türkçeniñ binlerce yıllık sözvarlığını añımsattı ve halkıñ dilini basın aracılığıyla yayma olanağı oluşmuştu. Ancak yönetim Türkçü akımlara sert önlemler alıyordu. Örneğın, dönemiñ aydıñlarından Yusuf Akçura'nıñ Abdülhamid dönemi için kurduğı şu tümce durumu özetlemektedir: “*Sade Türkçe, yani Arapça ve Acemcesi çok az bir üşup ile yazılan makalelerin yayını yasak edildi.*”⁶⁵.

Arapça ve Farsçanıñ yazı dili olarak yüceltildiğı, Osmanlıcanıñ ise Arapçası ve Farsçası bol, dilbilgisi kuralları değıştirilmiş biçimi, yazı dilinde daha çok kullanılır olmuştu. Halkıñ konuştuğı gibi yazı yazılmazdı.

Günümüzde Türkçeden Arapçaya geçen sözcük sayısı ile ilgili veri elimizde yoktur. Ancak geçmişte Türkçeden Arapçaya geçen sözcükleriñ sayımını Cezayirli Muhammed ben Cheneb, 1922'de yapmıştır. Cheneb'in araştırmasında Türkçeden Arapçaya geçen 634 Türkçe sözcük bëlirlemiştir. Bu sözcükleriñ 72'si çêrilikle, 31'i dênizcilikle, 39'u beslenmeyle, 59'u araç ve kap kacakla, 55'i giyecekle, 65'i sanatlarla, 313'ü ise türlü alanlarla ilgilidir. Günümüzde de beñzer çalışmalar yapılmaktadır⁶⁶.

Arapçadan Türkçeye geçen sözcük sayısı ise, 1930'lardan bu yana yürütölen bütün özleşme çalışmalarına karşın TDK'niñ 2005 yılındaki Güncel Türkçe Sözlüğü'nde, türlü alanlarda toplam 6.463 sözcük olarak bëlirlenmiştir. Bu sayı, %86'sı

⁶⁵ Yusuf Akçura, Türkçülük, Toker Yayınları, 2006, b.96

⁶⁶ Söz konusu çalışmalara örnek: Fatma Şahan Güney, *Cezayir Arapçasına Osmanlıcadan geçen Türkçe kelimeler ve Osmanlı dönemi Cezayir'inde günlük hayat*. Uluslararası Fethinin 500. Yılında Cezayir, Barbaros Hayrettin Paşa ve Osmanlı Denizciliğı Sempozyumu, 1-3 Aralık 2016, Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

Türkçe kökenli sözcük içeren söz konusu sözlükteki toplam sözcük sayısının %6'sına deñk gelmektedir. 1930'larda ise bu sayı çok daha yüksekti. O yıllarda sözlüklerdeki sözcük sayısının yalnızca %30-35 dolayındaki bölümü Türkçe sözcüklerden oluşmakta idi. Geri kalan yaklaşık %65-70'lik bölümü ise Arapça, Farsça ve Fransızca gibi yabancı sözcüklerden oluşmaktaydı.

Şimdi düşünülmesi gereken, bizim mi Arapları yüzyıllarca yönettiğimiz, yoksa onların mı bizi yönettiğidir. Génellikle yöneten güç, yönetilene dilini dayatırken bizde tersi olmuştur. Yönetilen yönetene dilini dayatmıştır. Yéryüzünde böyle bir olayın eşi beñzeri yoktur.

Yañlış anlaşılmasın. *Biz onlara dilimizi dayatsaydık* demiyorum. Bu düşünülemez. Burada geçmişte görülmemiş bir durum vardır. Onu vurguluyorum. Gerçekte hiçbir ulus, başka bir ulusa dilini dayatmamalıdır.

Durum Farsça için de başka değildi. İran'da bile Farsçaya olan ilgi azalırken, Osmanlı, Hint ve Orta Asya Türkleri, Farsçadan ödün vermiyordu. Konuyla ilgili olarak Babek Cevanşir'in şu sözleri önemlidir:

*“Safeviler Türk dili açısından yeni bir dönem açmışlardır. Anonim Cihan Guşa-yi Hakan adlı [Hicri] 947-955 yılında yazılmış eserin yayınına yazdığı önsözünde Allahdeta Münster ‘Fars Dili ve Edebiyatının Gerilemesi’ kısmında şöyle demektedir: ‘Safevi devleti iki unsura dayanıyordu: Kızılbaşlara - ki Anadolu, Rum ve Karadeniz çevresinin Türkçe konuşan toplulukları - Cebel-i Amil, Irak ve Fars körfezinin güney bölgelerindeki fakihlere - ki bunlar da Arapça konuşuyorlardı. Bu iki unsurun ana dillerinin Farsça olmaması Farsçaya ilgi göstermemelerine ve bu dilde yazılı edebiyatın gerilemesine neden oldu. Safeviler döneminde Farsçaya duyulan ilgisizliği telafi eden Hint Gürkanlı hanedanı, Osmanlılar ve Orta Asya emirlikleri olmuştur. Onlar bu dilde yazanları teşvik etmekle kalmamış bizzat kendileri Farsça şiir yazmışlardır.”*⁶⁷

Osmanlıca Nedir, Ne değildir?

Sık sık Osmanlıcadan söz éttik. Osmanlıca'yı iyi biçimde bilenler, Osmanlıca déndiğinde néden söz éttiğimizi anlamıştır. Ancak Osmanlıca'yı iyi bilmeyenler için kısaca bir özet geçelim. Osmanlıca nédir, né değildir, anlatalım.

Osmanlıca, Türk yazın biliminde *Osmanlı Türkçesi* olarak da geçen dilin kısa adıdır. Her né kadar, **Osmanlı Türkçesi** terimi, “*Osmanlı dönemindeki Türkçe*” gibi bir añlama gelse de yazı dili olarak saray çevresinde kullanılan dili añlatmak için kullanılmıştır. Oysa doğrusu, Osmanlı Türkçesi teriminiñ, *Osmanlı dönemindeki*

⁶⁷ Babek Cevanşir, Şah İsmail Hatai Külliyyatı.

halkın dili için kullanılması, saray çevresinde kullanılan dil için ise, **Osmanlı Saray Dili** veya beñzeri bir ad verilmesi gerektirir. Çünkü bu iki dil çok başkadır.

Osmanlıca olarak adlandırdığımız, 15. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına dek⁶⁸ uzanan dönemde kullanılan ağır yazı dilidir. Bu dil konuşulmaz, ancak yazılır. Bir zümre dilidir, halk dili değildir. Séçkinler sınıfının yazı dilidir.

Osmanlıca dilbilgisi kuralları bütününde ağırlıklı olarak Türkçenin dilbilgisi kuralları üzerine oturtulmuş olsa da söz varlığının %70'ine yakın bir bölümü Arapça veya Farsça kökenlidir. Ayrıca söz varlığını Arapça veya Farsça kökenli sözcükler oluşturduğundan sözcük türetimi Arapçanın ya da Farsçanın sözcük türetim kurallarına göre yapılır. Bu türetim şu biçimdedir:

- Doğrudan Arapçaya özgü sözcük türetim kurallarına göre: Arapça ünsüzlere dayalı bir dil olduğundan sözcük türetimi birkaç ünsüzün yan yana gelerek oluşturduğu kökün türlü vezinlerde ünlenilmesiyle bir başka déyişle çekimlenmesiyle gerçekleştirilir. Örneğin: **fal, fil, ful; faal, fail, mef'ul, fial; kitap, mektub, ketb, mektubât, küttâb, kütüb, mekteb, kitâbet; hesap, muhasip, muhasebe**, vb.
- Doğrudan Farsçanın sözcük türetim kurallarına göre: Farsça sözcük türetim yéte-neği Arapçaya göre daha kısır bir dildir ve Farsça çekimlerin añaşılabilmesi için Farsça köklerin çok iyi bilinmesi gereklidir. Farsça bir Hint-Avrupa dili olduğundan diğer Hint-Avrupa dilleri gibi bükünlüdür. Örneğin: **reften, reftâr, revân; guften, gûyende, güfte, guftân**, vb.
- Sözcük birleştirme: Arapça + Arapça veya Arapça + Farsça gibi aynı veya başka dillerden gelen sözcüklerin Arapça kurallarla birleştirilmesiyle yeni sözcük elde edilir. Örnek: **şevk u tarâb; zevk u tarâb, kütüp + hâne; müşkil + ter, güft u gû, sûz-i dil-ârâ, ruz-i mahşer**, vb.

Osmanlıcada yeni bir terim türetirken genellikle ve sıklıkla Arapça ve Farsça köklere ve de bu dillerin türetim yollarına başvurulmuştur. Türkçe yeğlenmemiştir. Bu sözler, Osmanlıcaya özgüdür. Arapçada veya Farsçada bulunmaz. Çoğu kez Araplar ve Farslar bu sözleri añaamaz. Soñraki dönemlerde Araplar ve Farslar, Osmanlıcanın sözvarlığından kendi dillerine uygun olanları seçerek yararlanmışlardır.

Ayrıca sözcüklerin çoğul yapımında yine Arapça ve Farsça kuralları geçerlidir. Örneğin: **varak** (yaprak, belge) > **evrak** (yapraklar, belgeler), **muhabere** (iletişim) > **muhaberat** (iletişimler), **lugat** (dil) > **lugateyn** (iki dil) vb.

Türkçe bu işin néresindedir? Génel tümce söz dizimi ve özne ile yüklem arasındaki ilişkiyi sağlayan çekim ekleri genellikle Türkçedir. Ayrıca eylem veya yar-

⁶⁸ 11-15. yüzyıl arası, Anadolu'da Eski Anadolu Türkçesi adıyla añaılır. Osmanlı Türkçesi dönemi, 15-20. yüzyıl arasını kapsar.

dımcı eylem de çoğu kez Türkçedir. Arapça ve Farsça sözcükler eylem olarak Osmanlıcaya geçmediği için, Türkçe yardımcı eylemlerle birlikte eylemleştirilirler. Bunlar; “olmak, étmek, eylemek, vb.” gibi eylemlerdir. Çoğunlukla Türkçe kökenli anlamdaş eylemler yerine, Arapça veya Farsça uygun bir ada bu yardımcı eylemler getirilerek kullanılırdı. Örneğin; **ağlamak** yerine **giryen olmak** gibi.

Osmanlıcanın sözvarlığı Arapça ve Farsça eğitimi almamış bir kimsece anlaşılabilir, kullanılan sözvarlığı doğru bir biçimde algılanamaz ve kavranamaz. Örneğin 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda, eğitimin düzenlenmesi için padişahın getirdiği yabancı hocalardan Macar asıllı Fransız Fransuva Baron dö Töt (François Baron de Tott), İstanbul'daki incelemeleri sonucunda şöyle demiştir: “*Türkler, Arapça ve Farsçadan dilbilgisi kuralları almış, bunlardan beş ayrı - suni alfabe yaratmışlar ve adına da Osmanlıca demişler, yazarlar da arzularına göre bu harf çeşitlerini kullanmışlardır. Bir ömür boyunca ancak iyi Osmanlıca okumasını öğrenebilen bir kişi, kendisine faydalı eserleri ne zaman araştırıp da okuyabilecektir. Özellikle bu uygunsuzluk yüzünden Türkler, cehaletin pençesine düşmüşler ve somut bilimlerde gerilemişlerdir.*”⁶⁹

Osmanlıcada başka başka dillerdeki köklere geldiği gibi, Türkçe köklere de gelerek sözcük oluşturmada kullanılan ekler vardır. Bir dile dokunca⁷⁰ vürmesi açısından en sakıncalı olan, o dilin başka dillerden dilbilgisi özellikleri almasıdır. Bugün bile bu eklerle türetilmiş kimi sözcükler dilimizde durmaktadır. Türkçede olmayan bu eklerle sözcük türetmekten kaçınılmalıdır. Bunlara örnekler vérelim:

- **+ane** (Far.): "gibi" anlamı vérir. Türkçede **+ÇA** eki bu eki karşılar. Örnek: dost+ane → **dostane** → **arkadaşça** (arkadaş+ça)
- **bi+** (Far.): **+sUz** anlamı vérir. Örnekler: bi+çare → **biçare** → **çözümsüz** (çözüm+sUz), bi+haber → **bihaber** → **salıksız** (salık+sUz), bi+taraf → **bitaraf** → **yansız** (yan+sUz)
- **+dar** (Far.): Bir işi yapan kişi anlamı vérir. Türkçede **+ÇU**, **+mAn** eki bu eki karşılar. Örnekler: mihman+dar → **mihmandar** → **koñukçu** (koñuk+çU), emek+dar → **émektar** → **émekçi** (emek+çU)
- **+en** (Ar.): "ile" anlamı vérir. Türkçede **olarak** bu eki karşılar. Örnek: aynı+en → **aynen** → **aynı olarak**.
- **gayri+** (Ar.): "olmayan" anlamı vérir. Örnek: gayri+müslim → **gayrimüslim** → **Müslüman olmayan**.
- **+hane** (Far.): Yér anlamı vérir. Türkçede **ev+i** birleşik sözcüğü bu eki karşılar. Örnek: hasta+hane → **hastane** → **sayrievi** (sayrı+ev+i).

⁶⁹ Hamiyet Sezer, "Batılıların Gözüyle Türkler", Türkler Ansiklopedisi, Cilt 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 396.

⁷⁰ **dokunca** (T.): zarar (Ar.)

- **hem+** (Far.): "eşitlik" anlamı verir. Türkçede **dAş** eki, bu eki karşılar. Örnek: hem+şehir → **hemşehir** → **ildeş** (il+dAş).
- **+i** (Ar.): Nispet ekidir. Türkçedeki **+Al**, **+sAl**, **+ÇU**, **+sII** ekleri bu eki karşılar. Örnek: din+i → **dini** → **inançsal** (inanç+sAl), hukuk+i → **hukuki** → **tüzel** (tüze+Al).
- **+ist** (Fr.): Bir akımın izleyicisi anlamı verir. Türkçede **+ÇU** eki bu eki karşılar. Örnek: Kemal+ist → **Kemalist** → **Atatürkçü** (Atatürk+ÇU), rasyonel+ist → **rasyonalist** → **usçu** (us+ÇU).
- **+izm** (Fr.): Bir akım adı yapar. Türkçede **+ÇU+IUK** eklerinin birleşimi bu eki karşılar. Örnek: Kemal+izm → **Kemalizm** → **Atatürkçülük** (Atatürk+ÇU+IUK), rasyonel+izm → **rasyonalizm** → **usçuluk** (us+ÇU+IUK).
- **+kar** (Far.): Bir işi yapan kişi anlamı verir. Türkçede **+ÇU**, **+mAn** eki bu eki karşılar. Örnek: sanat+kar → **sanatkar** → **sanatçı** (sanat+ÇU).
- **na+** (Far.): Olumsuzluk anlamı verir. Örnek: na+hoş → **nahoş** → hoş olmayan
- **+matik** (Fr.): Kendiliğinden olan anlamı verir. Türkçede **-mA+II** eki karşılar. Örnek: dokun+matik → **dokunmatik** → **dokunmalı** (dokun+mA+II)
- **+perest** (Far.): Bir işi alışkanlık haline getirmiş kişi anlamı verir. Türkçede **+ÇU**, **+mAn** eki bu eki karşılar. Örnek: hayal+perest → **hayalperest** → **imgeci** (imge+ÇU)
- **+siyon** (Fr.): Türkçede argo kullanımda görülür. Kurationsızdır. Örnek: atma+siyon → **atmasyon** → **atmaca, sallama**
- **+vari** (Far.): "gibi" anlamı verir. Türkçede **+ÇA** **+ÇII** ekleri bu eki karşılar. Örnek: mafya+vari → **mayfavari** → **çetece, çetecil** gibi.
- **+zade** (Far.): "aile" anlamı verir. Örnek: koyuncu+zade → **koyuncuzade** → **koyuncugil** (koyuncu+gil)
- **+zede** (Far.): Zarar görmüş kişi anlamı verir. Arapça **mağdur** sözcüğünün anlamını verir. Türkçede **kıygn** dendir. Örnek: deprem+zede → **depremezede** → **deprem kıyğını**.

Görüldüğü gibi, Osmanlıca yalnızca sözcük açısından değil, dilbilgisi açısından da Türkçenin dışında yollara sapmıştır. Osmanlıcanın durumu, bugünkü *Plaza Dili* diye bilinen karma dile benzemektedir. "*Sempillarin deytalarını kompeyr edip fidek gönderelim. Ardından da miiting set edip, deytaları verifay edelim*" diyen kişi ile "*Müsellesin zaviyetan-ı dahiletan mecmu'ü 180 derece ve müselles-i mütesaviyü'l-adla zaviyeleri birbirine müsavi müselles demektir.*" diyen biri arasında çok büyük bir ayrım yoktur.

Osmanlıca Türkçenin gelişimine bir katkı yapmamıştır. Türkçenin sözcük türetim kurallarını kullanmamış, Türkçe kökenli sözcüklerden Türkçe eklerle yeni sözcük türetmemiştir. Tersine, Türkçe sözcüklerin yerine bile çoğu kez Arapça ve

Farsça köklerden sözcük türeterek, Türkçeniñ gérilemesine yol açmıştır. Bugün Osmanlıca bir yazınsal yapıtı añlayabilmek için bu konuda yıllarca çalışmış bir uzman olmak gerekir.

Gelelim Osmanlı abecesi ile yazı yazmaya... Osmanlı abecesi, Arap temelli bir abece olup, daha çok Fars abecesine benzemektedir. Arapçada olmayan ç, p gibi sesler için simge uydurulmuş, kullanımı biraz değiştirilmiştir. Osmanlı abecesi ile yazmak oldukça güçtü. Çünkü ünlülere dayalı olan ve sekiz (gerçekte dokuz)⁷¹ etkin ünlüsü bulunan Türkçeyi, ünsüzlere dayalı Arap temelli bir abece ile doğru yazmak için çok çaba göstermek gerekiyordu. Osmanlı abecesinde gerçekte tek, yapay olanlarla birlikte üç ünlü vardı. İki ünsüzün ünlü olarak da kullanılmasıyla bu yapılmaktaydı.

Bu nédenle örneğın **gel, gül, kel, kil** sözcükleri bu abecede hep aynı biçimde yazılır. Okuyucu bunlardan hangisinin söylendiğini kendisi bağlamdan çıkarmak zorundadır. Bir sözcüğün yañlışığa sapsmadan nasıl okunacağını tümcenin anlam gelişi bélirler. Tümceyi bütününüle kavrayamayanların, söz dizimi bakımından sözcüğün tümcedeki görevini iyice kestiremeyenlerin yañlış okuyacakları kuşkusuzdur. Böylelikle yapıları, çekimleri, tümcedeki görevleri bakımından her sözcüğü değişik biçimlerde okunabilecek bir yazı ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı abecesinde, **a** ünlüsü için *elif*, **e** sesi içinse başta *elif* yazılırdı, ancak ilk hecede ve orta hecelerde **e** ünlüsü için bir damga yazılmaz, eñ soñdaki açık hecede ise **e** ünlüsü *he* damgası ile karşılanırdı. Örneğın, Latin abecesine dönüştürerek, çeviri yazı⁷² ile yazarsak, **ben** sözü yalnızca iki simgeyle yazılırdı: **bn** (ortadaki **e** ünlüsü yazılmazdı), **bize** gibi bir sözcükte ise soñdaki **e** ünlüsü de şöyle yazılırdı: **byzh** (**i** sesi **y** damgası ile bélirtildi).

Türkçeniñ **i** ve **ı** ünlü sesleri de **y** ile karşılanıyordu, Burada **y**, hem **y** ünsüz sesini, hem de **ı** ve **i** ünlü seslerini karşılıyordu. Örneğın **giyim** yazmaya kalksañız, **kym** yazmañız gerekir.

Gelelim **o, ö, u, ü** ünlü seslerine, Türkçemiziñ bu dört güzel ünlü sesi ise tek bir damgayla yazılıyordu: **v** (*vav* damgası). **Vav** damgası gerçekte hem **v** ünsüzü hem de **o, ö, u** ve **ü** ünlüleri için, démeli bés ayrı ses için kullanılıyordu. Örneğın, **ol, öl, ul, ül** sözcüklerinin tümü **vl** olarak yazılırdı. Az öñceki **e** sesi için bélirttiğimiz kuralı da katarsak, örneğın, **bul, bol, böl, bül** ve **bevl** sözcüklerinin tümünü aynı biçimde yazmak durumunda kalırdıñız.

⁷¹ Gökbeý Uluç, Oktay Dođangün “Özleştirmeciliğın Bildirgesi”, Kutlu Yayınevi. Ayrıca bu yapıttaki “Yazımımızıñ ve Abecemiziñ Yeterliliğı Üzerine” başlığına bakınız.

⁷² **çeviri yazı** (T.): transliterasyon (Fr.).

Bu konuyla ilgili, yeri gelmişken, değerli bir hocamızıñ anlattığı bir öyküyü aktarmak isterim:

Osmanlınıñ soñ dönemlerinde bir kişi, yaşadığı kentten kalkıp ardında gebe olan eşini ve bir de oğlunu bırakıp İstanbul'a gelmiş. Aradan zaman geçmiş. Kentinden bir telgraf gelmiş. Görevli, telgrafı bir kağıda yazıp getirgötürücü çocuğa verek adama ulaştırmış. Adam kağıdı alıp okumuş ve arkasına kendi yanıtını yazarak çocuğa parasını da verek göndermiş. Telgrafta sözcük başına para alındığı için uzun yazılmamış. Gelen iletide kısaca “*Oğluñ öldü*” yazıyormuş. Ancak adam yanıt olarak “*Çok sevindim. Hayırlı olsun.*” diye yazmış. Çünkü Osmanlı yazısında **öldü** ve **oldu** sözü aynı yazılırdı.

Görüldüğü gibi, yanlış anlamaya oldukça eğilimli bir yazı idi Osmanlı yazısı. Saydığımız ünlülerin yetersizliği ile ilgili durumuñ yanı sıra, bir de ünsüzlerin gereksiz ölçüde çok olması sorunu vardı.

Arap dilinde iki ayrı **t**, üç ayrı **s**, üç değişik **h**, iki ayrı **d**, dört ayrı **z** damgası vardır; oysa Türkçede bu damgaların her biri için yalnızca birer ses bulunduğundan, örneğin **saat**, **sel**, **siz** ve **su** yazarken ayrı **s** damgaları kullanmaya gerek yoktur. Nitekim bu abeceyle yazıldığında birinin *sad*, birinin *sin* ve birinin de *se* damgaları ile yazılması gerekirken, bugünkü Türk yazısında bir tek **s** ile yazabiliyoruz. Ancak Osmanlı yazısında bunlar için ayrı damgalar kullanılırdı. Doğru yazabilmek için hangi sözcükte hangi **s**'nin kullanıldığını bilmek zorundaydınız. Arap yazısında **g** sesi olmadığı için *kef* harfi hem *ke*, hem de *ge* yerine kullanılıyordu. Buna göre, çeviri yazı ile yazarsak; *gülmek kvlmk*, *sözlemek svzlhmk*, *gözlemek kvzlhmk*, *kendim kndm*, *kandırmak qndrmq*, *kovalamak qvvhlmq*, *olmak avlmq*, *ölmek avlmk* olarak yazılırdı. Genel ağdaki êrgen yazışmalarına beñziyor öyle değil mi?

Türkler İslamiyet'e girişle birlikte Arap abecesini benimseyince bu zorlukların hepsini yaşadılar. Az önce verdiğimiz **gel**, **göl**, **kel**, **kil** örneği gibi, **k/z** birleşimi bir sözcük, içinde bulunduğu tümcenin vereceği olanakla **kez**, **köz**, **göz**, **güz** biçimlerinde okunabilirdi. Bu güçlüğü azaltmak için önceleri Türkçe sözcükler harekelenirdi. Ancak bu yöntem el oyalayan, yazı yazmak için daha çok zaman gerektiren bir yöntemdi. Bu yüzden harekeden yavaş yavaş cayıldı ancak okunmasında duraksanan sözcükler için yakın çağlara dek süregeldi. Beñzer iyileştirme çalışmaları yapıldıysa da tutmadı. Gelenekçiler baskındı.

Osmanlı yazısında, bir yabancı sözcüğü düzgün okuyabilmek için kökenini, nasıl türediğini, türeyişin kattığı anlamı iyice bilmek gerekirdi. Yañlış okumalar gibi, çarpık anlamalar da bu yüzden çok sık dénk gelinen durumlardandı. Osmanlı aydınlarının bile yanlış yapabildiği böyle durumlarda, okuma yazma öğrenmeye çalışan halktan birinin nasıl güçlük çekeceğini siz düşünün.

Bunlara ek olarak, Osmanlıca bugünkü gibi bilgisayar yazısıyla değil de elle yazıldığı için, türlü yazma teknikleri türemiştir. Yedi ayrı yazma tekliği vardır. Rıka, Sülüs, Kufi, Nesih, Talik, Divani gibi değişik adlar alırlar. Bunların her birinin yazması da okunması ayrı bir güçlük içerir. Gênelde mezartaşı gibi yazılı yapıtlar daha süslü yazıldığı için uzmanının bile okuması güçleşir.

BATI DİLLERİ ÉTKİSİNDEKİ TÜRKÇE

Osmanlının soñ dönemlerinde, Lale Devri ile birlikte 18. yüzyılda batılılaşma süreci başladı. Bu sürecin amacı, geri kalmışlığı ortadan kaldırmaktı. Ancak ulusal kimliğini çoktan yitirmiş olan Osmanlı, batıya öykünmekten ve onun yaşam biçimini, ekini ve dilini olduğu gibi almaktan başka bir şey yapmadı. Bu durum, Arapça ve Farsça etkisi ile bozulmuş olan Türkçenin Fransızca başta olmak üzere batı dillerinin etkisi altına girmesi sürecini başlatmış oldu. Osmanlı kendine örnek olarak Fransa'yı aldığından, batı dilleri içinde Fransızca en etkili olmuştur.

Osmanlı, önce Fransızlardan bilimi öğrenmek için onlara yaklaşmış olsa da bu hızla bir ekinsel dönüşüme ve dilin Fransızcanın etkisine girmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, 1838'de Sultan Mahmut, Tıbbiye öğrencilerine yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

Tıp ilmini Fransızca olarak öğreneceksiniz... Sizin Fransızca öğrenmenizdeki amaç, Fransız dilinde eğitim görmeyi sağlamak değil; sizin tıp ilmini öğrenmeyi ve azar azar bunu Türkçeye aktarmanızı sağlamaktır... Öğretmenlerinizden tıp bilgisi edinmek için çalışın ve bu bilgiyi Türkçeye aktarmak için çaba harcayın, dilimize bu bilgilerin yerleşmesini temin edin...⁷³

Ancak evdeki hesap çarşıya uymamış, ne bilimi doğru öğrenebilmişiz, ne de dilini Türkçeye aktarabilmişiz. Bu bir öykünmeden öteye gidememiş.

Bu anlayışa karşı, o dönemde bir yanda İslamcılar, bir yanda da Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail gibi aydınların başını çektiği Türkçülük akımı direnme de yeterli olamadı. Türkçülük akımı, batılılaşma değil, çağdaşlaşma yanlıydı. Bu nedenle öykünmeden çok, esin alma ve Türk ekinine uydurma yanlıydılar. İslamcılar ise, başta batıdan gelen şeylere tümüyle karşıydı.

Osmanlıda batıya yöneliş, çeviri odalarının kurulmasıyla başladı. Batılı yapıtların çevrilmesi için kurulan bu odalar, kendi Avrupa'ya gidip eğitim almamışsa, Osmanlı toplumunun batı aydını ile dolaylı yoldan tanışmasına yol açtı. Gêrçekte

⁷³ Bernard Levis, Modern Türkiye'nin doğuşu.

çeviri, bilim ve ilerleme için gerekli idi. Nitekim 13. yüzyılda Avrupalılar da Arapça yapıtları Latinceye çevirerek İslam uygarlığının birikimlerinden yararlanmışlardı. Ancak Avrupa'nın 13. yüzyılda yaptığının tersine Osmanlıda, yeni terimler ve nésnelere çeviri sırasında karşılaşılan adlarını türetme sorununu çözemeyip sözcüğü doğrudan almıştır. Kimi terimler için de türetim Arapçanın yöntemleriyle yapılmıştır. Örneğin Fransızcadan alınan **ideal** sözünü Arapça kök ile **mefkure** sözünü türeterek karşılamaya çalışmışlardır.

Tanzimat Fermanı ile başlayan dönemde, Fransızca okullarda zorunlu olarak okutulmaktaydı. Fransızca'yı iyi düzeyde bilen Osmanlı aydını, batılı yazarları okudukça, onlara öykünmeye başladı. Batılı türlerde yapıtlar verilmeye başlandı. Artık birçok kez işlenmiş, belirli kalıplarla ve belirli konular çevresinde dönüp duran Divan Yazını doyuma ulaşmıştı. Osmanlı aydını artık yenilik peşindeydi. Koşuğu yanında yeni türlerle, düzyazı ile ve çağdaş tiyatro ile tanıştı. Bunları da ilk örneklerini gördüğü batılılar gibi yapmak istedi.

Bu süreçte, bu yeni türlerin terimleri başta olmak üzere, okuduğu batılı yapıtların içinde geçen yeni karşılaştığı terimleri Türkçeye çevirmek yerine doğrudan almayı yeğledi. Böylelikle Türkçeye batı dillerinden hızla sözcük girmeye başladı.

Cumhuriyet Dönemi Türkçe

Cumhuriyetle birlikte Türkçülüğün resmi devlet ülkülemi⁷⁴ olarak kabul edilmesi, Atatürk'ün bu konudaki duyarlı tutumu, dilde özleştirme çalışmalarını başlattı. Hatta Atatürk'ün kendisi bir uzambilim⁷⁵ betiği yazarak, daha önce yabancı dillerden alınan sözcüklerin kullanıldığı uzambilim terimlerini kendisi özleştirmiştir. Aslında bunu yaparak, Türkçenin bir bilim dili olması yolunda büyük bir adım atmıştır. Bugün bile kullanılan **açı**, **üçgün**, **kenarortay**, **açıortay**, **yamuk**, vb. gibi terimler Atatürk tarafından türetilmiştir. Atatürk'ün "*Öyle istiyorum ki, Türk Dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar, bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullansınlar*"⁷⁶ sözü amacını açıklamaktadır.

Bu nedenle ulusal birliği kurmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da öncesinde olduğu gibi dil konusunda oldukça duyarlıydı. 1929'da söylediği "*Türk Ulusunun dili Türkçedir. Türk Dili dünyada en güzel, en*

⁷⁴ **ülkülem** (T.): ideoloji (Fr.)

⁷⁵ **uzambilim** (T.): geometri (Fr.)

⁷⁶ Taştekin, Ali (2015). Atatürk'ün Söz Diziminde "Ki" Bağlacı. Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol.10/16 Fall 2015, 1077-1102.

varsıl ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bizde Türk Dili, Türk Ulusu için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk Ulusu geçirdiği sonu gelmez olaylar içinde ahlâkının, geleneklerinin, anılarının, çıkarlarının, kısacası bugün kendi ulusunu yapan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk Dili, Türk Ulusunun kalbidir, zihnidir”⁷⁷ sözü bunu göstermektedir. Türkçenin Türk Ulusunu bir arada ve ayakta tutan, atan yüreği olduğunu belirtmektedir. Ölüm döşğinde bile “Arkadaşlara selam, dil çalışmalarını sakın gevşetmeyin”⁷⁸ diyen yine odur. Nitekim ilk Türkçü akımlar hep dil ve tarih ile başlamıştır. Ahmet Vefik Paşa’dan Gaspıralı İsmail’e, Ziya Gökalp’ten Nihal Atsız’a dek kimi düşünceleri ayrışsa da tüm Türkçüler, dil veya tarih konularında çalışmaya başlamıştır. Onların Türklük bilinci bu iki étmenden yola çıkmıştır. Çünkü dil bir ulusun var olma nédenidir.

Çeşitli alanlarda başlayan bu özleştirme süreci bazen tepki görse de olumlu sonuçlar verdi. Tepki görmesi de hızından ileri geliyordu. Çünkü hızlı değişimleri halkın benimsemesi daha güçtür. Ayrıca bunun atalarımızla bağımızı kopardığı düşüncesini oluşturması da kaçınılmazdı. Ancak bu durum belki birkaç yüzyıl önceki belirli bir sınıftan olan atalarımızla bağımızı zayıflattı, ancak halkla ve binlerce yıl önceki atalarımızla olan bağımızı güçlendirdi. Halkımız unuttuğu Oğuz Kağanları, Bilge Kağanları, Kürşatları, Alp Er Tuğaları anımsadı.

Atatürk’ün ölümünden sonra bir süre daha Atatürk’ün kurduğu Türk Dil Kurumu görevini önceden olduğu gibi yerine getirdi. Önce 1956 yılında yabancı dille eğitim veren ODTÜ kuruldu. Ardından bunu başka eğitim kurumları izledi. Yurt dışında eğitime gönderilen bilimciler ve yöneticiler de yabancı dille eğitiminin yetiştirdiği kadrolarla birlikte Türkçenin yabancı dillerin işgaline uğraması sürecini hızlandırdı. Osmanlıdaki Fransızca eğitim veren okulların yerini 1956’dan sonra İngilizce eğitim veren okullar almaya başlamıştı.

Türk Dil Kurumunun konuya yeterli önem vermemesi, hızla gelişen teknoloji karşısında yavaş kalması cabası oldu. Bugün TDK, var olan kullanımları derlemekten başka bir görev görmemektedir. Yabancı sözcüklerin özleştirilmesi, teknolojiye ayak uydurulması konularında çok yetersizdir. TDK bununla da kalmamakta, bazı Türkçe kökenli sözcüklerin de başka dillerden geldiğini ileri süren devşirilmiş sözde aydınlarla yénik düşmektedir. Sözlüklerinde onların ağzıyla, öz sözcüklerimizi yabancı dilden alınmış gibi göstermektedir. Böylelikle istemeden de olsa bu sözde aydınların “*Türkçe diye bir dil gerçekte yoktur*” savlarına yalancı tanıklık yapmaktadır.

⁷⁷ Afet İnan, Türk Dili Dergisi, Sayı: 182, 1966 s. 90.

⁷⁸ Sinanoğlu, Oktay (2007). Atatürk ve Türk Bilim Dili, Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, 64 (1): 1-5

Ayrıca tersini de yapmakta, yabancı sözcükleri de artık Türkçe olarak göstermektedir. Bu durum, TDK'ni bilimsellikten uzaklaştığının göstergesidir.

Yıllara Göre Dilimizdeki Türkçe Kökenli Sözcük Oranı⁷⁹

<i>Yıl</i>	<i>Türkçe Sözcük Oranı</i>	<i>Yıl</i>	<i>Türkçe Sözcük Oranı</i>
1931	%35	1956	%51
1933	%44	1961	%56
1936	%48	1965	%60,5
1946	%57	1970	%70
1951	%51	2005	%86

Bu süreçte kesintiler de yaşanmıştır. Örneğin 1980 darbesi ve ardından gelen askeri yönetim, açıkça özleştirmeciliğe karşı davranış göstermiştir. Örneğin, askeri yönetim döneminde, 21 Aralık 1982 günü Günaydın gazetesinde çıkan bir haber şöyle idi:

"Milli Eğitim-Gençlik ve Spor Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu, TRT'nin Türkçe sözcüklere koyduğu yasaklamayı da yeterli bulmayarak, yeniden iki yüzden çok sözcüğe yasak koydu. Anayasa diline uygun olmadığı gerekçesiyle; ilişki, beceri, başvuru, koşul, olanak, seçenek, saptama, sınav, örgüt, belde, bellemek, us, olası, yanıt, yapıt, ivedi, ulus, sorun, ulusal, devrim, çağdaş, izlemek, özgür, özgürlük, düzenek, erek, anımsamak, anıtsal, doğa, doğal, bilim, bilimsel, içerik gibi sözcüklerin kullanılması yasaklanmıştır."

Yaşanan 1980 darbesinin ardından Atatürk'ün kurduğu ve özerk yapıda olan TDK kapatılmış ve devlete bağlı olarak yeniden kurulmuştur. Bu da TDK'ni bilimselliğini ve bağımsızlığını etkilemiştir. Özel televizyon ve radyoların yayına başlamasından sonra Türk ulusu çok ağır bir ekinsel yozlaşmayla yüz yüze kaldı. Türk dili her geçen gün Türkçeye yazılı ve görsel yayınların etkisiyle giren yabancı sözcüklere ek olarak, devlet eliyle uygulamaya konan Anadolu Liseleri, bétikleri İngiltere ve ABD'den getirilen hazırlık sınıfları ve beñzer birçok uygulamayla savaşmaya çalıştı. Türk Dil Kurumunun konuya yéteri önem vérmemesi, hızla gelişen teknoloji karşısında yavaş kalması da cabası oldu.

21. Yüzyılda Türkçenin Durumu

Bugün bile Türkçe saldırı altındadır. Yabancı dillerde yazılan tanıtılar⁸⁰ ürün, şirket ve iş yeri adları, bilimde, sanatta, basında ve daha birçok alanda kullanılan

⁷⁹ Doğan Aksan. Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı. Bilgi Yay.

⁸⁰ **tanıtı** (T.): tabela (İt.)

yabancı terimler ile Türkçe, Arapça ve Farsçadan sonra özellikle önce Fransızca sonra da İngilizce başta olmak üzere Avrupa dilleri ile yok edilme sürecinde ilerlemektedir. Günümüzde Türkçe içinde on binlerce yabancı sözcük bulunmaktadır. Her geçen gün de bu sayı artmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in belirlemelerine göre, 21. yüzyılın sonunda yeryüzündeki dillerin %40'ından çoğu yok olacaktır. Bunun sorumlusu da sömürü dillerinin diğer diller üzerinde etkili olmasıdır. Türkçe gibi köklü dillerin ilk aşamada yok olması olanaksız gibi görünse de yine köklü bir dil olan Hintçenin İngilizce karşısında né dénlî zayıf düştüğünü Hintçe bir izleti⁸¹ izleyen kişi anlayabilir. Günlük konuşma içinde bile né çok İngilizce sözcük kullandıklarını görebilir. Türkçede de Hintçede olduğu oranda çok olmasa da gidiş bu yöndedir.

Türkçeye yabancı dilden girmiş olan sözcükler, her né kadar halk tarafından benimsenmiş görüne de aslında benimsenmemiştir. Halk kullandığı yabancı kökenli sözcüklerin anlamlarına tam olarak hakim olamamaktadır. Örneğin, **koşulsuz şart-sız, geri iade etmek, vazcaymak, kendini intihar etmek, ful dolu** gibi aynı anlama gelen sözcüklerin yinelemeleri ile kurulan ifadeler vardır. İyi bakılırsa, bu tür yanlış kullanımlar genelde yabancı sözcüklerde olmaktadır. Çünkü halk anlamını tümüyle algılayamadığı yabancı sözcükle anlatmak istediğini anlatamadığını düşünüp, anlamı Türkçe sözcükle pekiştirmeye çalışmaktadır. Halk bu sözcüklere yeterince hakim değildir.

Bunun bir başka göstergesi de yabancı bir dilden alınan sözcüğün, o dilden farklı anlamlarda da kullanılmaya başlanmasıdır. Öyle ki bazen sözcüğün gerçek anlamı kaybolmaktadır. Bazen de anlamı çeşitlenmekte ve neredeyse her anlama gelir biçimde kullanılmaktadır. Bu durum dili yoksullaştırmaktadır. Örneğin **avantaj** sözcüğü hem **üstünlük**, hem **kazanım**, hem de **yarar** anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca hem ad hem de önad olarak kullanılmakta, sözcük türü bile değişebilmektedir. Benzer biçimde **muhabbet** sözcüğü hem **söyleşme**, hem de **ilgi** ve **sevgi** anlamlarına gelmiştir. Bir başka örnek olarak **fenomen** sözcüğünün **olgu**, **olay**, **idol**, **başlatıcı**, **duayen** gibi birçok farklı anlamda kullanıldığı bir dilde toplum bu sözcüğün anlamına hakimdir ve sözcüğü özümsemiştir demek doğru olmaz.

Türkçeye giren yabancı dildeki sözcükler elbette Türkçeye zarar verir ancak en çok zarar veren dilbilgisi kurallarının başka dillerden alınmasıdır. Örneğin Türkçe olmayan addan sıfat yapmada kullanılan **+i** eki ve akımları anlatmak için kullanılan **+izm** eki... Bu eklere **hukuki**, **İrani**, **dini**, **resmi**, **hususî**, **sosyalizm**, **kapitalizm**, **rasyonalizm**, **Kemalizm** gibi örnekler verilebilir. Ayrıca Türkçe köklere dahi yabancı eklerin eklenmesi artık yadırganmamaktadır. Örneğin Türkçemizde günlük

---

⁸¹ **izleti** (T.): video (İng.), film (Fr.)

konuşma dilinde, argoda veya yazım dilinde **girizgah**, **atmasyon**, **dokunmatik**, **Türkolog** gibi kökü Türkçe, ancak eki yabancı dilde olan veya **kelalaka** (Fr.+Ar.), **dershane** (Ar.+Far.), **darphane** (Ar.+Far.), **Serkan** (Far.+Tr.), **halbuki** (Ar.+Tr.+Far.) gibi başka başka dillerdeki sözcüklerin birleşmesinden oluşan yamalı bohça gibi ucube sözcükler bulunmaktadır. Bu durum günümüz Türkçesi için bir utanç kaynağıdır. Türkçe bu durumu hak etmemektedir. Türkçe içine düştüğü bu karañlıktan kurtulmalı, kurtarılmalıdır.

Bir başka gözlenebilir durum daha vardır. Türkçe yazım kurallarını bilmeyen, önemsemeyen, yazarken cep telefonlarından kalan alışkanlıkla ünlüleri kullanmadan yazan, damgaları bilerek ve isteyerek bozan, sözcük içinde büyüklü küçüklü yazan, Türk abecesinde olmayan damgaları ve simgeleri kullanan ve daha birçok yolla Türkçeyi bozan bir érgen gençliğin varlığı herkesçe bilinmektedir. Ekin sel yozlaşmanın belki de en belirgin göstergesi bunlardır. Bunu geçici bir eğ ilim olarak nitelendirmek, konuyu çok önemsizleştirmek olacaktır. İletişimin hızlandığı bir dönemde, kişilerin kısa yollar aramasını doğal görmek gerekir. Ancak bunu dili anlaşılmaz biçime sokarak yapmak ne derece doğrudur? Böyle yapmak, daha 20 yaşına gelmeden gazete çıkarıp Türkçeyi savunan Gaspıralı İsmail Bey'in kemikleri sızlatacaktır.

Günümüzde sanal ortamın da etkisiyle dilde hızlı bir bozulma gerçekleşmektedir. Yazı dilini ve konuşma dilini etkileyen bu değişim, Génel ağ ile hızla yayılmaktadır. Sanal ortamda yapılan dil yanlışlarını en önemli ve öncelikli sorundan en anlayışla karşılanabilirine doğru şöyle dörde ayırabiliriz:

1. Bilinçli yanlışlar: Bu tür yanlışlar; bilerek ve isteyerek dili bozmak, dilde olmayan simgeleri ve kullanımları bilinçli olarak dile sokmak, bilerek yabancı sözcük kullanmak, bilerek Türkçe sözcükleri yabancı dillere benzeterek değişik biçimlere sokmak, vb. yanlışlardır. Bunlar; özentilik, ayrı olma çabası, çıkar kaygısı, ergenlik bunalımı, Türklük ve dil bilincini yitirmek gibi birçok nedenden kaynaklanan yanlışlardır. Bilinçlendirme yoluyla önlem alınması gereken öncelikli konudur. Örnekler: *Slm, mrb, eLLi, saNaL, bye bye, chichek, likeladık, check ettik, şow, sewgi, qanqa... vb.*

2. Bilgisizlikten ötürü yapılan yanlışlar: Bu tür yanlışlar; ayrı ve bitişik yazılması gereken sözcükleri yanlış yazmak, noktalama imlerini kullanmamak veya yanlış kullanmak, sözcükleri yöresel ağızla yazmak, Türkçesini bilmediği için yabancı sözcük kullanmak, kimi sözcükleri yanlış yerde kullanmak, anlatım bozuklukları, ünsüz benzeşmelerine aykırı davranmak, vb. yanlışlardır. Bunlar; eğitim yetersizliği, yeterince okumamak, sözcük dağarcığı yetersizliği, araştırmamak gibi birçok

nédenden kaynaklanır. Bilinçlendirme, bilgi vérmeye ve aňlayışlı davranmayı gerektirir. Eğitimi arttıktça azalacaktır. Örnekler: *Sendemi bunu yapcaktın bana, kitabı be-yendim, eylence, herşey, kökdeş... vb.*

3. Önemsememekten doğan yaňlışlar: Bu tür yaňlışlar; kiři doğrusunu bilmesine karşıni önemsemedięi için ikinci öbekteki yaňlışları yapabilir. Bu da dile yéterince önem vérmemekten kaynaklanır. Dil bilinci, diliň önemi o kiřiye aşılanmalıdır.

4. İstemdişi ve hız nédeniyle yapılan yaňlışlar: Bu tür yaňlışlar; hızlı yazmaktan ötürü damgaların yerleriniň karışması veya eksik kalması, düğmelere basamama, yazganiň⁸² Türkçe simgeleri içermemesi, vb. yaňlışlardır. Bunlar; istenmeden yapılan yaňlışlardır. Doğal karşılanmalıdır. Yavaş yazarak veya ek yazılımlarla çözülebilir. Nitekim, birçok yeni aygıt, yaňlışları kendiliğinden düzeltmekte veya seçimli düzeltme özelliği ile gelmektedir.

Bu yaňlışlar bir yana, son dönemde *Plaza Dili* dénen bir dil türedi. Buna **Plaza Türkçesi** de dénmekte. Né kadar Türkçe dénebilirse artık... Sağdan soldan alınma sözcüklerle süslenmiş, değişik okunuşlu, havalı görünen ama altyazı gerektiren bu dili biz uydurmadık. Gerçekten böyle bir dil var. İş ortayı⁸³ dediğimiz plazalarda bu dili her gün duyabilirsiniz. O ortamlarda başka dil bilmezler. Eve gittiklerinde bile bu dili az da olsa sürdürürler. Bu dilde çoęu sözcüğüň İngilizcesini kullanırlar. Türkçesi olsa bile... İngilizcedeki *future continuous* veya Türkçesiyle *sürekli gelecek zaman* kipini Türkçeye uyarlayarak çoğunlukla *yapacağım* yerine *yapıyor olacağım* dérler. Bol bol yardımcı eylem kullanırlar. Örneęin **étmek** eylemi eň çok kullandıklarıdır. Her sözüň sonuna eklerler. Şimdi bu dilden birkaç örnek vérelim de né kadar içler acısı bir durumda olduklarını görüň:

Overlod oldum, davn durumdayım. Bir karamelli makiyato moralimi nasıl da bir tık arttırırdı. Bu keyzi hendil edebiliyor olmalıyız arkadaşlar. Eyc-ar, ay-ti, si-ti-es, yu-pi-es bütün departmanlara brif vérelim, onların da bu keyze etteç olmalarını sağlayalım. Feys tu feys olabilmek önemli. Riportların dedlayını yarın fay. Ayrıca deytaları pıroses, sonra da sort edelim! Böyle bir durumda nasıl aksiyon alırdınız? Sizinle hemen bir miiting set edelim. Önce biraz breynstorming yapıyor oluruz, ardından da projeye inhavz go diyor oluruz. Bu proje bizim için tam bir vin vin yani. Üstelik kurumsal assetlerimizi maksimize edecek. Puş edelim. Sizi hemen projeye essayn ediyorum. Ayrıca teskleri de sikecuyl ediyor olacağım, meyilleri de forvard ediyor olacağım. Projeyi eň kısa zamanda finalize edelim. Thört partiler kol bek

⁸² yazgan (T.) veya düğmelik (T.): klavye (Fr.)

⁸³ ortay (T.): merkez (Ar.)

edildi mi? Peki ya şeyrholdırlar? Kılâyıntlar esembi edildi mi? Peki imeyling yapıldı mı? Bir üst levila atlama prosesinde, sikecuylın çok gérisinde kaldık. Bu konudaki meycır konsörnümüzü klarifay éttiğimizi sanıyordum?

Daha néler néler... Bu karman çorman dille añlaşıyorlar. Şimdilik yalnızca plazalarada. Yakında yayılma olasılığı var. Şimdiden bu dile bir karşı duruş sergilemezsek...

Sömürücülük işte böyle dille başlar. Bugün bile bunu görürüz. Öñce o ülkeniñ diliniñ sözcüklerini kaba ve çirkin gösterilir. Ardından yabancı dildeki sözcük ince ve güzel gösterilir. O sözcükleri kullananlar; bilge, bilgili, üstün gösterilir. Kendi dilindeki sözcükleri kullananlar ise aşağılanır. Ardından yabancı dilin sözümona *evrensel* olduğuna inanmaya başlar herkes. O dili bilmeyenleriñ iş bulamayacağı, iyi eğitim alamayacağı, yükselmeyeceği söylenir. Bu düşünceler dayatılır. Bu aşamada, ulusal özgüven kırılmış, yabancıya özenme yaygınlaşmıştır. Bu duruma karşı çıkanlar engellenir. Onlarla dalga geçilir. Onlarıñ *dünyadan kopuk* oldukları ileri sürülür. *Faşist* dédir. *Çağdışı* dédir. Yabancı dilden gelen sözcükleri kullanmak çağdaşıktır çünkü onlar için. O dilden sözcükleriñ dile girmesine karşı olmak, sanki o dile, o ulusa, o uygarlığa toptan karşı olmak gibidir onlar için. "*Arabayı yaparı beğenmiyorsan néden biniyorsun?*" gibi saçma sorular sorarlar. "*Yerlisini yapalım, ona binelim*" dediğiniñizde gülerler. "*Biz beceremeyiz*" dérler ve uyuşukluklarına bahane bulurlar. "*Türkçe kaynak yok*" dérler. "*Yazalım, yabancıları çevirelim*" dérsiniñiz, burun kıvrırırlar. Siz yapmaya kalktığınızda da beğenmezler. Yine yabancıasınıñ peşinden giderler. Çünkü artık onlarıñ tını ve yüreği yabancılaşmıştır.

DİLDE ÖZLEŞTİRME VE İLKELERİ

Özleştirme çalışmaları, ilk ortaya çıktığı günlerden beri hep tartışmalı olmuştur. Ülkemizde özleştirmeye bir karşıduruş vardır. Bu karşıduruş, çoğunlukla alışkanlıklardan kolay dönülememesi, siyasal nédenler, geçmişte yapılan yanlış uygulamalar, bilinmeyenden korkma ve başka toplumlara özenme veya tutkunluk gibi birçok étmence varlığını sürdürmektedir.

Génelde dilbilimsel olmayan, daha çok toplumbilimsel olan bu karşıduruşların éñ éñemli nédenlerinden biri de özleşmeniñ yañılış algılanmasıdır. Örneğini; Falih Rıfkı Atay'ın “Özleştirmeciler her zaman, her yerde uygularlar mı bunu? Nerede! Kadar derler değin yazarlar. Bir defa derler bir kez yazarlar. Tabii der doğal yazarlar. Konuşurken, üniversiteler muhtar olmalıdır derler de iş yazmaya gelince muhtarı da muhtariyeti de kapı dışarı edip özerk derler. Öyle ise bu kişilerde samimiyet diye bir şey aramak koca bir yalandır.”⁸⁴ sözü bu yañılış anlamaya çok iyi bir örnektir. Génelde özleştirme yanlılarına déniyor ki: “Yahu bu önerdiğiniz sözcükleri siz kendiniz konuşurken kullanıyor musunuz? Kimse anlamaz, adama gülerler, dalga geçerler...” Bu sözleri söyleyenlerin yañılış düşündüğünü söyleyemeyiz. Ancak ek-sik bilgiyle yorum yaptığı söylenebilir. Şöyle ki; özleştirme yanlıları kimseye dilde yéni türetilmiş, yéni özleştirilmiş sözleri sokakta konuşurken, arkadaşlarıyla konuşurken kullanıñ démiyorlar. Çevreñizdekiler o sözcüğü bilmiyorlarsa anlamazlar ve dalga geçerler. Bu doğaldır. Kişiler, ilk kez duydukları sözlere karşı alaycı olabilirler. Özleştirmeciler olabildiğince özenli konuşñ diyorlar. Türkçesini biliyorsañız ve çevreñizdekiler de biliyorsa, konuşurken onu kullanıñ diyorlar. Özleştirmecilerin gerçekte dedikleri şudur:

Türklük, Türkçeyle başlar. Türkçe olmadan Türk olunur mu? Dili karma olan hiçbir konuya Türk gibi bakamaz. O yüzden önce Türkçe özleşmelidir. Özleşme ise yazı dilinde başlar. Özleştirme yanlılarının konuşma dilini bir çırpıda özleştirecekleri gibi bir savları yoktur. Yazı diliniñ özleşmesi, konuşma dilini zaman içinde değıştirmektedir. Ancak doğrudan konuşma diliniñ özleşmesi béklenemez. Özleştirmeciler bu yüzdendir ki, halkıñ birdenbire özleşmiş bir Türkçe konuşmasını béklemeyiz. Bunu kendileri de yapmazlar, yapamazlar. Çünkü konuşma hızlı düşünmeyi ve hızlı davranmayı gérektirir. Yazı yazarken bol bol var olan düşünme süresi, konuşurken daha kısıtlıdır. Kimse konuştuğundan daha hızlı yazamaz. Bu nédenle, konuşurken alışkanlıklar ile oluşmuş beyinde var olan söz dağarcığı étkindir. Oysa yazarken düşünme süresi daha uzundur ve kişi, söz dağarcığını deşebilir ve özleşmiş karşılıkları bulabilir.

⁸⁴ Tahsin Yücel: Dil Devrimi ve Sonuçları. Can Yay.

Yazı dilinde yaşanacak özleşme, sözcüklere alışmayı sağlayacaktır. Özleşmiş sözcüklerin beyindeki söz dağarcığına alınmasını ve gün geçtikçe kalıcı olmasını sağlayacaktır. Kişiler, özleşmiş sözleri okudukça onları benimseyecektir. Kendimizden olan sözcükler yadırganmadan kullanılacak; sonrasında ise bu sözcükler konuşma diline de yavaş yavaş geçecektir. Bu gerçeği göz ardı ederek konuya yaklaşmak sonuçta başarısız olur.

Konuşma dili ve yazı dili ayrıdır. Kaç kişi konuştuğu gibi yazar ki? Herkes yazarken daha özenli, daha ağıdalı bir dil kullanır. Konuşur gibi yazdığını ileri sürenler bile bunu tümüyle uygulayamaz. Yazarken sözcüklerin özleşmiş olanlarını seçtiğimizde, onları yazıya geçirdiğimizde, bir süre sonra herkes o sözcükleri öğrenecektir ve aınlacaktır. Yadırgama süreleri geçince, alışınca konuşma diline de tek tek yansiyacaktır. Dilde değişim zaman ister...

Özleşmiş sözcüklerin yazı diline geçmesi için her yazdığımız sözcüğün Türkçe olup olmadığını düşünmeli, sorgulamalıyız. Göstereceğimiz bu özen, okurken zaman içinde yabancı sözcüklerin ayırıcısına varmamızı ve onların gözümüze batmasına neden olacaktır. Artık okurken yabancı sözcük gördüğünüzde, onun yabancı olduğunu aınlamaya başlarıңыз. Sanki diliñize, gözünüze batar o söz. Bu ayrımı yapabilmek zaman gerektirecektir.

Diliñize batan yabancı sözcükler, sizi bu sözcüklerin Türkçesini aramaya itecektir. Her bir yabancı sözcüğün Türkçe karşılığına belki yirmi kez, otuz kez, belki de elli kez sözlüklerden bakacaksınız. Usunuzda kalmayacak. Ancak bir süre sonra o kadar alışacaksınız ki, doğrudan usunuza Türkçesi gelecek.

Yazı dili zaman içinde böyle böyle bilinçli kişilerce özleşecek. Artık bu yazıları okuyanlar da bu sözcüklere alışacaklar. Yine zaman içinde tek tek konuşma dilinde de kendilerini göstermeye başlayacak sözcüklerimiz. Bir de bakmışız ki dilimiz konuşurken de özleşmiş...

Dilde özleşme zaman isteyen bir iştir. Umutsuzluğa kapılmamak gerekir. Belki bir kişinin yaşam süresi yétmeyebilir. Ancak çalışmaların sonuçları zaman içinde kendini gösterecektir. Unutmayalım ki, eskiden kimse örneğin **uzay** sözünü bilmezdi. Herkes Arapça **feza** dardı. Sonra zaman içinde **uzay** sözü yerleşti. Eski yerli izletilerden başka hiçbir yerde **feza** diyeni duyamaz olduk. Artık herkes **uzay** diyor. O yüzden umutsuzluğa kapılmayalım. Yalnızca gönlümüzü bu işe verip, çalışalım. Bilinçli olalım. Gırısı gelir...

Génelde ülkemizde sol görüşlüler Arapça ve Farsça kökenli sözcüklere sıcak bakmazken, batı kökenli sözcükleri kolay benimsemişler; sağ görüşlüler ise batı kökenli sözcüklere sıcak bakmazken, Arapça ve Farsça kökenli sözcükleri kolay be-

nimsemişlerdir. Bu iki siyasal düşünce arasında, olan Türkçeye olmuştur. Oysa kökeni né olursa olsun, Türkçe kökenli olmadıktan soñra tüm sözcükler yabancıdır. Bu gerçek kimi kéz siyasal nédenlerden, kimileyin de yalnızca karşı düşünceden gibi görünmemek adına göz ardı edilmiştir. Bu tür önemsiz ayrıntılar ulusumuzun dili Türkçeye dokunca vermektedir. Karşı taraftan görünme korkusu ile yabancı sözcüğe yönelmek, ulusal çıkarları siyasal ve kişisel çıkarlarının gerisine atmak değil midir? Bu anlayışı değitirmenin zamanı gelmedi mi?

Dünden Bugüne Dilde Özleştirme

Ülkemizde dilde özleştirme çalışmaları, her né kadar cumhuriyet dönemi ile başlamış gibi görünse de bundan çok daha eskidir. Cumhuriyet dönemi, dilde özleşmenin düzenli ve hızlı yapıldığı dönemdir. Ancak bundan çok daha öñcesi vardır.

Eñ geriye gidersek *Lale Devrinde* (18. yüzyıl) *mahallileşme* adı altında halkın diline eskiye göre daha yakın Divan yapıtlarının verilmeye başlandığı görülür. Ancak bunu daha çok Divan yazınının değişim arayışlarının bir yansıması olarak görmek gerekir. Oysa, yaklaşık 150 yıl kadar öñce, özleştirme çalışmalarının ilk gerçek kıpırtıları görülmüştür. *Tanzimat Fermanı* ile birlikte, birtakım özgürlüklerin tanınması, basın ve yayın etkinliklerinin oluşmasını da yanında getirmiştir. Osmanlı aydınları, Osmanlının içinde bulunduğu durumdan hoşnutsuzdular. Çünkü Osmanlı batı karşısında güçsüzleşmeye başlamıştı. Osmanlı bir an öñce çağı yakalamalıydı. Bunun da ancak bilinçlenen, özgürleşen ve çağdaşlaşan bir halk ile gerçekleşebileceğini düşünmektedirler. O yüzden sık sık yazdıkları yazılarla halkı eğitmek istemişlerdir. Ancak halkın anlamadığı, halkın dilinden uzaklaşmış bir yazı dili ile bunu yapmak olanaksızdı.

Dilde ilk özleştirme isteğini dile getiren Raifpaşazade Fuad Bey olmuştur. Ancak ilk olarak İbrahim Şinasi, bazı yapıtlarını *lisan-ı avam üzre* (halk dili ile) ilişti rişiyile, halkın diline olabildiğince yakın yazmaya başlamıştır. Böylece, Osmanlı aydınları, halk ile arasındaki uçurumu kapamaya yönelik ilk adımını atmıştır.

Şinasi ile başlayan *sañi Türkçe* adıyla bilinen bu arayış içinde, ilk özel Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval 22 Ekim 1860'ta çıkar. Şinasi, gazeteyi Agah Efendi ile birlikte çıkarır. Gazetenin ilk sayısında Şinasi, dil ile ilgili görüşlerini şöyle belirtir:

“*Tariñe hâcet olmadığı üzere kelâm, ifâde-i meram etmeğe mahsus bir mevhibe-i kudret olduğu misillü, en güzel icâd-ı akl-ı insânî olan hitabet dahi tasvir-i kelâm eylemek fenninden ibarettir; bu itibar-ı hakikate mebnî, giderek, umûm halkın*

kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak mültazem olduğu dahi makam münasebetiyle şimdiden ihtar olunur."⁸⁵

Günümüzde anlaşılması güç gibi görünse de bu dil bile o gün için oldukça yalın sayılırdı. Orhan Okay'a göre, Şinasi'nin makalesinde belirttiği "*umûm halkın kolaylıkla anlayabileceği*" dil, *Yenileşme Dönemi*⁸⁶ Türk yazarlarının ve ozanlarının dili olmaya başlar.

Bunu Namık Kemal'in dil ve yazın üzerine eleştirileri izlemiştir. Namık Kemal, Osmanlı dilinde Türkçenin ana öge olarak öne çıkması gerektiğini, Arapça ve Farsçadan uzaklaşması gerektiğini savunduğu gibi, halkın eğitilmesine de değinmiştir. Ancak uygulamada eski karma dile bağlı kaldığı söylenebilir.

Namık Kemal'i Ziya Paşa izlemiş, *Şiir ve İnşa* adlı yazısıyla yazındaki durumu eleştirmiştir. Ancak Ziya Paşa'nın kararsız kişiliği, onun bu yolda kararlı olmasını da engellemiş, daha sonra tersi yönde ilerlemiştir.

Halk diline yakın bir dili yazında etkili biçimde kullananlardan biri de Ahmet Mithat Efendi olmuştur. Ahmet Mithat Efendi şöyle demiştir:

*"Osmanlılar, Orta Asya'dan geldikleri zaman, birlikte getirmiş oldukları dili saklayabilselerdi ve uygarlık alanındaki ilerlemeleri ölçüsünde dilin gelişimini yine Türkçe içinde aramış olsaydılar, şimdi kendilerine pek büyük teşekkürler ederdik."*⁸⁷

Şinasi'nin bu akımda öncülüğü su götürmezdir. Bu dönemde, kimse onun gibi duyarlı yaklaşmamıştır. Şinasi'nin ve ardından gelenlerin çabalarına karşın dilde yalınlaşma süreci kesintilerle ilerlemiştir.

Tanzimat sonrasında bilimsel yöntemle Türklük araştırmalarına yönelen ilk yazarlardan biri Şemsettin Sami'dir. Şemsettin Sami, 1881'de yayınlanan *Lisan-ı Türkî Osmanî* başlıklı yazısında Türk dili konusuna bilimsel bir özenle eğilir. Osmanlı diye bir ulusunun olmadığını, bu nedenle *Osmanlıca* diye bir dilin olmayacağını, bu dilin adının Türkçe olduğunu söyler. Türkçenin yalınlaşmasını ve gerçek kimliğini kazanmasını isteyen yazar, bu görüşleriyle Ömer Seyfettin'in II. Meşrutiyet yıllarında başlatacağı *Yeni Lisan* hareketine de kaynaklık eder. Şemsettin Sami'nin şu sözleri önemlidir:

⁸⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar: 19'uncu asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, 211.

⁸⁶ Yenileşme Dönemi: Tanzimat Dönemi

⁸⁷ Mustafa Argunşah, (2012). Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin Sadeleşmesiyle İlgili Görüşleri. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, 1-12.

“Dilimizin Türkçe, Arapça ve Farsçanın bir bileşimi olduğu söyleniyorsa da bu bileşim, bazı başka dillerde olduğu gibi bir çeşit kimyasal bileşim değildir. Dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça sözcükler her zaman bir yabancı olarak durur, bütünüyle dilimize karışmamış, dilimizin kurallarına, söylenişine asla uymamış, yabancılıklarını korumuşlardır. Bunun için, ne zaman istersek bu yabancı sözcükleri atarak, dilimizi tertemiz etmek elimizdedir.”⁸⁸

Ömer Seyfettin ile 20. yüzyılın ilk yıllarında başlayan Yéni Lisan hareketi, dilin yalınlaşması ve halkın dilinde, toplumsal konulara eğilmiş bir yazın ister. Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp ile birlikte Milli Edebiyat ve Yéni Lisan akımının öncülerinden biri olan Ömer Seyfettin, Genç Kalemler dergisinde yayınladığı yazıları ile dilde yalınlaşmanın sözcüsü oldu. Ömer Seyfettin yazılarından birinde şöyle der:

“Türkler ancak kuvvetli ve ciddi terakki ile hâkimiyetlerini, mevcudiyetlerini muhafaza edebilirler. Terakki ise ilmin, fennin, edebiyatın hepimizin arasında intifhalarına vabestedir. Ve bunları neşir için evvela lazım olan millî ve umumî bir lisandır. Millî ve tabî bir lisan olmazsa ilim, fen ve edebiyat yine bugünkü gibi bir muamma halinde kalacaktır.”⁸⁹

Yine aynı yazıda Türk ulusunuñ ilerlemesi için gerekli olan Türkçeniñ, yüz yıllar içinde önce Arapça ve Farsçanıñ sonra da Fransızcanıñ etkisinde kaldığı ve kendi kimliğini yitirdiği belirtilir. Üstelik dildeki bu bozulmanın yalnızca yazındaki süsleme kaygısından kaynaklanmadığı vurgulanır. Dilin yabancı öğelerden ayıklanmasıyla bunlardan kurtulmanın olanaklı olacağı belirtilir. Yazı diliniñ konuşma dili ile birleştirilmesiyle bu durumdan kurtulunacağına inanan Yéni Lisancılar, aynı yazıda şöyle der:

“Eski lisan hastadır. Hastalıkları, içindeki lüzumsuz ve ecnebi kaidelerdir. Evet şimdiki lisanımızda Arabî ve Farisî kaideleriyle yapılan cemler, terakib-i izafî, terakib-i tavsifî, vasf-ı terakibîler yaşadıkça saf ve millî addolunamaz. Bu lisanı kimse anlamaz. (...) Konuştuğumuz lisan İstanbul Türkçesi en tabî bir lisandır. Klişe olmuş terkiplerden başka lüzumsuz ziynetler asla mükâlememize girmez. Yazı lisanıyla konuşmak lisanını birleştirirsek edebiyatımızı ihya, yahut icat etmiş olacağız. (...) Türkçe sarfımızı tanımalı, onun üzerine ifsat edici bir leke gibi düşen ecnebi kaideleri atmalyız. Arabî ve Farisî edatları asla kullanmamalyız. Hele terkipleri mutlaka Türkçe kaidesiyle yapmalyız”

Yazı dilini yalnızca konuşma dili ile birleştirmek gibi bir amaç ile yola çıkan Yéni Lisan akımına sert eleştiriler yapılmıştır. Yapılan eleştiriler şöyle toplanabilir:

⁸⁸ Yüksel Topaloğlu, Şemsettin Sami, Ötügen Neşriyat.

⁸⁹ Ömer Seyfettin, Genç Kalemler, 1911

- Terkiplerin dilden atılması dilde bir yoksullaşmaya néden olacaktır.
- Yéni Lisaniñ savunduğu dil, ancak bir bilim dili olabilir, bu dille sanat üretilemez.
- Dildeki yalınlaşmalar ancak doğal bir biçimde gerçekleşebilir. Dile dışarıdan müdahale édilemez, oysa Yéni Lisancılar dile müdahale étmişlerdir.
- Yéni Lisancı gençlerin yaptığu sınırlı bir öbeğin dile müdahalesidir ve siyasal kaynaklıdır.
- Yéni Lisancılar tasfiyecidirler ve Türkçeyi tarihsel dönemlerine döndürmek istemektedirler.

Bu éleştiriler, bugün bile özleştirme çalışmalarına yapılan eñ büyük éleştirilerdir. Özleştirmeye karşı olanların söylemleri yüz yıldır değişmemiştir. Aynı düşünceleri ve savları söyler dururlar. Oysa dil, o günden bugüne özleştirmede çok yol almış ve kaygılarının yérsiz olduğu görülmüştür. Bu tür kaygılara, ileriki bölümlerde değinilecektir.

II. Meşrutiyet'in vérdiđi özgürlük ortamında ve savaş yıllarında artan ulusçuluk düşüncesi ile dilde özleştirme çalışmaları o günkü aňlayışla sürmüştür. Ancak dilde özleştirme aňlayışı, çağın koşullarına göre ayrımlar içerse de ana çizgileri ile yabancı öğelerden duyulan hoşnutsuzluđuñ sonuçudur. Bunların sınırınıñ nerede başlayıp nerede bittiği ise, çađa göre değişmiştir.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte, Atatürk'ün dil ve tarih ile ilgili çalışmalara ağırlık vérdiđi bilinmektedir. Atatürk, oldukça yürekli bir biçimde dil devrimi yapmış, dil devrimini götürebildiği, yaşam süresiniñ yéttiđi sürece gerçekleştirmeye uğraş vérmıştır. Onun bu yolda yaptığu eñ önemli işi, Türk Dil Kurumunu kurması olmuştur. Atatürk'ün kararlılığını şu sözleri göstermektedir:

*"Türk vatanını yabancı çizmelerden beraberce kurtardık, fakat asıl kurtuluş millî benliğimizdir. Biz, bana seslendiğimiz temiz Türkçe ile birbirimizi anlayarak konuşmak ihtiyacındayız. Topraklarımızı yabancı çizmelerden nasıl kurtarmışsak benliğimizi saran zehirli yılanlar gibi mikrop olan yabancı kelimelerden kurtarmak bizim için yeni bir kurtuluş savaşı olacaktır."*⁹⁰

Türk Dil Kurumu, bir yandan 150 dolayındaki eski yapıtıñ taranmasıyla elde édilen 125.000 fişi değerlendirmekteydi. 1934 yılında basılan Osmanlıcadan *Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*, bu çalışmaların ürünüydü. Öte yandan halk ağızlarındaki Türkçe öğeler toplanıyor, 150.000 dolayında fişle sonraki yıllarda basılan *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* hazırlıyordu. Gazeteler ve radyo, Türkçe karşılıklar bulunması dileğiyle 1400 kadar Osmanlıca sözcüğü yayımlıyor, halkın bulduğu sözcükler değerlendiriliyordu. 1934'te yayımlanan *Tarama*

⁹⁰ A. Muhtar Kumral'ın anılarından.

Dergisi'niñ gözden geçirilerek ayıklanmasıyla oluşturulan ve iki küçük cilt hazırlanan *Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* 1935'te basılmıştı. Basımdan önce sözlükteki dizelgeler Ulus gazetesinde yayınlanmış, halkın düzeltmelerde ve katkılarda bulunması istenerek gelen yanıtlar da değerlendirilmişti. Kılavuzuñ önsözünde “*Cep Kılavuzu, halk için yazı yazmak isteyen Türk yazarlarının, alıştıkları Osmanlıca yazıdan Türkçe yazıya geçmelerini kolaylaştırmak isteğiyle yapılmıştır*” sözleri yer alıyordu. Osmanlıcadan ve batı dillerinden gelen öğeleri karşılamak üzere yapılan çalışmalarda, başlıca şu yollara başvurulmuştu: Yabancı karşılığa, Türkçe kök ve eklerden yararlanarak sözcük, bileşik sözcük ve tamlamalar türetmek; Türkçeniñ geçmişteki dönemlerinde kullanılmış ve unutulmuş öğeleri canlandırmak; Anadolu ağızlarında yaşamakla olan, bir bölümü eskiden gelen, bir bölümü de doğrudan doğruya ağızlarda türemiş sözcükleri almak; Türkçeniñ değişik lehçelerinden halkın yadırgamayacağı öğeleri aktarmak.

Bu çalışmaların ürünü olarak 1935'te yayımlanan kılavuzda, günlük yaşamda geçen sözcükleriñ yanında, kamu kurumlarının adlarından yasama, yürütme ve yargıyla ilgili kavramlara, silahlı kuvvetlerdeki kuruluşlardan rütbelere, TBMM çalışmalarıyla ilgili terimlerden kimi hukuk kavramlarına dek birçok karşılığın önerildiği ve büyük bir bölümünün yerleşmeye başladığı görülür. İlk tutulan öğeler arasında **doğu, batı, kuzey, güney** gibi yön adları **bélge, éşit, kurum, okul, öğrenci, öğretmen, ödev, önem, sınav** gibi sözcükler; **bakan, bakanlık, yürürlük, çoğunluk** gibi terimler, orduyla ilgili **teğmen, yarbay, albay, kurmay** gibi rütbe adları ve bunlarla kurulan başka terimler bulunmaktadır. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na; Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Génelkurmay Başkanlığı'na; Ziraat Vekâleti, Tarım Bakanlığı'na dönüştürülmüştür. 1935'te Mahkeme-i Temyiz, Yargıtay'a; Şura-yı Devlet, Danıştay'a; Divan-i Muhasebat, Sayıştay'a dönüşmüştür ve eski karşılıklarını bütünüyle unutturmuştur.

Özleştirme çalışmalarına ve Türkçe konusundaki duyarlılığa halktan büyük destek vardı. Bunuñla ilgili olarak *Vagon-Li Olayı* olarak bilinen olayı anımsatmakta yarar vardır:

Yataklı ve yémekli vagonları bulunan Fransız démiryolu işletmesi Vagon-Li (Wagons-Lits) şirketinde, 22 Şubat 1933 günü Belçikalı müdür Jannoni, telefonda Türkçe konuşan memur Naci Bey'e şirketin resmi diliniñ Fransızca olduğunu bildirek, 25 kuruş para cezası ve 15 gün işten uzaklaştırma cezası vermiştir.

Bu olay dönemiñ gazetelerine yansınca, 25 Şubat 1933 günü aralarında Peyami Safa, Cahit Arf gibi tanınmış kişileriñ de bulunduğu Darülfünun ve Milli Türk Talebe Birliği öğrencileri toplandı. Şirketin Beyoğlu'nda bulunan şirket bürosu önünde gösteri yapmaya başladılar. Daha soñra olaylar büyüdü ve camları kırarak

büroya giren öğrenciler, Atatürk'ün duvarda asılı olan bédizini aldıktan soñra iş-letme yazıevini dağıttılar. Topluluk, Atatürk'ün bedizi ve Türk bayraklarıyla şirketin Karaköy bürosuna gelmiş, yine Atatürk'ün bedizini duvardan aldıktan soñra yazıevini dağıtmışlardır. En soñunda İstanbul Valiliği'niñ önüne gelen kalabalık, gazete binalarının önünde bir süre daha gösteriyi sürdürmüşler ve ellerindeki Atatürk be-dizlerini Halkevi'ne bıraktıktan soñra dağılmışlardır.

Yaşanan olaylar üzerine şirket, Naci Bey'i işe başlatmış, azınlıkların yoğun olarak yaşadığı Pera civarında birçok yabancı şirket, Türkçe isim kullanmaya başla-mış ve yéñiden *Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyası başlatılmıştır. Vagon-Li şirketi daha soñra Osmanlı Devleti döneminden kalan birçok yabancı şirket gibi devletleş-tirilmiştir.

Bu olayda da görüldüğü gibi, yurttaşlarımızın, o dönemde dil konusundaki duyarlılıkları oldukça yüksektir. Öyle ki, bu duyarlılık toplumsal olaylara bile néden olacak ölçüdeydi.

Yakın geçmişimizde diğer Türk yurtlarında da dilin yabancı baskılarla yok édülmeye çalışılması tepki doğurmuştur. Azerbaycanlı aydın Bahtiyar Vahapzade, “*Bir vakit Rusça idi tüm reklamlar / Şimdi İngilizce dürtülür göze, / İtin de diline hürmetimiz var, / Bir tek öz dilimiz yaramıyor bize.*” dizelerinde Türkçeniñ değersiz görülmesini éleştirmiştir.

Bunca çaba soñunda dil devrimi başarılı oldu mu? Bu sorunuñ yanıtını véri-lerle ortaya koyalım...

Dil devrimi ile ilgili yapılan bazı araştırmalar, oldukça başarılı olduğunu gös-termektedir. Gérek TDK eliyle, gérek halkın, gerekse bilimcilerin çabalarıyla dili-mizdeki yabancılıklar hızla azalmış, yerlerine yéni Türkçe sözcükler türetilmiştir.

Örneğin; bilgisayar, yazılım, yazılım dizgesi, donanım, véri tabanı, véri kü-tüğü gibi 2500'e yakın bilişim terimini dilimize kazandıran bilimci, *Türkiye Bilişim Derneği*'niñ onursal başkanı Prof. Dr. Aydın Köksal'dır. Kendisine çok şey borçlu-yuz. Dilimize yaptığı katkı unutulmazdır.

Prof. Dr. Doğan Aksan, *Türkçeniñ Bağımsızlık Savaşımı* adlı yapıtında, çeşitli araştırmalardan derleyerek, Türkçeniñ özleşme sürecini incelemiştir. Bunlardan bir-kaçını örnekleyelim:

1 Şubat 2006'da TBMM'de malvarlığı tartışmalarının gazetelere yansımaları sı-rasındaki Türkçe sözcük oranı:

- Cumhuriyet: %78
- Milliyet: %77
- Hürriyet: %82
- Radikal: %80

- Sabah: %78
- Türkiye: %79
- Vakit: %74
- Yeni Şafak: %72

2 Aralık 2006'da Finlandiya başbakanının Ankara'daki görüşmelerinin gazetelere yansımaları arasındaki Türkçe sözcük oranı:

- Hürriyet: %76
- Cumhuriyet: %78
- Milliyet: %77
- Radikal: %80
- Yeni Şafak: %82
- Vakit: %79
- Türkiye: %79

Bu sayılar bize gösteriyor ki; dünya görüşleri birbirinden çok başka olan basın kuruluşları arasında, haber dili açısından büyük bir ayrım yoktur. Görüyoruz ki Atatürk'ün başlattığı Dil Devrimi toplumu her kesimince benimsenmiştir.

Gazete Haber Dilinde Türkçe Sözcük Oranı

Yıl	Türkçe Sözcük Oranı	Yıl	Türkçe Sözcük Oranı
1931	%35	1957	%56
1933	%44	1965	%61
1936	%48	1970	%70
1946	%57	1988	%74

Ömer Asım Aksoy'un 70'li yıllarda yaptığı bir incelemede, 29 bin sözcükten oluşan ve 1900 yılında yayımlanan *Kamus-i Türki* adlı sözlükteki Türkçe sözcük oranı ile 1969 yılında TDK'nin yayınladığı 28 bin 800 sözcük içeren *Türkçe Sözlük*'teki Türkçe sözcük oranını karşılaştırmıştır. Her iki sözlükteki toplam sözcük sayısı hemen hemen aynı iken, 1900 yılında Türkçe sözcük oranını %38 olarak saptamışken, 1969 yılında bu oranı %63 olarak belirlemiştir.

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen dil devrimi ve etkileri böyledir. Ya çok daha öncesi? Cumhuriyet öncesi yapıtlarda yabancı sözcük kullanım oranı nasıldı? En eski kaynaklardan başlayarak incelediğimizde karşılaştığımız görüntü şöyledir:

- Göktürklerden kalan yazılı kaynaklarda (6-7. yüzyıl): %1'den az.
- Dede Korkut Öyküleri'nde (yaklaşık 6-8. yüzyıl): %5,3
- Yunus Emre'de (13-14. yüzyıl): %14
- Dede Korkut Kitabı'nda (yazıya geçirilişi 15-16. yüzyıl): %17
- Baki'de (16. yüzyıl): %65
- Nefi'de (16. yüzyıl): %60
- Nabi'de (17. yüzyıl): %54
- Nedim'de (18. yüzyıl): %47
- 19. yüzyıl gazetelerinde: %70

Osmanlı döneminde bile sarayda yabancı sözcük kullanımı %50'lerin üzerinde iken, halk yazınında bu oran %20'ye bile ulaşmamıştır. Aşık Paşa gibi aydınlar ve gölge oyunları gibi halk eğlenceleri bu yabancı sözcük kullananlarla inceden dalga geçer. Halk bu yabancılaşmayı hiç onaylamamıştır. Cumhuriyet döneminde de hızla özleşme yaşanmıştır. Bugünkü durum, tüm eleştirilere karşın dil devriminin başarısını kanıtlamaktadır. Günümüzde TDK Güncel Türkçe Sözlüğünde yabancı kökenli sözcük oranı %14'tür. Yüzyıllarca süren yozlaşmayı, oldukça kısa sürede geriye döndürmeyi başarmış bir dil devrimini başarısız olarak görmek yanlış olur. Tersine, yeryüzündeki dil devrimleri arasında oldukça başarılıdır.

Yanlış okumadınız. Yeryüzünde dil devrimi yapan yalnızca biz değiliz. Yeryüzünde birçok ulus, yozlaşan dillerine müdahale ederek düzeltmeye çalışmıştır. Bunlara örnek verelim:

- İtalya: 14. yüzyılda Dante, *de vulgari eloquentia* adlı yapıtıyla İtalyancanın halk diline dönmesini sağlamıştır.
- Almanya: Luter (Luther), 16. yüzyılda İncil'i Almancaya çevirmiş ve sonrasında dile çok sayıda yerli öğenin girmesini sağlamıştır.
- Macaristan: Yaklaşık 300 yılı kapsayan bir süreçte gerçekleşmiştir. Macarcadaki Latince ve Almanca öğelerin yerini yeni türetilen öğeler almıştır. Böylece Macarca sözcük varlığı varıllanmıştır.
- Norveç: Danca'nın etkisinde yok olmak üzereyken 19. yüzyılda Osın (Aasen), balıkların ve köylülerin dillerinden derlemeler yaparak Landsmal adlı dili oluşturmuştur.
- İsrail: 1948'de İsrail devletinin kurulmasıyla İbranicenin kaynağı olan Tevrat'taki 7 bin dolayındaki sözcük, temel alınarak yeni sözcükler türetilmiştir. Yine Tevrat'tan birçok sözcük canlandırılarak dile katılmıştır. Ayrıca dilde olmayan yeni kavramlar için birleştirmelerden yararlanılmıştır.

Görüldüğü gibi, dil devrimi, yeryüzünde yalnızca bizim yaptığımız bir devrim değildir. Dil devrimi, bozulmuş ve yozlaşmış diller için doğal bir gereksinimdir.

Ancak geçen yıllar, artan bir etki ile İngilizcenin dilimizdeki varlığını ortaya koymaktadır. Azerbaycanlı aydınımız Bahtiyar Vahapzade bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"Sizin yazdığınız gibi ben de Ankara'nın, İstanbul'un sokaklarından geçtiğim zaman, bu şehirlerin Londra mı, New York mu, yoksa İstanbul mu olduğunu anlayamıyorum. Reklamlar, dükkânların ve bazı idarelerin adları, hatta uçakların üzerinde

‘Türk Hava Yolları’ yerine ‘Turkish Airlines’ yazılıyor. Türk Hava Yolları’nın dergisinin adı Skylişe. İşte ben buna hayret ediyorum. Bundan başka bir de Türkiye’deki eğitimin İngilizleşmesi beni üzüyor.”⁹¹

Kendi öz kaynakları ile bağımsız ve bilimsel olarak çalışan TDK, uzun süre Atatürk’ün çizgisinde dil devrimini sürdürmüştür. Ancak 1980 darbesi ile kapatılan ve devlete bağlı olarak yéñiden açılan TDK, yerini bağımlı ve dil devriminden caymış bir kuruma bırakmıştır. Siyasilmiş ve amaçlarını değiştirmiştir. TDK artık, var olan söz varlığını dérlene ve *Yaşayan Türkçe* adında bir anlayışla, dili yerinde saydırmaya, ilerlemesine engel olmaya başlamıştır. Bu nédenle, almaşık⁹² kurumlarla Atatürk’ün dil devrimine inanan Türk gençleri aracılığıyla dil devrimi sessizce ilerlemektedir. Ömer Asım Aksoy’un da dediği ve geçen yılların da gösterdiği gibi: “Özleştirme durdurulamaz.”

Dilde Özleşirmeniñ Türleri ve Düzeyleri

Dilde özleşirme, başından beri herkesçe değişik algılanagelmış bir kavram olmuştur. Bu nedenle dilde özleşirmeniñ ne düzeyde olacağını bélirlerken birtakım ilkelere göre davrananlar, ister istemez dilde özleşirmeniñ düzeylere ve türlere ayrılmasına neden olmuştur. Bu anlayışların altı ana çıkış kaynağı vardır: Alıntılarının dile alınma zamanı, kullanım sıklığı, yapısı, yazı diline geçip geçmediği, Türkçe sesleme uyup uymadığı ve kaynağı... Bunlara örnekler véreerek açıklayalım.

Öñcelikle zaman konusunu ele alalım. Dile dışarıdan alıntı yapılan sözcüklerin dile ne zaman girdiği bu anlayışın ana unsurunu oluşturur. Bu zamana göre yapılan bir özleşirmeciliktir. Özleşirmeciler arasında en çok tartışmaya néden olan ölçütlerden biridir. Bu anlayış, alıntı sözcüklerin zamanını dört ana çağa bölerler.

Dilde özleşmeyi zaman açısından en düşük düzeyde ele alanlar, dile yéñi yabancı sözcüklerin girmesini yadırgarken, öñceden girmiş olanları bağrılarına basmaktan géri durmazlar. Bu kişiler, buldukları günü “milat” olarak alırlar. Şimdiye dek olan oldu, bundan soñra olmasın diye bakarlar. Örneğin bugün dilimize girmiş olan İngilizcede doğrulama anlamındaki **verify** (okunuşu: *verifay*) sözünün diliimize girmesini yadırgarken, dilimize girmiş olan İngilizce **star** sözünü yadırgamazlar.

İkinci aşama, yakın geçmişte dilimize girmiş olan alıntı sözcüklere karşı bir duruş sergilerken, daha uzak geçmişte dilimize girmiş olan sözcükleri benimserler.

⁹¹ Bahtiyar Vahapzade Özel Sayısı, Erdem - Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, 57. 2010.

⁹² **alışık** (T.): alternatif (Fr.)

Burada *yakın geçmiş* ölçütü, küçük değişikliklerle ayrışabilir. Burada kişinin kendisi için yeni olması söz konusu olduğundan, yakınlık anlayışı özeldir. Örneğin bir kişi İngilizceden alıntı olan **show** (*şov*) sözünü yadırgayabilirken, bir diğeri olur vérebilir.

Üçüncü aşamada Türklerin İslam'ı kabul ettiği günden bu yana dilimize girmiş tüm alıntı sözcüklerin özleştirilmesi gerektiği kanısını taşıyanlar vardır. Bu kişiler, Türkler İslam'ı benimsemeden önceki Soğdakça, Çince gibi dillerden dilimize girmiş sözcüklerin Türkçe sayılması gerektiği kanısındadırlar. Çünkü bunların sayısı azdır. Oysa dile yabancı sözcük alımı konusundaki hızlı akın, İslam inancına geçişle başlamıştır. Burada ölçüt din değişimi değil, alıntıların artış ivmesidir. Örneğin bu anlayışta biri Soğdakça kökenli **kent**, **acun** ve **tamu** sözcüklerini benimseyebilirken, Arapça kökenli **şehir**, **dünya** ve **cehennem** sözlerini özleştirmek isteyebilir.

Dördüncü aşama ise her ne zaman olursa olsun dilimize girmiş yabancı sözcüklerin dilden çıkarılması, yerine özleşmiş olanların girmesi gerektiği kanısında olanlardır. Bu kişiler, özleştirmeciliği zamandan bağımsız ele alırlar. Yalnızca sözü alıntı olup olmadığına, diğer bir deyişle Türkçe kökenli olup olmadığına bakarlar.

Özleştirmeciliğin düzeyini belirleyen bir diğer ölçüt ise alıntı sözcüklerin kullanım sıklığıdır. Buna yaygınlığa dayanan bir özleştirme anlayışı dénebilir. Alıntı sözcüklerin ne sıklıkta kullanıldığı benimsenip benimsenmemesinde önemlidir. Burada da temelde iki görüş egemendir.

Buna göre, çok sık kullanılan, hatta deyimlere veya atasözlerine dek girmiş sözcükleri Türkçe sayan, ancak daha seyrek kullanılan alıntı sözleri yadırgayan bir görüş vardır. Örneğin Farsçadan alıntı **can**, **dost** ve **hiç** gibi sözleri Türkçe sayıp, yine Farsçadan alınan **biçare** ve **müjgan** gibi sözleri az kullandıkları için yadırgayan bir anlayıştır. Alıntı sözcüklerin kullanım sıklığının önemsiz olduğunu düşünen başka bir görüş, tüm alıntı sözcüklerin ne sıklıkla kullanıldığına bakılmaksızın özleştirilmesi gerektiğine inanır. Yalnız, burada kimisi birden değişikliği savunurken, kimisi de kullanım sıklığını özleştirme sırası için ölçüt olarak kullanmayı yeğler. Sık kullanılanlar daha güç özleştirilebileceği için soñraya bırakır.

Özleştirmecilikte alıntı sözcüğün yapısı ölçütlerden biridir. Burada sözcüğün içerdiği seslerin ve ses sıralamasının önem taşıdığını söylemek gerekir. Örneğin Türkçede var olan ünlü uyumları, ünsüz uyumları vb. gibi ölçütlere uyup uymadığına bakılır. Yapısal açıdan da iki görüş vardır.

Yapısal açıdan ünlü ve ünsüz uyumu, yan yana gelemeyecek sesler gibi ölçütlere uymayan yabancı sözlerin dilimizden çıkarılması ve yerine Türkçe söz bulunmasını savunanlar ilk görüşü oluştururlar. Bu kişiler, Türkçenin yapısal özelliklerine

uyan sözcükleri ise benimser ve Türkçe sayarlar. Örneğin **spor**, **römork**, **spekülasyon** ve **muhasebe** gibi Türkçenin yapısal özelliklerine uymayan sözcüklerin özleşmesi gerektiğini düşünürler. Diğer yandan; **kalp**, **saray**, **elit** gibi Türkçenin yapısal (ses) özellikleri ile çelişmeyen sözcükleri yadırgamazlar. Diğer görüş ise, yapısal özelliklerinden bağımsız bir özleşme anlayışıdır. Bu görüşteki kişiler, alıntı sözcüğün yapısal özellikleri Türkçeye uysa da uymasa da tüm alıntı sözcükleri özleştirmek gerektiğine inanırlar. Çünkü istenirse neredeyse tüm yabancı sözcükler birtakım ses değişimleri ile Türkçenin yapısal özelliklerine uydurulabilir.

Bir diğer ölçüt, alıntı sözcüğün yazı diline geçmiş olup olmadığıdır. Sözlüklerin yer edinmiş olması, yazı dilinde Türkçe yazım kurallarına göre yazılıp yazılmaması burada ana ölçüttür. Bu ölçütte de iki görüş vardır.

İlk görüş, alıntı sözcüğün Türkçe yazım kurallarına uydurulmuş olması ve Türkçe sözlüklere geçmiş olmasını Türkçe saymak için yeterli görür. Örneğin sözlükte yer alan ve Türkçe yazıma uydurulmuş olan **çek**, **hesap**, **banka**, **mevduat**, **şov** gibi sözcükleri Türkçe sayarlar. Ancak sözlüklerde yer almayan veya Türkçe yazıma uymayan **set etmek**, **selfie**, **waffle** gibi sözleri Türkçeye girmesini istemezler. Bu görüşe karşı, bir başka görüş de sözcüklerin sözlüklerde yer alıp almaması veya Türkçe yazıma uyup uymamasını önemsemez. Tümünün özleştirilmesi gerektiğini düşünür.

Yazım ölçütü gibi bir de sesletim ölçütü vardır. Türkçe sesletime uyup uymamasına göre alıntı sözcükleri ayıran bu anlayış, özünde sözlerin kulağa nasıl geldiğine bakar. Burada da birbirine ters iki görüş bulunur.

İlk olarak, Türkçe sesletime uyan tüm alıntı sözleri Türkçe sayan, ancak uymayanları Türkçe saymayan bir anlayış vardır. Örneğin **trend** sözü ötümlü ünsüz ile bittiği için Türkçe sesletime uymaz. Bu sözü benimsemezken, Türkçe sesletime uydurularak **trent** yapılırsa bu kişiler için sorun oluşturmaz. Ters görüş ise Türkçe sesletime uyup uymamasını önemsemeden alıntı sözleri özleştirme yanlısıdır.

Soñ olarak, belki de özleştirmecileri en çok ayıran ölçüt, alıntı sözlerin kaynağıdır. Çünkü alıntı sözlerin hangi dilden geldiği kimi kez dilbilimsel bir sorun olmanın ötesine geçmiş ve başka düşünsel tartışmalara yol açmıştır. Bu ölçüte göre temelde dört ana ayırım yaşanır.

İlk öbekte Arapça ve Farsça gibi doğu kökenli dillerden gelen sözleri benimseyen ancak İngilizce ve Fransızca gibi batı dillerinden gelen alıntı sözlere karşı olan kişiler bulunur. Bunlar, doğu toplumu olduğumuz, Müslüman olduğumuz gibi bazı ölçütlere dayanarak bu ayrımı yaparlar. Batı dillerini ise gavur dili anlayışıyla yadırlar. Bu kişilere göre, Arapça ve Farsçadan gelen **zaman**, **dost**, **mücevher**, **ziynet**,

zulüm gibi sözcükler Türkçe sayılmalı, ancak **kupa, şampiyon, gol, fanila** gibi batı kökenli sözcükler Türkçe sayılmamalıdır.

İkinci öbek, ilkinin tersini savunur. Batı kökenli alıntı sözcüklere uygarlığın ileri olması, bilim ve sanatın çoğunlukla ilk kez yapıldığı diller olması gerekçesiyle sıcak bakarlar. Ancak doğu kökenli dillere geriliği çağrıştırdığı düşüncesiyle karşı olurlar. Örneğin **emperyalizm, banka, konsantrasyon** gibi sözcükleri yadırgamazken; **tahlil, cildiye, mahpus** gibi sözcükleri yadırgarlar.

Üçüncü öbek, yabancı sözcüklerin kaynağını hangi dil ailesinden olduğuna göre değerlendirir. Örneğin Türkçe ile aynı dil ailesinden olan Moğolcadan gelen sözcükleri yadırgamaz. Ancak Farsça ve İngilizce gibi Hint-Avrupa; Arapça, İbranice gibi Sami dil ailelerinden gelen sözcüklerin özleştirilmesi gerektiğini düşünürler. Örneğin Moğolca kökenli **kurultay** sözcüğü sorun oluşturmaz. Ancak Farsça kökenli **serdar** sözcüğü sorundur.

Soñ öbekte ise alıntı sözün hangi dilden geldiğini önemsemeden özleştirilmesi gerektiğine inanan bir anlayış vardır. Hangi dil ailesinden veya hangi uygarlıktan gelirse gelsin, Türkçe olmayan sözün Türkçesi ile değiştirilmesi gerektiğini düşünürler.

Dilde Özleştirme Nasıl Olmalı, Nasıl Olmamalı?

Dilde özleştirme sürekli olarak ve zaman yitirmeden yapılması gereken bir görevdir. Her alanda sivil toplum örgütleri, bilimsel kurumlar ve devletin işbirliği ile eşgüdümlü olarak gerçekleşmelidir. Bilimde, sanatta, eğitimde, günlük yaşamda, kısacası yaşamın her alanında özleşmiş karşılıkları bulunmalı ve yabancı kökenli sözcükler parça parça bırakılmalıdır.

Özleştirme tepeden inme yapılamaz. Halkın benimsemediği hiçbir sözcük Türkçeye giremez. Bu yüzden yabancı sözcüklere karşılık olarak önerilen Türkçe sözcükler, halkın beğenisine sunulmalıdır. Halkın benimsemesi zaman alabilir. Ancak bu durum sıkça yoklanmalı, uzun yıllar boyu yinelenmesine karşın benimsenmediyse yeni öneriler getirilmelidir. Halk, kesinlikle özleştirme akımının içinde, tam ortasında yer almalıdır.

Ancak yeni önerilen tüm sözcükler başta yadırganacaktır. Alışmak da zaman ister. Halka karşın hiçbir şey yapılamaz. Bunun için halkta dil bilinci eğitimle oluşturulmalıdır. Bireyler yakın çevreleri ve çocuklarına, özellikle de genç kuşaklara Türkçe bilincini aşılayabilir. Ancak yeterli değildir. Sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde devlet de eğitim kurumları ile buna ön ayak olmalıdır. Öğretmenlerin bu

konudaki duyarlılığı artırılmalı, devlet özleştirmeyi özendirmelidir. Böylelikle bugünlerimiz olmasa bile geleceğimiz kurtulacaktır. Kısa sürede, ivedi ve hemen çözüm beklemek yanlış olur. Dil toplumsal bellekte yaşayan bir varlıktır. Dil için zaman yavaş akar. Hemen değişmesi olanaksızdır, zaman gerekir. Çağı geldiğinde, Türkçemiz yabancı sözcüklerden arınmış olur.

Halkın işin içinde olmasının yanı sıra, bir de kimi özel alanlara yönelik terimlerin özleştirilmesi sırasında yalnızca o alanın uzmanlarının görev alması doğaldır. Çünkü o alanların uzmanları, o terimleri en iyi bilenler ve en çok kullananlardır.

Ayrıca dilimize çok eski dönemlerde girmiş ve anlamı, yazımı ve söyleyişi değişmiş, Türkçeye kısmısal veya tümüyle uydurulmuş birçok sözcük vardır. Bunlar ne olacak? Her sözcük öyle ya da böyle halkça alınıp benimsenir veya atılır. Burada belirleyici olan halkın tutumudur. Halk bilinçlendikçe, Türkçeye yönelecektir. Dili önemi kavrayan toplum, ona yön de verecektir.

Halka geçmişten bu yana aşılana yabancı sözcükler de vardır. Bunun için özleştirmede kamusal bir siyaset belirlenmesi gereklidir. Bu siyasetin bir ayağı da özleştirme sırasında déyimlerimize, atasözlerimize kadar girmiş, halkın artık benimseyip, Türkçe olmadığını ayırt edemediği sözcükler konusunda ne yapılması gerektir. Öyle ki bu sözcüklerin kimileri Türkçe yapım ekleri olarak yeni sözcükler türetilmesi için kullanılmıştır. Örneğin Arapça olan **zaman** sözcüğünden **zamanlama** türemiştir. Bu tür sözcükler özleştirme işleminde en son ele alınacak sözcüklerdir.

Her dil bir başka dilden az veya çok sözcük alır ve içselleştirir. Bu doğaldır. Ancak ölçü kaçınca dile zarar verir. Bu sözcüklerden bazılarını uygun Türkçe karşılık ürettiğinde zamanla halk eliyle değiştirilebilir. Ancak bu çok uzun süre gerektirebilir. Bu konuda ivedi davranmak, özleştirme çalışmalarını baltalayacak bir girişim olur. Kimi sözcüklere ise karşılık bulunamayabilir. Bu durumda çok az sözcük olabilir. Bunlar da dilimizde alıntı olarak varlıklarını sürdürecektir.

Yabancı dillerden gelen sözcükler, özleşmiş bulunana kadar zorunlu olarak kullanmak durumundadır. Bundan kaçış yoktur. Ancak özleşmiş bulunduğu zaman yitirmeden özleşmişine yönelmek ve onu yeğlemek gerekir. Önemli olan bunun özendirilmesidir.

Türkçeye yabancı dillerden giren sözcüklere bakıldığında, tümünün ad soylu sözcükler olduğu görülür. Aralarında hiç eylem soylu sözcük yoktur. Türkçe eylemler bakımından varsıl dildir. Démeli, hiçbir eylem yabancı bir dilden dilimize geçmemiştir. Dilimize yalnızca ad soylu sözcükler girer. Eylemler Türkçeye girmez. Ancak biz onları eylem yaparız. Eylemleştirmek istediğimiz ad soylu yabancı sözcükler için iki yöntem kullanırız:

Birinci Yöntem: Bunlardan en yaygını, yardımcı eylem kullanmaktır. En çok kullanılanlar **olmak, étmek, eylemek, yapmak, vérmek, almak** gibi eylemlerdir. Örneğin Arapça kökenli **muhatap** sözcüğü ad soyludur. Bunu eylem yapmak istersek **muhatap olmak, muhatap étmek, muhatap almak** gibi yardımcı eylemlerle yaparız. **Teşekkür étmek, ihmal étmek, karar vérmek, dizayn étmek, hasta olmak, hasta étmek, absorbe étmek, maç yapmak** gibi örnekler vérilebilir.

İkinci Yöntem: Yabancı ad soylu sözcükleri diğer eylemleştirme biçimi de Türkçedeki addan eylem yapma yapım eklerinden temelde **-IA-, -IAş-, -IAN-, -IAt-** gibi belli başlı ekleri kullanmaktır. Bunlara, **hastalanmak, hareketlenmek, cebelleşmek, kararlaştırmak, absorblamak, temizlemek, temizlenmek, temizletmek** gibi örnekler vérilebilir. Bu yöntem çok daha az kullanılan bir yöntemdir. Az kullanılması gerçekte olumludur. Çünkü kullanılması, Türkçeye giren yabancı sözcüğün çıkarılmasını ve özleşmişleriyle değiştirilmesini güçleştiren, sakıncalı bir yöntemdir.

Türkçenin eylem gücünü kullanmalı, sözcük türetirken bu özelliğinden yararlanmalıyız. Dilimize giren yabancı sözcüklerin yalnızca ad soylu olması, dilimizi eylemler açısından gücünü gösterir niteliktedir. Ad soylu bu sözcükler nereden gelmektedir?

Halkın kullandığı günlük dil; bilim, sanat ve yazından alınan sözcüklerle değişir, varsıllaşır ve biçimlenir. Basında bir köşe yazarının yazısında, bir haberi içeren yazısında, siyasetçilerin konuşmalarında, yayınlanan izlencelerde⁹³, izletilerde, sanatçıların yapıtlarında geçen herhangi bir yeni terim; bunu okuyan, izleyen, dinleyen kişilerce öğrenilir ve kullanılmaya başlanır. Bu terim yabancı kökenli ise, dile yabancı kökenli söz girmek için kapı açmış olur. Söz konusu terim toplumda küçük anlam kaymalarıyla kullanılarak yayılabilir. Böylece o sözcük dile biçimde girmiş, yayılmış ve yer etmiş olur. Dilde gerçekleşen yabancı sözcük saldırısı bilim, sanat ve yazın gibi alanlar üzerinden yol tutmaktadır. Önce bu yolları kesmek gerekir. Bu amaçla öncelikle bu alanlardaki terimler özleştirilmelidir. Halk diline geçmiş olan yabancı sözcükler de seçenekleri ortaya çıktıkça zamanla elenecek ve halkın isteği ve eğilimleriyle dilden çıkacaktır.

Bilim, sanat ve yazın terimlerini nasıl özleştirebiliriz? Bu terimler için terim olabilecek Türkçe sözcükleri nereden bulacağız? Ayrıca günlük yaşamdaki dilimize önceden girmiş olan sözcükler için de aynı sorun vardır: Bu sözcükler nasıl özleşir? Dili varsıllaştırmak ve yeni kavram ve aygıtlara ad bulmak, yabancı sözcükle anlatılan nesne veya kavram için Türkçe sözcük bulmak için izlenebilecek dört ana yöntem vardır. Bunlar şöyledir:

---

⁹³ **izlence** (T.): program (Fr.)

- Dérleme (ve ölçünlü dile uyarlama)
- Diriltme (ve günümüze uyarlama)
- Devşirme (diğer Türkçelerden alma ve Türkçemize uyarlama)
- Türetme

Bu dört yöntem de dildeki yabancılığı artırmadan, ödünçleme yoluna gitmeden dile yéni sözcük ekleme yoludur.

Dérleme, halk ağızlarından alınan sözcüklerin yéni söz için kaynak olması yoludur. Halk dilindeki sözcüklerin bir araya getirilmesi; yöre yöre gézen halkbilimci-lerce yapılmaktadır. Bu kişiler, yörelerdeki yaşayan kişilerden o yörede kullanılan sözcükleri ve anlamlarını dérler. Bunlar bir sözlükte toplanır. Nitekim TDK yapılan bu çalışmalardan 1965 yılından 1977 yılına dek sekiz cilt olarak *Tarama Sözlüğü* yayınlamıştır. Dérlenilen sözcüklerden yéni kavram ve nénelere ad vérme işi yapılırken, ölçünlü dile uydurmak, sözcüğü ağız özelliklerinden arındırmak önemlidir.

Diriltme yolu ise, dilin eski kaynaklarından; unutulmuş, günümüzde artık kullanılmayan sözcüklerin bulunup çıkarılması ve günümüzdeki bir kavramın veya nénenin adı olarak kullanılması olarak açıklanabilir. Burada diriltilecek sözcüğün günümüz Türkçesinin ses özelliklerine uydurulması, zamanın getirdiği ses olaylarına uğratılması gereklidir. Ters durumda dilin yapısal özelliklerine ters düşecektir.

Devşirme yolunda ise, Türkçenin diğer lehçelerinde aynı veya beñzer anlamda Türkçe kökenli bir sözcük olup olmadığının araştırılması söz konusudur. Sözcük bulunduğunda, Oğuz Türkçesinin yapısal özelliklerine uydurularak alınır.

Soñ olarak türetme yolu ise, Türkçenin kök ve eklerinden yararlanarak yéni bir sözcük yapma olarak açıklanabilir. Burada önemli olan, kullanılacak köke uygun bir ek kullanmak ve ekin işlevini doğru anlamaktır.

Bu durumda dilde özleştirme yapılırken izlenmesi gereken öncelik sırası şöyle olmalıdır:

- Öncelikle halk dilinde uygun karşılık olup olmadığına bakılmalıdır. Bulunursa, ölçünlü dile uydurulmalı ve yérel ağız özelliklerinden arındırılmalıdır.
- Eğer halk dilinde uygun karşılığı bulunamazsa, Divanı Lugatit Türk, Orhun Yazıtları, Yenisey Yazıtları, Lehçei Osmani, Dede Korkut Kitabı gibi eski kaynaklardan unutulmuş sözcüklerin diriltilmesi yoluna gidilmelidir. Diriltme yapılırken, günümüz Türkçesine uyarlama yapılmalıdır.
- Eski kaynaklardan uygun sözcük bulunamazsa, diğer Türk lehçelerinde bu sözcüğün bir karşılığı olup olmadığına, bulunan sözcüğün Türkçe kökenli olup olmadığına bakılmalı, eğer Türkçe ise, Türkiye Türkçesine uyacak biçimde alınmalıdır.

- Bu da olanaklı olmadığı durumlarda, Türkçe sözcük türetim kuralları yardımıyla, Türkçe sözcük köklerinden, kurallara uygun türetimler yapılmalıdır. Bu yeni sözcükler basın ve eğitim yoluyla halka önerilmeli ve kullanılması özendirilmelidir.

Oysa en son tercih edilmesi gereken türetme, en çok yapılan durumundadır. Né yazık ki geçmişte otobüs için **çok oturgaçlı götürgeç** gibi karşılıklar uyduran, halkta özleştirmeye karşı tepki oluşturan davranışlar, Özleştirmeyi öldüren çalışmalar yapılmıştır. Bu tip uydurmalar kasıtlı olarak özleştirme çalışmalarını baltalamayı amaçlamaktadır.

1970'li yıllarda kimi basın yayın kuruluşlarında yazılan yazılarda, TDK'yi karalamak için bu tür gülünç türetimler yapmıştır. Birkaç edebiyat öğretmeninin edebiyat dergilerinde karşılıklı olarak özleştirme ile dalga geçmek için başlattığı sanılsa da bu uydurmaların kimlerce yapıldığı açıkça bilinmiyor ancak, kamu içinde hızla yayılmış ve bunların gerçekten TDK eliyle türetildiği sanılmıştır, hatta bugün bile öyle sanılmaktadır.

TDK Başkanı ile yapılan ve Vatan Gazetesi'nde 17.05.2004 günü Günaydın'da yayınlanan bir söyleşide, TDK'nin **oturgaçlı götürgeç, ulusal düttürü, gök konutsal avrat** gibi gülünç karşılıklar önermediği belirtilmiştir. Hiçbir TDK yayınında veya sözlüğünde bu tür sözcükler yer almamışlardır.

Bu uydurmalar o kadar bilgisizce yapılmıştır ki, o günlerde uzmanların oluşturduğu TDK eliyle yapılmadığı çok bellidir. O dâni ki, **ütü** ve **yumurta** gibi kökü ve ekiyle tümüyle Türkçe olan sözcüklere bile karşılık uydurmaya çalışmışlardır. Yetmemiş, zaten TDK eliyle çok önceden türetilen ve Türkçe olan, **uçak** sözcüğüne bile karşılık uydurmuşlardır. Ayrıca **sosyal, şekil, zor** gibi Türkçe kökenli olmayan sözcükleri de karşılık türetirken, karşılık içinde kullanmışlardır. Bunlar bile bu sözcüklerin TDK tarafından türetilmediğini, özleştirme akımını baltalamak için birilerince uydurulup yayıldığını göstermeye yeter. Bilinçli olarak, Türkçede yüzlerce ek varken, yalnızca biriyle çok sayıda türetim yapmaya kalkarak toplumu özleştirmeden bilerek soğutmaya çalışmışlardır. Bu sözcükler, bol yinelenen ekler ve uzun tamlamalar biçiminde yapıldığından halk gözünde gülünç bulunup TDK ile dalga geçilmesine néden olmasının dışında, dilimizdeki en güzel eklerden biri olan **-gAç** ekini de öldürmüştür. Bu yalanın doğruluğuna inanlar, yapılan yeni türetimlere direnç gösterme eğiliminde olup bu sözcükleri direnmelerine gerekçe olarak göstermişlerdir.

TDK'nin türettiği söylenen, ancak TDK ile ilgisi olmayan sözcüklerden kimisi şunlardır:

- **Otobüs:** Çok oturgaçlı götürgeç
- **Tren:** Altan ittirmeli üstten tütürmeli çok oturgaçlı getirgeçli götürgeç
- **Yumurta:** Tavuksal fırtlangıç (Yumurta zaten Türkçedir.)

- **İstiklal Marşı:** Ulusal düttürü
- **Hostes:** Gök konutsal avrat
- **Uçak:** Gökkonut (Uçak zaten Türkçedir ve TDK onu 1940'lı yıllarda türetmiştir.)
- **Restoran:** Sosyal Otlangaç (Sosyal Türkçe değildir)
- **Fren:** Durdurgaç
- **Fotoğraf makinesi:** Şekil çeken (Şekil Türkçe değildir)
- **Zil:** Zırlangaç
- **Problem:** Zorlangaç (Zor Türkçe değildir)
- **Flüt:** Öttürgeç
- **Ütü:** Alttan püskürtmeli düzelteç (Ütü zaten Türkçedir. DLT'de bile vardır.)
- **Gitar:** Çok telli çalgaç

Türk Dil Kurumu bu tip eylemleriñ içinde bulunmadığını birçok kez açıklamıştır. Bizim özleştirmeden añladığımız da kesinlikle bu olmamalıdır. Biz halkıñ benimseyebileceği, usa yatkın olarak yapılacak olan bir özleştirmeden yana olmalıyız. Örneğin, **manivela** yerine **kaldıraç** sözcüğü türetilmiş ve halkça da benimsenmiştir. Doğru olan bu tür türetimlerdir.

Türkçede sözcük türetmede başvurulan yöntemlerden biri de *serbest çağrışım* yöntemidir. Bu yöntemde, Türkçe sözcük, dile öñceden girmiş olan yabancıların ses olarak beñzeridir. Amaç, sözcüğüñ yadırganmasını önlemek ve dile daha kolay yerleşmesini sağlamaktır. Sözcük Türkçe kökenli sözlerden Türkçe kurallara uygun oluşmuştur. Ancak yine de bu yöntemde tepki gösterenler olmuştur. Örneğin; Fransızca **buldozer** yerine **yoldüzler** veya **ékol** yerine **okul** veya **bülten** yerine **béleten** gibi sözcükler bu yöntemle türetilmiştir. Serbest çağrışım bilimsel bir yöntemdir. Türkçe kökenli sözcüğüñ daha kolay yayılması için izlenmiş bir yoldur. Serbest çağrışımın tümüyle karşı olmak doğru olmaz. Özenti gibi görünse de doğru bir karşılık ise yabancı söze beñzemesi dokunca vérmez.

Bu arada, bu durumuñ tersine de değinelim. Dilimize giren yabancı sözcüklerin kimileri için geçerli olan gizli bir sakıncayı da dile getirmek gerekir. Eğer bir yabancı sözcüğüñ añlamı, Türkçedeki o añlama yakın bir kökü veya sözcüğü çağrıştırtıyorsa, dile yabancı sözcüğüñ girmesi kolaylaşmaktadır. Örneğin, Farsçadan dilimize giren **çerçeve** sözcüğü, Farsça **çarçube** (dört sopa) sözünden dilimize geçmiştir. Oysa Türkçedeki beñzer añlamdaki **çevre**, **çevir-** gibi sözcüklere beñzemesi, dilimize girmesini kolaylaştırmıştır. Yine Fransızcan dilimize giren **sütyen** (**soutiens**: alttan tutan) sözü de Türkçedeki **süt** sözünü çağrıştırdığı için dilimize daha kolay girmiştir.

Özleştirme yapılırken dikkat edilmesi gereken bazı konular vardır. Bunlardan biri, sözcüklerin Türkçe dil kurallarına uygun olması, diğeri halkça benimsenebile-

cek öneriler yapılmasıdır. Kulağı tırmalayan ve eğreti duran önerilerden olabildiğince kaçınmak gerekir. Örneğin bileşik sözcükler, genelde yapım eki ile türemiş sözlerden çok daha kolay benimsenir.

Ayrıca günümüzde yabancı dilden dilimize girmiş bir sözcüğün birden fazla anlamı ve kullanım alanı olabilir. Her bir kullanım alanı ve anlamı için ayrı sözcük önermek veya karşılıyorsa bazı anlamları için ortak sözcük önermek olanaklıdır. Bu durumda dilimiz varsıllaşacaktır.

Göz önüne alınması gereken bir diğer konu da eski Türkçe söz köklerine öncelik tanımaktır. Türkçede unutulmuş birçok söz kökü vardır. Bunları canlandırmak, günümüze uygun halde sözcük türetmede kullanmak önemlidir.

Bir diğer ve belki de en önemli konulardan biri de Türk Dil Birliği açısından Türkiye dışındaki diğer Türk toplumlarının da dillerinden yararlanarak türetme yapmak, onlara uygun türetmeler ile dil birliği konusunda adım atmak gerekir. Atatürk'ün "*İstanbul'da çıkan bir gazeteyi Kaşgar'daki Türk de anlayacaktır.*" anlayışı unutulmamalıdır. Atatürk'ün bu yaklaşımına aykırı bir yol izlemek doğru olmaz. Şunu kabul etmemiz gerekir ki, Türkçe konuşan toplumların hiçbirinin Türkçesi daha yalındır denebilir. Her biri içinde bulunduğu coğrafyanın ve etkileşimlerinin sonucu olarak zamanla değişimler geçirmiş ve kendi yolunda gelişmiştir. Ancak bu aradaki ayrımı daha da arttırmak yerine, kapatma yoluna gitmemiz önem taşır.

Aşırıılık (İfrat) ve Düşürücülük (Tefrit) Konusu

Özleştirme akımında belki de en çok tartışılan konu, aşırıılık ve düşürücülük konusudur. Démeli, özleştirmede aşırıya kaçmak ve önemsemeyip geride kalmak.

Dilde özleştirmeciliğin önemsenmediği ve geri kaldığı dönemlerde dilin nasıl yabancılarla hızla dolduğuna yakından tanık olduk. Gerek İslam inancını seçtiğimiz dönemden bu yana Arapça ve Farsçanın etkisi, gerekse batılılaşmaya özendiğimiz dönemlerden bu yana Fransızca başta olmak üzere batı dillerinin sözcüklerini dilimize hızla girmesi olsun, düşürücülüğün etkisiyle olmuştur. Ayrıca, dil devriminden sonra da dil devriminin hızının azaldığı veya geriye atıldığı dönemlerde de dilimiz hızla yabancı dillerden sözcük almıştır. Nitekim iletişimin hızlandığı bu çağda, özleştirmecilikte yavaş davranmak, dilimizi kendi sonuna doğru yaklaştıracaktır.

Aşırıılık da özleştirmeyi %100 arınmış Türkçeye götürme amacıyla her sözcüğe olur olmaz karşılık türetme çabası, sabırsız ve hızlı olmak ve halkın benimsemişi için gerekli koşulları önemsememek olarak kendini göstermiştir. Oysa %100 arınmış bir dil elde etmek olanaklıdır. Yıldızlara ulaşmayı amaç edinmeyen birinin

bulutlara bile ulaşması olanaksızdır. Ancak yıldızlara ulaşmak için izlenen yöntem, bize ve araçlarımıza zarar veriyorsa, orada sorun vardır.

Aşırıcılığa sorun, başta %100 özleştirmeyi amaçlamak değil, bunun yapılabileceğine inanmakla başlamaktadır. Çünkü hiçbir dil %100 özleştirilemez. Bu olanaksızdır. Ancak %100'e elinizden geldiğince yaklaşmak için çaba gösterebilirsiniz. %90'ların üzerine çıkmak başarıdır. %99'a ulaşmak ise gerçek olamayacak denli büyük bir başarıdır. Oysa %100'ü zorlayıp özleştirmeciliğin ayaklarını yere basar durumdan çıkarmak olmaz. Ancak ayakları yere sağlam basan bir özleştirmecilik akımı, başarılı olabilir.

İşin içinde halk olduğunda, elbirliği ve ulusal bilincin tabana yayılması olduğunda bu amaçlar gerçekleşebilir. Bu doğal olan, olması gerektir, aşırıcılık değil... Aşırıcılık, halktan kopmak, halkı önemsememek ve tabana dayanmayan bir özleştirmeci anlayışla davranmak olur.

DİL SİYASETİ

Ulusların bir dil siyaseti (yönetkisi) olur. Dillerinin nasıl geliştirileceği, nasıl korunacağı, hangi konularda ne biçimde çağa uydurulacağı bilimsel olarak tartışılarak ulusal bir dil siyaseti belirlenir. Bu dil siyaseti, o dili konuşan ülkede uygulanır. Böylece dilin etkisi ve gücü artırılabilir, gelişimi içinde kimi yapısal bozulmaları önenebilir.

Devletimizin de bir dil siyaseti olmalıdır. Bu siyaset, bilimsel yöntemlerle bilimsel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri işbirliği ile belirlenip yürütülmelidir. Ancak ne yazık ki dil siyasetimiz 1980'den sonra oldukça cılızlaşmıştır. Oysa Türkçenin varsıllaştırılmasının yolları aranmalıdır. Bu amaçla Prof. Dr. Cahit Kavcar, şu yöntemi önermiştir⁹⁴:

- “Önce Türkçe!” sözlümü⁹⁵ beyinlere ve gönüllere yerleştirilmeli, herkesi güzel Türkçe öğrenmeye ve kullanmaya özendirilmelidir.
- “Önce Türkçe!” konusunda bireysel ve toplumsal duyarlılık, dil duygusu ve ana dili bilinci oluşturulmalıdır. Bu konuda herkese görev düşer. Gerçek sorumluluk ise, örgün ve yaygın eğitim kurumlarına; yazılı, sözlü ve görüntülü kitle iletişim araçlarına, sanatçılara, yazarlara, aydın kesime düşmektedir.
- Özellikle aydın kesim, yabancı tutkunluğu ile yabancı sözcük düşkünlüğünden kurtarılmalıdır.
- Yabancı dil öğretimi ile yabancı dilde öğretimin çok başka neler⁹⁶ olduğu iyice bilinmelidir. Okullarımızda yürütülmekte olan yabancı dil öğretiminin çok verimsiz olduğu göz önüne alınarak, verimli ve etkili yabancı dil öğretimi için gerekli önlemler hiç zaman geçirmeden alınmalı, yabancı dilde öğretime ise son verilmelidir.
- Verimli bir yabancı dil öğretimi için, yükseköğretim kurumlarında ilk yıl küçük gruplar hâlinde ve nitelikli okutmanlarla etkili bir “yabancı dil hazırlık sınıfı” uygulaması, daha sonraki yıllarda “meslekî yabancı dil” dersleri önemli bir çözüm yoludur. Ankara Üniversitesinin TÖMER kanalıyla yürütmekte olduğu hazırlık sınıfı uygulaması esas alınabilir.
- Bütün öğretim aşamalarında Türkçe eğitiminin yeterince etkili, verimli yapılabilmesi için gerekli duyarlılık ve özen gösterilmelidir. Bu önemli konu, gelip geçici olan bakan ya da hükümet politikası olarak değil, sıkı ve değişmez bir devlet politikası olarak görülmelidir. İşin özü, etkili ve bilinçli anadili eğitiminde yatmaktadır. Şunu hiç unutmayalım ki iyi bir yabancı dil öğretimi için de iyi bir anadili eğitimi ön koşuldur.
- Çok kolay olmamakla birlikte dil gümrüğü uygulamasına bir an önce geçilmeli, baskın dile/dillere karşı koyabilmek için sözcük ve terim üretimine yeterince önem verilmeli, çeşitli dallardan uzmanları da devreye sokarak bu konuda yoğun çalışmalar yapılmalıdır.

⁹⁴ Kavcar, Cahit (2008). Türkçenin Güncel Sorunları. *Çağdaş Türk Dili*, 244, s. 152-158.

⁹⁵ **sözlem** (T.): slogan (Fr.)

⁹⁶ **nén** (T.): şey (Ar.)

- Dil alanında en etkili kesimlerin başında eğitimciler, öğretmenler geldiğini göz önünde tutarak, öncelikle Türkçe ve edebiyat öğretmenleri olmak üzere, bütün öğretmenlerin anadili duyarlılığı ve bilinci ile yetiştirilmelerine büyük önem verilmelidir.

- 1930'lerden 1980'lere kadar yürürlükte olan 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun 21. maddesi, çeşitli işyerlerinin kapılarına asılacak levha ve tabelaların Türkçe olmasını şart koşuyordu. Bu yasanın uygulamadan kaldırılmış olması ve değişen şartlar durumu tersine çevirmiştir. Adı geçen yasaya yéñiden işlerlik kazandırılması uygun olur.

- Türkçenin yozlaşmaktan korunması ve kurtarılması için genel ve yasal bir düzenleme amacıyla hazırlanan "Türk Dilinin Kullanılmasına İlişkin Kanun" tasarısı, dil-anlatım ve konuya yaklaşım bakımından gerekli düzeltme ve düzenlemeler de yapılarak bir an önce yasalaşmalıdır.

- Bir ülkenin kültürü ve dili tek başına ele alınamaz. Dil ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik yapısı ve özellikleri ile iç içedir ve onlardan ayrı düşünülemez. Eğer bir malı veya aracı kendimiz üretmiyor da dışarıdan alıyorsak, sadece onu değil, onun adını ve onunla ilgili terimleri de almak zorundayız demektir. O hâlde, ekonomi ve teknoloji başta olmak üzere her alanda üretmeden tüketmek çılgınlığına karşı çıkmak da ulusal bir görev ve sorumluluktur. Çünkü üretimi bir yana bırakarak sadece tüketim toplumu olmakla hiçbir yere varılamaz. Bu şekilde olup da tarihten silinen toplum ve ülke sayısı az değildir.

Açıkçası, Kavcar'ın söylediklerinin *hazırlık sınıfı* ile ilgili olanlar dışındakilere katılmamak olanaksızdır. Eklemeler yapılabilir. Ancak genel olarak doğru konulara parmak basmıştır.

Hazırlık sınıfı uygulaması ile yabancı dilin öğrenilememesi bir yana, bir yıl boyunca gençlerin diğer tüm alanlardan uzaklaştırılması yañlıştır. Kaldı ki, bu néye hazırlıktır? Bir yabancı dili öğrenmek için kalan her konudan uzaklaşıp yalnızca ona yönelmek mi gerekir? Oysa yöntemsiz yañlışlar ortadan kaldırıldığında, yabancı dil öğretiminiñ önündeki engeller kalkacaktır. Bunun için bir yıl her işten uzaklaşıp yalnızca dil öğrenmeye uğraşmak gereksizleşecektir. Özleştirme siyaseti, yaşamın her alanında etkin olmalıdır. Bu alanlara tek tek bakalım:

Éğitimde, Bilimde ve Sanatta Türkçe

Öncelikle uzun süreli bir yatırım olarak, okul öñcesinden ve ilköğretimden başlayarak Türk diliniñ öğretimi önemli bir plan ve bilinçlendirme çerçevesinde ele alınmalı. Türkçenin korunmasının kutsal bir görev olduğu, dilimiziñ varsıllığı ve geçmişi çocuklarımıza iyi öğretilmelidir. **Milli Éğitim**'in göreği budur. Atatürk'ün

de b lirttiği gibi, “*Milli Eğitimin ne demek olduğunu bilmekte hiçbir tereddüt kalmamalıdır. Bir de milli eğitim esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da milli yapmak zarureti münakaşa edilemez*”⁹⁷ sözü ilke  diniilmelidir.

Ülkemizde bilim diliniň İngilizce olduđu gibi bir çarpık aňlayıř vardır. Bilim, her ulusnuň kendi dilinde yapıldıđında aňlamlı olabilir. Örneđin eň uç örneklerden biri olarak sađlık bilimlerini (tıp) ele alalım. Sađlık bilimleri ile uđrařanlara ve toplumumuza yıllardır söylenen, sađlık bilimleriniň diliniň Latince olduđu yalanı vardır. Oysa Araplar, Arapça sađlık bilimi terimleri kullanırlar. Bir Arap **psikiyatri** y rine **asabiye**, ** roloji** y rine **bevliye**, **dermatoloji** y rine **cildiye** d r. Arapçaya birçok sađlık terimini de geçmiřte biz Türkler kazandırmıřız. Araplar sađlık bilminde Latince kullanmamaktadır. Arapça sađlık bilimleri yapılabiliyorken n den Türkçe yapılamasın? Bunuň önündeki tek engel biziz. Geçmiřte Arap  zentisi olarak Arapça yaptıđımız sađlık bilimlerini, řimdi batı özentisi olarak Latince yapmaktayız. Bir türlü bu terimleriniň Türkçelerini türetmeyi ve kullanmayı kendimize y diremedik. Bu n denle bilim diliniň İngilizce olduđu düřüncesi, sađlık bilimleriniň diliniň Latince olduđu düřüncesi gibi yaňlıř ve çarpıktır. Ülkemizde yabancı dille bilim yapmaya soň v rilmesi geerekmetedir. Yabancı dille  đitim yapan tüm kurumlar, ivedilikle Türkçe  đitime geemelidir. Y ksekokretim kurumlarından anaokullarına dek tüm kurumlar için bu geçerli olmalıdır. Türkçe dıřında  đitim v ren hiçbir  đitim kurumu kalmamalıdır.

Yabancı dil  đitimi bařkadır, yabancı dille  đitim bařkadır. Her yurttařımız eň az bir yabancı dil bilmelidir. Ancak kimisi diyebilir ki, yabancı dille  đitim yapılmadan yabancı dil  đrenilemiyor. Yaňlıřtır... Ülkemizde insanların yabancı dili iyi bilmemeleriniň n deni, yabancı dil  đitiminiň dođru yapılamamasıdır. Sorun, yabancı dili öđretme yaklařımımızıň yaňlıř olmasıdır. Dilbilgisi ađırlıklı  đitimden, konuřma ve uygulama ađırlıklı  đitime geçildiđinde, her yurttařımız yabancı dili kolaylıkla öđrenecektir. Bunuň  rnekleri, dođru yöntem kullanan bazı özel ve devlet okullarında görülmüřtür. Ancak tüm dersleriň yabancı dille öđretilmesi yaňlıřtan da öte, sapkınlıktır. Kaldı ki, özellikle çekirdekten y tiřme, diňlence⁹⁸ yörelerinde yabancı g zginlere⁹⁹ yol göstererek yařamlarını kazanan küçük çocuklar veya okumadıđı halde birkaç dil bilen satıcılar bile bunuň eň iyi örneđidir. Sorsaňız hiçbiri yabancı dilleriň dilbilgisini bilmez. Ancak ođumuzdan iyi yabancı dil konuřurlar. Bu, o dili uygulama ve konuřma odaklı  đrendiklerindedir.

⁹⁷ Sinanoğlu, Oktay (2007). Atatürk ve Türk Bilim Dili. Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, Cilt 64, Sayı 1, 1-5.

⁹⁸ **dinlence** (T.): tatil (Ar.)

⁹⁹ **gezgin** (T.): turist (Fr.)

Yabancı dille eğitim yapan kurumlar, Türkçe eğitim vermeye başladıktan sonra, ikinci aşamaya geçmelidir. İkinci aşama, bilimsel terimlerin her alanda Türkçelerini bulunması ve kullanılmasıdır. Bu nasıl yapılır?

Cumhuriyetin ilk yıllarında, dil devrimi sırasında başlayan terimlerin özleştirilmesi çalışmaları hızla sürmüştü ve verim alınmıştır. 1954 yılında yapılan 7. Türk Dili Kurultayında, bilimsel terimlerin nasıl üretileceği ile ilgili alınan yargılar bu konuda örnek oluşturabilir. Yargılar şöyle idi:

a) İlk önce terimleri konulacak bilim ya da teknik konusunun uzmanı bir liste yapar. b) Uzman, terimin bilimdeki ya da teknikteki anlamının ne olduğunu açıklar. c) Halk dilinde bu anlamı karşılayabilecek sözler araştırılır. En uygun görülen söz terim olarak seçilir. ç) Halk dilinde uygun bir karşılık bulunamazsa yine halk dilinde anlama uygun olan kökler aranır. Bunlar arasından da en güzeli kök olarak seçilir. d) Bu kök, terim kılıfına sokulacaktır, bu köke bir ek aranır. e) Bu ekin en canlı, en verimli bir ek olması istenir. f) Üretilen terimin gövdesi ile anlamının bağdaşması istenir. g) Üretilen terimin estetik bir değer taşıması da istenir. Üretilen terim dar ankete (bilim, teknik uzmanlarına) verilir. h) Gelen karşılıklar yine ilk uzmanla birlikte Terim Kolunda incelenir. ı) İşlenen liste geniş ankete (bu terimleri kullanabilecek olan öğretmenlere, yazarlara, sanatçılara, zanaatçılara) verilir. i) Gelen karşılıklar yine ilk uzmanla Terim kolunda incelenir. j) Son biçimini alan terim listesi Yürütme ve Yönetim Kurullarından geçirilir.

Bu terim türetme aşamaları, güncellenerek, çağa uydurularak ve birtakım değişikliklerle bugün de uygulanabilir durumdadır. Günümüzdeki iletişimin hızını düşünürsek, çok daha kolay ve hızlı yapılabileceği açıktır.

Üçüncü aşama olarak, ders bétiklerinde yer alan her alandaki bilimsel terimlerin ivedilikle Türkçeleri ile değiştirilmesi gelmektedir. Eğitimin her aşamasında Türkçe terimler okutulmalıdır. Böylelikle terimler tabana yayılacak ve hızla benimlenecektir.

Türkçe; eğitimde, bilimde, sanatta ve günlük yaşamda varsıllaşmalıdır. Bu yüzden yabancı sözcüklerin yerine zaman yitirmeden Türkçe sözcüklerin önerilmeye başlanması gerekmektedir. Özleştirme günümüzde de vardır ancak sınırlı ve çok yavaş gelişmektedir. Atatürk, “Batı dillerinin hiçbirinden aşağı olmamak üzere, onlardaki kavramları anlatacak keskinliği, açıklığı haiz Türk bilim dili terimleri tespit edilecektir”¹⁰⁰ derken onun zamanında başlayan özleştirmenin amacını ortaya koymuştur. Her terimin bir Türkçe karşılığı olmalıdır. Ya bunlar kimlerce bulunacaktır?

¹⁰⁰ Sinanoğlu, Oktay (2007). Atatürk ve Türk Bilim Dili. Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, Cilt 64, Sayı 1, 1-5.

Bir alanda var olan bir terimin Türkçe karşılığını en iyi o alanın uzmanı bulabilir. Örneğin bir fizik teriminin Türkçe karşılığını yine bir fizikçi üretmelidir. Bunun için her alandaki bireylerin iyi birer Türkçe eğitimi almış bireyler olması gerekir. Örneğin Ord. Prof. Dr. Aydın Köksal, **bilgisayar, bilişim, yazılım, donanım, bilişim, véri, ana b llekle** gibi birçok bilişim terimini Türkçemize kazandıran bir bilimcidir. Köksal'ın Şu sözleri önemlidir:

"Türkçenin ek ve köklerinden Türkçe bilişim terimleri ve tutarlı bir terimbilim yaratma çizgisinde, 38 yılda varılan sonuçlar Şöyle  zetlenebilir: Kendi anadiliyle bilim ve teknikbilimle uğraşmak isteyen bir toplumda, anadilinin sözlerinden türetilmiş terim niteliğindeki sözcüklerin halkın genel dilinde de kolayca kullanılmaya başlanmasıyla, bilim ve teknikbilimin halktan kopuk, erişilmez 'yüce' bir kavram olarak algılanmak yerine, halkın malı olan, herkesin kullandığı, somut birer uygarlık aracı olarak  z msendiği ve yaygınlaştığı gözlenmiştir. Türkçenin eksiksiz bir bilim ve  ğretim dili olarak kullanılabilceği kanıtlanmıştır. Türkçe bilişim terimleri başarısının, öteki bilim alanlarında da özendirici bir örnek olarak gelecekte izleneceği umulur. Burada en büyük sorun, yabancı dille  ğretim tuzağıdır. Bu sorun, niteliksiz eğitim sorunuyla i  içedir. Böylesine saydam ve düzenli, böylesine işlek ve g c l  bir ana dili olan bir ulusun bunu uygarlık yolunda kullanamayacağını düşünmek olanaklı değildir."¹⁰¹

Burada bilim d rken, yalnızca doğa bilimlerinden söz  tmek gerek. Toplumsal bilimlerde Türkçe kullanmak, doğa bilimlerinden bile önemlidir. Örneğin t ze¹⁰² terimlerinin Türkçe olmaması, yurttaşlarımızı yasalardan uzaklaştırmıştır.

Bir alanda özleştirme biten bir olgu değildir. Sürekli. O alan geliştikçe, özleştirme de sürecektir. Örneğin; dili özleşmiş olma konusunda başarılı ilk adımlarını atmış bilişim alanında, özleşme sürdürülmelidir. Yabancılarca yapılmış yazılımların Türkçe yamalarının hızla yapılması gerekir ki yabancı sözcüklerin dile girmesi engellensin. Yama yaparken de olabildiğince özleşmiş bir dil, kullanıcıların yeni özleşmiş terimleri öğrenmeleri ve kullanmaları için kolaylık sağlar. Beñzer durum donanım için de geçerli olmalıdır. Yeni çıkan donanım üyelerinin de adları ve parçalarının adları ivedilikle Türkçeye  evrilmelidir. Bu süreç hiç bitmemelidir.

Türkçeniñ bir bilim dili ya da sanat dili olamayacağını ileri süren ulusal bilinçten yoksun bilimciler vardır. Atatürk'ün bugün bile kullanılan kendi türettiği Türkçe sözcüklerle yazdığı uzambilim betiği ve Aydın Köksal Hoca'nın  alışmaları

¹⁰¹ Aydın Köksal, Bilişim Terimleri Sözlüğü, TDK Yay.

¹⁰² **t ze** (T.): hukuk (Ar.)

bunlara yanıt niteliğindedir. Bu tokat gibi örneklere karşın daha bu savları savunanlar ya bilinçli olarak bunu söylemekte ya da bilgisizlikleri gerçekleri görmelerini engellemektedir.

Özleştirme çalışmalarında sınır var mıdır? Bu sıklıkla tartışılan bir konudur. Gerçekte sınır yoktur. Sınırlar toplumuñ beynindedir. Her alanda ve her düzeyde özleştirme yapılabilir. Örneğın Almanya’da tıp terimleri dahi Latince değil, Almanca’dır. Her alanda tümüyle Türkçe terimbilim oluşturulabilir. Bunuñ sınırlarını toplum olarak biz belirleyeceğiz.

Bizdeki en önemli sorunlardan biri Türkçede bir terimsel uzlaşma, bir terim birliğı olmayışıdır. Her araştırmacı, yabancı kaynaklardan elde ettiğı sözcüğü kendine göre Türkçeye çevirmektedir. Oysa her alanda terim birliğı oluşturmak için üst kurullar oluşturulmalıdır. Bu kurulların üzerinde uzlaştığı terimler bétikler, sözlükler ve de basın aracılığı ile kullanıma sunulmalıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bilimdeki özleştirme çalışmalarının eğitim yolu ile yaygınlaştırıldığı görölmektedir.

Batıda néden terim birliğı sorunu yoktur? Çünkü o terimleri kendileri üretmiştir. İlk üretenin veya çevirenin dediğı benimsenmiştir. Oysa bizde yeni terim üretme olmadığı gibi, kimse kimsenin çevirdiğini de beğenmez. Yeni terim üretmek için bilimde etkin olmak gereklidir. Né yazık ki bu da şimdilik cılız bir olasılıktır.

Bilimin yanı sıra sanatın dili de Türkçe olmalıdır. Sanatın evrensel olduğu düşünöncesi kısmen doğrudur. Ancak sanat aynı zamanda ekinseldir de. Dolayısıyla aynı zamanda yereldir. Örneğın çağdaş müzikte her toplumda aynı notalar kullanılsa da ortaya çıkan ezgi başkadır. Bu da ekiniñ sonuçudur. Beñzer yapıtlar çıksa bile, yerel olan yapıtın ezgisi olabilir. Bir yapıtın sözleri belli bir dilde olduğuna göre kesinlikle yereldir.

Örneğın müzikte opera türü İtalyan kaynaklı bir türdür. Bu yüzden Mozart’a değın tüm Avrupa’da tüm opera parçaları İtalyanca yazılıyorken, ilk kez o Almanca opera yazmıştı. Döneminde başta yadırgansa da çok geçmeden benimsenmişti. Türü yerelleştirmek için atılan önemli bir adımdı bu. Sanatçılarımız da yapıtlarında Türkçe kullanılmalıdır. Yurtdışında yaptıkları sanatta da Türkçe kullanmaları konusunda bilinçlendirilmelidirler. Örneğın İngilizce ya da İspanyolca şarkı yapmayan bir ses sanatçısının yeryüzünde genel ün kazanamayacağı gibi yanlış bir inanış vardır. Oysa kendi dillerinde müzik yaparak tüm yeryüzünde ünlü olmuş, örneğın Fransız, Alman, Hint, Arap, Rus ve daha birçok ulustan sanatçılar vardır.

Basın ve Yayında Türkçe

Günümüzde toplumumuzuñ önemli bir bölümü iletişimini sanal ortamdandır sağlıyor olsa da basın ve yayın kuruluşları etkisini sürdürmekte. Basın ve yayın kuruluşları da çağa uymaya başlamış ve etkinliklerini sanal ortama taşımakta gecikmemiş durumda. Böylece ülkemizdeki basının etkisi azalmamakta, tersine artmaktadır. Görsel, işitsel ve yazılı basın, sanal ortamın her türlü olanağında yararlanarak dilimizin soñ dönemde eñ etkili yönlendiricilerinden oldu. Ne yazık ki basın ve yayın kurumları, aynı zamanda Türkçeye eñ çok zarar verenlerden biri de oldu.

Başta basın kuruluşlarının Türk dilinin kullanımı konusunda denetim görmesi gerekmekte, yabancı sözcük kullanımının ve Türkçeyi bozan konuşma/yazma biçimlerinin özendirilmesi engellenmelidir. Devletin RTÜK eliyle yaptığı bu denetim, bu kurumların sanal ortamdaki etkileşimlerini de kapsayacak denli genişletilmelidir ve RTÜK'ün özellikle dil ile ilgili denetim yapması gerekir. Elbette RTÜK bağımsız ve bilimsel olmalıdır. Daha etkili olanı ise, basın yayın kuruluşlarında dil bilinci ve eğitimi yüksek bireylerin görev alması olacaktır.

Bir haber sunucusunuñ, bir eğlence veya yarışma izlencesi sunucusunuñ veya bir dizi oyuncusunuñ yayın sırasında veya bir köşe yazarının köşesinde, bir habercinin haberini yazarken kullandığı sözcükler, bir tanıtım izlencesinde söylenen veya yazılan bir söz eñ başta çocuklar olmak üzere toplumuñ her kesiminin konuşma ve yazma alışkanlıklarını etkilemektedir. Bir dizi oyuncusunuñ sık kullandığı, bir sunucunun yinelediği bir yanlış söyleyiş, bir gazete veya derginin ortaya attığı yabancı bir söz kısa sürede halkın içinde yayılmakta ve artık geriye dönüşü kolay olmamaktadır. Her ne kadar bunlar geçici bir eğilim gibi görünse de bazı yanlışların kalıcı olmasına veya yabancılıkların kökleşmesine neden olmaktadır. Örneğin, basın aracılığıyla **çakma, kıyak** gibi argo sözcükler yazı diline bile geçmiştir. Ayrıca **okey, layk-lamak** gibi yabancı kökenli sözcüklerin hızla dile girmesine de neden olmaktadır.

Her yayın kurumuna eñ az bir Türkçe dil uzmanı çalıştırması ve yayınlanacak olan her yazılı ve sözlü ifadenin bu uzmanca gözden geçirilmesi, denetlenmesi zorunluluğu getirilebilir. Yaptırım olmayan kural etkili olmayacağı için bu tür durumlara aykırı davranışlarda RTÜK yaptırım uygulamalıdır. Unutmayalım ki dilimiz, herkesin kişisel çıkarından veya bir öbeğin çıkarlarından daha önemlidir.

Ticarette Türkçe

1930'lardan 1980'e dek yürürlükte olan 5237 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun 21. Maddesi şöyleydi:

"Dükkânlarla ticari ve sınai müesseselerin ve serbest meslek erbabının çalış-
tıkları yerlerin kapılarına sahiplerinin ad ve soyadları ile müesseseleri veya ilgili
şâhısların işini gösteren Türkçe bir levha asmak mecburidir. Bu levhalara şayet
Türkçeden gayri dil veya yazı ile yazılmak istenirse bunların genişliği ve puntoları
Türkçenin yarısını geçemez ve Türkçenin altına yazılır.

Levhaların renk, şekil, genişlik ve asılış bakımından belediyelerin tenbih ve
yasaklarına tamamen uygun olarak tertip edilmiş ve asılmış olması lâzımdır. Aksi
halde belediye bunları indirmeğe ve uygunlarını astırmağa yetkilidir.

Bu levhalardan belediye meclislerince düzenlenecek tarifeye göre yıllık bir
vergi alınır. Levhaların Türkçeden başka lisan ve yazı ile yazılı olan kısımlarından
ayrıca ikişer kat vergi alınır. İrat getirmiyen ve kamu hizmetine tahsis edilen resmî
dairelerin kapılarındaki daire adlarını gösterir levhalardan vergi alınmaz.

Meydan, yol ve sokaklarda ve umuma açık yerler ile nakil vasıtalarında ve
herkesin görebileceği sair yerlerde asılan, gösterilen ve dağıtılan ilânlarla her ne
suretle ve vasıta ile olursa olsun yapılacak diğer ilân ve reklâmlardan belediye mec-
lislerince düzenlenecek esas ve tarifelere göre vergi alınır.

Ayrıca belediyelerin yapacağı ve yaptıracığı tesisler ve afişler hizmeti karşı-
lığı olarak belediye meclislerince düzenlenecek tarifeye göre ücret almağa belediye-
ler yetkilidir."

Ancak bu yasanın yerine geçen 26.05.1981 tarih ve 2464 Sayılı Kanun'da bu
içeriğe yer verilmemiş. Yasal boşluk doğunca da yabancı tanıtılar¹⁰³ ülkemizin dört
bir yanına yayılmaya başladı. Yaptırım olarak ek vèrginin kullanılması caydırıcı ol-
muş olacak ki, bu yasa değiştirilene dek ülkemizde Türklerin yabancı adlarla iş yeri
açtıkları pek görülmemişti. Bu yasa kaldırılmak yerine, ürün ve hizmet adlarını da
kapsayacak biçimde genişletilseydi, bugün böyle mi olurdu dèrsiniz?

İş yeri, şirket ve ürün adlarının, özel adlar olmayan Türkçe dışındaki dillerden
gelen sözcükler içermesi yasaklanmalıdır. Buna yabancı uyruklu kişilerin iyesi olup
da Türkiye'de açtıkları şubeler içre¹⁰⁴ edilmemelidir. Démeli, yasayla %51 ve daha
çoğu ve ad hakkı yabancıların elinde olmayan hiçbir şirket, işyeri ve o şirketlerin
ürettiği ürün ve hizmetlerine Türkçe dışında ad vermemeleri sağlanmalıdır. Çünkü
yeryüzünün her yerinde olan yabancı bir markanın Türkiye şubesinin adını değiştir-
mesini beklemek doğru olmaz. Ancak bir Türk markasının yabancı adla hizmet ver-
mesi us dışıdır.

¹⁰³ **tanıtı** (T.): tabela (İt.)

¹⁰⁴ **içre** (T.): dahil (Ar.)

Özel adlar ve içinde yabancı sözcük bulunmayan söz öbeklerinin kısaltmaları bu uygulamanın dışında bırakılmalıdır. Bunlar olabilir. Ancak kısaltmalar da yabancı dilde bir sözcük biçimine getirilmemelidir. Démeli Türkçe bir söz öbeğini ilk damgalarını birleştirilerek bir İngilizce sözcük oluşturma gibi bir yola gidilerek yasanın delinmesi engellenmelidir. Ayrıca Türkçe yazım kurallarına da uyum zorunlu olmalıdır. Türkçede bulunmayan damgalar veya Türkçe damgalar olarak bilinen **ş, ç, ü, İ, ı, ğ, ö** gibi damgalar bozularak kullanılmamalıdır.

Bu ad değişikliği için geçiş süresi tanınmalı, ad değişikliği için kamu kurumları ücret istememeli ve bu değişikliği özendirilmelidir. Kural tümüyle uygulamaya sokulduğunda, kurala uymayan işyerleri önce akçasal¹⁰⁵ yaptırım uygulanmalıdır. Ardından yine de kurala uymamaları durumunda kapatma ve çalışma izninin elinden alınması gibi yaptırımlara dek gidilebilir.

Yeni açılacak işyerleri için de Türkçe ad kuralına uyum zorunlu tutulmalı, uymama durumunda çalışma izni verilmemeli, elektrik, su, doğalgaz ve iletişim gibi hizmetler sağlanmamalıdır. Bu biçimdeki yaptırımlar, sokaklarda dolaştığımızda karşılaştığımız yabancı tanıtı kirliliğini engelleyecektir.

Bunun yerine, almaşık¹⁰⁶ bir yol olarak, yabancı addaki işyerlerinden birkaç kat vergi alınabilir. Bu durumda yurttaşımız, sokağa çıktığında kendini Türkiye'niñ değil de başka bir ülkenin sokağında geziyor gibi görmeyecektir. Oysa bugün bazı uraylar¹⁰⁷, kendileri anayol ve ara sokak adlarını yabancı sözcüklerden seçerek vermektedir.

Soñ yıllarda sığınmacıların artışı ve Arap gızmenlerini çoğalması ile birlikte Arapça yazılı tanıtılara da dénk gelir olduk. Hem de sayısı oldukça çoktur. İngilizce ve beñzeri batılı dillerdeki tanıtıların ortadan kaldırılması için uğraş verirken, bir de Arapça tanıtılarla uğraşmak zorundayız. Daha iyiye gideceğimize daha kötüye gider olduk. Bu sorunları ivedilikle çözmemiz gerekir.

Toplumsal baskı kurmak da yasal yollara ek olarak uygulanabilecek yollardan biridir. Adı yabancı olan veya yabancı dille tanıtı asmış olan iş yerlerinden alışveriş yapmamayı, adı yabancı olan ürünleri almamayı yeğlemek bir seçenektir. Ancak kimi kez bu durum yeğlemeyle olacak gibi değildir. Örneğin bugün üzerinize giymek için bir kısıakollu almak isteseñiz, girdiğiniz tüm kepitlerde¹⁰⁸, göreceğiniz ürünlerin hemen hemen hepsinin üzerinde yabancı dilde yazılar olduğunu görürsünüz. Üreti-

---

¹⁰⁵ **akça** (T.): para (Far.)

¹⁰⁶ **alışık** (T.): alternatif (Fr.)

¹⁰⁷ **uray** (T.): belediye (Ar.)

¹⁰⁸ **kepit** (T.): mağaza, dükkan (Ar.)

cileri yérli olsa bile yazısız, düz veya yalnızca görsel çizimlerin olduğu kısıakolluların sayısı azdır. Türkçe yazılı olanlara ise neredeyse hiç déñk gelemesiniz. Bu örnek bile durumun né déñli acı olduğunu göstergesidir. Artık Türkçeye duyarlı olan kişilere seçenek bile bırakmıyorlar.

Gézim işleri içre, hiçbir nén bu durum için bahane olamaz. Birçok iş yeri iyesi, halkın yabancı dili daha güzel bulduğunu ileri sürmektedir. Kimi özenti insanlar için bu geçerli olabilir. Ancak Türkçe ada iye olan çok sayıda işlek iş yeri de vardır. Önemli olan niteliktir. Hele ki “*gézmenler añlasın*” añlayışı tümüyle bir saçmalaktır. Avrupa ülkelerinde başka dillerde tanıtı ya da iş yeri bu déñli yaygın değildir. Ancak gézmen yine de oralara gider.

Özellikle güney illerimizde Türkçe adlı bir barınma yeri, yemek yeri ya da bir bakkal bile görememek çok acıdır. Bir yemek yeri veya çayevinde yemek ya da içecek seçkesinin¹⁰⁹ yabancı dilde oluşu, hatta bir tek bile Türkçe yemek veya içecek adına déñk gelememek çok acı bir durumdur. Bu durum gecikmeksizin önlenmelidir. Örneğin; birçok işletmede kahve adlarının neredeyse tümü İtalyanca yazılmaktadır. Kahve adlarında **con** (ile), **latte** (süt), **moca** (kahve), **macchiato** (beñekli), vb. gibi İtalyanca sözcükler ve **grande** (büyük), **tall** (uzun) gibi bardak boyları geçmektedir. Bir yemek yemek isteseñiz, çoğu işletmede bildiğimiz **dürüm**ün adının bile **wrap** olduğunu görebilirsiniz.

Türkiye’de dildeki yozlaşma her alañda kendini göstermektedir. İşe alım duyurularını bile İngilizce yapmaya başlayan yérli kuruluşlar, İngilizce eğitim véren okullar ve bunların düzeyinin anaokullarına dek inmesi, küçücük işletmelerin bile adını yabancı bir dille veya Türkçeyi bozarak yazması artık olağanlaşmıştır. Örneğin, Türkiye’de yapılan toplu konut tasarılarının adlarında yaşanan değışim ilginçtir. 1990’larda yapılan toplu konutlar; *Ulus Vadi Sitesi, Beykoz Villaları, Bilkent Konutları, Okan Villaları, Yonca Evleri, Göl Konaklar, Deniz Atı Kenti* gibi yer adı veya çoğunlukla Türkçe adlarla sunulurken, 2000’li yıllardan başlayarak; *Kemer Country Rezidans, Metis Country Villaları, My City, Paradise City, Sunflower, Tower Residence, Dragos Drive, My Village, Aqua Manors, OttomanLife, Allure Towers, Pashador* gibi bol bol yabancı adlarla ve bozulmuş bir dille dolmuştur. Beñzer bir durum alışveriş merkezleri için de geçerlidir. Ankara’daki alışveriş merkezlerini adlarından örnek vérelim: *Acity Outlet, Podium, ANKAmall, Antares, Arcadium, Armada, Gordion, Nata Vega, Next Level, Optimum Outlet, Panora, Taurus... vb.*

İş yerlerinin adlarının yanı sıra, günümüzde bazı işyeri türleri bile yabancı adlar taşımaktadır. Örneğin **sergievi** yerine **showroom** veya **galeri**, **ekmekevi** yerine **fırın**, **çayevi** yerine **kafe**, **basımevi** yerine **matbaa** veya **printing center** gibi işyeri

---

¹⁰⁹ seçke (T.): menü (Fr.)

türlerine ilişkin adlar kullanılmaktadır. **Shop, center**, gibi yabancı sözcüklerle işyeri oluşturmak artık doğal sayılmaya başlanmış durumda. Bu durumuñ öñüne geçilmezdir. Geçenlerde arabamın ses düzeni ile ilgili bir sorun yaşadığımda, onarımı yapan kişi bana **tunningci**ye gitmemi söyledi. Düşünebiliyor musunuz? Arabaların ses düzeni ile ilgilenen iş yerlerine **sesçi** değil de **tunningci** deniyor.

Sokağa çıkan ve yalnızca iş yeri adlarına bakarak ilerleyen biriniñ Türkiye’de yaşıyor olduğuna inanması oldukça güçleşmiştir. Öyle ki, günümüzde postacı veya kargo görevlisi olmak için İngilizce bilmek bile yétmez. Çünkü yer adlarının çoğu İngilizce olmasına karşın, bazılarıñın hangi dilde olduğuna bile belirsizdir. Böylesine bir yozlaşmanın öñüne geçilmesi ancak devlet eliyle yasaklar konarak yapılabilir. Oysa tersine, devlet ticari kuruluş açmak için ad onayı istediğinden, iş yeri açacak kişiler onaylanmamış ad bulamamakta ve sözcükleri bozmaya yöneltilmektedir.

Diğer yandan, uluslararası ticarete de Türkçeye özen gösterilmeli. Dışalım yapıldığı durumlarda, dışarıdan gelen her türlü ürün için getirici kuruluş ve satıcı yabancı kuruluş için birtakım uyulması gereken dilsel koşullar olmalı. Gelen ürünün adının Türkiye’ye girişte Türkçe olarak getirilmesi, ürünün ve kutusunun üzerindeki yazıların ve kullanım kılavuzlarının Türkçe olarak yapılması önemlidir. Nitekim bir ara bunlar yapılmaktaydı. Yabancı marka müzikçalarının düğmelerinin üzerinde **play, pause, stop** yerine **başlat, duraklat, durdur** yazılmaktaydı. Né oldu da bunlar İngilizceleri ile değişti, aňlamak güç...

Ticarete yasalarla düzenlemeler oldukça kolay yapılabilir. Uygulanmasında titizlik gösterilirse, yabancı sözlerin Türkçemize giriş için kullandığı önemli yollardan birini ortadan kaldırmış oluruz.

İnançta Türkçe

Özleştirme konusunda eñ tartışmalı alan her zaman din olmuştur. İnançsal terimleriniñ özleştirilmesi doğru mudur? Bunda sınır nedir? Gibi birçok soru vardır. Gerçekte, inanç da diğer alanlardan çok başka değildir. Ancak inançlar, kişilerin duyuncu¹¹⁰ ve duyguları ile ilgili olduğuna için, bu konuda daha duyarlı oldukları da kuşkusuzdur. Bu duyarlılığa saygı göstermek gerekir.

İnanç terimlerinin dili önemli bir tartışma konusudur. Bu konuda Kuran-ı Kerim’de kullanılan terimlerin korunması konusunda bir görüş egemendir. Ancak kullanılan bazı inançsal terimler Kuran-ı Kerim’de geçtiği biçimiyle kullanılmama-

---

¹¹⁰ **duyunc** (T.): vicdan (Ar.)

maktadır. Örneğin **peygamber**, **namaz**, **oruç** gibi sözcükler Kuran-ı Kerim’de geçmez. Bu sözcükler Arapça bile değildir. Bunlar Farsçadır. Kuran-ı Kerim’de **namaz** yerine **salat**, **oruç** yerine **savm**, **peygamber** yerine ise **nebi** veya **resul** sözcükleri geçmektedir. Farmlar bu sözcükleri kendi dillerine çevirmişler ve öyle kullanmışlar, biz de onlardan almışız. Çünkü Türkler, İslam’ı Araplardan önce, Farmlardan öğrenmiştir.

Çoğu kişi, bu sözcüklerin Farsçasını kullanmakta sakınca görmezken, Türkçesini kullanmakta sakınca görmektedir. Oysa Farsça nasıl ki Kuran-ı Kerim’in özgün dili değilse, Türkçe de değildir. Ayrıca ana dili Farsça olan biri bu sözcükleri Arapça kullanma zorunluluğu duymamakta iken bizim bu zorunluluğu duymamız ilginçtir.

İnanç ile ilgili kavramlarda Arapça kullanma akımı, Emeviler döneminde İslam inancının Arapların ulusal inancı biçimine getirilmeye çalışılması ile ilgilidir. Oysa İslam evrensel bir dindir. Bu yüzden dili, neden onu benimseyen her ulusun kendi dili olmasın?

Müslümanlar için Türkçe sözcükleri batıl görünen, Arapça sözcükleri ise hak görünen kavramlar için kullanarak, Türkçeyi dinsizliğin dili gibi göstermek yaşıdır. Örneğin, **tapınak**, **Tañrı**, **tapınma** gibi sözcükleri yalnızca başka ve batıl görülen inançlar için, **Allah**, **ibadet**, **ibadethane** gibi Arapça terimleri de yalnızca İslam inancı için kullanma eğilimi vardır. Bu durum yaşıdır. Bu İslam inancının Emevilerde görülen Arap yayılcılığı ve Arap ulusçuluğu için kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İslam’a eñ çok zararı verenlerden biri bu aşıdır. Oysa Araplar, kendi dillerinde başka dinlerdeki **Tañrı** yerine **ilah** ve yine başka dinlerdeki tapınmaya da **ibadet** demiyor mu sanıyorsunuz?

Emevilerin Arap yayılcılığı siyaseti, etkisini eñ çok dilde göstermiştir. Çünkü dil ekindir. Arap ekininin egemen olması ise Emeviler döneminde başlayan Arap ulusçuluğundan doğan yayılcı siyasetin ana ögesi olmuştur. İnançsal sözcüklerle başlayan Araplaştırma siyaseti her alana yayılmıştır. Ekin ve uygarlık gibi, din ve dil de birbirinden uygun biçimde ayrılmalıdır.

Bu süreçte, Arapçanın kutsal bir dil olduğunu, cennette herkesin Arapça konuşacağını, Hz. Adem’in Arapça konuştuğunu, Arapça bilmeyenin cennete giremeyeceğini ve daha bir sürü savı ileri süren bir kesim oluşmuştur. Bu anlayış, İmam Münâvî’nin *Feyzu’l-Kadîr* adlı hadis kitaplarına veya *Mevâhib-i Ledünniye*’de İmam Kastalânî’nin sözlerine dayandırılır. Bu hadisler tartışmalıdır. İşin inançsal boyutu ile ilgili çok yorum yapacak konumda olmasam da dil boyutu ile ilgili birkaç söz söylemek gerektiği kanısındayım.

Öncelikle, Arapça eñ eski yazılı kaynak, MS 512 yılından kalmadır ve bugünkü Suriye’de bulunmuştur. Arapçanın, kök olarak Aramiceden evrildiği bilinmektedir. Dilbilimsel ve kazibilimsel véeriler göstermektedir ki, Arapça, sanıldığı kadar eski bir dil değildir. Kaldı ki Hz. Adem (a.s.) Arapça konuşsun. Bu sav doğru olamaz.

Arapça bilmeyeniñ cennete giremeyeceğine veya cennette Arapça konuşulacağına ilişkin savlar da aynı kaynaklara dayandırılır. Oysa Tañrı’nın yéryüzündeki bir ulusa ayrıcalık tanıyarak onlarıñ cennete girmesini diğerlerine göre kolaylaştırmış olduğu düşüncesi, Tañrı’nın adaletine aykırı olmalıdır. Bu düşünce bile başlı başına Kuran’da sözü geçen ilkelerle çelişir. Nitekim “*Arap olanıñ Arap olmayana üstünlüğü*” takva ile sınırlandırılmamış mıdır? Kuran da kendi içinde Arapça olarak indirilmesiniñ nédenini, Peygamberimiziñ ve ilk indirildiği toplumuñ Arap olması ve onuñ yalnızca Arapça biliyor olması olarak bélirtmemiş midir? Kuran’ın kendisinde bu durum açıklanmıştır.¹¹¹

Ne yazık ki Arapçanın kutsallığı düşüncesi uzun süre boyunca inancımızıñ içine işlenmiş, bizde bir önyargı oluşturmuştur. Bu konuda Cemal Kutay’ın aktardığı şu çarpıcı öyküyü örnek vérelim:

“Arap Bedevi kadınları ellerinde defler, yanık sesle türküler söylüyorlardı. Türkülerin konusu da deve etinin lezzetiydi. Bu etin kebabının, haşlamasının, kızartmasının ne kadar lezzetli olduğu yanık yanık, makam içinde anlatılıyordu.

Töreni tertipleyen Osmanlı Teşkilatı Mahsusa Reisi Eşref Sencer Kuşçubaşı Bey bir de gördü ki, hazır ol vaziyetinde olan Anadolu’nun aslan yapılı Osmancık Taburu’nun erlerinden bazılarının Arapça deve eti kasidesini dinlerken gözyaşları şıpır şıpır damlıyordu. İyi Arapça bilen Eşref Bey şaşırdı, bir ere:

- ‘Oğlum ne ağlıyorsun?’ diye sordu.

Hazır ol vaziyetindeki Mehmetçik durumunu değiştirmeden cevap verdi:

- ‘Kumandanım bakınız ne güzel Kuran okuyor...’

Bu saf, pırıl pırıl yürekli Anadolu çocuğunun duyguları önünde gözleri dolan Eşref Bey dayanamıyor:

- ‘Oğlum o bedevi kadınları kendilerine dağıtılacak olan deve etinin lezzetini anlatan kasideyi makamla okuyorlar, sil gözyaşlarını demiştir.’¹¹²

Buna beñzer olarak bizde Arap abecesiyle yazılmış herhangi bir bélgeyi *Kuran sayfası* sanmak gibi bir eğilim de vardır. Beñzer durumu kendim de yaşadığım için biliyorum. Anlatayım...

¹¹¹ İlgili Kuran-ı Kerim ayetlerine örnekler: Fussilet-3, Fussilet-44, İbrahim-4, Yusuf-2, Şu’ara-198-199, Zuhruf-2-3.

¹¹² Cemal Kutay, Türkçe İbadet, 61

Bir gün, öğrencilik yıllarımda Fars Dili ve Edebiyatı bölümünde okuyan bir arkadaşımınla birlikte Ankara sokaklarında yürürken, arkadaşım elindeki ders notlarını düşürdü. Arkasında yürümekte olan tanımadığımız bir kişi, hemen notları topladı ve öpüp alına götürdükten sonra arkadaşıma uzattı. Oysa düşenler, Arap abecesiyle yazılmış olmasına karşın içinde dinsel herhangi bir bilgi olmayan yazılardı.

Herhangi bir soyut kavram, o kavramın simgeleştirildiği nésne ile ele alınır. Zaman içinde kavramın soyut anlamları, nésneye yüklenir. Nesnenin gücü, kavramı aşmaya başlar. O nésne artık o soyut kavramın önüne geçmiştir. Artık nésne soyut kavramın içini boşaltmıştır. Bu durumu kutsal metinlere uyarlarsak... Kutsal olan, metinlerin anlamıdır. Ancak bir süre sonra metnin yazıldığı kağıt, mürekkep, dil, yazı, cilt, vb. kutsal görülmeye başlanır. Artık Kuran béti¹¹³, bir kağıt olmaktan çıkmış, kutsal bir nésne olmuştur. Dolayısıyla o bétte yazılan anlam gibi, o yazının dili de kutsallaşır. Kimileri Arapça (ve nédense Farsça) etkisini kaldırmaya, bu dillerden dilimize giren sözcüklere karşı olmaya başladığımızda, sanki onların inancına da karşı olduğumuza inanır. Oysa sorun, Arapça ile inançlarını ayrı göremiyor olmalarıdır. Çünkü bir yıldır, Kuran Arapça yazıldığı için Arapça kutsallaştırılmış ve Arapçadaki her sözcüğün Tañrisal özellik taşıdığına inanılmıştır. Oysa Arapça da diğer diller gibi bir dildir. Kutsal değildir. Aynı dil, Kuran ile Allah'ın sözleri aktarılmak için de, Mekkeli Ebu Cehil gibi inançsızlarca Peygamberimize sövmek için de kullanılmıştır. Kuran'ın ilk olarak Arapça yazılmış olması, o dili kutsallaştırmaz. Kuran'ın kendisi ve içindeki anlamlardır kutsal olan. Bu durum, inancın nésneleştirilmesi, biçimsel ve yüzeysel ele alınmasının bir ürünüdür.

İnançsal terimlerden sonra, bir başka konu da; tapınmanın¹¹⁴, ezanın ve yakarılığın¹¹⁵ Türkçe olup olamayacağı sorusudur. Arapça yapılmasında bir sorun yoktur. Ancak Türkçe yapılması tartışmalıdır. Din, inanç düzenidir. İnançlar ise duyunç işidir. İnancın sözleri her dilde olabilmeli midir?

Kuran, Arapça olarak indirilmiştir. Ancak anlaşılacak için Türkçeye kesinlikle tümüyle çevrilmelidir. Bunda kuşku yoktur. Bir dönem, Kuran-ı Kerim'in başka dillere çevrilmesini bile doğru bulmayan bir anlayış vardı. Neyse ki, bu anlayış yıkılmıştır.

Nitekim Arapçadan dilimize geçen sözcüklerinin inancımızı doğru anlamaya da engel olduğu görülmektedir. Cengiz Özakıncı, *Dil ve Din* yapıtında şöyle demektedir:

---

¹¹³ **bét** (T.): sayfa (Ar.)

¹¹⁴ **tapınma** (T.): ibadet (Ar.)

¹¹⁵ **yakarı** (T.): dua (Ar.)

Türk diline Arapçadan geçen, Türk dilinde yuvarlanıp söylenişleri de anlamları da değişen Arapça kökenli sözcükler, yalnızca düşünsel üretimimize ket vurucu olmakla kalmayıp dinimiz açısından dahi büyük sakıncalar doğurdukları için Türk dilinden atılmalıdırlar.

Bunu bir örnekle görelim: Mehmet Akif Ersoy, bilindiği üzere bütün Müslümanların dini bütünlüğüne saygı duydukları bir ozanımızdır. T.B.M.M, 1926'da bu ozanı Kuran'ı Türkçeye çevirmekle görevlendirmiştir. On yıla yakın bir süre bu iş üzerinde çalışan Ersoy, bakın ne demiştir:

*“Aman Yarabbi! Kur'an ne söylüyor, biz ne anlıyoruz! (Kur'an'da geçen) **sabır, katlanmak** değil; **göğüs germek** demektir. Neye göğüs germek? Evet, sonunda katlanılamayacak acılara katlanma ızdırabına mahkum olmak için, önceden her türlü şedaide, her türlü mezalime, mertçesine, insancasına göğüs germek. Fedakarlıkların semtine uğramayarak, miskin miskin oturmak, sonra da hissesine düşecek rüsvaylığı 'kader böyle imiş, tahammül etmeli' diye hazıma çalışmak, hiçbir zaman (Kur'an'da geçen) 'sabır' (sözcüğü) ile telif olunamaz”*

*Mehmet Akif Ersoy, Kuran'da geçen **sabır** sözcüğünün Kuran'da taşıdığı anlam ile; dilimizde ki anlamı arasında bir uyumsuzluk saptamış. Kuran'da geçen **sabır** sözcüğü bizim dilimize Arapçadan geçen **sabır** sözcüğü ile eş anlamlı değildir diyor. Öyleyse Türk çevirmen, Kuran'da karşısına çıkan **sabır** sözcüğünü Türkçe çeviriye **sabır** diye, olduğu gibi geçirirse, bu, Kuran'da karşısına çıkan **sabır** sözcüğünün anlamını vermiş olmayacak; başka bir anlam vermiş olacaktır. Ben oturup araştırdım. Son elli yıldır Türkiye'de yapılan çevirilerin bütününde bu yanlış yapılmış bulunuyor; çevirmenler Kuran'ın Arapçasında Arapça **sabır** sözcüğünü gördükleri her yere, kendi çevirilerinde bizim dilimizdeki **sabır** sözcüğünü yazıp geçivermişlerdir; sanki Tanrı'nın elçisi Muhammed, **sabır** sözcüğünü, bu sözcüğün Osmanlıcada taşıdığı anlamda kullanırmış gibi...*

İşte, ben Arapçadan Türk diline girip Türkçede anlamı kayan bu sözcüklerin Türk dilinden atılması gerektiğini, dilbilimsel, anlambilimsel gerekçelere dayanarak olduğu denli, bu gibi din saptırıcı sakıncalarından dolayı da öneriyorum. İsterseniz bu örneklere bir yenisini ekleyelim:

*Kuran'da geçen **sahib** sözcüğünün, bugün bizim dilimizde kullanılan **sahip** sözcüğü ile bir anlam ortaklığı yoktur. Dilimize Arapçadan geçen **sahip** sözcüğü, bir nesnenin kimin olduğunu gösterir. "Ben bu evin sahibiyim" diyorsanız, o evin sizin olduğunu anlamış olursunuz. Oysa Kuran'da geçen **sahib** sözcüğü bu anlama gelmez; **arkadaş, yoldaş, yurttaş**, vb. anlamlarına gelir. Şimdi bir Türk çevirmen, Kuran'da geçen **sahib** sözcüğüyle karşılaştığında gözleri ışıyor, "ben bu sözcüğü zaten biliyorum" deyip çeviride olduğu gibi kullanıyor. Kuran'da geçen ve "arkadaşınız*

deli değildir" diye çevrilmesi gereken tümceyi, "sahibiniz deli değildir" diye çeviriyor.

Bu gibi örnekler yüzlercedir. Bu nedenle, Arapçadan Türkçeye geçip Türk dilinde anlamı değişmiş olan sözcükler, birer çevirmen tuzağı, birer çeviri saptırıcı olarak çok olumsuz işlevler görmektedirler. Bunlardan kurtulmak boynumuzu borcu olmuştur, eğer dinimizi doğru anlamak istiyorsak...

Ta'ñrı'nın sözleri, çeviri sırasında değişir korkusu hep vardır. Kuran'ın birden çok anlama gelen sözler barındırdığı yaygın ve kısmen de doğru bir düşüncedir. Bu yüzden yalnızca tapınma sırasında olmak koşuluyla Ta'ñrı sözü olan Kuran ayetleri Arapça biçimi ile kullanılabilir. Bu anlayışla karşılanmalıdır. Ancak tapınma sırasında da Türkçe kullanmak isteyen olursa, buna da kimse karışmamalıdır. Çünkü inanç bireyseldir ve kişi kendinden sorumludur. Doğru olmadığı düşünülüyorsa kişiye açıklanabilir ancak karışmaya kimsenin hakkı yoktur.

Arapça dışında bir dille ibadet etmek dinsel açıdan uygun mudur? Konunun uzmanı değilim. Ancak bu konu ile ilgili olarak yaşanmış bir olay örnek verilir: Hz. Muhammed (s.a.v) döneminde yaşayan Selman Farisi adlı İranlı bir kişinin, Hz. Muhammed'den ildeşleri Arapça bilmediği için Fatiha'yı Farsçaya çevirmek istediği ve namaz sırasında ildeşleri için Farsça okuma izni istediği ve bu iznin verildiği söylenir.

Ana dilde tapınma ile ilgili türlü görüşler vardır. Bunun doğru olmadığını söyleyen birçok kaynak vardır. Tersine, ana dilde tapınmanın olabileceğini söyleyen kaynaklar da vardır. Bunlardan birkaçına örnek verelim:

"... Ebû Hanife'ye göre Kur'an lâfız (söz) değil, belki lâfzın açıkladığı anlamdır."¹¹⁶

"Bunun için Kur'an'ın Arapça, Türkçe ve Acemce (Farsça) gibi herhangi bir dile ihtisası yoktur. Anlamdan ibaret olan Kur'an'ın herhangi bir dil ile açıklanması müsavidir (eşittir)."¹¹⁷

"Bundan dolayı Kur'an'ın yalnız namazdan ibaret olduğunu kabul eden İmam Ebû Hanife'ye göre bu kitabın Arapça olan özel nazım ve terkihini güzelce telâffuz (söyleme) kudreti olanları ile bu nazm-ı Arabiyi (Arapça şiiri) telaffuza (söylemeye) kudreti olmayanlar (yeteneği bulunmayanlar) bir fark gözetmeye bir mahal kalmadığından Nazm-ı Arabiyi teleffuz kudreti olsun olmasın, herhangi bir kimsenin namazda Kur'an'ı herhangi bir dille okuması caiz (uygun) dir."¹¹⁸

¹¹⁶ Ebu'l-Leys Semerkandî, Kitabu'l-muhtelif, Üçüncü mesele.

¹¹⁷ Hüsamüddin Sadrüşşehîd, Şerhu'l-Camii's-sağır.

¹¹⁸ Hüsamüddin Sadrüşşehîd, Şerhu'l-Camii's-sağır.

“Namazın başlangıcında dahi İmam Ebû Hanife’ye göre Arapçadan başka herhangi bir dil ile Allah zikretmek, örneğin “Tanrı uludur...” demek caiz olur. Çünkü [Kur’ân-ı Kerîm 87. A’lâ Sûresi 15. âyeti şunu buyurur]: “Rabbinin adını anar anmaz namaza durdu.” [Bu âyetle] sabit olduğu gibi namazın başlangıcında maksud (amaç) olan, Tanrı’nın anılmasıdır. Bunuñ ise hiçbir dile ihtisası yoktur. Tanrı’yı herhangi bir dil ile anmak diğer bir dil ile anmaya müsavidir (eşittir).”¹¹⁹

“İmam Âzam’a göre, ezanda muteber (geçerli) olan örfdür.”¹²⁰

“[İmam-ı Âzam’ın] öğrencilerinden Hasan b. Ziyad’ın İmam’dan rivayetine göre bu nokta şöyle açıklanıyor: Örneğin, Acemce (Farsça) ezan olduğunu aňlayacak olursa bu ezan caizdir, aňlamayacak olurlarsa caiz değildir. Çünkü ezandan amaç vaktinin gelmiş olduğunu halka bildirmektir.”¹²¹

“Emir Küteybe Hicri 94 tarihinde Buhârâ Zerdüşt ateşkedesini [yıkırdı]. Yerine büyük bir cami yaptırdı. İbadet Fars lisanıyla yapılıyordu. Çünkü halk Arapça bilmiyordu. Ezan Farsça okunduğu için, namazda bir adamın “Niktaniknet - nikünya nikünü” komutasıyla kılınıyordu.”¹²²

“Daha sonra Irak içtihat medresesi, Kur’ân’ın yanlışsız ve tam tercemesi (çevirisi) ile her dilde ibadetin caiz olduğuna ilişkin Fetvayı verdi.”¹²³

Tapınma sırasında **Tañrı** sözü olan ayetlerin her dilde okunması, yukarıda vérilen kaynaklara göre yanlış değildir. Özgün dilde yapılması da yanlış değildir. Bu kaynaklara göre, her dilde tapınma doğaldır ve disel açıdan sakıncalı değildir. Bu kaynakların doğruluğunu ve dinsel açıdan değerlendirilmesini işin uzmanlarına bırakmak gerek. Bize yalnızca aktarmak düşer. Bu kişiniñ kişisel isteğine bağlıdır. Çünkü Tañrı ile kulu arasında girmek doğru olmaz.

Bunuñ yanında, tapınma sırasındaki tüm sözler **Tañrı** sözü değildir. Bunlardan kimisi kul yapısıdır. *Dua* diye bildiğimiz bu yakarıların Arapça olması veya olmaması ayırım yaratır mı? Soñuçta bu yakarılar kul yapısı değil midir? Namazda okunan yakarılar (Sühbhanek, Kunut Duaları, vb.), ezan ve kul yapısı olan beñzeri her söz Türkçe olabilir mi? Ziya Gökalp bu konuyla ilgili bir koşuğunda şöyle demektedir:

Bir ÷lke ki camiinde Türkçe ezan okunur, / Köylü aňlar manasını namazdaki duânın... / Bir ÷lke ki mektebinde Türkçe Kur’ân okunur. / Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda’nın. / Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın! (Ziya Gökalp)

¹¹⁹ Zevzenî, Şerhu Manzume-i Nesefî.

¹²⁰ Zevzenî, a.g.e.

¹²¹ Serahsî, Mesbût, I, 36.

¹²² Nerşahî, Tarih-i Buhara, 78’den aktaran Tahir Harimi Balcioğlu (Önsöz Hilmi Ziya (Ülken)), Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları, Kanaat Kitabevi, s. 118.

¹²³ Fetva-yı Gıyasiye’den aktaran: Tahir Harimî Balcioğlu, Agy, s. 118.

“Etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise, fikrimin babası da Ziya Gökalp’tir”¹²⁴ diyen Atatürk döneminde ezan Türkçe okutulmuştu. Atatürk bunu için diyanet işlerinden görüş sormuş ve olumlu yanıt almıştı. Ayrıca 1905 yılında Kırım’da ve Tataristan’da ezan Türkçe okunmuştur. Macar halk yazını bilgini Ignaz Kunoş, 1885’te İstanbul’u ziyaret eder ve Şehzadebaşı’nda dolaşır. 1926 yılında İstanbul Üniversitesi’nde verdiği konferansında Osmanlı İstanbul’unu anlatmıştır. Konuşmasında Türkçe ezanın Osmanlıda da 1885’te var olduğunu belirtmiştir. Türkçe ezan Cumhuriyet döneminde ise ilk kez, Osmanlı döneminde Ankara Müftüsü olan Rıfat Börekçi’ni başına getirildiği Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 18 Temmuz 1932 tarihli genelgesi ile Mustafa Kemal Atatürk döneminde okutulmuştur. 1950’den sonra Arapça okunması istenmiştir. Yine bu durum, uzmanlarının ele alması gereken bir konudur.

Bu uygulamalara göre, bunda inançsal açıdan herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü Atatürk’ten önce de atalarımız zaman zaman Türkçe ezan kullanmıştır. Ancak bu konular günümüzde bile tartışmalıdır ve konunun uzmanları olan din adamları tarafından açıklığa kavuşturulmalıdır. Son aşamada, inanç üzerindeki biçimselcilik ortadan kaldırılıp, anlam üzerinde durulan özü kavranmalıdır. Bunun nasıl olacağı tartışılabilir.

Soñuç olarak, inanç duyarlı bir konudur. İnancını kutsal saydığı ve özgün dili o olduğu için Arapça sözlerle yerine getirmek isteyen kişilere saygı duymak gerekir. Ancak, inancını ana dilinde yerine getirmek isteyenlere de o dēnli saygı duymak gerekir. İnanç bireyseldir ve bu konuda vērilecek kararlar ve uygulamalar da bireysel olmalıdır. Bu hoşgörüyü yerleştirmek, hepsinden önemlidir.

Kişi Adlarında Türkçe

Çevreñizdeki kişilerin adlarına bir bakın... Birçoğumuzuñ adlarının Arapça veya Farsça olduğunu göreceksiniz. Bu sözlerin yazarının da adı Türkçe değildir. Şaşırtıcı olabilir ancak bazılarımızın adlarının Avrupa dillerinden geldiğini bile görebilirsiniz. Ancak kimse adından sorumlu değildir. Çünkü adınızı siz seçmezsiniz, büyükleriñiz size verir.

---

¹²⁴ İbrahim Sarı: Türkçü Atatürk. Ebook, 94.

Geçmişte de birçok Türk büyüğü, adları Arapça ya da Farsça olduğu için Arap ya da Fars olarak bilinmiş, Türk oldukları yadsınmıştır. İbn-i Sina, Selahattin Eyyubi¹²⁵, Şah İsmail gibi bilim, sanat ve devlet adamları Türk olmalarına karşın kimilerince öyle bilinmemektedir.

Geçmişten bu yana adlarımız Türkçe değil. Günümüzde de durum çok değişmemiştir. Türkiye’de çocuklara Türkçe ad vermek çok az görülen bir olaydır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkçe ad neredeyse hiç yoktu. Ancak Türk ulusçuluğunun etkili olmaya başladığı Cumhuriyetin ilk yıllarından ve hatta Osmanlının son yıllarından başlayarak zamanla çocuklara **Emre, Ezgi, Türkan, Selçuk, Alper, Kürşat, Ayça, Ergin, Özge, Yağmur, Altemur, Seçil** gibi Türkçe adlar da konmaya başlandı. Oysa yeryüzündeki onurlu tüm toplumlar çocuklarının adlarını kendi dillerinde koymaktadır. Ya gelinen aşama yeterli midir? Neden büyüklerimiz çocuklarına yabancı dillerden ad vermekte?

Birçok kişi *Müslüman adı* diye Arapça ad yeglemektedir. *Müslüman adı* diye adlandırılan bu adların kişilere verilmemesi durumunda, o kişinin cennete giremeyeceği bile söylenmektedir. Oysa geçmişimizdeki Sultan Alparslan, Selçuk Bey, Çağrı Bey, Tuğrul Bey, Orhan Gazi, Ertuğrul Gazi, Timur, Satuk Buğra gibi pek çok Müslüman Türk, Arapça değil, Türkçe ada sahiptirler. Onların cennete giremeyeceğini söylemek doğru mudur? Dinimizde böyle bir kural var mıdır?

İnancımıza göre, tek sakıncalı durum, kişinin adının anlamının kötü olmasıdır. Yalnızca bu konuda hadisler vardır. Bu konudaki kimi hadisler şöyledir: “Çocuğa güzel isim vermek, dinini öğretmek ve vakti gelince evlendirmek, evladın babası üzerindeki haklarındanır”¹²⁶ ve “Kıyamette, babanızın ismi ile beraber çağrılacaksınız. O halde isminiz güzel olsun!”¹²⁷ Örneğin **Asiye** (*Tañrı’ya isyan eden, asi* anlamında) gibi adlar inançsal açıdan sakıncalı görülen adlardır. Bunun dışında dinde ad koyma konusunda bir kısıtlama yoktur. Kuran’da geçmesi gibi bir koşul da yoktur. Ayrıca **Nejat, Necla, Banu, Behzat, Serdar** gibi Farsça kökenli adlar koymak, konunun dinle ilgisi olmadığına da kanıtı niteliğindedir.

Kimileri, hayvan adıdır veya hayvan adı içermektedir diye çocuklara **Kartal, Bozkurt, Alparslan, Ertuğrul** veya **Doğan** gibi adların konmasının doğru olmadığını düşünmektedirler. Oysa **Muaviye**, *uluyan dişi köpek*; **Bekir**, *deve yavrusu, buğra*; ve **Osman** ise *yılan* veya *ejderha* demektir. Araplarda da Türklerde olduğu gibi yalnız kişilerin değil, boyların da hayvan adı aldığı durumlar vardır. Örneğin Arap bir sopenin adı **Beni Kelb** demeli **İtoğullarıdır**. Bu tür adlar, her ekinde olabilir. Bu nedenle karşı çıkmak pek anlamlı değildir. Kadın adları da değişik anlamlarda

¹²⁵ Selahattin Eyyubi’nin milliyeti ile ilgili kaynak: Ahsen Batur, Kürdoloji Yalanları, Selenge Yay.

¹²⁶ Ebu Nuaym’dan

¹²⁷ Ebu Davud’dan

olabilir. Örneğin, Arapça adlar olan **Fatma**, *çocuğunu süttten kesen*; **Hatice**, *gününden önce doğmuş*, **Hacer** ise *taş* demektir.

Ayrıca kötü anlamlı adlar da vardır. Yalnızca Arapça ve Kuran'da geçiyor diye konan ancak anlamı iyi olmayan adlar bulunmaktadır. Nitekim Kuran'da anlamı kötü olan sözcükler de geçer. Bunlardan bazıları şöyledir: **Sanem** (put, tapıncak), **Aleyna** (üstümüze), **Kezban** (yalancı), **Rumeysa** (gözü çapaklı kadın), **Jülide** (dağınık, perişan), **İrem** (sahte cennet), **Bade** (içki), **Hannas** (şeytan), vb.

Türkler, Müslüman olduktan sonra, Arap ve Fars etkisi o denli yoğundur ki, yazılarını, adlarını ve daha birçok néflerini değiştirmişlerdir. Oysa adlar dini değil, ekin, dinsel, demeli ulusal konulardır. Bu durum, bir din deęiřtirmeniň çok ötesinde, ekin değiştirme olarak kendini göstermiştir. Arap ve Fars ekini ile İslam inancı birbirine girmiş, dinle birlikte ekin de değişmiştir. Oysa din ve ekin etkileşimli olmakla birlikte başka konulardır.

Ekin, dinden çok ulusal öğeler içeren bir gerçekliktir. Bu nedenle Türk ekini, Arap ekini, İngiliz ekini, Japon ekini gibi ulus adlarıyla adlandırmalar yapılmaktadır. Çünkü ekin ulusaldır. İslam ekini, Hıristiyan ekini, Budacı ekini gibi adlar yoktur. Toplumbilimsel olarak anlamsızdır. İnançlar, ekin değil, uygarlık oluşturabilirler. Bir İslam ekini olmaz, ancak bir İslam uygarlığı olabilir. Ancak İslam'ı kabul ettiğimiz dönemde bu ayrım né yazık ki yapılamamıştır. Cumhuriyetiň ilanına dek de açık biçimde yapılamamıştır. Cumhuriyet dönemi, sekülerliğin benimsenmesiyle bu ayrımı yapmada büyük adımlar atmıştır.

Ancak ülkemizde kullanılanlagelen Türkçe olmayan adları çocuklarımıza koymakta direktmekteyiz. Sayımlamalar¹²⁸, örneğin 1980'den bu yana durumuň pek değişmediğini göstermektedir. Ülkemizde 1980-1990 yılları arasında erkek çocuklara eň çok konan beř ad, sırayla şöyledir: Mehmet, Mustafa, Murat, Ahmet, Ali... Kız çocuklarında ise durum şöyledir: Fatma, Ayşe, Emine, Hatice, Zeynep... Bu adlar, 1991-2002 arasında erkek çocuklara konan adlarda şöyle değişmiştir: Mehmet, Mustafa, Ahmet, Emre, Ali... Kız çocuklarda ise şöyle değişmiştir: Merve, Fatma, Büřra, Elif, Kübra... 2000-2005 yılları arasında durum pek değişmiyor. Erkeklerde eň çok konan adlar; Mehmet, Yusuf, Furkan, Mustafa ve Emre olmuştur. Kızlarda ise, Zeynep, Merve, İrem ve Fatma yine eň çok konan adlar olmuştur. Bu dizelgelerde Türkçe olan bir tane ad vardır, o da Emre'dir. En çok yeğlenen çocuk adları arasındaki diğer tüm adlar Arapçadır.

---

¹²⁸ sayımlama (T.): istatistik (Fr.)

Kişi adları çoğunlukla Türkçe olmamasına karşın, soyadları genelde Türkçedir. Örneğin 2003 yılındaki sayımda, Türkiye’de en çok rastlanan beş soyadı şöyledir: Yılmaz, Kaya, Demir, Şahin ve Çelik... Bu listedeki soyadları içinde yalnızca Şahin Farsçadır. Diğerlerinin tümü Türkçedir. Rüştü Erata, bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: “Soyadı Yasası’nın Cumhuriyet devrimleri arasındaki önemi, din, mezhep, sınıf ve atkımlık gibi ayrımları gizleyerek tek bir ulusal kimliğin içselleştirilmesi olarak gösteriliyordu. (...) Ancak belki daha da önemlisi yeni soyadlarının, Türkleri hemen hemen aynı adları taşıyan Arap ve Acem dindaşlarından açık bir şekilde ayırmayıydı. Tekin Alp’in ifadesiyle Türk kimliği, ‘yeni kafası, yeni kültürü, yeni ruhu binlerce yıllık ulusal tarihine doğru geri giderek ırk ve kan kardeşlerine ulaşıyor, oysa adı onu binlerce yıllık ulusal tarihine ve Batı uygarlığına erişmek için kültür bakımından kendilerinden ayrıldığı Müslüman uluslar ailesi ile karıştırıyordu. Bu, geçmişten bir gölge idi ve politik etkisi kesindi’. Soyadı Yasası, bu bağlantıyı koparan önemli bir adım olmuştur.”¹²⁹

Koñuyla ilgili olarak Atsız’ın şu sözleri dikkate değerdir: “İslam birliği taraftarlarına göre Türkler, Müslüman bir millet oldukları için Müslümanca adlar almalarıdır. Türklerin İslam olmazdan önce kullandıkları adları almak yanlıştır, Müslümanlığa aykırıdır. Dünyada bundan daha yanlış ve iptidai düşünce olamaz. İslam adları denen adlar Arap adlarıdır. Bunların hemen hepsi de İslamıktan önceki zamandan beri Araplar arasında kullanılmaktadır. Yani küfür ve cahiliyet zamanından kalmadır. Anlamı bilinmeyen kelimeleri çocuklarımıza takmakta maddi veya manevi hiçbir kazancımız yoktur. Aksine, milli ruh bakımından kaybımız vardır. Hele Müslüman adları arasında Yahudilerden Araplara geçen Musa, İsa, Süleyman, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Harun, Davud gibi adlar bizim Türkçe adlarımızla ölçüştürülebilir mi?”¹³⁰ Ek olarak Atsız başka bir yazısında şöyle demektedir: “Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları (azınlıklar dışında), çocuklarına Türkçe ad koymak zorunda olmalıdır. Batı dillerinden gelen adlar kesinlikle yasaklanmalı, ayrıca isteyen ikinci ad olarak çocuğuna Arapça ya da Farsça adlar vermekte özgür bırakılmalıdır.”

Kimsenin kimseye çocuğuna hangi adı koyacağı konusunda kışma hakkı yoktur. Ancak bu özendirilerek yapılabilir. Bu nedenle Atsız’ın dediği gibi bir zorunluluk değil de özendirmeden söz edilebilir. Ayrıca Atsız her ne kadar ikinci ad olarak Farsça adı hoş görmüşse de Farsça ad koymanın bir anlamı yoktur. Bazıları Peygamber ya da bazı Arap din büyüklerinin adını çocuğuna koymak isteyebilir. Bu nedenle ikinci ad olarak Arapça bir ad hoş görülebilir. Ancak Farsça ikinci ad da

¹²⁹ Rüştü Erata, Sachmalama Türkçe de Neymiş!, İstanbul, Yapı Yay., 2004.

¹³⁰ Hüseyin Nihâl Atsız, Ötügen, 17 Nisan 1964, Sayı:4

doğru değildir. Çocuklara konan adlardan eñ az birisiniñ Türkçe kökenli olması özendirilebilir.

Bütün bu adlara ek olarak, soñ zamanlarda né yazık ki çocuklarımıza **Buket** (Fr.), **Volkan** (İt.), **Melisa** (Rum.), **Melodi** (Fr.) gibi batı dillerinden gelen adlar da vérlmektedir. Daha da ilginç bir durum, geçenlerde Batmanlı bir yurttaşımıñ çocuğuna **Ernesto Cheguevara** adını koymak istemesi ve Nüfus Müdürlüğü tarafından bu adın kabul édilmesi olmuştur¹³¹. Nüfus Müdürlüğü, bu adın içinde **w**, **q**, veya **x** gibi Türkçemizde olmayan damgaların olmamasını kabul étmek için yéteri görmüştür. Oysa Türkçe yazıma uymayan bu adın konmasına izin vérilmesi yañlıştır. Türkçede **ch** damgaları yan yana gelmez ve gelse de **ç** olarak okunmaz. Bu durum, devletin kişi adlarında kötüye giden duruma izleyici kalmaktan öte, bu durumu desteklediği anlamını çıkarmaktadır. Oysa yasayla Türkçe yazıma uymayan adların çocuklara konması öñlenebilir. Eñ azından çocuklarına böyle adlar vérmek isteyenler okunuğu ile ad vérmek zorunda kalmalıdır.

Türkiye’de Türk yurttaşlarının büyük kısmınının Türkçe ad taşıyor oluğu acı bir gerçek ve bu durum değişmeli. Bunuñ için yapılması géreken, çocuklarımıza Türkçe ad koyma bilincininin yerleştirmesidir.

Azınlık Dilleri, Yérel Diller ve Koñuşma Biçimleri

Türkiye’de Lazca, Ermenice, Rumca, Süryanice, Zazaca gibi birçok azınlık dili ve yérel dil vardır. Ülkemizde soñ yıllarda Kürtçe başta olmak üzere birtakım yérel lehçelerin ve azınlık dillerinin yaygınlaştırılmaya çalışılması bir yana, éđitim dili olarak kullanılmaya ve her aşamada kamusal alaña sokulmaya çalışıldığı açıktır. Herhangi bir yérel konuğu dilinin veya azınlık dilinin öğrenilmesinde veya günlük yaşamda kullanılmasında bir sakınca yoktur. Bu kişilerin doğal hakkıdır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’niñ kamusal dili olan Türkçe, yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkesçe bilinmek zorundadır.

1965 yılında yapılan sayımda, Türkiye’de 31.391.421 kişininin yaşadığı belirlenmişti. O dönemde soñ kez olarak sayım sırasında bir soru daha soruldu: “*Ana diliniz nedir?*” Bu soruya vérilen yanıtlar şöyleydi:

---

¹³¹ İlgili haber: Milliyet Gazetesi: "Batmanlı Ernesto Che Guevara!", 13.02.2012 - <http://www.milliyet.com.tr/batmanli-ernesto-che-guevara--gundem-1501486/>

“Ana Diliniz Nedir?” Sorusuna Verilen Yanıtların Dağılımı¹³²

Dil	Oran	Kişi Sayısı (Yaklaşık)
Türkçe	%90,11	28,3 milyon
Kürtçe	%7,07	2,2 milyon
Arapça	%1,16	364 bin
Zazaca	%0,48	150 bin
Çerkezce	%0,18	56 bin
Lazca ve diğer diller	%0,08	25 bin

Bugün için sayımlamalar değişmiş olabilir. Ancak 1927’den 1965’e dek olan eğilim, Türkçenin oransal olarak artışı yönündedir.

Günümüzde özellikle yaşlıların bir bölümü ve köyünden hiç çıkmamış bazı yurttaşlarımız içinde Türkçe bilmeyenler olabilir. Bu durumda devletin görevi, o kişilere karşılıksız olarak ve hizmeti ayağına götürerek Türkçe öğretmektir. Kaldı ki birçok Avrupa ülkesi, göçmen alırken bile ülkesinin kamusal dilini bilmeyeni almakta, sığınma isteminde bulunanlara bile kamusal dili öğrenme zorunluluğu getirmektedir.

Bu bağlamda, Türkçenin kamusal alanda bilinmesi ve ortak dil olarak kullanılması zorunlu olmalıdır. Bunun dışında, özel alanlarda dileyen dilediği dili kullanabilir. Bu anayasal haktır.

Oysa eğitim dili konusu duyarlı bir konudur. Eğitim dili ve dil eğitimi çok başka iki kavramdır. Bir dilin **öğrenilmesi** ile o **dille eğitim** yapılması özdeşmiş gibi görülmemelidir. Herkes İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Kürtçe, Lazca, Rumca, Ermenice vb. dilleri **öğrenebilmelidir**. Ancak **dil ile eğitim**, başkadır. Bugün İngilizce ile eğitime nasıl karşı olmamız gerekiyorsa; Almanca ile eğitime, Fransızca ile eğitime, Rusça ile eğitime, Kürtçe ile eğitime, Lazca ile eğitime, Rumca ile eğitime, Ermenice ile eğitime vb. gibilerine de karşı olmamız doğaldır. Tüm derslerin başka bir dilde verilmesi yanlışır. Ancak nasıl ülkede İngiliz, Alman, Rus, Fransız Dili ve Edebiyatı bölümleri akademik olarak mevcutsa, yerel dillerin bölümleri de olabilir. Bu konularda bilimsel araştırmalar yapılabilir. Dil eğitimi verilebilir. Bunlar toplumsal bilimlerin gelişmesi için gereklidir. Yükseköğretim düzeyinde akademik olarak incelenmelidir. Ayrıca okullarda da öğretilir. Ancak zorunlu eğitim dili Türkçe olmalıdır.

Bir toplum içinde birtakım kişiler çıkıp da başka bir dilde sanat, bilim vb. eğitimi yapmaya başlarsa, o ülke doğrudan bölünme yoluna girer. Çünkü bu durum,

¹³² Şükrü Aslan, Sibel Yardımcı ve Murat Ar "Türkiye'nin etnik coğrafyası: 1927-1965 ana dil haritaları" Mimar Sinan Güzel Sanatlar Yayınevi, 2015

toplumu birbirini anlamayan kesimlere ayırır. Bu sakıncalı bir yoldur. Nitekim bugün Hollanda beñzer bir durumu yaşamaktadır. Ülkede Fransızca ve Flamanca olmak üzere iki dil kamusal alanda ve eğitimde kullanılmaktadır. Bu da artık bu dilleri konuşanların gerçek anlamda ayrışmasına yol açmıştır. Geçmişte bu durumuñ başka ülkelerde örnekleri de bulunmaktadır.

Öñceden de belirttiğim gibi, *başka bir diliñ eğitimi ve başka bir dille eğitim* ayrı konulardır. Yabancı dilleriñ öğretilmesi doğrudur. Bunda bir sorun yoktur. Her yurttaşımız eñ az bir yabancı dil bilmelidir. Benzer biçimde, Türkçe de başka ülkelerde seçmeli yabancı dil olarak öğretilmelidir. Ayrıca Türk lehçeleriniñ okullarda (Kırgız, Kazak, Azerbaycan, Özbek, Türkmen Türkçeleri, vb.) seçmeli olarak öğretilmesi de gerekmektedir.

Ülkemizde yérel dilleriñ seçmeli ders olarak öğretilmesi bir süre öñce kararlaştırılmış ve uygulama 2013 yılında başlamıştır. Türkiye'de ortaokullarda o yıl toplamda yaklaşık olarak 5,5 milyon öğrenci vardı. Bunlardan; 2013 yılında 28 ilde 18 biñ 847 öğrenci, 2014 yılında 53 biñ öğrenci, 2015 yılında ise 85 biñ öğrenci "Yaşayan Dil ve Lehçeler" adındaki seçmeli dersi seçmiştir. Bu da yaklaşık olarak %1,5'a deñk gelmektedir. Bu ders kapsamında; Kürtçe, Kurmanci, Zazaca, Lazca, Adigece ve Abhazca ile Gürcüce dil ve lehçelerinden biri seçilebilmiştir.

Günümüzüñ Osmanlıya öykünen, o şanlı günleri özleyen kesimleri, Osmanlınıñ dil anlayışını nédense görmezden gelmektedirler. 1876'da yürürlüğe giren ve anayasa anlamına gelen "Kânûn-i Esâsî", Osmanlınıñ ilk ve soñ anayasasıdır. Bu anayasada kamusal dil ile ilgili üç madde yér alır. Şöyledir:

- *Madde 18 - Tebaai Osmaniyeniñ hidematı Devlette istihdam olunmak için devletin lisanı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.*
- *Madde 57 - Heyetlerin müzakeratı lisanı Türkî üzere cereyan eder ve müzakere olunacak layihaların suretleri tab ile yevmi müzakereden evvel azaya tevzi olunur.*
- *Madde 68 - Heyeti Mebusan için azalığa intihabı caiz olmayanlar şunlardır: Evvelâ tebai Devleti Âliyeden olmiyan saniyen nizamı mahsusu mucibince muvakkaten hizmeti ecnebiye imtiyazını haiz olan salisen Türkçe bilmiyen rabian otuz yaşını ikmal étmiyen hamisen hini intihabta bir kimseniñ hizmetkârlığında bulunan sadisen iflâs ile mahkûm olup da iadei itibar étmemiş olan sabian sui ahval ile müştehir olan saminen mahcuriyetine hüküm lâhik olup ta fekki hacir edilmeyen tasian hukuku medeniyeden sakıt olmuş aşiren tabiiyeti ecnebiye iddiasında bulunan kimselerdir. Bunlar mebus olamaz. Dört seneden soñra icra olunacak intihaplarda mebus olmak için Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak dahi şart olacaktır.*

Çok uluslu yapıda olan Osmanlı Devleti'nde anayasaya göre memurluk görevinde bulunacak kişilerin Türkçe bilmeleri önkoşul olarak görülmektedir. Ayrıca meclis üyelerinin görüşmeleri Türkçe yapma koşulu vardır. Bu nedendir ki, Türkçe bilmeyen kişilerin kurultaya seçilmesi yasaklanmıştır. Dört yıl sonra yapılacak olan seçimlerde milletvekili olmak için Türkçe okumak ve olabildiğince Türkçe yazmak da önkoşul olarak konmuştu. Kısacası; çok uluslu yapıdaki Osmanlı Devleti bile Türkçeden başka dili kamusal dil olarak onaylamadı. “*Osmanlı eskide kaldı, artık değer yargıları değişti. Demokrasi var*” diyerek Osmanlı örneğini geçersiz görenler olabilir. Doğaldır. Bir de günümüzde eyalet yapısı olan başka bir ülkeye bakalım:

Her işimizde ABD'yi örnek alan, “ABD'de böyle” diyen kişiler çoktur. ABD anayasasında kamusal dil belirtilmemiştir. Buna karşın kamusal işlemlerin tümü İngilizce ile yapılır. ABD'de hiçbir kamusal işlem İngilizce dışında bir dille yapılmaz. ABD'de yaşayan yaklaşık 43 milyon Alman, kamusal dil olarak Almancanın da onaylanmasını, eğitim dillerinin Almanca olmasını istememektedir. Bu kişilerin topluca ve ezici çoğunlukla yaşadığı eyaletlerde böyle bir istekleri olmamaktadır. Kaldı ki, yakın geçmişte dağılan ve benzer bir yapıda olan SSCB'de de tek kamusal dil Rusça idi. SSCB, ikinci bir kamusal dile onay vermiyordu.

Liberalinden komünistine değin federal devletlerin bile beñzer davranışta bulunması yalnızca deñkgelim midir? Söz konusu olan ulus devlet yapısındaki Türkiye olunca, birçok konuda olduğu gibi işler neden değışmektedir? Almanya uzun zamandır çokekinliliğın geçerliliğini yitirmiş bir düşünce olduğunu savunmakta ve gurbetçi Türklerin Almanlaştırılmasını, devşirilmesini savunmaktadır. Tek bir Alman ekini ve Alman dilini kabul eden Almanya, Türk öğrencilere bile ana dilini öğrenme hakkı tanımamaktadır. Üstelik Türkçe bir ülkenin resmi dili olmasına karşın... Kendileri için kabul etmediklerini bizden istemesi, Avrupa Birliğı için yéñi değıldir. O ülkenin resmi dilini bilmeyen birisi, o ülkede ekine ve yaşam biçimine uygun olarak yaşayamaz.

Atatürk Adana'da 17 Şubat 1931 tarihinde yaptığı bir konuşmada “*Milliyetin çok belirgin niteliklerinden biri de dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden önce ve kesinlikle Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluğuna bağılılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz*” derken bu gerçeğı ifade etmektedir.

ÖZLEŞTİRMEYE İLİŞKİN SORU VE YANITLAR

Ülkemizde özleştirme yanlısı olmak güçtür. Sıklıkla eleőtirilirsınız. Sizde olan duyarlılığı anlamayanlarca suçlanırsınız. Ancak eğ küçük güçlük gördüğünde kaçıp giden biri olmadığınızdan direnir ve kendini anlatmaya çabalarsınız. Çünkü yaılıőlar, ancak onları düzeltmek için çaba gösteren kişilerin varlığı ve direnme gücü ile düzeltilebilir. Bunu bilerek davranırsınız. Oysa çevreñizdeki kişiler bu déñli yürekli ve dirençli déğildir. Kimisi eğ küçük güçlük gördüğünde kaçır. Öyle ki, çoğu olanak bulsa daha gelişmiş ülkelere yerleşmeyi, orada kalmayı düşler. Ancak burada ülkeden kaçmış sığınmacıları eleőtirir. Kimisi de savaşmanın anlamsız olduğunu, kazanamayacaklarını düşündükleri için özleştirme akımında yer almaya gönüllü déğildir. Boşlamıştır artık. İşte bu kişilerin arasında özleştirme yanlısı ayırdır. O gücünü bilgisinden ve inancından alır.

Özleştirme yanlısı, özleştirme karşıtlarına bıkmadan usanmadan yanıt vermeye çalışır. Özleştirme karşıtlarının ileri sürdüğü savlar çoğunlukla bilimsellikten ve gerçeklerden uzak olmakla birlikte, sıkça yinelenen ve basmakalıp bir biçim almış durumdadır. Bundan yüzyıl önce *Yéñi Lisan* akımına getirilen eleştiriler, bugün bile özleştirmecilik akımına getirilen eleştirilerin eğ başta gelenleridir. Öyle ki, bu savların çoğunun dérinlemesine düşünülmeden, araştırılmadan, yüzeysel bir biçimde ortaya atılmış olduğu çok béllidir. İşin ilginç yanı, bu savların savunucuları içinde aydın kesimden kişilerin ve bilimcilerin bile oluşudur.

Bu kısımda, bu savların néler olduğundan söz édeceğim. Ayrıca özleştirme ile ilgili uslara takılan bazı sorulara yanıt vermeye çalışacağım. Şimdi bunlara tek tek bakalım...

Türkçeleşmiş Türkçe Midir?

Özleştirme karşıtlarının savlarından belki de eğ çok déñk gelineni, “*Türkçeleşmiş Türkçedir*” söylemidir. Bugün Türkçeye batı dillerinden girmeye çalışan sözcüklere karşı olan ancak geçmişte dilimize girmiş olanlara sıcak bakan, konuya duygusal yaklaşan kişilerce dillendirilir. Bunlar, Arapça ve Farsça sözcüklere daha sıcak bakarlar. Söylemlerine destek olması açısından, alınan sözcüklerin Türkçeye uydu- rulduğu ve değiştirildiğini de belirtirler. Bu nedenle onları *Türkçeleşmiş* olarak adlandırırılar. Bu anlayış bilimsel déğil, duygusaldır.

Önce *Türkçeleşme* nedir, ondan söz edelim... Özleşmeye karşı alması bir yol olarak ortaya çıkan Türkçeleşme, gerçekte yabancı sözcüğü Türkçeye uydurma çabasıdır. Ancak ne yaparsanız yapın, yabancı olan Türkçe olamayacaktır, ödünçleme olarak kalacaktır. Kavunu yeşile boyarsanız nasıl ki karpuz olamazsa, yabancı bir sözcükle biraz oynayınca onu Türkçe yapamazsınız. Sonuçta hala Türkçe ek ile Türkçe kökten türemiş değildir.

Bir sözcük Türkçe ise, Türkçenin kurallarına uyuyor olması gerekir. Birçoğunuz bildiği ünlü uyumları ve ünsüz benzeşmeleri bunlardan yalnızca birkaçıdır. Sözcük, alınırken bu kurallara uyacak biçimde değiştirilse bile bu yeterli değildir. Ünlü uyumları dışında, sözcük yapısı ile ilgili çok önemli kurallar vardır.

Türkçedeki tüm sözcükler ya kök ya da türemiş veya gövde olarak adlandırılır. Kök sözcükler, yalındır. Onların da kuralları vardır. Gövde sözcükler ise, yapım eki almış köklerden oluşan türemiş sözcükler olarak da bilinir. Buna göre *Türkçeleşmiş* sayılan sözcükleri ya kök ya da gövde olarak kabul etmemiz gerekir. Ancak bu durumda uymaları gereken kurallar vardır. Şöyle:

Bir sözcük, Türkçe türemiş sözcük sayılacak ise, Türkçe yapım eklerinden en az birini almış olması gerekir. Oysa dilimize giren yabancı sözcükler genelde Türkçe yapım eki almadığından bu sözcükleri türemiş sözcük sayamayız. Örneğin; **asalet** (Ar.) veya **aktif** (Fr.) sözcüklerinde Türkçe yapım eki yoktur. Bu sözcüklerin ekleri de yabancıdır. Gövdelerin kökleri de Türkçe olmalıdır. Bu durumdayken Türkçe birer gövde değildirler.

Bir sözcük, Türkçe kök sayılacak ise, o sözcük türlü yapım ekleri alarak kendisinden yeni sözcükler türetebilmelidir. Kısır kök olmaz. Ayrıca birkaç ayrıcalıklı söz dışında kuramsal olarak Türkçe kökler tek seslemlilerdir. Birden çok seslemliler Türkçe kök neredeyse yoktur. Türkçe sözcüklerin derinlemesine kökenleri incelendiğinde, en karmaşık olanlarının bile tek seslemliler köklere dayandığı (kimi zaman kök-gövde anlam ilişkisi kopmuş olsa bile) görülür. Oysa dilimize giren yabancı sözcükler genelde çok seslemlilerdir. Ayrıca genelde Türkçe yapım eki alamazlar. Alabilenleri çok azdır. Onlar da yalnızca belirli birkaç eki (+**IA-**, +**IAN-**, +**IAş-**, vb.) alabilir.

Dilimize giren yabancı sözcüklerin tümünün ad soylu olması gerçeği de göz önünde bulundurulursa, alınan sözcüklerin addan ad veya addan eylem yapan yapım eklerini çok az aldığı veya hiç almadığı görülür. Sonradan zorlama ile yapım eki alanlar da Türkçedeki kök sözcüklerin yapısına uymaz.

Tek seslemliler kök sözcüklerde de seslem kurallarına uyma zorunluluğu ortaya çıkar. Türkçedeki altı tür seslemden birine uymak zorundadır. Örneğin; **tren**, **spor**,

smaç gibi alıntı sözcükler tek seslemliler olsalar da Türkçenin “İki ünsüz seslem başında yan yana gelemmez” kuralına aykırıdır. Ayrıca iki ünsüzün yan yana geldiği seslemlerde de belirli seslerin yan yana gelemeyeceği de unutulmamalıdır. Örneğin; **marş, aşk** gibi sözcükler, Türkçenin seslem türleri ile ilgili kurala uymasına karşın, aynı seslemde yan yana gelemeyecek sesler barındırır. Türkçede hangi ünsüzlerin aynı seslem içinde yan yana gelebileceği bellidir. Burada kural, yan yana gelen iki ünsüzden ilk ünsüzün akıcı ve sızıcı olması, ikinci ünsüzün ise ötümsüz ve patlamalı olmasıdır.

Durum böyleyken, Türkçenin tüm ses, seslem ve sözcük kurallarını yok sayarak, yabancı sözcükleri Türkçe saymak, Türkçenin kurallarını delmek değil de nedir? Türkçe satranç gibidir. Belli kuralları vardır, ancak hamle olanakları sınırsızdır. Oyuna dışarıdan yeni bir taş veya yeni bir kural eklemek, oyunu bozmak olur. Ancak var olan taşlarla ve kurallarla yeni hamleler yapılabilir.

Bu sözcüklerin alıntı olduğu ve Türkçe olmadıkları bilinmelidir. Bunlara Türkçe veya Türkçeleşmiş denmemelidir. Ancak ne yazık ki, başta TDK olmak üzere, bazı sözlük yazarları, özellikle batı kökenli sözcükler için alıntı olduğuna ilişkin bilgi verirken, birçok Arapça veya Farsça kökenli olup da Türkçeleştiklerine inandıkları kimi sözcükler için bu bilgiyi verme gereği duymazlar. Özellikle ünlü uyumuna uydurulmuş veya alıntılanırken değişime uğratılmış olanlarda bu yapılmaz. Bu durum, alıntı sözcüklerin Türkçe sayılması anlamına gelir ki, bu dilin kurallarına karşı bir yok saymadır.

Nasıl ki armudu kırmızıya boyayıp *elmalaştı* diyemezsek, nasıl ki kavunu karpuz bostanına koyup *karpuzlaştı* diyemezsek, başka dilden Türkçeye bir sözcük alıp ona *Türkçeleştirdi* diyemeyiz. O bostana ekilecek, orada yeşerip büyüyecek, çekirdeği de karpuz çekirdeği olacak ki karpuz olsun. İşte bir sözcük de Türkçe kökten ve ekten türememişse Türkçe değildir. Hiçbir yapay işlem de onu Türkçe yapamaz. Hep alıntı olarak kalır. Ancak kökü Türkçe ise, eki Türkçe ise her durumda Türkçedir. Yeni türetilmiş olması bir şey değiştirmez. Tıpkı her yıl olduğu gibi bu yıl da yeni yeni yemişler vermiş ağacın meyvelerinin o ağaca ait olması gibi...

Alıntı sözcükler her zaman alıntı olarak kalacaklardır. Onlar hiçbir zaman Türkçe olmayacaklardır. Başka dilden söz almaya dilbilimde **ödüncleme** denir. Adı üstünde, *ödünc* alınmıştırlar. Geri verilmek üzere alınırlar. Ne dâhil uzun zamandır veya ne çok kullanıldıklarının önemi yok. Alıntılar da özleri ortaya çıktıkça halk tarafından gerek görülürse dilden çıkarılabilir.

Önemli Olan Yalnızca Anlamak Mı?

Özleştirmeyi yeterince önemsemeyen bazıları, "*Kullandığımız sözcüğün hangi dilden olduğunu né önemi var? Önemli olan anlamak değil mi? Dilde faşistlik yapmayın*" diyorlar. Oysa dil, bir toplumun ekiniñ eñ önemli taşıyıcısıdır. Gelecek kuşaklara ekiniñ aktarılmasını sağlayan bir araçtır. Dili oluşturan sözcükler de bu aracın parçalarıdır. Bir ulusun ekiniñ; düşünme biçimi, doğaya ve olaylara bakış açısı belirler.

Burada "*Gérçekten anlıyor muyuz?*" sorusunu sormak gerekir öncelikle. Yabancı sözcükle anlatılan kavramların gerçekten anlaşılıp anlaşılmadığı incelenmelidir. Toplumun büyük kesimi, kendisine herhangi bir çağrışım yapmayan, herhangi bir ipucu vermeyen, çoğu kez diliniñ bile dönmediği sözcüklerin anlatmak istediğini özümseyebilmekte midir, yoksa yüzeysel olarak mı anlamaktadır? Nitekim halkın özellikle yabancı sözcükleri yanlış kullanmaları buna örnektir. Bu nédenledir ki, birçok yabancı sözcük, özgün dilde olmayan bambaşka anlamlarda da kullanılmaktadır Türkçe içinde. Çünkü anlamı tümüyle özümsememiş, bu yüzden de anlamsal olarak değışiklikler yaşamıştır. Örneğin **fenomen** sözcüğünün dilimizde birçok sözcüğün yerine geçtiği gerçektir. Bu sözcüğün gerçek anlamının tümüyle kavranmadığını söylersek yanlış olmaz.

Beñzer bir durum, halkın kimi pekiştirmeli kullanımlarında da görülür. Örneğin; **vaz caymak**, **geri iade étmek**, **full dolu olmak** gibi pekiştirme amaçlı yanlış kullanımlar yaygındır. Burada bir yabancı sözcük kullanılmış ve anlamının yeterince verilemediği kaygısıyla Türkçe eş anlamlı sözcükle pekiştirilmiştir. Örneğin **vaz geçmek** sözü yeterince güçlü bulunmamış ve aynı anlamdaki **caymak** sözü ile pekiştirilmiştir. Bu gibi durumlar, yabancı sözcüklerin özümsemediğini göstermektedir.

Oysa sözcük türetmek, düşünce üretmektir. Yéryüzündeki tüm düşünceleri ilk kez bir tek ulusun üretmesi olanaksızdır. Doğal olarak, diğer ulusların ürettikleri düşünce, aygıt ve kavramları da almak ve kullanmak durumundayız. Başka ulusların ürünlerini okumamak, dinlememek, izlememek, kullanmamak geri kalmaya néden olur. Ancak yéñi kavramlar için başka bir dilden bir sözcüğü almak, o dili konuşan kişilerin düşüncelerini ve ekinsel yaklaşımlarını da olduğu gibi almaktır. Oysa o kavramı karşılayan sözcüklere kendi dilimizde karşılık türettiğimizde; kendimize göre yorumluyor, ekimize uygun biçime almış oluyor, kendimizden bir némler katmış oluyoruz. Bu durumu örneklerle açıklayalım:

Dildeki sözcüklerin kök ve ek ilişkileri düşünce biçimini yansıtır. Aynı kökten türeyen sözcüklerin arasında anlamsal ilişki olduğu düşünülebilir. Cengiz Özakıncı

buna **masabaşı antropolojisi** adını vermektedir. Örneğin; **tut-** eylem kökünden türeyen, **tutku, tutuklu, tutanak**, vb. sözcüklerin arasında bir anlam ilişkisi vardır. Çünkü aynı kökün kolları, aynı ağacın dalları gibidirler. Yine aynı ekle türetilen sözcüklerde de bu durum görülür. Örneğin elektrik devre üyeleri olan **direnç**¹³³, **üreteç, sığaç**¹³⁴ gibi aygıtların tümü, **-Aç** yapım eki ile türemiştir. Bunlar **diren-**, **üret-** ve **sığ-** eylemlerinden aynı ekle türemişlerdir. Bu ek, eylemlere gelip, o eylemde belirtilen işi yapan aygıt adı türetir. Bu durum, düşünceyi beyinde düzenli yerleştirmeye, örgütlemeye yardımcı olur. Ulusu oluşturan kişilerin, kavramlar üzerinde birlik kurmasını ve ekinsel, ulusal bir algı oluşmasını sağlar.

Başka bir örnek olarak; bilgisayarı ele alalım. Bu aygıtı bulanlar, ona İngilizce olarak **computer** adını vermişlerdir. İngilizce **compute** kökünden türetmişlerdir. Anlamı **hesap yapmak** olan bu eylemden gelen bu ad, aygıtın ABD'lilerin önceden **hesaplayıcı** görevi gören kişilerin işini yapan aygıt olmasından ötürü verilmiştir. Ancak biz bilgisayar sözcüğünü türetirken, bu aygıtın bilgiye ulaşmak ve bilgiyi ortaya dökmek için kullanılan bir araç olduğu düşüncesini öne çıkarırız. Bu yüzden **bilgisayar** sözcüğünü kullanırız.

Yine başka bir örnek olarak; Yunanca **kozmoz** sözcüğü **kozmetik** ile kökteştir. Bu sözcüklerin ortak kökü, **süs** anlamına gelir. Oysa biz bu kavrama Türkçede **evren** dériz. Kökü **evir-** eylemidir. Sürekli dönüşen, evrilen, değişen ve dönen bir yapıyı düşlemiştir ve bu adı vermiştir. Oysa Yunanlar onu bir süs olarak görmüşler.

Bazı kavramlar, her ne kadar tüm ekinlerde ortak bir anlayışla algılanıyor gibi görünse de o ulusun o kavram için seçtiği sözcük, o sözcüğü kullanım biçimi ve verdiği yan anlamlar, o kavramın ulusal bir yorumunun yansımalarıdır. Kimi kavramlar kısmen evrensel olsa da terimler yereldir. Yerel terimler, tümüyle evrenselleşmiş kavramlardansa, ulusal ekinle yorumlanmış kavramlar doğurur. Bilgiyi üretmek gibi, onu bir başka dile çevirmek bile yorum işidir. Bu durumda da işin içine ekin girer.

Dünyadaki düşünce varlığına, bilime ve felsefeye katkıda bulunmak istiyorsak, dilimizdeki her kavram Türkçe olmalı, ekinimizden bir parça barındırmalıdır. Ekinimizin bozulmaması, bütünlük içinde kalması, yerelliğini yitirmeden evrenselleşmesi ve kendi ekinimizle gelişmemiz için tek yol, kavramlar için Türkçe sözcük-

---

¹³³ diren- eyleminden, kıvanç sözcüğüne benzetilerek türetilmiştir.

¹³⁴ **sığaç** (T.): kapasitör (Fr.). **Sığaç** sözcüğü 2011 ortaöğretim fizik öğretim programında **kondansatör** veya **kapasitör** sözü yerine kullanılmış, ancak nedense sonraki öğretim programlarında kaldırılarak yeniden **kondansatör** sözüne dönmüştür.

ler üretmek ve onları kullanmaktır. Başka bir dilden olan terime Türkçe karşılık üretirken, düşünce dünyamızı da geliştirmiş oluruz. Bu da bizi öykünen değil, üreten bir toplum olmaya bir adım daha yaklaştırır...

Dilimize Yérleşmiş Sözcükler Çıkarılabilir Mi?

Sıklıkla dile getirilen bir başka sav da *"Dilimize uzun zaman önce girmiş olan sözcükler yérleşmiştir, çıkarılamaz"* savıdır. Bu konuda toplumuñ usunda birtakım sorular oluşmuştur. Bunu açıklamak gerek.

Bir dile giren yabancı sözcüğüñ né zaman girdiği ve kullanımınıñ né kadar yaygınlaştığı, yalnızca o sözcüğüñ yérine karşılık bulmayı ve o karşılığıñ benimsenmesini kolaylaştıran veya güçleştiren bir değişkendir. Uzun süre önce dilimize girmiş ve yaygın kullanılan sözcükleriñ, dilden çıkarılması ve yérine getirilen sözcüğüñ benimsenmesini güçleştirir. Bunu özleştirme yanlıları da bilmekte ve yadsımamaktadır. Ancak çıkarılamaz ve yeri doldurulamaz sözcük yoktur. Bu alışkanlıklarla ilgili bir sorundur.

Bu sözcükleriñ dilimize uzun zaman önce girdiği söylenmektedir ve bu doğrudur. Kimileriniñ üzerinden birkaç yüzyıl geçmiştir. Ancak bugün başka bir dilden yabancı sözcük almak né déñli yañlış ise, o dönemde almak da o gün için yañlış idi. Geçmişte yapılarak bugün alışkanlık biçimine gelmiş yañlışlar, bugün yapılan ve henüz alışkanlık biçimine gelmemiş yañlışlardan daha doğru değildir. Burada tek sorun, geçmişte yapılmış olan bu yañlışıñ alışkanlık biçimine gelmesinden ötürü kabullenilmesiniñ ve düzeltilmesiniñ daha zor oluşudur.

Atatürk, Dil Devrimi sırasında yérleşmiş dénen birçok sözcüğü değiştirmiştir. Ülkeler, bunları düzenli dil siyasetleri ile gerçekleştirebilir. Başıboş bırakılmış bir dil, yok olma sürecine girer.

"Kaç yıllık sözcükleri nasıl değiştireceksiniz? Toplum bu sözcüklere alıştı." dénmektedir. Sorun sözcüklere alışmak veya uzun yıllardır kullanılıyor olması da değildir. Bunuñ eñ bérirgin kanıtları, çok uzun zamandır kullanılan sözcükleriñ Türkçeleriyle ya da batı kökenleriyle değişmiş olmasıdır. Hem de bu zorlama olmadan, kendiliğinden olmuştur. Dil Devrimi sırasında uzun zamandır kullanılan birçok yabancı sözcük Türkçeleriyle değişmişti. Örneğin; geçmişte yérleşmiş ve değiştirilemez dénen **ehlivukuf** sözcüğü **bilirkişi** ile, **beynelmilel** sözcüğü **uluslararası** sözcüğü ile, **itimat** sözcüğü **güven** ile, **vukuat** sözcüğü **olay** ile, **kainat** sözcüğü **evren** ile, **nizamname** sözcüğü **tüzük** ile, **müselles** sözcüğü **üçgeñ** ile değişmiştir. Bunlar gibi biñlerce örnek vardır.

Ayrıca günümüzde de uzun yıllardır dilimizde olan Arapça **hayran** sözcüğü yérine, soñ zamanlarda İngilizceden **fan** sözcüğü girebilmiştir. Eđer İngilizceden bu sözcük gelip, kaç yıllık Arapça sözcüğüñ yérini alabiliyorsa, Türkçe kökenli **tutkun** sözcüğü de alabilir. Eski Arapça ve Farsça kökenli sözcük yérine, yakın zamanda dilimize giren İngilizce karşılığınıñ yérleşmesiniñ çok örneği vardır. Beñzer durum, **merkez** ile **center** (Türkçesi: **ortay**), **idareci** ile **admin / administrator** (Türkçesi: **yönetici**), **vize** ile **midterm** (Türkçesi: **ara sınav**), **seyahat** ile **travel** (Türkçesi: **yolculuk**), **temaşa** ile **šov** (Türkçesi: **gösteri**) gibi eski, yabancı ve doğu kökenli kullarımlardan yéñi, yabancı ve batı kökenli sözcüklere geçişlerde görölmektedir. Bu sözcüklerin Türkçeleri de vardır. Batı kökenlileri kabul édilebilirken, Türkçeleriniñ kabul édilmemesi için bir néden yoktur.

Çok uzun süre öñce dilimize girmiş doğu kökenli yabancı bir sözcük, yérini batı kökenli yabancı sözcüklere çok kısa sürede bırakabiliyorsa, o sözcüklerin çok da kökleşmiş oldukları söylenemez. Démek ki sorun, sözcüğüñ eski dönemlerde dilimize girmiş olmasından ileri gelmiyormuş. Oysa yéñi gelenler *çıkartılamaz* dénen birçok sözcükten daha yaygın ve eskidirler. Démek ki bu sav çok da sağlam değildir. Yérleşmiş (!) yabancı sözcükler yérini yadırgamış olsa gerek ki, eñ küçük bir saldırıda yérlerinden olmuşlardır. İşin kötüsü, saldırıyı başka bir yabancı dilin yapmış olmasıdır. Oysa yérlerine gelen sözcükler, başka bir yabancı dilden değil, Türkçe olmalıydı.

Bilimsel véreler, önerildiği günlerde dışlanan ve küçümsenen Türkçe karşılıkların zamanla büyük oranda benimsendiğini göstermiştir. Türkçe sözcüklerin benimsenebilmesi için belki bir iki kuşak geçmesi gerekmiş, ancak bu öñünde soñunda olmuştur. Bugün yadırgamadan kullandığımız **bilgisayar**, **akaryakit**, **güvenlik**, **evren**, **uzay** gibi yüzlerce sözcük ilk ileri sürüldüğünde kimilerince yadırganmış, dalga geçilmiş, beğenilmemişti. Ancak dilséver yurttaşların, yazarların, devletiñ kullanması ile zaman içinde sevilmiş ve kullanıla kullanıla yérleşmiştir. Eski ve yabancı kökenli olan karşılıklarının kullanımı ise giderek azalmış ve soñunda néredeyse hiç kullanılmaz olmuştur. Bunuñla ilgili örnekler vérelim:

İlyas Göz'ün 2003 yılında "*Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*" adıyla TDK Yayınları'ndan yayınladığı araştırmasında, çeşitli sözcüklerin basında kullanılma sıklığı konu édilmiştir. Buna göre; Arapçadan dilimize giren **münasebet** sözcüğü yalnızca 20 kez kullanılırken, Türkçe karşılığı olan **ilişki** sözcüğü 709 kez kullanılmıştır. Beñzer biçimde **fert** 47, **birey** ise 213 kez kullanılmıştır. **Teferruat** sözcüğü 4 kez, **ayrıntı** sözcüğü ise 115 kez kullanılmıştır. Bunlar göstermektedir ki, geçmişte benimsenmiş ve çıkartılamaz dénen nice sözcük dilimizde néredeyse hiç kalmamıştır. İlyas Göz'ün araştırmasından başka véreler de sunalım:

- vazife: 42 - görev: 522 + görevlendirmek: 14 + görevlendirilmek: 35
- itiyat: 1 - alışkanlık: 157
- şuur: 32 - bilinç: 179 + bilinçaltı, bilinçli, bilinçsiz, bilinçlendirmek gibi türevleri.
- teşekkül etmek: 10 - oluşmak: 602
- istiklal: 7 - bağımsızlık: 20
- teftiş: 7 - denetim: 127
- teftiş etmek: 1 - denetlemek: 43
- teftiş edilmek: 0 - denetlenmek: 27
- inkılap: 9 - devrim: 100
- temayül: 6 - eğilim: 118
- tenkit: 8 - eleştiri: 112
- muhteva: 7 - içerik: 74
- ihtiva etmek: 10 - içermek: 242
- harp: 22 - savaş: 334
- nebat: 0 - bitki: 234
- tabiat: 52 - doğa: 193
- tabii: 52 - doğal: 343
- mahzur: 2 - sakınca: 38
- tedbir: 75 - önlem: 147
- sevk-i tabii: 1 - içgüdü: 29
- kademe: 32 - aşama: 217
- münasebet: 20 - ilişki: 709
- hatıra: 65 - anı: 135
- konteks: 0 - bağlam: 72
- müracaat: 42 - başvuru: 115
- ilim: 54 - bilim: 254
- muhtemel: 27 - olası: 51
- ihtimal: 87 - olasılık: 106
- teklif: 98 - öneri: 140
- teşkilat: 56 - örgüt: 174
- sebep: 311 - neden: 1941
- mesela: 178 - örneğin: 440

Aynı savı ileri sürenler, çözüm önerisi olarak, eskiden Türkçeye girmiş olan sözcüklerin kalmasını, yeni girecek olanların engellenmesini önermektedir. Oysa bu durum sömürülmüşlüğü ve dilin gördüğü zararı kabullenmek ve yarayı dikmeden bırakmaktır. Zarar onarılmalıdır. Açık bırakılan yara yangıların¹³⁵. Yeni giren yabancılıkları né déñli engellemeye çalışsak da arada girecek olan birkaç yabancılıkla, yabancılık sayısı giderek artacaktır. En iyi olasılıkla yerinde saymak demek olan bu öneri; bir evde biriken çöpleri atmayıp, yeni çöplerin birikmesini engelleyerek sağlıklı olunacağını sanmak gibidir.

Aynı örnek üzerinden gidersek, *çöp ev* kavramını duymuşsunuzdur. Biriktirme saplantılı kişilerin evleri, bir süre sonra nesne yığınlarıyla kaplanır ve artık kıpırdanamaz, yaşanamaz olurlar. İşte o evlere **çöp ev** denir. Siz hiç "*Şimdiye dek biriktirdiğimiz yığınlar kalsın, bundan sonra yéñilerini almayalım. Kendi kendine ev düzene girer*" diyeni gördünüz mü? Bunu ancak biriktirme saplantılı biri söyleyebilir. Sağlıklı biri değil... Dilimiz de yabancı sözcüklerin oluşturduğu yığınlar altında kalmışken, dil devrimi ile büyük oranda yabancılıklardan kurtulmuştur. Ancak kalan yabancılıklar, azımsanmayacak ölçüdedir ve yine de düzeni bozmaktadır. Neden ya-

¹³⁵ yangı (T.): iltahap (Ar.), enfeksiyon (Fr.)

bancı sözler çöpe beñzer? Çünkü dilin yapısına, ses uyumuna, sözcük türetme kurallarına, ek-kök ilişkisine, kısacası o dilin tüm özelliklerine aykırıdır. Bu yüzden bir düzen içindeki dilde aykırılıklar olarak çöp gibidirler. Eğer bu çöplerden kurtulmazsak, durum daha bile kötüleşebilir. Çöpler kokmaya başlayabilir. Nasıl mı? Şöyle:

Öncelikle şunu bilmek gerekir: Bir dildeki yabancı sözcükler, olduğu yerde kalmıyor. Diğer yabancı sözcüklerin girmesini kolaylaştırdığı gibi, var olan Türkçe sözcüklerin de yerini almaya başlıyor anlam genişlemeleriyle. Démeli, çöpler kokmaya başlıyor ve çevresini de çürütüyor. Öyle ki, örneğin, **alem** sözü dilimize ilk girdiğinde yalnızca **evren** anlamına gelirken, soñradan TDK sözlüğüne göre 11 farklı anlama bürünmüş, **egence** anlamından tutun da **yéryüzü** anlamına dek türlü anlamlara gelir olmuştur. Beñzer biçimde, dilimize Arapçadan giren **zaman** sözcüğü, TDK sözlüğüne göre 9 ayrı anlama gelmekte, **çağ** anlamından **süre** anlamına dek birçok anlamda kullanılır olmuştur. Bu tür yabancılıklar, Türkçe olan birçok sözcüğün yerine kullanılmaya başlanır ve böylece dildeki Türkçe sözcüklerin unutulma olasılığını doğurur. Nitekim dilimizde öyle güzel sözcükler yabancı sözler yüzünden bir bir unutulmuştur ki, yürek sızlatır...

Bir örnek olarak **don** sözcüğünü vérelim... Çok déğil, bundan yaklaşık 100 yıl kadar önce Türkçe kökenli **don** sözcüğü her türlü giysi için kullanılırdı. **Donanmak, donatmak, donanma, donatı** gibi birçok sözcüğe köken olan bu sözcüğümüzün gerçek anlamı, "*giyilen her şey*" idi. Önce Arapçadan gelen **kıyafet** sözü çok kullanılır oldu ve **don** sözcüğü kaba sayılmaya başlandı. Ardından bu sözcük, yalnızca içe giyilen giysilere (öñce *iç don* olarak, soñra doğrudan *don* olarak) indirildi. Kaba sayılmaya başladığından dışarıdan bakınca görünmeyen giysilere layık görüldü. Dışa giyilen, görünen giysiler için Arapça **kıyafet** déndi. O da yétmedi... Bir süre soñra Fransızcadan **atlet**, İtalyancadan **fanila** gibi sözcükler gelip yaygınlaşınca, **don** yalnızca alta giyilen iç giysisine kadar indi. Ancak **don** sözcüğüne onu bile çok gördüler. Bu yüzden Fransızcadan **külot** sözcüğü geldi. **Don** hepten kaba sayıldı. Çok seyrek kullanılır oldu...

İşte, kendi sözcüklerimizi önce böyle kabalaştırıp, değerini düşürüyoruz. Onu, anlamını daha kötü olanlara doğru itekliyoruz. En soñunda dilimizden atıp, unutuyoruz. Yerine ise bize daha *kibar* daha *ince* gelen yabancı sözcükleri yerleştiriveriyoruz. Dilimiz böyle özünden kopuyor, aşağı görülüyor ve yabancılaşıyor. Türkçe sözcüklerin sayısı azalıyor. Soñra da déniyor ki, "*Türkçe yetersiz bir dil.*" Hayır... Yetersiz olan bizim özgüvenimiz. Geçmişte Türkleriñ; **insan, adam, rüya, akıl**, vb. gibi birçok kavrama karşılık bulmadığını mı sanıyorsunuz? Hepsiniñ karşılığı vardı. Hepsi **don** sözcüğünün yazgısını paylaştı ve bu yollarla unutturuldu...

Var olan yabancılığı korumanın bir çıkması olduğunu söylemiştim: Eñ iyi olasılıkla yerinde saymak... Bu anlaşış, dili özleşme yolunda ileriye götürmeyeceği

gibi, yérinde saymasına néden olur. O da eñ iyi olasılıkla... Çünkü var olan durumu içselleştirmek démek olan bu aňlayış, eñ iyi olasılıkla dile girmiş olan yabancı sözcük sayısının hiç değışmemesi aňlamına gelir ki, bir dil için bu da sorundur. Gözden kaçan veya o anda karşılığı bulunamamış olan yabancılıkların da tek tük, démeli az da olsa dile girmesi durumunda, yine yabancı sözcük sayısı artacaktır. Bu durum, kuramsal olarak dildeki yabancılıkların sayı bakımından sürekli olarak aratacağı aňlamına gelir ki, bu bir dili kurtarma déğıl, batırma yolu olabilir ancak. Bu durum, az önce sözünü ettiğimiz "*anlam génişlemesi*" konusuyla da birleştiginde, dili sinsice yozlaştıran bir düzeneğe dönüştürcektir.

Atatürk bu gerçeğı görmüş olacak ki, dil devrimini yalnızca yéni yabancılıklara karşı déğıl, eski yabancılıklara karşı da başlatmıştır. Ancak sanki hiç öyle yapmamış gibi düşünenler var né yazık ki. Dil devrimini çarpıtmaya çalışanların eñ sık başvurduğu savlardan biridir bu. Oysa Atatürk de bu düşüncede olsaydı, "*var olan kalsın, yéni girecek olanlara engel olalım*" deseydi dil devrimini gériye dönük olarak başlatmazdı. Var olanları tutar, yéni girecek olanları engellerdi. Ancak öyle yapmamıştır. Tersine, dilimizdeki tüm yabancılıklara saldırmış, bir bir yérine Türkçelerini yerleştirmeye çaba göstermiştir. Kimisini zamana bırakmış, kimisine de yaşam süresi yétmemiştir. Ancak elinden geldiğı kadar özleştirme yapmış, kendisinden soñra da bu işi yapması için TDK'yi kurmuştur. Nitelim, 1980'e değın TDK bu işi olması gerektiğı gibi yapmıştır. Ancak günümüzde işlevini yitirmiştir. Atatürk'ün kaldığı yérden bu işi sürdürmek ise bize, Türk ulusuna düşer.

Dilimize giren yabancı sözcüklerin dilimizden çıkarılması ve yérine Türkçelerinin konması zaman alacak bir iştir. Ancak yapılmalıdır. Bu ulusal bir görevdir. Bu işin güç olması bizi caydırmamalıdır. Unutmamalıdır ki, Atatürk'ün dediğı gibi: "*Türk çetin işler yapmak için yaratılmıştır...*"

Dilimize girmiş sözcüklerin bazıları déyimlere ve atasözlerimize bile girmişdir. Bunların né olacağı sorulmaktadır. Biliyoruz ki, déyimlerdeki veya atasözlerindeki sözcükler değıştirilmez, olduğı gibi kullanılır. Déyimlerin içindeki sözcüklerin zorla değıştirilmesi söz konusu olamaz. Déyimlere bile girmiş sözcüklerin değıştirilmesi, dilden çıkarılması da oldukça güçtür. Ancak olanaksız déğıldir. Günümüzde atasözü ve déyimlerde varlığını sürdüren, ancak dilden çıkmış çok sözcük vardır. Örneğın; **abesle iştiğal étmek** déyimini ele alalım... Günümüzde *ıştiğal* sözcüğünün bu déyim dışında kullanımına dénk gelinmez. Çoğı kişi aňlamını bile bilmez, bağlamdan çıkarır. Bu sözcüğü déyim dışında kullansañız, çoğı kişi aňlamaz. Démek ki dilden sözcük çıkması, né déyimi né de dili étkiliyormuş... Déyim varlığını sürdürebiliyormuş.

Gerçekte, bir sözcüğün dilden çıkması, ancak o sözcükle kurulmuş déyimlerin ve atasözlerinin sürmesi ilk aşamadır. İkinci aşama ise déyim içinde o sözcüğün

başka sözcükle değişmesidir. Aynı örnek üzerinden gidersek; *abesle iştigal etmek* déyimindeki *iştigal* sözcüğü unutulmuş olmasına karşın uzun süre déyimde varlığını sürdürmüştür. Ancak TDK'nin Atasözü ve Déyimler Sözlüğü'ne baktığımızda, bu déyim şöyle geçmektedir: *abesle iştigal etmek (uğraşmak)*... Buradaki **uğraşmak** sözcüğünün de bu déyimde kullanıldığını görmekteyiz. Démeli, halk bu déyimi **abesle uğraşmak** olarak da kullanmaktadır. Bu da bu sözün déyimden de zaman içinde çıkmakta olduğunu göstermektedir. Bir süre sonra tümüyle çıkabilir. Bu gibi örnekler artırılabilir. Örneğin; yine TDK'nin Atasözü ve Deyimler Sözlüğü'ne baktığımızda, *uzun lafın (sözün) kısası* déyiminin içinde geçen **laf** için ayrıç içinde **söz** sözcüğü verilmiştir. Bu, bu déyimin hem **uzun lafın kısası** hem de **uzun sözün kısası** biçiminde kullanılabildiğini göstermektedir. Halkımız, yabancı sözcüğün yerine Türkçe almaşığını da koymuş ve kullanmaktadır.

Déyimlerin ve atasözlerinin içindeki sözcüklerin halkça zaman içinde değiştirildiğini görebiliriz. Sözcük unutulduğunda, déyim veya atasözü işlek olarak dilde kullanılıyorsa da sözcük de zaman içinde Türkçesi ile değişebiliyor. TDK'nin Atasözü ve Deyimler Sözlüğü'nden şu örneğe bakalım: *Korkulu rüya (düş) görmektense uyanık yatmak evladır (yeğdir)*. Bu atasözünde ayrıç içinde verilen sözcüklerin de kullanıldığı anlamına gelir. Ayrıç içindekiler Türkçe kökenlidir. Bu atasözü, **korkulu düş görmektense uyanık yatmak yeğdir** biçiminde de kullanılıyor anlamına gelir. Yine **rüya gibi** yerine **düş gibi** dendiğini de sıkça duymuşsunuzdur. **Büyük laf etmek** yerine **büyük söz söylemek** dendiğini, **laftan anlamamak** yerine **sözden anlamamak** dendiğini duyabiliriz.

Görüldüğü gibi, déyimler ve atasözleri de zaman içinde değişmektedir. Ayrıca yeni Türkçe sözcükler, yeni déyimlerin oluşmasında da etkili olacak, déyimlerimiz çeşitlenecektir. Bu aşamada, özleşmenin kendisi, atasözü ve déyimlerde doğal bir değişimi getirmekte ve bu değişim halk eliyle yapılmaktadır.

Özleştirmenin güzel yanı da budur. Halk, doğal olarak yabancı sözcüklerden usandığı için, benimsediği Türkçe kökenli sözcüğü, en katı alamlara bile yavaş yavaş sokmaktadır. Halk isterse dilden çıkarılamayacak söz yoktur.

Yabancı Sözcükleri Çıkarmak Dilimizi Yoksullaştırır Mı?

Génellikle bilimsel verilere dayandırmadan “*Dilimizden yabancı sözcükleri çıkarmak, dilimizi yoksullaştıracaktır.*” Savını savunan çok kişi vardır. Bilimsel veriler bu düşünceyi doğrulamamakta, tersine yaılışlamaktadır. Dilbilimci Prof. Dr. Doğan Aksan'ın “*Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı*” yapıtında bu konuda veribilimsel

araştırma sonuçları yayınlanmıştır. Bilimsel verilere göre, dilden yabancı sözcüğün çıkması dili yoksullaştırıyor. Tersine, varsıllaştırıyor. Nasıl mı? Şöyle:

Dile giren yabancı sözcük yalnız girdiği anlamda kalmıyor. Toplum tarafından tam olarak özümsemediği için yan anlamlar kazanıyor ve birçok Türkçe sözcüğün yerini alıyor. Bu da dili gerçekte yoksullaştıran étken oluyor. Arapçadan dilimize giren *âlem* sözcüğünü örnek vermiştik. Türkçede **evren, el gün, başkaları, ortam, çevre, eğlence, eğlenti** gibi türlü sözün yerine geçerek çok türlü anlamlara geliyordu. Zaman içinde bu sözcüklerin yerini alıyor ve kullanım sıklığını azaltarak ölmeye başlamasına yol açıyor. Eñ anlaşılır söylemle, siz **âlem** sözcüğünü çıkarırsanız, birçok sözcük kazanırsınız. Ancak çıkarmazsanız, zamanla birçok sözcük tek tek yok olur. Çünkü yabancı sözcükler, yerine geldiği sözcüğü zamanla unutturmaktadır. Örneğin; *zaman* démişken, Arapçadan dilimize giren **zaman** sözcüğü, Türkçesi olan **öy** (eski biçimi **öd**) sözcüğünü unutturmuş, yerine geçmiştir. Yoksa siz Türklerin, *insan, hayvan, hak, hukuk, adalet, vb.* gibi kavramları anlatmak için Türkçe sözcük türetmediğini mi sanıyorsunuz? Bu kavramların Türkçe karşılıkları vardı. Ancak yabancı karşılıkları karşısında yeñildiler ve unutuldular. Bunun gibi çok sayıda örnek vardır.

Yabancı sözcükler, geldiği dildeki gerçek anlamı dışında çok anlamda kullanıldığından, Türkçedeki birçok sözcük ve déyimin yerini geçerek dile görünenen daha çok zarar verirler. Bir örnek olarak; Arapça bir sözcük olan **dikkat** sözcüğünü ele alalım... **Dikkat** sözcüğünün geçtiği kimi déyimlere ve türemiş sözlere bakalım...

- **dikkat çekmek:** ilgi çekmek
- **dikkat étmek:** özen göstermek, özenli olmak
- **dikkat kesilmek:** odaklanmak
- **dikkate almak:** göz önünde bulundurmak/tutmak
- **dikkat toplamak:** ilgi odağı olmak
- **dikkatli:** özenli
- **dikkatsiz:** özensiz
- **dikkatsizlik:** özensizlik
- **dikkatlice:** özenlice
- **dikkatli** olmak: özenli olmak, öñlem almak
- **dikkate şayan:** ilgi çekici, ilgiye değer, ilginç

Burada **dikkat** sözünün kullanıldığı türlü anlamlara bakılırsa, déyimlere dek girmiş ve başka sözlerin yerine geçmiş olduğu görülebilir. Bir **dikkat** sözünün kaç Türkçe sözün yerine geçtiğini ve onları gériye ittiğini düşünelim. Bunun gibi birçok

örnek olduğunu unutmayalım. D mek ki yabancı sözcükler, dile girdiğinde, kendi  erilerimizi¹³⁶ tek tek öldüren yađı¹³⁷  erileri gibi davranmaktadır.

Bunla uyumlu olarak, bilimsel v riler, dil devriminden önce ve sonra, sözvarlığını azalmadığını, tersine arttığını göstermektedir. Giden yabancı sözcüğünü türlü anlamlarının her biri için başka sözcükler türetilmiş ve sözvarlığı artmıştır. Sözcük t retmeniň sözvarlığını azaltması us dışıdır. Örneđin, 1900 yılında şemsettin Sami tarafından yayınlanan Kamusi Türki adlı sözlükte 29.000 sözcük varken ve bunların yalnızca %38'i Türkçe iken, 1969'da yayınlanan Türkçe Sözlük'te de hemen hemen aynı sayıda (28.800) sözcük vardı ve Türkçe sözcük oranı %63 idi.

Kaldı ki, bir dilin varsıl veya yoksul olması, yalnızca sözvarlığının varsıllığı ile  l lmez. Varsıllığın türleri vardır. Bir dilin y tkinliği, sözvarlığının varsıllığından önemlidir. Türkçe ise son derece y tkin bir dildir. Dilde çok sözcük olmasından daha önemli olan, dili  tkin ve y tkin kullanacak kadar sözcük olmasıdır.

“Birkaç yabancı sözcük için hep aynı sözcüğü kullanıyoruz. Bu Türkçenin kıtlığından ileri geliyor.” diyen bir kesim var. Bu savlar da bu d şuncenin uzantısıdır. Doğrudur. Birkaç sözcük için kimi kez bir sözcük kullanırız. Başka bir dil ile Türkçe arasındaki s zl ge baktığınızda da bunu görebilirsiniz. Örneğin *manifesto* sözcüğü de *deklarasyon* sözcüğü de *bildirge* sözcüğü ile karşılanır. Ancak atladığımız bir konu var...

Öncelikle o yabancı sözcüklerin başka başka dillerden gelen aynı veya çok yakın anlamlı sözcükler olduğunu bilmek gerekir. Az önce v rdiğimiz örnekte olduğu gibi, *manifesto* sözcüğü İtalyancadan dilimize geçmiş iken, *deklarasyon* sözcüğü Fransızcadan dilimize geçmiştir. İkisi aynı anlamdadır. Yine *ayrıntı* sözcüğünün Fransızcadan gelen *detay* ve Arapçadan gelen *teferruat* sözcüklerinin karşılığı olduğu açıktır. Bu durumda, *teferruat* için ayrı, *detay* için ayrı sözcük türetmek anlamsızdır. Bu durum; Türkçedeki onaylama sözü olan *evet* sözcüğünün İngilizce'deki *yes* sözünün karşılığı olduğunu düşünüp, Fransızcadaki *oui* (okunuğu: vi) veya İspanyolcadaki *si* sözleri için ayrı karşılık aramaya beňzer.

Aynı dilden gelen sözcüklerde de birden çok sözcük için tek bir karşılık v rildiği olur. Ancak bu kişilerin gözden kaçırdığı bir n n varsa, o da bizim kimi kez birden çok sözcükle anlattığımız kavramların, yabancı dillerde aynı sözcük ile anlatılabiliyor oluşudur. Bu durumuň ana n deni gereksinimdir. Sözcükler gereksinimden doğar. Bir dilde ayrı anlamı gerektiren bir durum olduğunda yeni sözcük ortaya çıkar. Gereklı değilse, ayrıca sözcük oluşturulmaz. Her dilin y tkinliği önemlidir.

¹³⁶  eri (T): asker (Ar.)

¹³⁷ yağı (T): düşman (Far.)

Bunuñ için başka sözcüklerle anlam incelikleri uydurmak, her dilde her konuda gérekmeyebilir. Örneğin, Eskimo dilinde **kar** anlamına gelen 50 dolayında sözcük vardır. Çünkü Eskimoların yaşamında kar ve kardaki eñ küçük değişiklik bile önemlidir. Bu yüzden eñ küçük bir değişikliği bile başka sözcükle karşılamışlardır. Ancak diğer çoğu toplumda kar için bu kadar sözcük kullanmak géreksizdir. Yine Türkçede akrabalık terimleri çok türlü iken, örneğin İngilizcede daha az türlülük gösterir. İngilizler **yenge**, **hala** ve **teyzeyi** birbirinden ayırmaya gerek duymazlar ve aynı sözcük ile anlatırlar. Biz ise ayırırız. Bu durumda, sözlükte İngilizler de **hala** ve **teyze** için, hatta **yenge** için bile aynı sözcüğü (**aunt**) karşılık olarak verirler. Çünkü diller, gerek duydukları alanlarda sözcük üretirler. İnce anlam ayrımlarına gerek duymadıklarında ise, eñ yakın anlamlı başka bir sözcük ile açığı kapatabilirler. Örneğin İngilizcede **get** sözcüğünün çok sayıda ayrı anlamı vardır. İngilizce Oksford (Oxford) Sözlük'te **set** sözcüğünün 464, **run** sözcüğünün 396 ve **go** sözcüğünün 368 ayrı tanımı vardır. Bütün bunlar İngilizceyi kıt bir dil yapmaz. Bu örneklerin sayısı artırılabilir.

Bir dilde yetkinliği sağlayan dilin géreksinimlerini karşılayıp karşılamamasıdır. Sözcük sayısının çok oluşu, eñ ince anlam ayrımları için ayrı sözcükler olması bunu sağlaması için ön koşul değildir. Eğer istediğimizi anlatamıyorsak, bunun sorumlusu Türkçe değil, bizleriz. Ya yeterince okumuyor ve söz dağarcığımızı genişletmiyoruzdur, ya da dilimiziñ gelişmesine eñgel oluyoruzdur.

Gelin bir düşünce deneyi yapalım: Yeryüzünde bulunan bütün dillerdeki sözcükleri alıp bir sözlükte topladığımızı varsayalım. O sözlükte milyonlarca, hatta milyarlarca sözcük olacaktır. Bu sözcüklerin tümünü içeren bir dilin oluşturulduğunu düşünelim. En varsıl, eñ gelişmiş dil bu dildir diyebilir miyiz? Daha anlaşılır bir varsayımla; yalnızca İngilizce, Arapça, Farsça ve Fransızcadaki tüm sözcükleri Türkçeye alsak, Türkçe sözlükteki kabaca 250 bin dolayındaki sözcük sayısını böylece kabaca 1,5-2 milyona çıkarsak, Türkçe varsıllaşmış (kimilerinin deyişiyse, *zenginleşmiş*) mı olur? Yoksa kendimizi kandırmaktan başka bir nён yapmamış mı oluruz?

Özetle; Bir dilin söz varlığı arttırmanın tek yolu, sözcük türetmektir. Başka dillerden sözcük almak veya alınmış olanları korumaya çalışmak değildir. Bu yapay bir varsıllıktır. Bir başkasının cebindeki akçayla¹³⁸ varlıklı olduğunu sanmaktır. Bir başka deyişle, borç akçayla varlıklı olmaya çalışmaya beñzer. Aylak işidir. Oysa çalışıp kendi öz varlığı ile varlıklı olmak eñ doğrusu değil midir?

Düz düşünüş ile varılmış sonuçlar, dilbilim açısından genelde yanlış yargılara varmaya néden olabilir. Öncelikle dilbilim ile ilgili genel bilgileri ve ilkeleri bilmek,

¹³⁸ akça (T.): para (Far.)

bu tür yanlış algıların ve yorumların önüne geçebilir. Ancak ne yazık ki bilgiye ulaşmadan ve araştırmadan çok çabuk yargıya varabilen tez yaradılışlı bir toplumuz.

İnançtaşlarımızdan Aldığımız Sözcükler Kalmalı Mıdır?

Özellikle tutucu kesimin sıkça dile getirdiği, "*Aynı dinden olduğumuz toplumlardan aldığımız sözcüklerle, başka dinlerden olan toplumlardan aldığımız sözcükler bir değildir. Dindaşlarımızdan aldıklarımız kalmalıdır*" savı vardır. Aynı dini paylaştığımız toplumlardan alınan sözcükleri, başka dinlerdeki toplumlardan alınanlarla deñk görmemektedirler. Démeli, onlara göre aynı dinden olduğumuz toplumların dillerinden sözcükler alınabilir.

Bu anlayış doğru değildir. Dilin din ile doğrudan bir ilgisi yoktur. Türkçenin yapısına Fransızca ne kadar yabancı ise, Arapça da o kadar yabancıdır. Farklı dil ailesinden gelen dillerin birbirlerinden sözcük alması aynı ölçüde zararlıdır. Türkçe Altay dillerindedir. Oysa Hint-Avrupa dil ailesinden olan Farsça, Fransızca, İngilizce, Latince gibi diller de bir Sami dili olan Arapça ya da İbranice de aynı ölçüde bize uzaktır. Bu dillerle dilimiziñ yapısal açıdan beñzerliği yoktur. Söz dizimi, sözcük türetme yolları, kökenleri vb. gibi birçok ayrılıklar vardır. Bu dillerin yapısı dilimiziñ yapısına en az Fransızca, İngilizce, Latince, vb. kadar aykırı olduğu bir gerçektir.

Aynı inancı paylaştığımız birçok Afrika ülkesi de vardır. Bunların da Afrika, Svahili dili, Lingalaca vb. gibi dilleri ve resmi dil olarak kullandıkları İngilizce, Fransızca gibi diller vardır. Yeryüzündeki en kalabalık Müslüman ülkesi Endonezya'dır ve dili de Endonezcedir. Bunları da *inançtaşlarımızın dili* diyerek kabul mü edelim? Onlardan sözcük mü alalım? Diğer yandan, aynı inancı paylaşmadığımız ancak aynı dil ailesinden olduğumuz veya beñzer dil yapılarını paylaştığımız toplumlar da vardır. Bugün; Moğolca, Gökoğuz (Gagavuz) Türkçesi, Karayim Türkçesi, Japonca, Korece gibi diller ile aynı dil ailesinden olmamıza karşın, bu dilleri konuşanlarla inançlarımız bir değildir. Bu dillerden uzak durup, bambaşka yapıda olan, bambaşka dil ailelerinden gelen dilleri, yalnızca o dilleri konuşanlarla aynı inançtaşınız diye kabul etmemiz bilim dışıdır.

Bu savı savunanların, inançtaşlarımızla bağımızıñ kopacağı kaygısı ile bu görüşe yöneldikleri düşünülebilir. Ancak bu da anlamsızdır. Bir toplumun kimlerle iyi ilişkiler kuracağı siyasal bir sorundur. Bunun dile ilgisi yoktur. Dili siyasete alet etmek yanıştır. İnançtan dolayı bazı ortak değerlere sahip olmak, dili paylaşmayı gerektirmez. Ayrıca yeryüzündeki Müslümanların yalnızca %20'si Arap'tır. Gériye

kalan %80'i Arapça konuşmaz. Ayrıca Araplar dillerine girmiş olan Türkçe sözcükleri Arapçadan çıkarmakta pek de aylıklık étmemişlerdir. Kaldı ki, dilimize geçen Arapça veya Farsça sözcüklerin dilimizdeki anlamları ile özgün anlamları arasında uçurumlar vardır. Türkçede başka, Arapçada ve Farsçada başka anlama gelmektedirler. Bu durum anlaşmayı kolaylaştırmamakta, tersine güçleştirmektedir. Ek olarak, ayrı dilleri ve dahası ayrı dil ailelerinden olan dilleri konuşan (örneğin; İngilizce, Gürcüce, Zuluca veya Fiji dili gibi) Hıristiyanlar aralarında anlaşabiliyor ise, Müslümanların anlaşamaması söz konusu olmamalı.

İnanç tercihi ile dil arasında doğrudan bir bağ yoktur. İnanç bireyseldir, dil ise toplumsal ve ulusal bir olgudur. Kaldı ki, inancı dil ve ekin sömürüsü için kullanmak inanca da saygısızlıktır.

Doğulu Sözcüklerin Yerine Batılı Sözcükler Mi Getirildi?

"Dil devriminde Arapça ve Farsça sözcükler çıkarıldı, yerlerine batı dillerinden sözcükler getirildi." savı, özleştirme karşıtlarının en sık başvurduğu savlardanır. Gerçekten öyle mi olmuştu?

Öncelikle dilimize batı kökenli sözcükler ilk né zaman dilimize girmeye başladı, ona bakalım... Dilimize çok eskiden beri ara ara batı kökenli sözcükler tebaa olan kimi topluluklar nedeniyle girmişse de bunuñ yoğunlaştığı dönem Osmanlının soñ dönemleridir. Başladığı dönem, 18. yüzyıldır (Lale Devri). Yoğunlaştığı dönem ise Tanzimat sonrasıdır. Osmanlı 80 yılı aşkın bir süre boyunca (1839-1923) sürekli batıdan sözcük aldı. En çok da Osmanlının ilgisini Fransızca çekti. Bu nedenle bugün bile dilimizde en çok yabancı sözcük bulunduran dillerden biri Fransızcadır. Öyle ki, batıda birçok dilde ortak olan sözcükleri bile Fransız okuyuşuyla aldık. Örneğin; İngilizcede de Fransızcada da bulunan **national** sözcüğünü bugün bile İngilizce okuyuşu olan *neyşiml* diye değil, Fransızca okuyuşuyla *nasyonel* olarak kullanmaktayız. Dil devriminin gerçekleştiği 30'lu yıllarda zaten dilimizde binlerce Fransızca başta olmak üzere batı kökenli sözcük bulunmaktaydı. Örneğin, Alman ulusunuñ bugünkü Türkçede adı olan **Alman** sözcüğü, **Cermen** (German) sözünüñ Fransızcasıdır. **German** sözü, Almanca **Ger+Mann** (tüm adamlar) sözü Fransızcaya bire bir çevrildiğinde **Alle Man** olur. Almanlar ise kendilerine **Deutsch** (eski Almandada **halk** demektir) derler. Biz bu sözü bile Fransızcadan almışız.

Belki bir başka önemli konu da dilimizde o güne kadar yoğun biçimde girmiş olan Farsçanın da batı dillerinden sayılması gerektiğidir. Farsça, Hint-Avrupa dil ai-

lesindendir. Yapısı ve kimi sözcükleri batı dilleri ile ortaktır. Farsça sözcükler, yaklaşık biñ yıldır dilimize girmektedir. Görüldüğü gibi, dil devriminden önce zaten batı dilleriniñ de işgali söz konusu idi.

Dil devriminden önce dilimize biñ yıldır sürekli saldıran Arapça ve Farsça sözcükleriñ sayısı Türkçe sözcükleri çoktan geçmişti. Özellikle Arapça sözcükleriñ sayısı çok fazla idi. Neredeyse sözlükleriñ yarısı yalnızca Arapça sözcüklerden oluşmaktaydı. Géri kalan yarısında ise Farsça, Fransızca ve diğér batı dilleri ile birlikte azınlıkta kalmış Türkçe sözcükler vardı. Sözvarlığıniñ yalnızca %30-35'i Türkçe sözcüklerden oluşmaktaydı.

Dil devrimi köken ayırmaksızın tüm yabancılıkları özleştirmeye çalışmıştır. Burada eñ çok yabancı sözcüğüñ girdiği Arapça bundan eñ çok étkilenen dil olmuştur. Bu doğal bir sonuçtur. Atalar sözünüñ dediği gibi: *Azdan az, çoktan çok gider.*

Ancak Arapça sözcükleriñ çıkarılıp, yerine batı dillerinden sözcük getirildiği savı tümüyle yañlıştır. Çünkü aynı dönemde batı dillerinden gelen sözcüklere de Türkçe karşılık türetilmekteydi. Örneğin; Arapça kökenli olan **lügat** için **sözlük**, **emniyet** için **güvenlik**, **ehemmiyet** için **önem**, **mecmua** için **dérge** gibi Türkçe karşılıklar önerilmesiniñ yanı sıra; batı kökenli **reaksiyon** için **tepkime**, **koordinasyon** için **eşgüdüm**, **faktör** için **étmen**, **objektif** için **nésnel**, **sübjektif** için **öznel** gibi karşılıklar da bulunmuştur. Karşılık olarak ortaya konan sözcükler Türkçedir. Türkçe olmayan karşılık varsa da bunlarıñ sayısı çok azdır.

Bugün bile sözlüklerimizde eñ çok yabancı sözcük Arapça kökenlidir. TDK'niñ 2005'te yayınladığı Güncel Türkçe Sözlük'te 6.463 adet Arapça, 4.974 adet Fransızca, 1.374 adet Farsça 1.815 adet de diğér yabancı dillerden sözcük bulunmaktadır. Buna karşılık 89.689 Türkçe sözcük bulunmaktadır. Bugün bile dilimizdeki tüm batı kökenli sözcükleri toplusak, dilimizdeki Arapça sözcükler kadar çok sayıya erişememekteyiz. Eğer ileri sürüldüğü gibi, Arapça sözcükleriñ yerine batı dillerinden sözcükler konmuş olsaydı, sözlüğümüzde bugün çok daha fazla batı kökenli sözcük ve çok daha az Arapça kökenli sözcük olması gerekmez miydi? Ayrıca Türkçe sözcükleriñ sayısınıñ da bu déñli çok olmaması gerekmez miydi?

Şu bilinmelidir ki, bugün dilimizde çok sayıda batı kökenli sözcük vardır. Ancak bu sözcükler dil devrimi nédeniyle gelmemiştir. Ne yazık ki, Atatürk'üñ ölümünden sonra bir süre daha süren dil devrimi, 1980 darbesinden sonra tümüyle bitmiştir. Dilimizdeki batı kökenli sözcükleriñ kimisi dil devriminden çok önce, Osmanlı döneminde geçmişken; kimisi de dil devriminden çok sonra, dil devrimi bırakıldığı veya ivmesini yitirdiği için girmiştir. Dil devrimini sürekli kılmak, dilimize giren batı kökenli sözcükleri de engelleyecek, dilimizi özleştirecektir.

İmparatorluk Dili De Nedir?

Sıklıkla karşımıza çıkan şu *imparatorluk dili* savını ele alalım. “*Türkçe imparatorluk dilidir ve kabile dilleri gibi saf olamaz.*” düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Bu savı inceleyelim...

Öncelikle şu *imparatorluk dili* ve *kabile dili* terimlerinden başlayalım. Bunlar né demektir? İmparatorluk dili demek, bir imparatorlukta egemen dil demektir ki, günümüzde bir imparatorluk değil de ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyetini geçmişindeki Osmanlıya gönderme yapar.

İmparatorluk né demektir? TDK'ye göre “*Kendi topraklarında oturan çeşitli milletleri egemenliği altında toplayan devlet biçimi*” olarak tanımlanıyor. Öyleyse burada türlü uluslar olsa da egemenlik yine tek elde olur. Gerçekte imparatorluklar iki ana ilke üzerine kuruludur: İçinde başka başka uluslar barındırmalıdır ve sınırları esnek olmalıdır. Bu esneklik, yapısını değiştirmeden daha çok toprağı ve daha çok ulusu yutabilmesinden ileri gelir. İmparatorluklar öncelikle küçük birer topluluk olarak başlar ve büyür. Büyüdükçe ekinini önceleri başka ulusların elinde olan yéni ele geçirdiğı topraklara yayar. Burada öteki ekinlerle az da olsa değişir. Ancak ana unsurun ekini egemendir. Bu da uygarlığa dönüşür. Kurucu unsurun ekini geñelleşerek uygarlığın ana yapısını oluşturur. Böylece egemenliği elinde tutan unsur, ötekileri yönetir.

İmparatorlukların buyurgan bir güç olması gérekmez, demokratik de olabilir. Örneğın Britanya İmparatorluğu cumhuriyet ile yönetilirdi. Tarihte tüm imparatorluklarda egemen olan bir güç olmuştur. Bu güç de egemenliği altındaki uluslara kendi dilini ve yasalarını dayatmış ve uygulamıştır. Tarih boyunca Roma, Pers, Çin, Rus, Alman ve Britanya İmparatorluğu gibi türlü imparatorlukların tümünde egemen gücün dili resmi dil olmuştur. Bu saydıklarımdayla; Latince, Farsça, Çince, Rusça, Almanca ve İngilizce kamusal alanda geçerli dillerdir.

İmparatorluklar ele geçirdikleri topraklarda dillerini kamusal dil yaparlar. Bu nédenledir ki örneğın türlü imparatorluklarca ele geçirilen Amerika anakarasında toplamda dört dil konuşulur: İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Portekizce... Oysa öncesinde var olan Aztek, Maya, İnka gibi uygarlıklar ve Kızılderililere ait birçok ayrı dil yok oldu. Yerlerine ise imparatorluk dilleri geldi. Yine Roma İmparatorluğu, Avrupa'nın güneyini ele geçirdiğinde oralarda başka başka diller konuşuluyordu. Örneğın Fransa'da ve İspanya'da Keltçe konuşulmaktaydı. Ancak bugün bile oralarda Roma'nın dili olan Latinceni günümüzdeki değişik kolları sayılabilecek Fransızca ve İspanyolca gibi diller konuşulmakta.

Bu imparatorlukların kullandığı diller yalnız mıdır? değildir. Yeryüzünde hiçbir dil (kabile dilleri bile) %100 yalnız değildir. Ancak bu *imparatorluk dilleri* aldıklarından çok daha fazlasını başka dillere vermiştir. Aldıklarını ise en aza indirmeye uğraşmıştır. Tüm yazıları kendi dilinde yazdırmaya, dilini geliştirmeye çalışmıştır. Bugün Latince olsun, Farsça olsun, Çince olsun, Rusça olsun, Almanca ve İngilizce olsun, içindeki yabancılıklar, çoğunlukla imparatorluk dönemlerinde değil, güçsüz oldukları dönemlerde girmiştir. Örneğin İngilizceye Latince sözcükler, Roma'nın Britanya'yı işgali sırasında, Fransızca sözcükler ise adanın Normanlarca (Fransızlarca) işgali sırasında girmiştir. İngilizce ise Britanya'nın güçlü olduğu dönemde Hintçe gibi işgal ettiği bölgelerdeki birçok dile girmiştir.

Abbasi Devleti, Osmanlı kurulmadan önce Moğollarca yıkılmıştı. Diğer yandan İran yine sırasıyla Moğolların ve Türklerin elinde idi. Araplar ve Farslar yüzyıllar boyunca bölgede egemen güç olamadılar. Ancak nedense atalarımız tersini yapmış, en güçlü dönemlerinden son dönemlerine dek bilimde ve sanatta aynı dil ailesinden olmadığı ve tümüyle başka yapılarda olan, aynı zamanda egemen güç olmayıp, egemenlikleri altında bulunan, bir başka deyişle yönettiği toplumların dili olan Arapça ve Farsça gibi dilleri özendirmiş, Türkçeyi hep geriye atıp güçsüzleşmesine neden olmuştur.

Diğer imparatorluk dillerinin tersine, verdiği için çok daha fazlasını almıştır. Bugün Osmanlının geçmişte egemenliğinde olan Arapların dili olan Arapçada toplamda birkaç yüz Türkçe sözcük varken, Türkçede bugün bile, onlarca yıldır yapılan özleştirmeye karşın binlerce Arapça sözcük vardır.

Ek olarak, bu savı ileri sürenlerin sıklıkla; Osmanlının imparatorluk olmadığını, çünkü sömürgeci olmadığını ileri süren kişiler olması da ayrı bir çelişkidir. Osmanlı, imparatorluk değilse, bu sav kendiliğinden çürür. Eğer imparatorluk ise, kendi dilini sömürünün bir parçası olarak egemenliğindeki diğer uluslara dayatması kaçınılmaz olmalıydı. Öyleyse yabancı sözcüklerin bu dilde olması, yalnızca bu nedenle olsa bile yadırganmalıdır. Öyle ya, bu *cihan imparatorluğunda* egemenlik Türklerde miydi, yoksa diğer uluslarda mı?

Osmanlı da bu çelişkiyi görmüş olacak ki, son yüzyıla dek durum böyle iken, son yüzyıl içinde ulusçuluğun yükselmesiyle dilde yalınlaşma ve Türkçeyi öne alma gereği görülmüştür. Osmanlının resmiyette dili Türkçedir. Meşrutiyet döneminde Osmanlının ilk ve tek anayasasında açıkça Türkçenin resmi dil olduğu ve yazışmaların Türkçe olacağı, Türkçe bilmeyenin meclise giremeyeceği belirtilmiştir.

Türkçeyi sıklıkla İngilizce ile kıyaslayan, "*İngilizcenin saf olmaya çalışma gibi bir kaygısı olmadığı*" vurgusu da bu sava eklenmektedir. Oysa İngilizce çoğun-

lukla kendi dil ailesinden sözcük almıştır. Bu da yapısal bir sorun oluşturmamaktadır. Dilleriñ kendi dil ailesi ile etkileşimi doğaldır. Bu durum, diliñ yapısını önemli ölçüde bozmaz. Ancak başka dil aileleri ile etkileşim diliñ yapısını bozan bir etkenidir. İngilizceniñ böyle bir kaygısının olmaması da bu nedenle doğaldır. Biz de kendi dil ailemizden aldığımız sözcüklere karşı olamayız. Nitekim dil ailemiz içindeki eñ eski ve köklü dil de Türkçedir. Bu nedenle çoğunlukla dil ailemizdeki diğer diller ya bizden sözcük almıştır ya da Moğolcada çoğunlukla olduğu eklerimiz veya köklerimiz zaten ortaktır.

Gelelim kabile dili konusuna... Türkler kabile değil, bir ulustur. Ulus olmanın ilk koşulu, *kendine ait* bir diliniñ olmasıdır. Kabilelerin dili olmaz, ulusların dili olur. Dolayısıyla kabile dili gibi bir tanımlama gülünçtür. Eğer kendine ait bir dili varsa ona kabile değil, ulus dendir. Başka kabilelerle bir dili paylaşıyorsa, o kabile bir ulusun parçasıdır. Örneğin Afrika'daki Svahili dilini konuşan birçok kabile vardır. Her kabileniñ ayrı dili yoktur, olamaz. Ayrıca yukarıda da belirttiğim gibi, kabile dilleri dedikleri diller de saf değildir.

Özleştirmecilerin Türkçeyi %100 saf yapma gibi bir amacı da yok üstelik. Olabildiğince yabancı sözcüklerden arındırmaya ve safa yakın yapmaya çalışıyorlar. Birçok diliñ de bunu yaptığı bilinmektedir. Bunu *kabile dili* nitelemesiyle belirtmeye çalışmak gülünçtür ve yalnızca bilgisizliği ortaya koyar.

Fethettiğimiz Sözcükler Ne Demek?

Kimleri, dilimizdeki yabancı sözcükleriñ *fethedilmiş* olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlaması güç savı yanıtlayalım.

Fetih terimi, siyaset ve çerilikle ilgili bir terim olup, ulusumuzun savaşçı yanı ve utku¹³⁹ kazanma coşkusunu kullanarak kişileri kandırmaya çalışan bir söylemdir. Oysa fetih, o bölgeyi ilk kez ele geçirip, orayı yurt yapmak demektir. Orası bizim olur. Oysa dilde sözcükler için bu durum geçerli değildir. Yabancı sözcükler dilimiziñ ses düzenine uydurulsa bile yabancı olmayı sürdürecektir. Hem bu nasıl bir fethittir ki fetheden zararlı çıkmaktadır?

Yabancı sözcükler, yabancı çerilere daha çok beñzer. Bunları dile almak, orduñuza yabancı çeri almak gibidir. Orduñuzu yabancı çerilerle doldurursanız, o ordu siziñ orduñuz olmaktan çıkar. Bir de bakmışsınız ki çoğunluğu ele geçiren yabancı çeriler, size karşı savaşır olmuş...

---

¹³⁹ **utku** (T.): zafer (Ar.)

Uydurmacılık Suçlamaları Doğru Mu?

Türkçe sözcük türetmeye *uydurma* diyen kişiler né yazık ki çoğunlukla konudan anlamamakta veya bilerek çarpıtmaktadırlar. Atalarımız kurallara göre Türkçe sözcük türetmiştir. Kurallara uygun olarak sözcük türetmek bizim de gelecek kuşakların da hakkıdır ve görevidir.

Sözcük türetmeye karşı olmak, dilin gelişmesine karşı olmaktır. Teknolojinin ve düşüncenin gelişimi yéni terimlere ve aygıtlara ad bulmayı zorunlu kılar. Sözcük türetmeksizin bunlara yéni ad bulmak néredeyse olanaksızdır. Sözcük türetmeye karşı olanlar, bilerek veya bilmeyerek, Türkçenin gelişimini engellemekte, yéni terim veya aygıtlara ad türetmeyi olanaksız kılmaktadır. Bir dil eğer sözcük türeterek yéniliklere ad véremezse, başka dillerden sözcük almak zorunda kalır. Bu durumda sözcük türetmeye karşı olmak, dilin başka dillerin işgaline destek olmak demektir.

Atatürk'ün dil devrimi (dilde özleştirme çalışmaları) yüzünden Türkçeyi *oluşturduğunu*, onu *baştan kendisinin uydurduğunu*, gerçekte Türkçe diye bir dilin olmadığını sanan kişiler de vardır né yazık ki. Orhun Yazıtları'nın hangi dilde yazıldığını sormak gerekir böylelerine. Halkın binlerce yıldır zaten konuştuğu bir dili devletin resmi dili yapan kişidir Atatürk. Halkın kullanmadığı bilim ve sanat terimleri gibi terimler Türkçe değildi, başka dillerden alınmıştı. Yalnızca onları türetmiş veya halk ağızlarından, eski Türkçe kaynaklardan yararlanarak diriltmiştir. Örneğin; Arapça **kâinat** dénen sözcüğünü, 13. yüzyıldaki kaynaklardan Türkçesini bulup, **evren** olarak diriltmiştir. Türkçesi yok olmuş **müselles** gibi sözcükleri de kendisi türetmiş, **üçgêñ** démiştir. Bu; bir dil bulmak, sıfırdan dil kurmak değildir. Bir dilin yaralarını, onun kuralları içinde sarıp onu güçlendirmek, canlandırmak, diriltmektir.

Yéni sözcük türetmeye *uydurukçuluk* diyenler, bilerek veya bilmeyerek, Atatürk düşmanlığı yapanlara uymaktadırlar. Şimdi özleştirmecilik yanlılarına *uydurukçu* diyenlere göre Atatürk *başuydurukçu* mu olmaktadır? Çünkü bu türetim işini (onlara göre) Atatürk başlatmıştır.

Tüm sözcükler uydurma köklere dayanır. O sözcüğün génel olarak uydurma veya saçmalama olup olmadığını belirleyen tek ölçüt, dilin kurallarına uyup uymadığıdır. Türkçenin kuralları béllidir. Ana köklerin üzerine, kurallara uygun olarak getirilen eklerle türetilmiş her söz, Türkçedir. Bunlara *uydurma* demek bilgisizlikten ileri gelir. Bir kişi diline oturmayan, alışık olmadığı, daha önce duymadığı söze, dilin kurallarına uyup uymadığına bakmaksızın *uydurma* diyorsa, eñ iyi olasılıkla bilgisizdir. Daha da kötüsü, amacı başkadır.

Uydurma dérken, dil kurallarına aykırı olan türetimlerden söz édiliyorsa, bu eleştiri haklı olur. Kurallara aykırı türetimlere herkes karşı olmalıdır. Ancak bu tür

türetimler yok dénecek kadar azdır. Günümüzde néredeyse tüm türetimler Türkçe dil kurallarına uygun olarak yapılmaktadır. Birkaç sözcük dışında böyle bir uydurma yoktur. Onlar da artık eskilerin déyimiyle *galatı meşhur*¹⁴⁰ olmuştur.

Oysa geçmişte bu böyle déğildi. Asıl uydurma, Osmanlı döneminde yapılmıştı. Başka başka dillerden alınan ekler ve köklerle sözcükler üretilmiş, başka başka dillerin sözcükleri birleştirilmiş, sanki yamalanmıştır. **Misafirperver** (Ar.+Far.), **girizgah** (T.+Far.), **hastane** (Ar.+Far.) gibi birçok sözcük, hangi dile ait olduğu belli olmayan yapıdadır. Asıl uydurma ve kural tanımazlık bunlardır. Osmanlı aydınlarından Şemsettin Sami, bu durumu "*Türk'e okusak anlamaz, Arap'a okusak anlamaz, Acem'e okusak anlamaz, öyleyse bu dil ne dilidir.*"¹⁴¹ sözüyle anlatmaya çalışmıştır. Bu uydurmalara birkaç örnek daha vérelim ki durumuñ né boyuta ulaştığı daha iyi anlaşılın:

Kelalaka (Fr.+Ar.), **dershane** (Ar.+Far.), **darphane** (Ar.+Far.), **Serkan** (Far.+T.), **halbuki** (Ar.+T.), **nezaket** (Far.+Ar.), **peşinat** (Far.+Ar.), **felaketzede** (Ar.+Far.), **mahsûldar** (Ar.+Far.), **gidişat** (T.+Ar.), **yakînen** (T.+Ar.), **ayriyeten** (T.+Ar.), **maslahatgüzar** (Ar.+Far.), **işgüzar** (T.+Far.), **variyet** (T.+Ar.), **emektar** (T.+Far.), **özbeöz** (T.+Far.+T.), **günbegün** (T.+Far.+T.), **serçeşme** (Far.+T.), **namüsait** (Far.+Ar.), **namahrem** (Far.+Ar.), **bertaraf** (Far.+Ar.), vb. Soñ zamanlarda Batı étkisiyle uydurulan sözcükler de vardır. Bunlara da örnekler vérelim: **atmasyon** (T.+Fr.), **dokunmatik** (T.+Fr.), **Türkolog** (T.+Fr.), **modernleşme** (Fr.+T.), **etiketlemek** (Fr.+T.), **layklamak** (İng.+T.), vb.

Oysa dil devriminiñ izlediği yol kurallara uygun türetimlerle ilerlemektir. Bunlara uydurma démek yañlıştır. Büyük yazarımız Nurullah Ataç, 5 Mart 1952'de Ulus Gazetesi'nde şöyle demişti: "*Uydurma dil dediler mi, bir şey söylediklerini sanıyorlar. Söyleyeyim ben size: Bu uydurma sözünü, Türkçecilik akımına karşı bir silah diye kullanmaya kalkanlardan ne dediğini bilen, şöyle gerçekten düşünerek konuşan bir tek kişi tanımıyorum. Evet, Türkçenin kurallarına göre uyduracağız; bizim yaptığımız, uydurduğumuz sözcükler de yavaş yavaş halka işleyecek, eski Arapça, Farsça sözcüklerin işlediği gibi. Onların yerini tutacak.*"

Türkçe sözcüklere uydurma diyenlerin hiçbir dayanağı yoktur. Yalnızca alışmadıkları veya oransal olarak yéñi olan her söze uydurma dérler. Bin yıllık, unutulmuş bir sözcüğü öñlerine koysanız ona da uydurma dérler. Kuralına uygun biçimde türetilmiş olan yéñi sözcüklere de uydurma dérler. Bilimsel bir ölçütleri yoktur. Alışmadıkları, beğenmedikleri her sözcük onlara göre uydurmadır. Oysa tüm diller ve

¹⁴⁰ **galatı meşhur**: Eski dilde bir deyimdir ve yaygınlaşmış yanlış anlamındadır.

¹⁴¹ Çiftınar, B. (2008). Toplumsal Kuralların Metni Olan Hukuk ve Hukuk Dili. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1(5), 180-191.

tüm sözcükler gerçekte uydurulur. Ancak onların uydurma tanımı, yalnızca kendi hoşlarına gitmeyenle sınırlı.

Onlara göre, 13. yüzyılda dilimizde olan *evren* uydurmadır. Onlara göre, Dede Korkut öykülerinde geçen *içit* uydurmadır. Onlara göre, bir yıl önce Kaşgarlı'nın sözlüğüne aldığı *yanıt* uydurmadır. Yanıt ile aynı ekle **kalıt** sözcüğünü türetirseniz onlara göre uydurmuş olursunuz. Onlara göre, atalarımızın yüzyıllar önce gelmek eyleminden türettikleri **gelin** uydurma değilken, aynı ekle *sormaktan sorun* yaparsanız uydurma olur. Kimilerine göre de **dingil** sözcüğü gibi diğer lehçelerde yoksa, yalnızca Anadolu veya Oğuz Türkçesinde varsa uydurma olur. Oysa her lehçenin kendine has sözcükleri zaman içinde türetebileceğini unuturlar.

İşte uydurma uydurma diye géveledikleri bu. Bir söze *uydurma* démeden önce bilimsel ölçütlerle inceleyip ona göre yargıya varmak gerekir.

Dile Müdahale Édilebilir Mi?

Özleştirme karşıtları, sıklıkla “*Dile dışarıdan müdahale edilemez. Dil doğal olarak gelişmelidir.*” savını ileri sürmektedirler. Bu sava yanıt vérelim.

Dilimiz, kendisine dışarıdan bir müdahale olmadan binlerce yıldır doğal olarak gelişmiş midir? Yabancı dillerin etkisini saymazsak, bu soruya olumlu yanıt vérebiliriz. Ancak dışarıdan, démeli yabancı dillerden gelen etki, doğal olmanın çok ötesindedir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Arapça ve Farsça kullanımındaki artış, toplumsal baskı, özenme ve başka birtakım etkilerinin sonucu idi. Kendi dilini beğenmeyen bir kesim olduğu gibi, kendinden önce İslam'ı benimsemiş toplumlara öykünmek ve kendini o toplumlara benimsetmek isteyen, bunun baskısını üzerinde duyumsayan bir aydın kesimin olduğu söylenebilir. Bu da dile dış kaynaklı öğelerin hızla girmesine néden olmuştur. Beñzer bir durum, 18. yüzyıldan sonra batı dillerinin etkisinde de görülmektedir.

Özleştirme karşıtlarının sözünü ettiği *dış müdahale* bu değildir. Oysa gerçek *dış müdahale* budur. Onlar, daha çok, bu dili ana dili olarak konuşan, bu toplumu içinden çıkmış, bilinçli ve uzman ellerin dili biçimlendirmeye çalışmasını *dış müdahale* olarak görmektedir. Oysa bu gerçekte *iç müdahale*dir. Nitekim dışarıdan değil, içeriden bir etkileme söz konusudur.

Özleştirme karşıtlarından olan, uzun yıllar özleştirmeciliğe karşı savaş açmış olan bilimci Prof. Dr. Faruk Timurtaş, 23 Mayıs 1962'de Soñ Havadis gazetesinde “*Dilin sadeleşmesinin kendi kanunları çerçevesinde ve tabii bir gelişme yoluyla olması gerektiğini ileri sürenler bulunduğu gibi, sadeleşirmeyi bilgili ‘müdahale’lerle*

çabuklaştırmak isteyenler de vardır. Her iki düşünce de doğrudur ve ikincisinin üstünlüğü açıktır.” kabullenmesinde bulunur.

Bu tür bilgili ve içeriden yapılan müdahaleleri yalnızca Türkçe için düşünmek gerekir. Bu tür étkimeler; Fransa, Almanya, Macaristan gibi birçok ülkede sık sık gerçekleşmiştir. Bunlar dili başıboş bırakmamak, düzenini korumak, çağa uyum sağlamasını sağlamak ve güçlendirmek amacıyla yapılır. Bilinçli ve uzman eller aracılığıyla diliñ yabancılıklarla dolması engellenir. Ayrıca bu tür yaklaşımlar, diliñ ölçünlenmesini kolaylaştıran ve ayrışmasını yavaşlatan bir étkidir.

Dil, doğal olarak zamana bırakılarak da gelişebilir. Ancak bu gelişme oldukça yavaştır. Çağın hızını kimi kez yakalayamayabilir. Başıboş bırakılan bir diliñ, çağın gerektirdiği hızı yakalayamaması ve eksiklerini yéterince gideremediği için, yabancı dilleriñ étkisiyle yok olmanıñ éşiğine gelmesi olasıdır. Bu nédenle bilgili ve bilinçli iç müdahaleler géreklidir.

Ölmüş Sözcükleri Diriltmek Doğru Mudur?

Kimilerince ölü olan sözcükleri diriltmeniñ yañlış olduğu söyleniyor. Bunlarıñ doğal ölümler olduğu söyleniyor. Eski sözcükleriñ tarihten bulunup çıkarılması ve çağdaş añlamlarla kullanılması yañlışmış. Geliñ bu savlara yanıt vérelim...

Dil devrimi yapan ülkelerin sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir bu. Atalarının ürettiği ve yok olup gitmiş sözcükleri bulup, dillerine kazandırmak, dillerini güçlendirmek için geçmişlerinden yararlanmak sıkça başvurulan bir yöntemdir. Almanya dil devrimi sırasında bu yola başvurmuştur. Yine Macarcada da beñzer bir durum olmuştur. Ülkemizde ise Atatürk, dil devrimi sırasında bunu sıkça yapmıştır.

Bunu yapan yalnızca biz değiliz. Dil devrimi yaparak, dillerindeki yabancı sözcükleriñ yerine özleşmişlerini bulmak isteyen birçok toplum, eski kaynaklara yönelmiş ve çıkardıkları sözcükleriñ yerine eski ve ölü sözcükleri dirilterek koymuşlardır. Bunu çok ileriye götürerek, ölmüş bir dili tümüyle dirilttenler de vardır. Örneğin İbranice... Bugün 7 milyon kişiniñ ana dili olarak konuştuğu İbranice, 3300 yıl önce ortaya çıktığı sanılan bir dildir. Ancak, MÖ 607 yılında Babillilerin Kudüs'ü ele geçirmesinden sonra günlük İbraniceyiñ yerini yavaş yavaş Aramice almış ve Tevrat'ın da Aramiceye çevrilmesiyle İbranice yok olmuştu. Romalılardan sonra tümüyle ortadan kalkmış olan İbranice, 19. yüzyıl sonunda çağdaş İbranice olarak yéñiden ayağa kaldırılmış ve çağın Yahudilerince o güne dek kullandıkları Yidiş, Arapça, Rusça, Almanca gibi dilleriñ yerine konuşulmaya başlanmıştır. Günümüzde

İsrail'in kamusal dilidir. Ayrıca İsrail dışındaki çok sayıda Yahudi de İbranice bilir ve konuşur.

Önümüzde dil devrimi sırasında bu yöntemi kullanan ülkeler, hatta ölü bir dili tümden diriltmiş bir örnek dururken, bunun yapılamayacağını veya yanlış olduğunu söylemek usdışıdır. Geçmişte yok olup gitmiş sözcükler, diriltilerek (gerekirse anlamlarda küçük değişikliklerle) yabancı sözcüklerini yerine kullanılabilir. Örneğin, Dede Korkut öykülerinde geçen ve eskiden "*yük taşımada kullanılan hayvan, yük taşıyıcı*" anlamında kullanılan **yüket** sözcüğünü bugün Fransızca kökenli **kamyon** sözcüğünün yerine neden kullanmayalım? Bunun önündeki tek engel, kendi kendimize koyduğumuz engellerdir.

Türkçeleri Anlamı Tam Karşılıyor Mu?

Özleştirmeye karşı söyleyecek sözü kalmayanların en son başvurduğu savlardan biri "*Yabancı sözcükler için önerilen Türkçe karşılıklar anlamı tam olarak veremiyor. Türkçeleri anlamı tam karşılıyor*" savıdır. Bu savı değerlendirmeden önce, Türkçede türetilen sözcüklerin anlamının kök ile ilişkili olduğunu anımsatmak gerekir. Ancak kimi kez bu ilişki çok belirsizleşebilir. Örneğin; *tut-* eyleminden türeyen *tutku* sözcüğü ve *tutsak* sözcüğü Arapçası *esir düşmek* olan *tutulmak*, *tutulu kalmak* sözcükleri ile anlamsal olarak ilişkilidir. Ancak *ka-* (şişmek) eylemi ile bu kökten türeyen *kabak*, *kabarık* gibi sözcüklerin kök ve gövde ilişkisi belirsizleşmiştir. Bu doğal bir süreçtir. Her ne kadar belirsiz de olsa derinlemesine incelendiğinde bize mantıksal bir ilişki verir.

Yeni türetilen sözcüklerde veya yabancı sözcüğe karşılık olarak önerilen Türkçe sözcüklerde de bu ilişki öyle veya böyle vardır. Türkçesinin yabancı sözcüğü karşılığın kök ve gövde ilişkisinin doğru kurulmamış olmasından kaynaklanabilir. Doğru kökün seçilmemiş olmasından da kaynaklanabilir. Ancak kök kavramının özünü oluşturan biçimde doğru seçilmişse ve ekin görevlerinden de en az biri amaca uygunsa, hala *karşılıyor* demek doğru değildir. Kişinin yeni sözcüğün anlamı karşılığın düşünmesini bu aşamada tek nedeni olabilir: Sözcüğe alışmamıştır ve yadırgıyordur.

Bu yadırgama, gerçekte anlıyor olmaktan ileri gelir. Yabancı sözcükleri anlamadığı için onlara verilen her türlü anlamı sorgusuz benimseyen kişi, kökünü ve ekini anladığı bir söze yüklenen anlamı sorgular. Eğer yeterince açık düşünceye iye ve işin doğasına egemen değilse yadırgar. Bu doğaldır. Oysa kendisine verilen yabancı sözcük için aynı sorgulamayı yapmaz. Örnek verelim:

İngilizcedeki **jet** sözcüğünün tepkili uçaklar için kullanıldığını biliyoruz. Oysa **jet** sözcüğünün İngilizcede, bu tür uçaklar bulunmadan önce, "*fışkırmak, meme ve emzik*" gibi anlamları vardı. Ancak daha sonra bu buluş ile birlikte bu ad tepkili uçaklara verildi. Benzer bir işi Türkçede yapsaydık ve tepkili uçaklara örneğin **fışkırık** deseydik toplum yadırgayabilirdi. Çünkü anlattığı ile dalga geçmeye başladığı. Aynı sözcüğün Arapçadaki karşılığı ise **nefaşettir**. **Nefaşet** sözcüğü **jet** için kullanılır. Ancak **nefaşet** sözcüğü de **üfürmek** demektir ve Kuran'da bile bu anlamda kullanılır. Araplar yadırgamadan **jet** yerine **nefaşet** diyebiliyor. Oysa bir İngiliz anlattığı **jet** sözcüğü ile, bir Arap anlattığı **nefaşet** sözcüğü ile dalga geçmek yerine, onu bir terim olarak benimseyerek dilini varsıllaştırırken, biz buna engel oluyoruz. Neyse ki, bu tür uçaklara ve motorlara **tepkili** demeye alıştık...

Başka bir örnek olarak, Farsçadaki **kehrüba** (keh: saman - rüba: çekmek) ve Yunancadaki **elektron** (elek: saman - tron: çekmek) sözcüklerini ele alalım... Her ikisi de kendi dillerinde "*eksi yüklü atom altı bir parçacık*" anlamında bir bilimsel terimi karşılar. Türkçeye doğrudan çevirirsek **samançeken** anlamına gelen bu iki sözcük de terimleşmiş ve bilimsel bir kavramı karşılamak için kullanılır olmuştur. Oysa biz **elektron** yerine **samançeken** deseydik sanırım çokça dalga geçen çıkardı. Ancak Farslar ve Yunanlar bununla dalga geçmemiş, terim olarak benimsemiştir. Neyse ki biz **elektron** yerine Sinanoğlu'nun önerdiği **eksicik** sözünü kullanabiliriz... Örnekler çoğaltılabilir. Fransızcadan başka örnekler de vérelim:

- **şezlong** < **chaise-long**: uzun sandalye
- **gardrop** < **guard-robe**: elbise koruyucu
- **sütyen** < **sous-tien**: alttan tutan
- **hoparlör** < **haut-parleur**: yüksek (sesle) konuşan
- **hot kutür** < **haute-couture**: yüksek (kalitede) kesim
- **şoför** < **chauffeur**: ısıtıcı (eskiden tren kazanlarına kömür atan kişi)
- **eşofman** < **echauffement**: ısınma (spordan önce ısınmak giyilen giysi)
- **kalorifer** < **calorie-fer**: kalori (enerji birimi) + demir
- **portföy** < **port-feuille**: kağıt taşıyıcı
- **robdöşambır** < **robe de chambre**: oda giysisi
- **jandarma** < **gens d'armes**: silahlı adamlar
- **milföy** < **mille feuille**: bin yaprak
- **kürdan** < **cure dent**: diş çöpü
- **banliyö** < **ban lieue**: yasak bölge (yér)
- **supangle** < **soup anglais**: İngiliz çorbası
- **pardesü** < **par dessus**: üstlük
- **şamyel** < **chambre a aire**: hava odası
- **külot** < **cul-otte**: kışık
- **şimendifer** < **chemin du fer**: demir yolu

- **kaşkol** < **cache-col**: saklama (**cache**) boyun (**col**) [**collier** (kolye):boyunluk]
- **manken** < **manne+quin**: küçük adam
- **papyon** < **papillon**: kelebek
- **penye** < **peigné**: taranmış
- **bisküvi** < **biscuit**: bis: çift + cuit: pişmiş/kavrulmuş

Fransızcada, yadırganmadan söylenen ve benimsenen bu sözler, Türkçede aynı biçimde oluşturulsaydı aynı ölçüde benimsenir miydi diye düşünmek gerekir? Örneğin, **gardrop** yerine **elbise koruyucusu** dênse, Türkçede yadırganmaz mıydı? Oysa Fransızlar yadırganmıyor.

Bu aňladığımızı sorgulamanın kazanımları da vardır. Örneğin yaşamı boyunca hiç gözlük görmemiş, **gözlük** sözcüğünü hiç duymamış, né olduğunu bilmeyen biri olduğunu varsayalım. Ancak bu kişi Türkçe bilsin ve **göz** né demek biliyor olsun. **Gözlük** sözcüğünü ilk duyduğunda bu sözcüğün aňlamını usu ile çıkarım yoluyla düşünebilir. Ne işe yaradığını düşleyebilir. Kendisine verilen ve adının **gözlük** olduğu söylenen aygıtı nasıl kullanacağını çıkarsayabilir. Bu durumu somut nésnelere yerine soyut kavramlar için düşünelim... Bu durumuň eğitimde ve bilim üretmede né çok işe yarayacağını düşünebiliyor musunuz?

Görüldüğü gibi, sorun çoğu kez Türkçe sözcüğün aňlamı karşılması veya karşılmaması değildir. Sorun, aňladığımızı sorgulamayıp, aňlamadığımızı sorgulamamızdır. Aňlamadığımızı sorgulamadığımız için ezberleyen ve düşünce/bilim üretmeyen bir topluma dönüşmek mi, yoksa aňladığımızı sorgulayan ve bunu kazanıma dönüştüren, düşünce üreten bir toplum yaratmak mı? Seçimi biz yapacağız. Örneğin aňlamadığımız **absorbsiyon** sözünü alıp ezberleyecek miyiz, yoksa aňladığımız **soğurma** sözcüğü ile öğrenmeyi ve kavramayı kolaylaştıran terimlerle mi ilerleyeceğiz? Anladığımız sözcükleri birer terim olarak benimseyecek miyiz, yoksa onlarla dalga geçmeyi mi seçeceğiz? Bu bize kalmış...

Türetilen Sözcüklerin Tümü Çağrışım Mı Olmalı?

Türkçedeki kök-ek ilişkisi nédeniyle yéni türetilen tüm Türkçe sözcüklerde de bir çağrışım olması gerektiği gibi bir beklenti vardır. Oysa bu gerekmez. Çünkü sözcüklerin köklerini bilmiyor olabiliriz. Sözcüklerin köklerini bilmememizin nédeni ise kimi kez o köklerin çok eski kökler olması, kimi kez yérel kullanımlardan veya başka lehçelerden geliyor olması, kimi kez de kök-gövde ilişkisinin kopmuş olması olabilir. Ayrıca herkes her néni bilmek zorunda değildir.

Günümüzde herkesiñ bildiği ve yéñi türetilmemiş olan, eski sözcükleriñ de kök-gövde ilişkisi kopmuş olanlarına bir çağrışım beklenmemektedir. Örneğin; **ka-bak** (ka-: şişmek), **süñgü** (süñ-: saldırmak), **sıcak** (ıs1+çak), **kavun** (ka-: şişmek), **bıçak** (bi-: kesmek), **tavşan** (tab-: hızlı koşmak) gibi Türkçe kökenli eski sözcükleriñ kök-gövde ilişkisi kopmuş ve kökenlerini bu koñuyu özellikle araştırmayan kişi-lerce bu çağrıřımıñ yapılması olanaksızlaşmıştır.

Öyleyse yéñi türetilen sözcüklerde doğrudan bir çağrışım aramak her zaman doğru değildir. Bunlar, çağrışımı açıkça görülmeyen sözcükler de olabilir.

Başka Diller Sözcük Alıyor, Biz Néden Almamalıyız?

Özleştirme karřıtlarınıñ öñe sürdüğü bir diğer sav da başka dilleriñ de yabancı sözcükler aldığı, bunuñ doğal bir süreç olduğudur. *"Fransızca, İngilizce gibi diller de başka dillerden bol bol sözcük almıştır. Onlar başka dillerden dillerine giren sözcüklerden rahatsız olmuyor. Biz néden oluyoruz?"* diyorlar.

Fransızca ve İngilizce gibi diller birbirlerinden ve Latince gibi yine batı dillerinden yoğun biçimde sözcükler almışlardır. Bu doğrudur. Ancak, bu dilleriñ tümü aynı dil ailesindedir. Démeli dillerine giren yabancı sözcükler yine aynı dil ailesindedir. Yapı bakımından beñzerlik göstermektedir. Ayrıca batı dillerinde sözcük türetme biçimi üç aşağı beş yukarı beñzerdir. Bu yüzden başka dilden kök de alsalar, türemiş sözcük de alsalar kolaylıkla kendi dillerine uyarlayabilmektedirler. Ek olarak; İngilizce gibi dilleriñ kendine ait sözcük türetme kuralı da kısıtlıdır. Kurallarıñ çoğunu bile Latince gibi dillerden almışlardır.

Bizim aldığımız yabancı sözcükler, Türkçe ile aynı dil ailesinden değildir. Türkçe Altay dillerinden... Ancak yoğun biçimde sözcük aldığımız Arapça Sami dillerinden, Farsça ve Fransızca Hint-Avrupa dillerinden... Bu sözcükleriñ né kökleri bizimle ortak, né de sözcük türetme yapısı beñzerdir. Bu diller bükünlü dillerdendir, Türkçe ise eklemeli dillerdendir.

Ayrıca Türkçeyi başka dillerle karıştırmamak gerekir. Tüm Türkçe, kök-ek ilişkisi üzerine kurulmuştur. Bu yapıyı bozarsanız, Türkçe diye bir dil kalmaz. Yabancı sözcükler bu yapıyı bozmaktadır. Türkçe binlerce yıldır vardır. Böylesine eski, köklü, güçlü ve varsıl bir diliñ yabancı sözcüklere géreksinimi yoktur.

Başka dilleriñ diğer dillerden sözcük almaktan rahatsız olmayışı, bizim de olmamamızı gérektirmez. Artık bazı dillerde sözcükler uydurulma yolu ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü sözcük türetme kuralları kısıtlı dillerde, baş damgaları kı-

saltma veya tümüyle ilgisiz uydurmalar baş göstermektedir. Oysa Türkçe satranç gibidir, kuralları vardır ancak hamleleri sınırsızdır. Tüm Türkçe sözcükler köklerle eklerin uyumlu ve b elirli kurallar çerçevesinde birleşmesi ile oluşur. Bu kurallı yapı Türkçenin özünü oluşturur. Yabancı sözcük alımı bu kuralı hiçe saymaktır. Türkçenin yapısını bozan bu durum, dilimizi melez, karma bir dil haline getirip, özelliğini yitirmeye götürmektedir. Türkçe adeta yeni bir Osmanlıca haline gelmektedir. Türkçenin yapısını ve bu yapının bozulduğu gerçeğini göremeyen ya da önemsemeyen kişiler yabancı sözcük alımını doğal görmektedir. Oysa Türkçenin var olan sözcük türetme y tisi milyonları bulmaktadır.

Aynı dil ailesinden bolca sözcük aldığını söylediğimiz batı dillerinde bu durumu inceleyelim.  rnek olarak, birçok ayrı dilden sözcük alan İngilizceyi ve bu sözcük alımlarının n denlerini araştıralım. Bunun için de öncelikle İngilizcedeki sözcüklerin incelendiği araştırmalara bakalım. 80 bin İngilizce sözcüğün kökenlerini inceleyen bir  alıřmada¹⁴² İngilizce sözcüklerin kökenleri şöyle b lirlenmiştir:

- Fransızca ve eski Normanca: %28,3
- Latince: %28,24
- Almanca ve eski İngilizce: %25
- Yunanca: %5,32
- Bilinmeyen: %4,03
- Özel adlardan türeyen: %3,28
- Diğer: %1'den az.

Bin ayrı bölgenin incelendiği bir arařtırmaya¹⁴³ göre ise, en çok kullanılan 10 bin İngilizce sözcüğün kökenleri şöyle bulunmuştur:

- Fransızca: 41%
- Eski İngilizce: 33%
- Latince: 15%
- Eski Normanca: 2%
- Flemenkçe: 1%
- Diğer: 10%

Eski Normanca, İngiliz dilinde *Anglo-French* olarak geçmektedir. İngiliz  tisi ile değişmiş Fransızcadır. Eski İngilizce dönen dil ise, İngiliz  tkisiyle değişmiş eski Almancadır.

N den bu kadar karma bir yapıdadır İngilizce? Yanıt, oldukça kolay... Britanya adası, başka başka diller konuşan birçok topluluk a ele geçirilmiştir. Her ele

¹⁴² Thomas Finkenstaedt, Dieter Wolff; *Ordered Profusion*, 1973.

¹⁴³ Joseph M. Williams, *Origins of the English Language of 10,000 words*.

geçirmede, ele geçiren topluluğun dili de kendisi gibi oraya yerleşmiştir. Kısaca özetleyelim:

Demir Çağı'nda adada çoğunlukla Britonlar adında bir topluluk yaşamakta idi. Britonlar dışında başka topluluklar da vardı. Bu toplulukların tümü Keltçe konuşuyordu. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu adayı ele geçirdi. Kuzeyde Hadrian Duvarı dénen bölgeye kadar ilerledi. Adanın dağlık olan kuzey bölgelerinde Keltçe konuşan halkın saldırılarından korunmak için bu duvarı Romalılar yapmıştır. Romalılar ile adaya Latince gelmiştir. Eğitim dili olarak Latince kullanılmıştır. Roma, 5. yüzyılda bölgeden tümüyle çekilmeden hemen önce Cermen boyları olan Angleler, Saksonlar ve Juteler adayı ele geçirmeye başlamışlardır. Böylelikle eski Alman dilleri adada yer edinmiştir. Anglosakson adı buradan gelmektedir. 7. yüzyıl dolayında bu topluluklar, Hıristiyanlığa geçmişler. 9. yüzyılda kuzeyde Keltler tarafından kurulan İskoç Krallığı'nın yanı sıra, aynı dönemde Viking saldırıları başlamıştır. Danimarka ve İsveç'ten gelen Vikingler, adaya eski Kuzey dillerini taşımıştır.

10. yüzyılda İngiltere Krallığı adı altında Cermen toplulukları birleşmiştir. Ülkede konuşulan dilin bu dönemine (5-10. yüzyıl arası) eski İngilizce denmektedir. Düzensiz bir yapıdadır ve çoğunlukla eski Almancaya dayalıdır. 11. yüzyılda ise ada Norman saldırısı ile karşı karşıya kalmıştır. 16. yüzyıla dek adada Norman egemenliği sürmüştür. Normanlar (Kuzey adamı demektir), Kuzey Fransa'daki Normandiya'dan gelen günümüz Fransızlarının atalarıdır. Gal, Frenk ve Viking karışımı bir topluluktur. Böylece adaya Fransızca gelmiştir. Fransızca baskın biçimde her alanda etkili olmuştur. Fransızca da yapısı gereği bolca Latince öge içermektedir. 16. yüzyılda Norman egemenliği soña érince; İskoçya, İrlanda ve İngiltere, Büyük Britanya Krallığı adıyla birleşmiştir. Orta İngilizce dénen bu dönemde (11-16. yüzyıl arası) dil, diğer dillerin étkisiyle eski Almancadan farklılaşmış, ancak tümüyle düzenli yapıya kavuşmamıştır. Bu dönemde (16. yüzyıl) Şekspir'in vérdiği yapıtlarla düzensiz bir dil olan İngilizce düzene sokulmuş ve günümüzdeki Çağdaş İngilizce dönemine kapı açmıştır.

Yaşadığı tarihsel süreç dolayısıyla İngilizce; Keltçe, eski Almanca, Latince, Fransızca, eski Kuzey dilleri, vb. gibi birçok dili içermektedir. Bu topluluklar, adada yalnızca dil étkisi olarak değil, kendileri de bulunmuştur. Her 4-5 yüzyılımı başka ulusların egemenliğinde geçiren adada dil, işgaller ile değişmiştir. Kısacası, İngilizce Alman kökenli olmasına karşın zaten karma bir dildir. Çünkü halkı da karmadır.

Şimdi, Türkçenin içindeki yabancılıkların da İngilizcedeki gibi doğal karşılanmasını bekleyenler, bu aşamada yanılmaktadır. Çünkü Anadolu toprakları her né kadar üzerinden birçok ulusun geçtiği topraklar olsa da günümüzde Orta Asya'dan gelen egemen güç Türk'tür. Türk boyları, özellikle 10. yüzyıldan soñra hızla Anadolu'ya yayılmış ve önceden bu topraklarda yaşayan Bizanslıları bölgeden atmıştır.

Öncekiler, geri çekilmiştir ve yeni gelenlere (bize) yer açmıştır. Dolayısıyla halkın dili de duru Türkçedir. Bölgede önceden yaşayanların kendileri de dilleri de çok az hissedilmiştir. Biñ yıldır kesintisiz bir egemenlik söz konusudur, Brintanya’da olduğu gibi işgaller değil. Öncesinde biñlerce yıllık geçmişe dayanan köklü bir dil ile gelmişiz. Kaldı ki, günümüzde Türkçemize ülkemizde yaşayan azınlıkların dilleri değil, yaşamayan Arap, Fars, Fransız gibi başka ulusların dilleri karışmıştır. Bu açıdan bakıldığında, bu topraklara kendileri değil, yalnızca dilleri gelmiş topluluklardan söz étmekteyiz. Onların dilini getiren kendileri değil, bizim atalarımız olmuştur. Kısacası durum çok başkadır.

Özleştirme, Atalarımızla Olan Bağımızı Koparıyor Mu?

Sıklıkla duyduğumuz, "*Özleştirme, kuşaklar arası kopukluğa néden oluyor, dedelerimizin söylediklerini anlamıyoruz*" veya "*Özleştirme atalarımızla olan bağımızı koparıyor*" türü söylemler né ölçüde doğrudur? Bu sava yanıt vermeden önce, özleştirmenin néden gerekli olduğunu anımsayalım.

Özleştirme Osmanlının son dönemlerinden bugüne değin gelen bir süreçtir. Çünkü o günlere gelindiğinde Türkçe yok olmak üzere idi. 1920’li yıllarda, sözlükteki sözcüklerin yalnızca %30-35’i Türkçe idi. Geri kalanı ise başka dillerden alınma sözcüklerden oluşmakta idi. Yalnızca oranı çok düşük olan okumuş yazmış kişilerin kullandığı yazı dili bu durumda iken, halk %60’ların, %70’lerin üzerine varan bir Türkçeyi o günlerde de konuşuyordu. Bugün kullandığımız Türkçeden çok başka değildi.

Bugün kullanılan dile bilimsel terimler ve daha az oranda da günlük konuşmada özleştirme gerçekleşmiştir. Eğer dedeleriniz okuma yazma bilen yönetici veya memur kişilerden değilse, zaten dedelerinizin dilinden çok başka bir dil konuşmaktasınız. Kuşaklar arasındaki anlaşmazlık çoğunlukla dilden değil, sıradan bir kuşak ayrılığından ileri gelmektedir. Birçok yeni terim ve çağın gelişmeleri ile böyle bir ayrılık oluşmaktadır. Eski kişiler yeni terim ve anlayışları hızlı biçimde öğrenmemekte ve kuşaklar arası açıklık artmaktadır. Dilden kaynaklanan ayrılık ise çok azdır. Ancak Osmanlının yazı dilini öğrenmiş ve kullanmış dedeler ile önemli bir ayrılık olduğu doğrudur.

Günümüzdeki Türkçe, Osmanlı dönemine kullanılan saray dilinden çok başkadır. O dönemdeki belgelerin veya yapıtların okunması bugünkü dille güçtür. Ancak çok daha eski atalarımızın, örneğin Göktürklerin yazdıklarını bugünkü dilimizle kolaylıkla anlayabilmekteyiz. Bu da bize göstermektedir ki; dili bozan Osmanlı dönemi dil siyaseti, özüne döndüren ise özleşme çalışmalarıdır. Belki birkaç yüzyıl

önceki yönetici sınıfındaki atalarımızla dil bağımız azalmıştır, ancak 1300 yıl önceki atalarımızla bağımız güçlenmiştir. Bunu örneklendirelim:

“*Türk Oğuz Begleri, bodun, eşidiñ. Üze teñri basmasar, asra yer telinmeser, Türk bodun, eliñin törüñin kém artatu udaçı erti*” Bugünkü Türkçe ile: “*Türk Oğuz Beyleri, boyları, işitiñ. Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk boyları, iliñi töreñi (yasañı) kim bozabilecekti.*” (Kültigin Yazıtı, Doğu Yüzü, 22 – 8. yüzyıl).

Orhun Yazıtlarından alınan bu birkaç satır yazı oldukça kolay anlaşılmalıdır. Aradan geçen 1300 yılı düşünürsek, değişim oldukça azdır ve bugünkü dilimizi geçmişiyle bağının güçlü olduğunu görürüz. Şimdi bir de birkaç yüzyıl geriye, 16. yüzyıla gidelim:

“*Kendü dahı şüh-tab’ u şûrîde-şân u şûr-engîz bir akl u temyiz işve-sâz u âşık-nevâz vefâ-pîşe vü şikâr endîşe hüsnine mağrûr ve her kemâl ile ma’mûr hânesi mecle’-i yârân ve mecma’-ı rindân ...*”¹⁴⁴

Görüldüğü gibi, anlaması oldukça güç, bolca Arapça ve Farsça sözcük barındıran, yalnızca birkaç Türkçe sözcük bulunan bu tür yazıların Türkçe olduğunu söylemek güçtür. Bu tür yazıların bugünkü dilimiz ile bağı oldukça cılızdır.

Osmanlı döneminde kullanılan Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı dil, saray çevresinin, memurların, basını kullandığı bir yazı diliydi. Halk bu dili konuşmuyordu. Halkın konuştuğu dille yazı dili aynı değildi. Osmanlının üst katmanları ile halk arasında kopukluğa neden olan bir dildi. Yalnızca okumuş yazmış az sayıdaki kişiler bu dili bilirdi. Bugün nasıl Latince tıp terimlerini yalnızca doktorlar biliyorsa, o gün de bu dili yalnızca iyi eğitilmiş memurlar, bu konuda eğitim almış kişiler bilirdi. Halk bilmezdi. O yüzden Osmanlının yazı dilini bizim dedelerimizin konuştuğu dil sanmak, böyle sunmak yanlışdır. Dedelerimiz bizim gibi Türkçe konuşuyordu. O günlerde herkesin okuyup yazdığını da sanmak doğru olmaz, o günlerde okuma yazma oranı %10 dolayında bile değildi.

Ayrıca bugün Baki (16. yy), Nabi (17. yy), Nedim (18. yy) gibi divan ozanlarının koşuklarını anlamaz iken, Köroğlu (16. yy), Karacaoğlan (17. yy), Kazak Abdal (17. yy), Dadaloğlu (18. yy) gibi halk ozanlarının koşuklarını açıkça anlayabilmekteyiz. Bu durum bile, özleştirmenin halkın diline yaklaşma olduğu gerçeğini göstermektedir. Köroğlu, Karacaoğlan, Kazak Abdal ve Dadaloğlu da Osmanlı saray çevresindeki ozanlar kadar, hatta onlardan daha çok atamız değil midir? Öyleyse atalarımızın yapıtlarını anlayamadığımız savı geçersizdir. Bizim anlayamadığımız,

¹⁴⁴ Aşık Çelebi’nin Meşairü’ş-Şuara adlı yapıtından.

kendini halktan üstün gören, halktan kopuk bir topluluk dilidir. Dolayısıyla, özleştirme bizim atalarımızdan kopmamızı değil, tersine atalarımızla yéñiden bağ kurmamızı sağlamıştır.

Bu durumu örnekleyelim ki, aradaki uçurumuñ né déñli büyük olduğu añlaşılın:

- *Cemâl-i hüsnüne mağrûr olursın / Kemâl-i hüsnünün noksânı yok mı?* - Hoca Deh-hani (13. yy. Divan ozanı)
- *Taş yürekte ne biter. / Dilinden ağu tüter.* - Yunus Emre (12-13. yy. Halk ozanı)
- *Namâz u rûze vü tesbîh bana aşkun durur şâhum / Kaşun mihrâbına tapmak bugün zühd ile takvâdur.* - Ahmedî (14. yy. Divan ozanı)
- *Ben bu derde düşeli / Bu sakalı kırkarım / Hak ile bilişeli / Bu sakalı kırkarım.* - Kaygusuz Abdal (14-15. yy. Halk ozanı)
- *Şeyhî ko peşpeşeyi dahı şehbâzı kıl şikâr / Sîmüg-i himet olana âlem meges gelür.* - Şeyhî (14-15. yy. Divan ozanı)
- *Bayram sözünü bildi / Bileni anda buldu / Bulan ol kendi oldu / Sen seni bil sen seni* - Hacı Bayram-ı Veli (14-15. yy. Halk ozanı)
- *Seyyid-i nev-i beşer deryâ-ı dürr-i istifâ / Kim sepüpdür mucizâtı âteş-i eşrâra su* - Fuzulî (15-16. yy. Divan ozanı)
- *Ben cihândan bu gâm-ıla bî-haber / Tâ ki irdi bir resûl-i nâme-ber* - Lami'i Çelebi (15-16. yy. Divan ozanı)
- *Zülf-i dil-ber gibi ey zâtî perîşânsın yine / Cevri bî-had yohso bir yâr-î perîşânun mı var.* - Zâtî (15-16. yy. Divan ozanı)
- *Firkatinde teşne leb hatır perîşan haste dil / Künc-i gamda bi-kes ü bi-mar dersen işte ben* - Bâkî (16. yy. Divan ozanı)
- *Kazak Abdal söyler bu türlü sözü / Yoğurt ayran ile hallolmuş özü* - Kazak Abdal (15-16. yy. Halk ozanı)
- *Düşman geldi tabur tabur dizildi / Alnımıza kara yazı yazıldı.* - Köroğlu (16. yy. Halk ozanı)
- *Dağlar var dağlardan yüce / Dağ mı dayanır bu güce* - Pir Sultan Abdal (16. yy. Halk ozanı)
- *Tarîk- fâkada hem-keşş olub Senâi'ye / Cenâb-ı Külhâni-i Lây-hâra dek giderüz* - Nâ'îlî (17. yy. Divan ozanı)
- *Hâh ü na-hâh olur âvîze-i gûş-i ahbâb / Nâbiyâ her gazelin böyle hoş-âyende mi-dir* - Nabi (17. yy. Divan ozanı)
- *Genç Osman dediğin küçük bir uşak, / Beline bağlamış ibrişim kuşak* - Kayıkçı Kul Mustafa (17. yy. Halk ozanı)
- *Zer kemerli beli hancerli cüvânân anda / Bâ-husûs aradığım serv-i hırâmân anda* - Nedîm (17-18. yy. Divan ozanı)
- *Neyliyâ yok sözüüm el-hakk ki nazîr olmaz imiş / Nazm-ı pâkîze-i Kâmî-i sühan-dâna göre* - Seyyid Vehbî (18. yy. Divan ozanı)

- *Aşıklar uyumaz gece hem sen uyuma kim / Gönlün gözüne görüne ey can gecelerde* - Erzurumlu İbrahim Hakkı (18. yy. Halk ozanı)
- *Vardım ki yurdumdan ayak götürmüş / Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı* - Bayburtlu Zihni (18. yy. Halk ozanı)
- *Telli sazdır bunun adı / Ne ayet dinler, ne kadı / Bunu çalan anlar kendi / Şeytan bunun neresinde?* - Dertli (18-19. yy. Halk ozanı)
- *Ağlayı ağlayı vardım pınara / Kirli yağlığımı yuvermediler* - Aşık Veysel (20. yy. Halk ozanı)

Görüldüğü gibi, çağdaşları olan halk ozanları yalın Türkçe ile yapıtlar verirken, sarayın ozanlarının añaşılmayı olanaksızlaştıran karma yazı dilleri vardı. Özleştirmenin kendisini dedelerini añaılmaktan uzaklaştırdığını söyleyen birinin dedesi saray çevresinden olsa gerek. Çünkü bizim dedelerimiz halktandı.

Sıkça karşılaştığımız bir sav olan, “Bizden başka atalarının yazdıklarını añaılmak için çevirmen kullanan yok.” savı da bu düşüncenin bir uzantısıdır.

İngilizlerin veya Çinlilerin biñ yıl önceki yazılarını okuyup añaılayabildiklerini, ancak bizim añaılayamadığımızı ileri sürenler oldu. Çünkü dilimizden Arapça ve Farsça sözcükleri temizlemişiz. Bu yüzden añaılamıyormuşuz. Hepsisi Atatürk’ün suçuymuş...

Hiçbir dilde biñ yıl önceki yazı okunamaz. Kaldı ki, biñ yıl önce, örneğin İngilizce yoktu. 12. yüzyıldaki İngilizce ile (o dönemin Anglosakson dili) birden ona kadar sayarsanız, bugünkü İngiltere Kraliçesi bile añaılamaz. Bu doğal bir süreçtir. Çünkü hiçbir dil olduğu gibi kalmaz. Dillerin lehçelerinin ortaya çıkmasının nedeni de bu doğal değişimlerdir. Beñzer durum Çince, Almanca, Japonca veya başka bir dil için de geçerlidir. Yeryüzünde biñ yıl önceki biçimi ile aynı kalan hiçbir dil yoktur.

Şekspir’in 16. yüzyılda yazdığı yapıtlar onlarca kez o günün İngilizcesine uyarlanarak değişmiş, bugüne dek gelmiştir. Şekspir’in o gün yazdıklarını, o günün diliyle hiçbir İngiliz (o dönemin dilinde uzman değilse) añaılamaz. Hatta Magna Carta denen, 1215 yılında yapılan İngiliz tarihindeki ilk yazılı añaılma bile, İngilizce o dönemde yazı dili olmadığından, Latince yazılmıştır. Ancak İngiltere’de kimse “Magna Carta’yı özgün biçiminden okuyamıyoruz” diye yakınmaz.

Bir başka örnek olarak, 14. yüzyılda yaşayan “İngiliz yazımının babası” olarak bilinen ünlü İngiliz ozan Çosır’ın (Chaucer) ünlü yapıtlarından “*Kentıberi (Canterbury) Masalları*”nın özgün biçiminden kimi dizeler şöyledir:

A cook they hadde with hem for the nones / To boille the chiknes with the marybones, / And poudre-marchant tart and galyngale. / Wel koude he knowe a draughte of londoun ale. / He koude rooste, and sethe, and broille, and frye, ...

Bu dizileri çok iyi İngilizce bilen kişileri bırakın, bir İngiliz bile, o dönemin dili üzerinde uzmanlığı yoksa anlamakta güçlük çeker. Çünkü dil, o günden bugüne değişmiştir. Bu tüm dillerde olan doğal bir süreçtir.

Kimileri, “*atalarının yazdıklarını anlayamamak*” konusunun ana nedeninin abece değiştiren tek ulus olduğumuzu ileri sürmeleridir. Oysa birçok ulus abece değiştirmiştir. Örneğin Avrupa’da İngilizce uzun yıllar *Futhark* denen bir abece ile yazılmıştır. Bu abece daha sonra Latin abecesi ile değişmiştir. Latin abecesi de İngilizce için zaman içinde değişimler geçirmiştir.

Örnek olarak *Franks Casket* olarak bilinen 7. yüzyılda yazıldığı sanılan ve *Futhark* denen runik damgalarla yazılmış olan buluntuyu ele alalım. Bu *Futhark* abecesi ile yazılmış yazının çeviriyazı ile Latin abecesine dönüştürülmüş biçimini bile anlamak güçtür. Örnek olarak bir yüzündeki şu kısa yazıyı verelim:

“Fisc flodu ahof on fergen-berig / Warþ gas-ric grorn þær he on greut giswom / Hronæs ban.” (Bugünkü İngilizce ile: *The flood cast up the fish on the mountain-cliff / The terror-king became sad where he swam on the shingle. / Whale's bone.*)

Görüldüğü gibi, çok iyi İngilizce bilen birini bırakın, bir İngiliz bile bu yazıyı anlamakta güçlük çekecektir. Dil değişir. Yazı da değişebilir. Bunlar doğaldır.

Ayrıca başka ülkelerde de yazı dizelgelerinde değişiklik olmuştur. Bunu yapan tek ulus biz değiliz. Örneğin, Kore 15. yy.da, İsrail 20. yy.da, bağımsızlığını 20. yy.da kazanan Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Türk devletleri birkaç kez, Romanya, Bosna Hersek, Vietnam gibi kimi ülkelerde ise yakın dönemde abece değişimi yaşanmıştır.

Gelelim bize... Atatürk’ün başlattığı dil devrimi, bizim bin yıl önceki atalarımızı anlamamızı sağladı. Dilimizi özüne döndürdü. Yoksa biz de anlayamazdık atalarımızı. Ancak bugün Göktürk Yazıtlarını çok güçlük çekmeden anlayabiliyoruz. Dil devriminin özümüze dönmek için yaptığını, tam tersinden anlayıp “*atalarımızla bağımız koparıldı*” diyenler ne yazık ki bu konuda yeterli araştırmayı yapmamış olsa gerek...

Dilde Özleşme Ortak Türkçe Amacına Zarar Mı Veriyor?

Sıkça yinelenen, "Özleşirme çalışmaları Türk dil birliği için engeldir. Diğer Türklerden dilimiz ayrışıyor" savı var. Oysa bilmedikleri bir nён varsa, o da bu ayrışmanın zaten olduğudur.

Dil devriminden önçe de Türk dilleri, aradan geçen yüzlerce yılın, siyasi etkilerinin ve coğrafi uzaklığın etkisiyle ayrışmıştı. 1920'lere gelindiğinde Türk dilleri arasında belirgin bir ayrışma olmuştu. Daha sonraki dönemlerde Türkiye Türkçesi dilini özleşirme ve özüne döndürmeye çaba gösterirken, diğer Türk dillerini konuşan topluluklar yabancı devletlerin tutsaklığında yaşamak zorunda kaldılar. Bu süreçte dilleri bilerek ayrıştırıldı veya yasaklandı. Baskı gördüler ve dilleri daha da uzaklaştı. Dillerine çok sayıda yabancı sözcük girdi. Biz dilimizi özleştirirken, onlarınki daha çok bozuldu.

Şimdi sormak gerekir, doğru olan bizim yaptığımız mıdır, yoksa onların gitmeye zorlandığı yol mudur? Ortak bir dilde buluşulacaksa, bu buluşma bizim olduğumuz yere yakın mı olmalıdır, yoksa onların olduğu yere mi? Ortak bir Türkçe olacaksa, her durumda Türkçe olmalıdır. Yabancılığı bol bir dil değil...

Ayrıca bu savı ileri sürenler, şu an yeryüzünde Türkçe konuşan kaç kişi var ve bunların dağılımı nasıl, geñelde bilmiyor. Biliyor olsalar böyle bir savı ileri sürmemeleri gerekir. Kısaca özetleyelim:

- Şu an dünyada yaklaşık olarak 220 milyon dolayında Türkçe konuşan, insan vardır. Bunlar ana olarak altı öbeğe ayrılır ve bunlardan biri de Oğuz Türkçesidir.
- Yeryüzünde Oğuz Türkçesi konuşanların toplam Türkçe konuşanlara oranı %65 dolaylarındadır. Diğer beş öbeğin toplamının neredeyse iki katı kadardır. Baskın biçimde Oğuz Türkçesi daha yaygındır.
- Oğuz Türkçesi içine Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gököğuz (Gagavuz) Türkçesi ve Irak, Horasan, Kaşgay Türkçeleri girmektedir.
- Türkiye Türkçesi ise Oğuz Türkçesi içinde en çok konuşulanıdır. Türkiye Türkçesi; Türkiye, KKTC, Batı Trakya (Bulgaristan, Yunanistan, Kosova, Makedonya, Romanya), Almanya (ve diğer ülkelerdeki gurbetçilerimiz) ve Irak Türkleri tarafından konuşulmaktadır. Toplamda 90 milyonu aşkın kişi tarafından konuşulmaktadır. Bu da Oğuz Türkçesi konuşurlarının yaklaşık %66'sını ve toplam Türkçe konuşanların %43'ünü oluşturmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında sava yanıt verelim... Görüldüğu gibi, yeryüzünde onlarca Türk dili olmasına karşın, Türkçe konuşanların yarıya yakını (%43) zaten Türkiye Türkçesi konuşmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesine çok yakın olan Azerbaycan, Gököğuz Türkçeleri gibi Oğuz grubu Türk dillerini konuşanlarla birlikte bu oran %65'e çıkmaktadır.

Amacımız, Türk dil birliğini sağlamak olmalıdır. Ancak ortak Türkçe başka başka lehçelerden sözcük derleyerek veya o lehçeyi konuşan sayısına bakmaksızın ortak olan sözcüğü arayarak olmaz. Oğuz Türkçesinin birikimini gözdardı édíp, konuşan sayısının çoğu zaman bir milyonu veya yüz biñi bile bulmadığı birkaç lehçeden ortak bir sözcük seçip bunu da ortak dilin sözcüğü diye sunmak anlamsız ve gerçekdışı bir yaklaşım olur.

Ayrıca çoğu Türk lehçesinde ortak olsa bile, eğer bir sözcük Türkçe kökenli değilse, ortak Türkçeye almak anlamsızdır. Nitekim birçok Türk dilinde **bilgisayar** yerine Rusçadan gelen **komþüter** sözü kullanılmaktadır. Diğer Türk dillerinin çoğunda ortak olduğu için bu sözcüğü Türkçe ve *ortak Türkçe* sözcük diye tanımlamak yanlış olur. Öncelikle bu söz Türkçe değildir ki ortak Türkçe olsun.

Gérçekçi olursak; ortak bir Türkçe ancak yaygın bir lehçenin seçilip, diğer lehçelerin katkısı ile geliştirilmesi ve ortak dil olarak kabul édílmesi ile olabilir. Usa eñ yakın yol budur. Yakın dönemlerde Diğer Türk ülkelerinde de Türkiye Türkçesine karşı bir ilgi vardır. İleride gerçekleşecek, olası bir Türk Birliği içinde, ortak dil olarak herkesin Türkiye Türkçesi öğrenmesi, ancak yérel lehçelerin korunarak yérel olarak sürmeye devam étmesi düşünçesi tartışılmaktadır. TRT Avaz'ın 29 Ekim 2015 tarihli haberinde Rusya Federasyonu Tataristan Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan'da düzenlenen *Türk Dünyası 2'nci Gazeteciler Şurası*nın sonuç bildirisinin yayınlanmasıyla soña erdiği ve 20 ülkeden 100 gazetecinin katıldığı kurulda, Türk Devlet ve Topluluklarında iletişim dilinin Türkiye Türkçesi olmasının önerildiği belirtilmiştir.

Tüm bunları düşündüğümüzde, bizim gerektiğinde diğer Türk lehçelerinden çekinmeden sözcük alıp, dilimizin eksiklerini giderip, özleştirip Türkiye Türkçesini temel alarak, Oğuz Türkçesini birleştirmeye ve ortak Türkçe yapmaya çalışmamız gerekir. Ortak Türkçe ancak özleşmiş ve güçlü bir dille sağlanabilir.

Uluşular Bile Özleştirmeye Karşı Mı?

Kimileri uluşçu düşünürlerin özleştirmeye karşı olduğunu ileri sürmektedir. Oysa dilde özleşmeyi ilk gündeme getiren Türkçü düşünür Raifpaşazade Fuad Bey idi. Ayrıca Türkçülüğün önemli düşünürlerinden Nihal Atsız'ın bir yazısındaki şu sözleri önemlidir:

“...Bununla beraber sayın şair Faik Ali'den ayrıldığı nokta birtakım kelimelerin Türkçe sayılıp sayılamayacağı meselesi değildir. Biz birbirimizden pek derin görüş ayrılığı, daha doğrusu hareket noktası ayrılığı ile ayırırız. Mesele basit birkaç

kelime meselesi değildir. Mesele bir milletin kendine olan inancı veya başkalarının kendinden üstünlüğünü kabul meselesidir. Kendimize güvenimiz varsa, üstün olduğumuzu kabul ediyorsak dilimiz Türkleşecektir. Başkaları bizden üstün diye düşünüyorsak dilimiz yavaş yavaş Türklüğünü kaybedecektir. Dilimiz nasıl Türkleşir diye sormayınız. Bu dil insan iradesiyle Türkleşecektir. Bir dile insan iradesiyle kelime sokmak kabil değildir, düşüncesi tamamıyla yanlıştır. Bu dil vaktiyle münevverlerin iradesiyle nasıl Türklüğünü kaybederek melez bir hale geldiyse yine münevverleri iradesiyle benliğini bulacaktır. Arapçadan Acemceden giren kelimelerin vaktiyle Türkçede karşılığı yok mu idi? Hemen hepsinin karşılığı vardı. Fakat Arapça ve Acemce'lerini kullandıkları için bu Türkçe sözler unutuldu. Evvelce aleyhimize cereyan etmiş olan bir dil vetiresi bugün neden lehimize cereyan etmesin? Biz inançla ve samimiyetle istersek bu iş olacak, hem de pek çabuk olacaktır.”¹⁴⁵

Görüldüğü gibi gerçekte ulusçular özleştirmeye karşı değildir. Tersine, özleştirmeyi ilk başlatanlar ve sürdürenler onlardır. Osmanlı döneminde yaşamış Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ile birlikte Yéni Lisan akımı ile dönemiñ dili yalınlaştırma düşüncesiniñ önderlerinden olan Ziya Gökalp'in Türkçe ile ilgili *Kendine Doğru* adlı koşuğunda “Başka dile uymaz annenin sesi, / Her sözün ararsan vardır Türkçesi” dizeleri de açıktır. Ancak onuñ bu sözüne karşı *Lisan* adlı koşuğundaki “Uydurma söz yapmayız, / Yapma yola sapmayız, / Türkçeleşmiş, Türkçedir; / Eski köke tapmayız.” dizeleri de vardır. Osmanlı döneminde Yéni Lisan akımınıñ başlatıcılarından olan Gökalp'in bu sözleri düşündürücüdür. O günüñ koşulları düşünüldüğünde, Yéni Lisan'a yapılan éleştiriler sonuçlu yalnız halkıñ o günüñ diline ulaşmak ile yétinmeye karar verildiği için bu sözler anlaşılabilir. Ancak, artık ulus devlet yapısı içinde olduğumuz bir gerçektir. Dilimiz eskiye oranla özleşmiştir. Yalnızca yazı dili değil, halkıñ dili de büyük oranda özleşmiştir. Günümüzüñ koşulları başkadır.

Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* yapıtında, dilde Türkçülüğüñ ilkelerini yazmıştır. Buna göre, halkıñ diline yönelmek, gerektiğinde halkıñ dili içinden sözcükleri géñelleştirmek gibi yollarla dili durulaştırma anlayışı egemendir. Ancak, Gökalp bir dilci değildir, bir toplumbilimcidir. Bu nédenle, dil konusuna da toplumbilimsel açıdan yaklaşmaktadır. Önderlerinden olduğu Yéni Lisan akımına olan tepkileri yumuşatmak ve biraz da Osmanlı toplumunuñ içinde bulunduğu koşullara uygun bir akım oluşturmak için tasfiyeciliği değil, yalınlaşmayı savunur. Bunu yaparken kimi önemli bilimsel yanlışları da benimsemektedir.

Onuñ Osmanlı döneminde yaşadığı, Türkçülüğe toplumbilimsel açıdan yaklaştığı ancak dil konusunda Türkçülüğünüñ İslamcılık çerçevesinden henüz tümüyle

¹⁴⁵ H. Nihal Atsız, *Sessiz Diriliş*, Çınaraltı, Temmuz 1942, Sayı: 42

sıyrılamadığı b lirtilebilir. Ayrıca Gökalp'in batının dinde kullandığı Latinceyi bilim dili olarak kullanmasından  tkilenerek bizim de dinde kullandığımız Arapçayı bilim dili yapmamız gerektiği gibi yanlış bir düşünceye kapıldığı da görülebilir. Oysa bugün neredeyse  l  bir dil olan Latince ile yaşıyan bir dil olan Arapçayı kıyaslaması doğru değildir. Ayrıca batı, Latinceyi zorunlu olarak kullanmıştır.  nk  Orta  ağ'da ve aydınlanma dönemine dek Avrupa'da bugünkü diller yazı dili olarak neredeyse yoktu. Yazı dili olarak yalnızca Latince kullanılmaktaydı. Ancak bu durum doğu için söz konusu değildir. Türkçe her dönemde yazı dili idi. Ek olarak, batıda ulusal diller ortaya çıkmaya başladığında ilk yapılanlardan biri, İncil'i bile Latineden ulusal dillere çevirmek olmuştur. Kaldı ki bilimsel terimleri  evirmesinler. Ek olarak, İncil'in özgün dili de Latince değildi, İbranice veya Aramice idi. Ayrıca Latince ve batı dilleri aynı dil ailesinden olduklarından ve yapısal beņzerlikleri çok olduğundan zorunluluk durumunda Latineden  d n leme yapmak büyük bir sorun oluşturmamaktaydı. Oysa Arapça ve Türkçe bambaşka dil ailelerinden ve bambaşka yapıdadırlar.

Günümüzde kimileri dilde özleştirmeye açık biçimde karşı olduklarını göstermektedir. Bunlar, ya Ziya Gökalp'in üstte v rdiğimiz dizeleri ve *T rk l đ n Esasları* yapıtında anlattığı dil anlaysına takılıp kalmış ve günün koşullarına göre dil anlayslarını g ncelleyememişlerdir, ya da konuya duygusal yaklaşmaktadırlar. Oysa Türk ulus usunuń Türkçeyi savunmak, korumak, geliştirmek ve g c lendirmek dışında bir dil görüşünün olması çelişkili olur. Konu dile gelince birden Osmanlıca, Aruz  l s  ve Divan yazını ölüsüne takılan ve özleştirmeye karşı olanlar vardır. N den d rsiņiz? Yanıtı çok açık...

Ulusçuluđu besleyen önemli iki unsur vardır. Dil bilinci ve tarih bilinci... Dolayısıyla ulusçu biri tarih sever. Çođu ulusçu, tarih okuyarak ulusçu olur. Tarihi okudukça, ulusuna sevgisi artar. Dolayısıyla geçmişiyle onur duymak da ister. Bu yüzden atalarının yanlış yaptığını kabullenmek istemez. Bu da onu atalarının her yaptığını usa b r nd rmeye zorlar. Burada karşımıza çıkan eņ büyük sorunlardan biri, Türk geçmişi ile ilgili kaynakların büyük  ođunluđunuń Osmanlınıń  st tabakası ile ilgili olmasıdır. Gerçekte bu sorun değildir.  nk  Osmanlıdan geliyoruz. Ancak Osmanlınıń yalnızca saray çevresi ve üst tabakası ile ilgili bilgileri okuyanlar, onların dil ve ekin konusunda içine düştüğü yozlaşmayı gördüklerinde, bunu yanlış olarak kabul  demediklerinden uslarına uydururlar. Atalarının yaptığını doğru olduğuna ilişkin kendilerini kandırmak isterler. Bu da onları her konuda olan ulusçu kimliklerini dile yansıtmalarına engel olur.  nk  dilde  zleřme, Osmanlı saraylarında kullanılan yazı diliniń yanlış olduğunu kabul  tmek anlamına gelir. Oysa Osmanlı döneminde aydın-halk ilişkisini, halkın dilini ve halk ile ilgili bilgileri inceleyenler, aradaki uçurumu görmekte ve gerçeği ulus bilinciyle kavramaktadır.

Ülkemizdeki ulusçuların büyük bölümü, belki de **ümme**t ile kökteş olan Arapça kökenli **millet** sözcüğünü sıkça kullandıkları için, ulus ve inanç kavramlarını ayıramamıştır. Ulusçuluğu bilimsel bir étkiyle değil, duygusal bir étkiyle, tutuculukla (muhafazakarlıkla) oluşturmuşlardır. Bu yüzden Fransız devrimi sonrası bilimsel kökleri tüm yéryüzünde oturmuş olan ulusçuluğu bilimsel ve usa dayandırarak değil, geleneksel ve duygusal bir yurt sevgisiyle ele alırlar. Us ile değil, duyguyla ilerlerler. Bu da bireysel olan inanç ve toplumsal olan ulus kavramlarını ayırmalarını engeller. Çünkü ulusçu olmanın ön koşulu, ulusunu sévmek ve ulusun değerlerini benimsemektir. Ulusun biricik değeri ise dilidir.

İşte bu nédenlerden kimi ulusçu kişiler bile her konuda ulusunu çıkarlarını savunabilirken, söz konusu dil olunca yan çizmekte. Oysa ulusçuluk dille başlar. Bir ulusun ekini, geçmişi, birikimi, gelenekleri dille aktarılır ve dille yoğurulur. Dil yoksa ulus da yoktur. Diliñiz karma olursa, ulusunuz da ekiniñiz de bilinciñiz de karma olur.

Atatürk Özleştirmecilikten Döndü Mü?

Özleştirme karşıtlarının başvurduğu bir başka yanlış veya yalan olarak, Atatürk'ün dil devriminden caydığı savı karşımıza çıkmaktadır. Oysa Atatürk'ün ölüm döşegindeyken bile dil devrimine devam ettiği, bu yöndeki çalışmaları ve sözleri ile ortadadır. Tarihi bir dayanağı olmayan bu sav kolaylıkla çürütülebilir.

Bu kişiler, né yazık ki Atatürk ile ilgili bilgileri ikinci veya üçüncü kişilerden çarpıtılmış olarak edinmektedirler. Oysa Atatürk'ün el yazmaları, sözcük sözcük yazıya geçirilmiş meclis konuşmaları, halka açık yaptığı konuşmalar, kendi sesinden alınan ses kayıtları ve yaptıkları ortada iken; yalnızca tek kişisinin "*Atatürk bana böyle söyledi*" diye ileri sürdüğü, tanığını veya kaydının olmadığı sözler uydurup, Atatürk'ü kendilerine tanık göstermeye çalışmaktadırlar. Oysa tarih biliminde eñ zayıf ve güvenilmez kaynaklar añlardır. Yazılı bégeler ise eñ güçlü ve eñ güvenilir kaynaklardır.

Atatürk, Birinci Dünya Savaşı günlerinde bile Türkçeniñ içine düştüğü yabancı sözcükler batağını bilincinde idi. Atatürk'ün günlüğünden iki örnek vérelim:

7 Teşrinisani 1332 Pazartesi (20 Kasım 1916)

(...) Emirlerde "maksad"ın suret-i tebliğı anlaşılmamıştır... "Gaye" ve "maksad" karıştırılıyor. Bir de İcra Kumandanı, akıl kumandanı olacak...

9 Teşrinisani 1332 Çarşamba (22 Kasım 1916)

(...) Talimatnameden "marş"ı kaldırıp "yürü" demeliyiz.

Atatürk'ün Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da süren kararlı tavrını, 1924 yılında kayda geçen "*Eğitimimiz milli olduğuna göre, onun lisanının da bütün dallarda milli olması gereği üzerinde hiçbir şüphe yoktur.*" sözü göstermektedir. Daha sonra, Atatürk'ün kararlı tutumu, 1932'de kayda geçen "*Batı dillerinin hiçbirinden aşağı olmamak üzere, onlardaki kavramları anlatacak keskinliği, açıklığı haiz Türk bilim dili terimleri tespit edilecektir.*"¹⁴⁶ sözü ile yinelenmektedir.

Bu konuda görevlendirdiği bilimcileri'nin yanı sıra kendisi de çalışmalara katılmış, 1936 ile 1937 yıllarında, yani sağlığının en bozuk olduğu dönemlerde, yalnızca uzambilim terimlerini Türkçeleştirmek ve Türkçeni'nin bir bilim dili olduğunu kanıtlamak için bizzat bir uzambilim betiği yazmıştır. Bétik, 1937 yılında 44 bétten oluşmuş olarak basılmış ve okullarda okutulmuştur. Bétikte, o dönemde müselles (üçgêñ), zaviye (açı) gibi yerleşmiş sayılan birçok terimi'nin Türkçesini kendisi türetmiştir. Bétik 1937 yılında bitirilip, okullarda 1937-1938 eğitim öğretim yılında okutulmaya başlanmıştır.

Atatürk'ün kendi türettiği ve bu bétikte ilk kez kullandığı bazı terimlere örnekler: *Boyut, uzay, yüzey, düzey, çap, yarıçap, kesek, kesit, yay, teğet, aç, açıortay, içters aç, dışters aç, taban, eğik, kırık, çekül, yatay, düşey, dikey, yöndeş, konum, üçgêñ, dörtgen, bészgêñ, çokgêñ, köşegêñ, eşkenar, ikizkenar, yanal, yamuk, artı, eksi, çarpı, bölü, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alañ, varsayım, gerekçe...* vb.

Atatürk'ün 1938 yılında kayda geçen "*Türlü bilimlere ait Türkçe terimler tespit edilmiş, bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim.*"¹⁴⁷ sözü önemlidir. Atatürk, ölümünün gerçekleştiği 1938 yılında ve hastalığının ağırlaştığı 1937 yılında bile özleştirmeyi savunurken, dil devriminden né ara caymıştır? Ölüm döşeginde bile, dil çalışmalarına devam edilmesini isteyen Atatürk değil midir? Bu savlar dayanaksız ve gerçekdışıdır.

Atatürk özellikle yabancı kökenli terimleri'nin, bilim, sanat, din, yazın gibi alañları'nın tümünde Türkçe köklerden türetilmesi konusunda ölene dek uğraşmıştır. Atatürk, yalnızca halkın gündelik yaşamda kullandığı sözcüklerde tez davranmayıp zaman içinde doğal bir özleşme yaşanmasını istemiştir. Ancak terimlerde devlet eliyle özleşmeyi savunur. Atatürk'ün Ruşen Eşrefçe aktarılan şu sözü dikkate değerdir: "*En iyi savunma yöntemi, saldırıdır. Şu hâlde dil alanında türemiş yabancılıklara saldıralım; ağacı bir defa silkeleyelim: Görelim, hangi çürükler düşecek; kalan*

¹⁴⁶ Sinanoğlu, Oktay (2007). Atatürk ve Türk Bilim Dili. Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, Cilt 64, Sayı 1, 1-5.

¹⁴⁷ a.g.e

sağlamlar bakalım ne kadardır? Dökülmeyenler, özleri ve arınmışları bulununcaya kadar biraz daha işe yarayabilir; geçici olarak...’’¹⁴⁸

Atatürk’ün özleştirme ile ilgili 1916 yılından 1938 yılına dek onu aşkın halka açık, kayda alınmış veya yazılı sözü vardır. Ek olarak bu konuda yaptığı ve yaptırdığı çalışmalar, Güneş Dil Kuramı üzerine çalışmaları, el yazıları ortadadır. Öldüğü gün bile Türkçeyi düşünen böyle büyük bir önderi, dil savaşımından caymış gibi göstermek; onu çalışmalarını sürdürmeye çalışanları caydırmak için onu kullanmak adına yapılmaktadır. Ancak başarılı olamamıştır.

Kimi Türk Dili Uzmanları Özleştirmeciliğe Neden Karşı?

Basında kimi dil uzmanları, açıkça özleştirme akımına karşı olduklarını dile getirmiş ve getirmekte. Basında çıkan Türk Dili ve Edebiyatı (TDE) bilmenlerince¹⁴⁹ yazılan yazıların ve bu kişilerin bétiklerinin çoğunun özleştirmeye değişik düzeylerde karşıtı olduğu görülür. Dolayısıyla sıradan yurttaş, doğal olarak *"TDE bilmenlerinin bir bölümü neden özleştirmeye karşı?"* sorusunu düşünebilir. Adlarının önündeki büyük sanlar ve uzmanlık alanlarının TDE olması, sıradan yurttaşın bu bilmenlerin doğru düşündüğüne inanmasına neden olabilir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, basında yer alan uzmanlar, bu aykırı görüşleri nedeniye basında yer almaktadır. Özleştirme karşıtı olanlar kadar, belki de daha çok özleştirme yanlısı olan dil uzmanı vardır. Farklı düzeylerde özleştirme yanlısı olan Doğan Aksan, Timur Kocaoğlu, Ahmet Cevat Emre, Cahit Kavcar, Osman Fikri Sertkaya, Feyza Hepçilingirler, İbrahim Necmi Dilmen, Agop Dilaçar, Ahmet Bican Ercilasun, Yusuf Çouksöken, Falih Rıfki Atay, Sevgi Özel, Agah Sırrı Levend, Tuncer Gülensoy, Şinasi Tekin, Sedat Sever gibi daha adını sayamayacağımız değin çok dilbilimci bunlardandır. Bilinmelidir ki, dilde özleştirme akımına destek veren çok sayıda bilimci vardır. Bunların sayısı bugün için azımsanmayacak boyuttadır. Karşı çıkanların sayısı daha azdır. Her biri değişik düzeylerde desteklemekte ve değişik düzeylerde karşı olmaktadırlar. Özleştirmeye tümünden karşı olan dil uzmanları neden karşı çıkmaktadır?

Bu sava yanıt vermek için önce değerlem¹⁵⁰ kavramını açıklamakta yarar var. Değerlem, herhangi bir alanda karşılaşılan sorunları çözerken veya olguları yorumlarken göz önüne alınan değerler dizisidir. Değerlem, bir konuda ortak anlaşış oluşturur. Değerleme iye kişiler, aynı olaylara beñzer bakış açılarından bakarak beñzer

¹⁴⁸ Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk T. ve D.K.H., s. 64.

¹⁴⁹ **bilmen** (T.): akademisyen (Fr.)

¹⁵⁰ **değerlem** (T.): paradigma (Fr.)

yorumlar yaparlar. Génel olarak bu durum, bilimsel iletişimi kolaylaştırırsa da bilimsel geliřmeniñ öñünde bir engel olarak da görölür. Deđerlemler, géñelde bilimsel vérieri béliirli bir kalıp içinde yorumlamaya néden olmaktadır. Kalıp dışına çıkmak, değerleme iye bilim çevrelerince hoř görölmez. Büyük bilimsel atılımlar, géñellikle deđerlemleriñ yıkılıp yéñisiniñ kurulması ile soñuçlanır. Elbette değerleme karşı duran bilimciler öñcelikle dışlanır veya alaya alınır. Ancak bu bilimcileriñ savları su götürmez biçimde kanıtlanmaya başladığında değerlem çatlamaya başlar ve soñunda yıkılır. Artık yéni bir değerlem oluşur. Örneđek vérmek gerekirse; klasik mekanik olarak bilinen Nüvtın (Newton) mekanığı aňlayıřınıñ dışına çıkamayan bilimciler, uzun süre yanıtız békleyen birçok soruna da bu değerlem ile yaklaştıkları için çözümlamadılar. Ancak değerlemi bırakan birkaç bilimci, nice¹⁵¹ mekanığı adında yéni bir kuramıñ doğmasına néden olan bir atılım gerçekteştirdiler. Bu kuramı ortaya atmak, eski bakış açısını yadsıyıp olgulara başka gözle bakmayı gérektirdiđi için bunu yapabilen az sayıdaki bilimci, başlangıçta diğerlerince alaya alındı. Ancak soñuçta haklı çıktılar ve tüm bilimcileriñ değerlemi tümünden değişmek zorunda kaldı.

Gelelim gerçek konumuza... İşte dilde özleşme konusunda kimi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü ve bu alaıñ öğretmenlikleri gibi alaıñlardan mezun olanlarda ve bu alaıñ bilmenlerinde bélli bir değerlem vardır. Çođu tüm éđitim yaşamları boyunca bu deđerlemiñ étkisindedir. Arapça ve Farsçayı öñe çıkaran bir yazın aňlayıřına boğulmaktadırlar. Kimileriniñ güzellik algıları değişmektedir. Artık Arapçası ve Farsçası bol yazınsal yapıtlar, kimilerine güzel gelirken duru Türkçe ile yazılanlar ise daha az güzel gelmeye başlayabilir. Kendileri de geçmişte beñzer değerlem ile yétiřtirilmiř olan alaıñ bilgileri, kendi öğrencilerini de aynı değerlem ile yétiřtirmekte. Bunuñ nédenlerinden biri de génel olarak Türk Dili ve Edebiyatı bölümleriñ öğrenim izlencesiniñ yapısınđı buna elverişli olmasıdır. Çođunlukla yazın ağırlıklı dersler alan bu alaıñ mezunları, yazın dersleriñiñ ağırlığı divan yazını üzerinde olan bir öğrenim izlencesini izlemek zorunda kalmaktadır. Halk yazını oransal olarak daha cılız kalmaktadır. Ayrıca bu durum, dil araştırmaları yapmak için uzman yétiřtirmeyi de güçleştirmektedir.

TDE alaıñında bilimsel araştırma yapmanıñ eñ kolay olanı; diğer birçok toplumsal bilimde olduğu gibi yazılı kaynakları incelemek, sınıflandırmak ve onların üzerine çalışmaktır. Sözlü halk yazınını incelemek ise oldukça yorucu bir iştir. Yine dilbilim üzerine çalışmak, yazılı kaynak eksikliği nédeniyle yazın üzerine çalışmaya göre daha güçtür. Yazınımızla ilgili eñ çok yazılı kaynak divan yazınındadır. Çünkü divan yazını kulaktan daha çok göze yöneliktir. Örneğin divan koşuklarındaki uyaklar kulağa göre yapılmaz, göze göre yapılırdı. Démeli, yazıldığında dize soılarında görsel uyum aranırdı. Bu nédenle yazılı olması gérekirdi. Halk yazını ise uzun süre

---

¹⁵¹ nice (T.): kuantum (İng.)

sözel gelenekle sürmüştür. Yazıya geçirilmesi çok soñradır. Ülkemizde halk yazınına ilişkin dérmeler, ilk kez Osmanlı'nın soñ döneminde (19. yüzyılın soñunda) başlamıştır. Öncesinde, halk yazınında yazılı kaynak bulmak çok güçtü. Divan yazını oluşmadan önce, démeli İslam öncesine ilişkin de çok yazılı kaynak yoktur. Yine, aynı dönemde yaşamış divan ve halk ozanlarının yapıtlarını karşılaştıran, dil açısından değerlendiren çalışma sayısı da çok sınırlıdır. 11. yüzyıl Fars yazınına öykünen divan yazınına ayrılan emek ve zamanın yarısı kadar dilbilim çalışmalarına ayrılıysaydı, belki bugün dilimizde bu kadar yabancı sözcük olmazdı ve özüne dönmüş bir dile kavuşurduk.

Kimileri divan yazınıyla o déñli içli dışlı olunca da Osmanlı'nın o dönemdeki aydınlarının düştüğü yañılıya düşüp Türkçeyi aşağı görmeye, Arapça ve Farsçayı yüceltmeye başlayabilmektedirler. Bir süre soñra, bu kişilerin iye oldukları değerlem, kimilerinin bu durumu yañılış değerlendirmesine ve özleştirmeciliğinin karşıtı olmalarına neden olabilir.

Toplumsal bilimlerde değerlemler doğa bilimlerinde olduğu gibi kolay yıkılmazlar. Doğa bilimlerinde bile oldukça dirençli olan değerlemler, toplumsal bilimlerde aşılması çok güç engellerdir. Örneğın Aristo mantığı olarak bilinen her olgunun *siyah veya beyaz* ya da diğeri bir déyişle *doğru veya yañılış* olması mantığı, binlerce yıl etkin olmuştur. Bu değerlendirme karşı olan aňlayışlar çok yéñidir ve daha kimi çevrelerde kabul görmemiştir. Beñzer biçimde, dilde özleştirme düşüncesi de çok yéñidir. 19. yüzyılda Osmanlı aydınları arasında başlayan dilde özleştirme düşüncesi, ülkemizde daha tümüyle eski aňlayışı yenememiştir. Bilmensel çevrelerde eski dil diye bilinen yabancılığın bol dili öñe çıkaran düşünce étkindir. Bu nedenle né yazık ki kimileri aldıkları éğitimi yañılış değerlendirip özleştirmeye karşı olmayı sürdürülebilmektedir.

Burada yapılan géñelleme, ayrıklıkları içermemektedir. TDE alanında bilinçli olarak çalışan, éğitimi doğru değerlendiren çok değerli bilmenler, bu alanın mezunları ve öğretmenleri çoğunluktadır. Özleştirmeye karşı olanlardan daha çok yazınında olan vardır. Neyse ki uzmanlaşarak dilini aşağı gören dilerden çok, uzmanlaştıkça dilini daha çok sevenler vardır. Değerlemi yañılışa kaymayan, dil sevgisini koruyabilen, kalıpları kırabilen, Türkçenin güzelliklerini görebilen, değerlendirme başta kaysa da soñradan özleştirmeyi benimseyen nice dilbilimci vardır. Değerli dilbilimcilerimizin emekleri ve toplumla iç içe, diğeri alanlardaki bilimcilerle el ele yaptıkları çalışmalar, Türkçeyi saplandığı yabancılık batağından kurtaracaktır.

İngilizce Evrensel Dil Midir?

Ancak kendi dili olan toplumlara ulus dénebilir. Her dil ayrı bir ekin démektedir. Ekin ise yéreldir. Doğadaki sesler bile her yérde aynı olmasına karşın yansımalar farklı algılanır ve bu algı ulusaldır. Bu da ekin başkalığından ileri gelir. Bu yüzden evrensel bir algı ve evrensel bir ekin var olamayacağı için, evrensel bir dil de var olamaz.

Kıyası; evrensel dil diye bir olgu yoktur. Bu sömürgeci anlayışın uzantısıdır. O dönem hangi ülke başat konumda ise, o ülkenin dili sömürdüğü toplumlarca evrensel dil olarak algılanır. Bir Cezayirliye göre Fransızca, bir Hintliye göre İngilizce, bir Tunguz'a göre Rusça evrensel dil olarak algılanabilir. Çünkü her biri başka bir başat gücün sömürüsüyle karşı karşıya kalmıştır.

Ayrıca başat güç, dönemselsel olarak da değişebilir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ekinsel olarak baskın güç Fransa olduğundan, Fransızca evrensel dil olarak algılanmaktaydı. Ancak Fransa, Avrupa'nın çoğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nda yérle bir oldu ve savaşta ayakta kalan ABD başat güç oldu. ABD'nin başat güç olmasıyla İngilizce evrensel dil olarak algılanmaya başlandı. Nitekim her dönem yazılı kaynakların niceliğine ilişkin veriler bunu açıkça göstermektedir. Daha da öncesine gidersek, Orta Çağ'da Avrupa'da Vatikan'ın etkisiyle Latince, doğuda ise İslam'ın etkisi ile Arapça evrensel dil olarak algılanmıştı. Siyasal olarak güçlü ve başat konumda olan ülkelerin veya ekinlerin dilleri diğerleri üzerinde bir baskı kurarak kendisine yöneltir. Bu dilin *evrensel* olduğu algısı oluşur ve diğer dilleri basıklar, sindirir.

Evsensel dil olarak sunulan İngilizce, yéryüzünde en çok konuşulan ana diller arasında ilk sırada değildir. Yéryüzünde en çok konuşulan dil, Mandarin Çincesidir.

Gérçekte tüm uluslar kendi dillerini korumalıdır. Bu durum, tüm ulusların, tüm ekinlerin doğal hakkıdır. Evrensel dil düşüncesi ise bunun karşısındadır. Bu kavram, *küreselleşme* dénen olgunun bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Yéryüzünde uluslararası ortamda konumlanan UNESCO (Birleşmiş Uluslar Eğitim Bilim ve Ekin Örgütü) gibi kuruluşlar, yérel ekinlerin korunması gerektiğini taplamış¹⁵² bu yöndeki çalışmaları onaylamışken ulusal ekinleri yok edecek bir anlayış olan *evrensel dil* anlayışını ortaya atmak bu anlayışa ters düşer.

Yéryüzünde 2008 yılını “Uluslararası Diller Yılı” ilan eden UNESCO’nuñ yayınladığı “*Tehlike Altındaki Diller Atlası*”nda, yéryüzünde var olduğu bilinen

---

¹⁵² **taplamak** (T.): kabul étmek (Ar.+T.)

6700 diliñ 2400'ünüñ (yaklaşık %36'sınıñ) yok olmanıñ eşiğinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, 231 diliñ ise o yıl yok olmuş olduğu açıklandı.

UNESCO bir diliñ né ölçüde yok olma eşiğinde olduğunu belirlemek için dokuz ölçüt kullanmakta. Bunlar:

- Diliñ kuşaktan kuşağa aktarılması,
- Dili konuşan kişi sayısı,
- Dili konuşanların sayısının toplam kişi sayısına oranı,
- Diliñ kullanım alanlarında değişiklikler,
- Yeni alanlara ve ortamlara diliñ tepkisi,
- Diliñ öğrenilmesi, o dilde okuma yazma öğrenilmesi için gerekli araç gerecin varlığı,
- Devletlerin ve kurumların tutum ve siyasetleri, diliñ kamusal durumu ve kullanımı,
- Toplumun bireylerinin kendi dillerine yönelik tutumu,
- Dille ilgili var olan belgelerin niceliği ve niteliği.

Bir diliñ yok olması için gerekli görülen bu koşullardan birkaçı bir araya geldiğinde, o dil yok olmanıñ eşiğine gelmekte. Evrensel dil algısı, bu yok olmanıñ çabuklaşmasında etkili. Örneğin, birçok Afrika ülkesinde İngilizce, Fransızca gibi eski sömürge dilleriniñ, Orta Asya'da Rusçanıñ, kimi Müslüman ülkelerde ise Arapçanıñ baskısı ile yeni kuşak bu dillerde eğitim veren okulları seçerek, ana dillerinden uzaklaşıyor. Hem diliñ bir sonraki kuşağa aktarılma oranı hem kullanım alanı hem de konuşur sayısında önemli azalmalar her geçen gün artmakta. Bu durum, yeryüzündeki dilleriñ ve dolaylı olarak ekinleriñ hızla yok olmasında etkilidir.

Bu koşullar altında aynı belgede yeryüzündeki toplam 6700 diliñ 538'i *kritik*, 502'si *ciddi*, 602'si *açıkça* yok olmanıñ eşiğinde olarak tanımlanmış durumda. 607 dilse *savunmasız* durumda. 199 dili ise 10'dan az sayıda kişi konuşuyor. 178 dili, 10 ile 50 arasında kişi kullanıyor. Dilleriñ %96'sını, yeryüzündeki kişilerin yalnızca %4'ü konuşuluyor. Geri kalan %96 ise dilleriñ yalnızca %4'ünü...

Durumuñ né dēñli sallantıda olduğu açıktır. Türkçe günümüzde yok olma tehlikesi altında değildir. Ancak *evrensel dil* düşleri sürdükçe yok olmanıñ eşiğine gelmemesi işten değildir. Genel olarak evrensel bir dil olamayacağı gibi, bir alana özel olarak da evrensel bir dil olamaz.

Bilimiñ Dili Nedir?

Sıklıkla karşılaştığımız "*Bilimiñ dili İngilizcedir*" diye bir sav vardır. Buna "*Sağlık dili Latince*", "*Hukuk dili Arapçadır*", "*Déñizcilik dili İtalyancadır*", "*İnanç dili Arapçadır*", "*Sanat dili Fransızcadır*", "*Edebiyat dili Farsçadır*" gibi daha birçok sav eklenebilir. Bu sav, "*İngilizce evrensel dildir*" savınıñ uzantısıdır. Az önce belirttiğim gibi: Génel olarak evrensel bir dil olamayacağı gibi, bir alaña özel olarak da evrensel bir dil olamaz.

Öncelikle doğa bilimleriniñ tek dili vardır, o da matematiktir. Uluslarıñ kullandığı tüm diller bilimde kullanılabilir. Kullanılmalıdır da... Bir dili bilim dili olarak varsaymak, ana dili o dil olan kişilere bilimde önde olma kazancı sağlar. Çünkü bilimde sürekli bir adım önde olurlar. Tüm uluslarıñ bilimsel gelişmeleri o dilde basılır, o dilde yayınlanır. Ayrıca bilimsel terimler de o dilde olduğu için o terimleri eñ iyi añlayanlar ana dili o dil olanlar olacaktır. Bu düpedüz bilimsel çekişmede diğér ulusları géride bırakıp, gücüne güç katmayı amaçlamış bir sömürü añlayışınıñ ürünü bir düşünce olabilir.

Herhangi bir alañı iyi añlamak, özümsemek ve o alañda düşünce üretebilmek için kişiniñ ana dilinde o konuda kendi terimleriniñ olması géreklidir. Çünkü terim üretmek, düşünce üretmektir. Bir terimi hangi kökten hangi eklerle üretirseniz, o sözcükle kökteş ve aynı ekle türemiş diğér sözcüklerle mantıksal ilişkisini kurarsınız. Bir örnek vérelim:

Doğabiliminde¹⁵³, **direñç** kavramı bir çevrimde akıma karşı koyan üyeye vérilendir. Sözcük, kınanç sözcüğüne beñzetilerek türemiştir. Kökü **direñ-** eylemidir. Akıma karşı koyan üyeye bu ad vérilmesi, o üyeniñ añlaşılmasını kolaylaştıran bir étkendir. Yine bir çevrimde; **sığaç**, **üreteç** gibi üyeler vardır. İyi bakılırsa, bu üyelerin tümününün **-Aç** yapım eki ile türediği görülür. Buradan herkes, bu ekin akım geçen bir çevrimdeki üyelerin adlarının türetilmesi için kullanılan ortak bir ek olduğunu ve o ekin geldiği kökün üyeniñ né iş yaptığını anlatmada bélirleyici olduğunu söyleyebilir. Oysa aynı sözcüklerin yabancı kökenli olanları bu çıkarımı yapmamıza olanak tanımaz. Ana dili ile bilim yapmak, o ulusa tüm bilimsel sözleri, onları añlamalı kılarak, öğrenilmesini ve özümsemesini kolaylaştırma olanağı sunar.

Dilde özleşmeden önce bilimsel bir kuralı şöyle anlatırdık: "*Müsellesin zaviyetan-ı dahiletan mecmu'ü 180 derece ve müselles-i mütesaviyü'l-adla zaviyeleri birbirine müsavi müselles demektir.*" Bu tümcenin günümüz Türkçesine çevirisi ise şudur: "*Bir üçgéñin iç açıları toplamı 180 derecedir ve eşkenar üçgéñ, iç açıları birbirine eşit üçgéñdir.*" Öñceden karma bir dille bilim yapmaya çalışmamızın

¹⁵³ doğabilim (T.): fizik (Yun.)

soñuları bu idi. Bugün ise, tümüyle başka bir dilde bilim yapma çabası içindeyiz. Amaç, uluslararası ortamda bilimciler arasında añlaşmayı sağlamak imiş. Her bilimci zaten eñ az bir yabancı dilde kendi alañındaki gelişmeleri izleyebilecek ölçüde dil bilmek zorundadır. En azından kendi alañında mesleki terimleri bilmek zorundadır. Ancak kendi yaptığı bilimi başka dilde añlatmak zorunda değildir.

Bu savı ileri sürenler, dünyada herkesiñ bilimde ortak bir dil kullanmasını gelişme açısından daha yararlı olacağını söylemekteler. Oysa añlaşılmayan, tam olarak özümsemeyen kavramlarla bilimiñ gelişmesine katkıda bulunulmaz. Küçük katkılar da başat güç olan, ana dili evrensel dénen dil olan toplumlarıñ ilerlemesine katkı sağlamaktan başka bir işe yaramaz. Bu kişiler, dünyada her ulusuñ sanki bilim dili olarak o dili, örneğin sağlık dili olarak Latinceyi vb. kullandığını sanmaktadırlar. Oysa eñ tutucu gibi görünen sağlık terimlerinde bile başka kullanımlar vardır. Örneğin; Araplar sağlık ile ilgili sözleri Latince değil, Arapça kullanmaktadır. Almanlar da sağlık sözlerini Almancaya çevirmiştir. Biz néden yapmayalım?

Gelelim öteki beñzer savlara... Gerçekte bilim için söylediklerimiziñ tümü öteki alañlar için de geçerlidir. O alañı iyi añlamak, o alañda yapıtlar vérebilmek, yeñi düşünceler üretebilmek istiyorsak bunu Türkçe yapmalıyız. Biz; bilim dili İngilizce, sağlık dili Latince, tüze ve inanç dili Arapça, yazın dili Farsça, deñizcilik dili İtalyanca, sanat dili Fransızca gibi uydurmalara inanırsak Türkçeye bir kullanım alañı kalmaz. Yalnızca gündelik alañda konuşulan yoksul bir dil olur. Bu tuzağa düşmeyelim...

En katı alañlardan biri olarak sağlık bilimleri bilinir. Tüm yéryüzünde sağlık bilimleriniñ diliniñ Latince olduğu düşünülür. Oysa bu né déñli doğrudur? Bilimiñ diliniñ ulusal olduğuna, bu konuda eñ katı olan alañlardan biri olan sağlık alañlarından başlayarak birkaç örnek vérelim:

Kimi Sağlık Terimleriniñ Başka Dillerdeki Biçimleri

<i>Türkçe</i>	<i>Fransızca</i>	<i>Latince</i>	<i>Almanca</i>
İltihap	Inflammation	Inflammationem	Entzündung
Kanser	Cancer	Cancer	Krebs
Pankreas	Pancréas	Pancreate	Bauchspeicheldrüse
Hipofiz	Hypophyse	Hippocampus	Hirnanhangsdrüse
Trombosit	Thrombocyte	Platelets	Plättchen

Görüldüğü gibi, Fransızlar, çoğunlukla sağlık terimlerini Latince almışlar ve biz de onlardan almışız. Ancak Almanlar, bambaşka sözcükler kullanmakta. şimdi sormak gérekir: Almanlar uluslararası terimleri (!) kullanmadılar diye sağlıkta géri mi kaldılar?

Söz dinlemeyen şu Almanların başka bilim dallarında yaptığına da birkaç örnek vérelim ki daha iyi anlaşılınsın... Bir de bunu yalnızca Almanlar mı yapıyor, ona da bakalım. Özbilimden¹⁵⁴ örnekler vérelim. Öge¹⁵⁵ adlarına bakalım. Bildiğiniz gibi bizde oldukça katıdır öge adları. Alıştığımızın dışında kullanmak sorundur. Kim hangi ögeye né ad vérmış, ona bakalım?

Kimi Öğelerin Başka Dillerdeki Biçimleri

<i>Türkçe</i>	<i>Latince</i>	<i>Almanca</i>	<i>Çinçe</i>	<i>Rusça</i>	<i>Yunanca</i>
Karbon	Carbo	Kohlenstoff	Tàn	Uglerod	Ánthrakas
Hidrojen	Consectetuer	Wasserstoff	Qīng	Vodorod	Ydrogóno
Oksijen	Dolor	Sauerstoff	Yáng	Kislorod	Oxygóno
Azot	Nitrogenium	Stickstoff	Dàn	Azot	Ázoto
Sodyum	Sodium	Natrium	Nà	Natriy	Nátrio
Altın	Aurum	Gold	Huángjīn	Zoloto	Chrysós
Gümüş	Argentum	Silber	Yín	Serebro	Asími
Demir	Ferrum	Eisen	Tiě	Zhelezo	Sidero
Bakır	Cuprum	Kupfer	Tóng	Med'	Chalkós
Kurşun	Plumbum	Blei	Dàilīng	Vesti	Odigísoun

Görüldüğü gibi, özellikle metaller başta olmak üzere öge adları başka dillerde ayrılıklar göstermektedir. Bizde metal adları Türkçedir. Diğerlerini ise Latince ve Yunancadan almışız çoğunlukla. Ancak herkes öyle yapmamış. Öyleyse bilimin tek bir dilinin olmadığı gerçeği ortadadır. Dilimizdeki altın, gümüş, demir, bakır, kurşun gibi metallerin adlarının Türkçe kökenli olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Neden diğer öğeler de Türkçe olmasın? Almanlar ve diğer başka uluslar hidrojen, oksijen gibi sözcükleri bile dillerine çevirmiş. Biz neden çeviremeyelim? Nitekim bilimcimiz Süreyya Ülker'in bu konuda çalışmaları vardır.

Bunun olanaksız olduğunu düşünenler olabilir. Nitekim bilimin çok dalı, her dalda da çok sayıda terim var. Bunların tümüne karşılık türetmek oldukça güç bir iştir. Ancak bir yerden başlanmalıdır. Dil devrimi sırasında bunun nasıl yapıldığı iyi incelenmelidir. Atatürk, 1932 yılında *"Batı dillerinin hiçbirinden aşağı olmamak üzere, onlardaki kavramları anlatacak keskinliği, açıklığı haiz Türk bilim dili terimleri tespit edilecektir."* dedikten yalnızca altı yıl sonra, 1938 yılında *"Türlü bilimlere ait Türkçe terimler tespit edilmiş, bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim."* demiştir. Altı yılda alınan yol az değildir.

¹⁵⁴ **özbilim** (T.): kimya (Ar.)

¹⁵⁵ **öge** (T.): element (Fr.)

Oysa kimilerini anlamak olanaksızdır. Dérler ki: "*Mesleğimizle ilgili bilimsel terimlerin Türkçeleri yok. O yüzden İngilizcelerini kullanıyoruz.*" Bu anlayış çok ilginç... Şuna "*Biz uyumsuzluk edip, alfabemizdeki terimlerin Türkçelerini bulmaya, o kavram ve nesnelere Türkçe ad vermeye üşeniyoruz.*" demiyorlar da "*Yok*" diyorlar. Bulmazsanız olmaz. Herkes alfabesindeki terimlerin Türkçelerini bulmak için çaba harcarsa, bulduğu terimleri dilcilere sorup, iş arkadaşları ile tartışırca, sonra yazılı belgelere geçirip yayılmasına yardım ederse, o terimlerin Türkçeleri ortaya çıkar ve yaygınlaşır. Ama bunu yapmayıp, sonra da birilerinin önüne anık¹⁵⁶ getirilmesini bekliyorlar. Bununla da kalmayıp, getirileni de beğenmiyorlar. Yine İngilizcesini kullanıyorlar. Öyleyse "*Siz bulun, iş arkadaşlarınızla ve dilcilerle tartışın ve benimsetin*" diyoruz. O da işlerine gelmiyor. Öyle olunca bu kişilerin derdinin üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek olduğunu düşünmek işten değil...

Bizim bilim dili ile ilgili sorunumuz, beyinlerimize koyduğumuz sınırlar ve önyargılardan oluşmakta. Bunları aşabilirsek, Türkçe her alanda bilim dili olmaya adaydır. Türkçenin bu konuda yeterince gücü vardır. Yeter ki isteyelim...

Özleşmiş Türkçe ile Sanat ve Felsefe Yapılır Mı?

Ne yazık ki, kimlerine göre "*Özleşmiş bir Türkçe ile sanat ve felsefe yapılamaz*" görüşü ortaya atılmıştır. Bu görüşü değerlendirelim...

Günümüzde, felsefe terimleri belki de en özleşmiş terimlerden oluşmaktadır. Türkçe sözcüklerle yapılan felsefe, anlama ve kavrama açısından büyük kolaylık sağlayacaktır.

Bugün felsefe terimleri sözlüğündeki sözcükleri okuduğunda yadırgayan veya anlamayan bir kesim, bununla dalga geçmekte. Oysa o sözlerin özleşmemiş olanını, alıntı olanlarını hiç anlayamayacağı gerçeğini gözardı etmekte. Felsefe terimleri, o alanda eğitim almamış, yeterince felsefe ile ilgilenmemiş kişilerce açıkça anlaşılabilir. Nitekim bu terimler özleşmiş olsa da özleşmemiş olsa da bu terimleri anlamak, belirli bir uzmanlık isteyecektir. Dolayısıyla sıradan bir kişi için "*Bu öz Türkçe terimlerle felsefe anlaşılıyor*" demek yersizdir. Nitekim aynı kişi yabancı terimlerle de anlamayacaktır. Diğer bilimlerde de o alfabenin yeterli eğitimini almamış bir kişi o alanda yazılmış uzmanlık isteyen bir yazıyı anlamakta güçlük çekebilir. Oysa bu konuda eğitim almış, bu kavramlara yabancı olmayan biri, terimler Türkçe olduğunda daha iyi anlayacaktır. İşin uzmanları, bu terimleri kullanmakta ve anlamaktadır.

---

¹⁵⁶ anık (T.): hazır (Ar.)

Kötü çeviriden veya terimleştirmenin yanlış yapılmasından kaynaklanan anlaşılma sorunları varsa, sözcüğün terim karşılığı veya çeviri gözden geçirilmelidir. Bu durumda anlaşılmaz, kötü yapılmış çevirinin suçu, özleştirmeciliğe atılamaz.

Ek olarak, ulusumuzun enleri, yüzyıllardır tekke geleneği ile tasavvuf alanında felsefe üretmektedir. Génellikle de duru bir Türkçe ile halkın anlayacağı bir dil ile bunu yapmışlardır.

Sanata gelirse... Sanatın esnekliği içinde varsıl bir sözvarlığı sanatı güçlendirecektir. Önceki kısımlarda, özleştirmenin sözvarlığını artırdığından söz etmiştik. Bu bağlamda özleştirmenin sanatın dilini yoksullaştırmadığı, tersine varsıllaştırdığı açıktır.

Diğer yandan, koşukta dilin uyumu açısından, Türkçenin beñzer seslerden oluşan ekleri, çekimlemeleri ve sözcük türetimleri dili daha da uyumlu bir yapıya sokacaktır. Tümöyle Türkçe vériten bir yazınsal yapıt, içinde yabancılıkların doldurulduğu bir yazınsal yapıttan daha çok iç uyuma iye olabilir. Bu Türkçenin ünlü uyumları, eklerinin düzenli oluşu ve bunların arasına yabancılıkların girmeyişiyle sağlanabilir.

Bu sanat yapıtlarını yadırgayan veya beğenmeyen kişilerin alışkanlıkları nédeniyle beğenmedikleri veya yadırgadıkları düşünülebilir. Ayrıca uzun yıllar yabancılıklarla dolu bir sanat anlayışıyla beğenileri değışmiş de olabilir. Yéni anlayışa karşı beğeni geliştirmeleri zaman alacaktır.

Yakın geçmişimizde ve günümüzde olabildiğinde duru ve özleşmiş Türkçe ile sanat yapanlar olduğu gibi, eski dönemlerde de duru Türkçe ile sanat yapanlar olmuştur. Bu sanat yapıtlarının değeri tartışılmazdır. Duru Türkçesi ile Yunus Emre'nin sanatının değeri tartışılmaz. Örnek vérelim:

İlim ilim bilmektir / İlim kendin bilmektir / Sen kendin bilmezsin / Ya nice okumaktır. - Yunus Emre

Taşkın yine deli gönül / Sular gibi çağlar mısın? / Aktın yine kanlı yaşım / Yollarımı bağlar mısın? – Yunus Emre

Yunus Emre'nin yaklaşık 8 yüzyıl önce duru Türkçe ile yazdığı yapıtların yazınsal değeri bugün bile korunmaktadır. Ek olarak, halk yazınımızın binlerce türküsü, manisi, öyküsü ve sayısız başka yapıt bulunmaktadır. Bunlar da yüzyıllarca duru Türkçe ile söylenmiş ve günümüze değün yazınsal değerini yitirmeden gelebilmiştir. Yunus Emre, örneğün **hediye** yerine **armağan**, **ilaç** yerine **em**, **rahat** yerine **esen**, **rüya** yerine **düş**, **ayna** yerine **gözü**, **bahar** yerine **ilk yaz**, **misafir** yerine **konuk**, **kısmet** yerine **kezek**, **esaret** yerine **tutsaklık**, **şahit** yerine **tanık**, **cehennem**

yérine **tamu**, **hasta** yérine **sayrı**, **zehir** yérine **ağı/ağı** sözcüklerini kullanarak koşuklar düzmüştür. Bu durum, yapıtlarının yazınsal değerini düşürmemiş, tersine yükseltmiştir.

Yakın dönemde de duru Türkçe ile yazınsal değeri yüksek yapıtlar yazılmıştır. Özdemir Asaf, Orhan Veli gibi birçok ozanımız Nurullah Ataç gibi birçok yazarımız yapıtlarında duru Türkçe kullanmışlardır. Yakın zamanda Prof. Dr. Timur Kocaoğlu, bütünüyle Türkçe sözlerle koşuk yazılabileceğini göstermek amacıyla bir koşuk betiği yayınlamıştır. Démek ki, özleşmiş Türkçe ile sanat ve felsefe yapılamıyor değildir. Tersine, oldukça nitelikli ve yazınsal değeri yüksek yapıtlar üretilebilmektedir. Yazınımız, bunu örnekleriyle doludur.

Dilde Özleştirme Akımı Siyasi Midir?

Sıkça “*Dilde özleştirme akımı siyasi nédenlerle yapılmaktadır.*” gibi savlarla karşılaşmaktayız. Gérçekten öyle midir? Kesinlikle hayır! Açıklayalım...

Ülkemizde her işi ve herkesi siyasal bir açıdan görme, siyasal bir konuma yerleştirme gibi bir alışkanlık var. Bu alışkanlık siyaset ile içli dışlı olan kişilerde yaygındır. Bir kişinin düşüncelerini söylediğini gördüklerinde hemen “*bizden mi, karşı taraftan mı, siyasetin néesinde?*” diye düşünmeye başlarlar. Bu kısır ve oldukça ilkel bir düşünce biçimidir.

Öncelikle, dil tüm toplumun ortak değeridir. Ortak değeri korumaya çalışmak siyasi bir yandaşlığı değil, tersine bütünleştiriciliği olan bir eylemdir. Ancak né yazık ki bunu siyasi olarak algılama eğiliminde olan kişiler, nédense özleştirmecilik yanlılarını kendi siyasal konumunun karşısında görürler. Öyle ki, sağcılar özleştirmecilik solcu işidir dér, solcular ise sağcı işi... Oysa siyasi bir yanı olmayan özleştirmecilik akımı tüm siyasal görüşten olanların benimsemesi gereken bir akımdır.

Ne yazık ki, özleştirmeciliğin tüm yabancı dillerden gelen sözcükler gibi Arapça ve Farsçadan gelen sözcüklere de karşı olmasını “*din düşmanlığı*” olarak algılayan tutucu sağ kesim, yıllarca özleştirmeciliği solcu işi, komünist işi olarak dile getirmişlerdir. Oysa dili korumak da ulusal bir değeri korumak olduğu için tutuculuk içinde değerlendirilebilecekken... Yine tersi olarak, yabancı sözcüklerin dile bulaşmasına karşı olmayı faşistlik, ırkçılık olarak tanımlayan sol kesim de özleştirmeciliği sağcı işi, faşist işi olarak görmüştür. Hele ki, özleştirmecilik kolaylıkla sömürü karşıtı bir eylem olarak değerlendirilebilecekken...

Sevmediğiniz bir düşünceyi düşünün... Karşı olduğunuz bir néni... Çünkü herkesin sevmediği, öfkelenildiği veya karşı olduğu bir néni vardır. Kimi kez bunun adı

sömürgeciliktir¹⁵⁷, kimi kez ortakçılık¹⁵⁸, kimi kez anaakçacılık¹⁵⁹, kimi kez din, kimi kez dinsizlik, kimi kez yıldırı¹⁶⁰, kimi kez soyculuk¹⁶¹, kimi kez solculuk, kimi kez sağcılık... vb. Her néyse... Biriniñ bunlardan eñ az birine veya bunlarıñ dışında bir düşünceye kuşkusu, öfkesi veya korkusu olduğunu düşünelim. İşte bu kişiler bu karşı olunan düşünceyi bulurlar ve size karşı kullanırlar. Kendi karşı olduklarını işte o yönünüze yamarlar. Örneğin; "Özleştirme komünist işi" dérler. "Özleştirme faşist işi" dérler. "Özleştirme dinsizleriñ işi" dérler. "Özleştirme tutucularıñ işi" dérler. Dérler de dérler... Siziñ néye karşı olduğunuzu bilirlerse, kendi karşı oldukları özleştirme ile siziñ karşı olduğunuzu yan yana koyar, sizi de yanlarına çekmeye çalışırlar. Uyanık olup bu tuzaklara düşmemek gérek. Bu yalanları silip atmak gérek. Siziñ sevmedikleriñizi size karşı kullanan siziñ yağıñızdır. Çünkü gerçekte özleştirme onur işidir, sevgi işidir, birliktir, biz olma çabasıdır...

Kısacası, özleştirmecilik, kendisinden hoşlanmayan kişileriñ karşı oldukları, beğenmedikleri siyasal çizgi ile özdeşleştirilerek ötekileştirildiği, itilip kakıldığı bir akım olarak görüldüğü sürece bundan eñ çok dilimiz ve ulusal birliğimiz dokunca görecektir. Özleştirmecilik, siyasetüstüdür. Geçmişten bu yana hem sağ hem de sol görüşlü gerçekte aydınlarca benimsenmiştir. Benimsenmelidir de... Çünkü özleştirmeciliğin siyasal ile ilgisi olmadığı gibi, bütünleştirici özelliğine gereksinimimiz de vardır.

İki Sözcük Benziyorsa Kimindir?

Bir sözcük hem herhangi bir yabancı dilde hem de Türkçede beñzerse, bizim sözde bilginler hemen "*Bu söz başka bir dilden dilimize geçmiştir*" yargısını yapıştırmıyor. "*Néden? Bizden onlara geçmiş olamaz mı?*" dediğiniñde de kesin olarak "*Olamaz*" diyorlar. Ancak gerçekte bir açıklama getiremiyorlar. Bilimsel açıklama getirenlerden söz étmeyorum, getiremeyenlerden söz édiyorum.

Bunuñ altında yatan ana néden, tümüyle aşağılık duygusudur. Öyle ya, Türkler kimilerine göre géri ve ilkel bir toplum ve Türkçe de bu toplumuñ dili. O yüzden bizden onlara geçmiş olması olanaksızdır. Kesinlikle onlardan bize geçmiş olması gerekir sözcüğün. Diğer türlüñü aıllamsızdır. Ne de olsa onlara göre "*Biz beceremeyiz, kesin başkası üretmiştir, biz de onlardan almışızdır.*"

¹⁵⁷ **sömürgecilik** (T.): emperyalizm (Fr.)

¹⁵⁸ **ortakçılık** (T.): komünizm (Fr.)

¹⁵⁹ **anaakçacılık** (T.): kapitalizm (Fr.)

¹⁶⁰ **yıldırı** (T.): terör (Fr.)

¹⁶¹ **soyculuk** (T.): ırkçılık (Ar.+Tr.)

Ne yazık ki bu durum yalnızca dilde değil, birçok alanda geçerli bir durumdur. Birçok alanda bu özgüvensizlik ve aşağılık duygusu kendini gösterir.

Oysa kimi durumlarda Türkçede eki de kökü de açık olsa bile, o dillerde köklerine indiğinizde o sözcüklerin, ya çok zorlama yerlere bağlanmaya çalışıldığını ya da kökeninin belirsiz olduğunu görebilirsiniz. Genelde kökü belli olanı değil, belirsiz olanı seçiyor bizim sözde bilginler. Kanıt olarak da o dillerde o sözcüklerin diğer kullanış biçimlerini gösteriyorlar. Oysa sözcük geçtikten sonra olabilen değişimler, kökeni açıklamaz. Burada işe nesnel olmak ve önyargısız başlamak gerek.

Bilimde önyargısız olmak, kuşkucu olmak ve verilere göre karar vermek önemlidir. Oysa bizdeki bilginlerin bir özelliği de yabancı bilimcileri yerlilerden üstün görmeleridir. Eğer bir konuda yabancı bir bilimci bir görüş belirtmişse, yerli olanın söyledikleri ile çelişiyorsa, yabancı olaninkini doğru kabul etme eğilimi vardır. Oysa savların kanıtları ve gerekçeleri, kimi ileri sürdüğünden daha önemli olmalıdır.

Kısaca, bilimde özgür ve önyargısız bilgi üretmek, gelişmenin ön koşuludur. Diğer türlü, başkalarını yineleyen, üretmeyen, öykünmeciler kişiler oluruz.

Özleştirmeciler Türkçeyi Gériletmeye Mi Çalışıyor?

“Özleştirmeciler, gelişmiş olan Türkçeyi gériletmeye, eski çağlardaki biçimine géri döndürmeye çalışıyor” suçlamasıyla karşılaşmaktayız. Oysa ancak özleştirmeciliğin yapısını anlamamış bir kişinin ileri sürebileceği bu suçlamalar usdışıdır.

Özleştirmecilik, eski sözcükleri diriltmek ve bugünkü kavramları anlatmak için kullanmanın yanı sıra, yeni sözcükler türeterek dilin gelişmesini, ileriye gitmesini savunan bir akımdır. Bu biçimiyle, Türkçeyi gériletme savları gerçeklikten uzaktır. Ayrıca Türkçenin ilerlemesini yabancı sözcük alımında görmek de nasıl bir anlayışın ürünü olabilir? İlerlemek için kendimize ve dilimize yabancılaşmamız bir önkoşul mudur?

Türkçenin eski çağlardaki biçimine dönmek olanaklı mıdır ki özleştirmeciler bunu amaçlasın? Türkçe, doğal değişimlerle bugüne dek gelmiştir. Eski çağlarda sözcüklerin yapıları günümüzdekinden başka idi. Örneğin, Türkiye Türkçesi için **témir > démir; yégirmi > yirmi; ölüg > ölü; edgü > iyi; bilig > bilgi; tag > dağ** gibi değişimler olmuştur. İsteseñiz de dildeki bu doğal değişimleri gériye döndüremezsiniz. Bu değişimler, gériye döndürülemez olduğu içindir ki, Türkçeyi eski çağlardaki biçimine géri döndürmek de olanaksızdır. Bu suçlamaları yapanların özleştirmecilerin bu tür bir düşüncede olduğunu düşünmeleri bile usdışıdır.

Diyelim ki, bundan değil de sözcük diriltmeden söz ediyor olsunlar... Bu durumda da diriltilecek sözcük, günümüz Türkçesinin dönüşümlerine uydurularak diriltilecektir. Örneğin eski Türkçede **öd** sözcüğü vardır ve *zaman* demektir. Ancak yok olmasaydı günümüz Türkçesinde ses dönüşümleri ile **öy** olarak var olmalıydı. Eğer bu söz dirilecekse, o günkü ses düzeni ile değil, bugünkü dönüşmesi beklenen ses düzeni ile diriltilecektir. Nitekim bu genellikle böyle olmuştur. Birkaç ayrıcalıklı durum olabilir. Ancak bunlar geñeli değiştirmez.

Özleřtirmeniñ ana ilkelerini anlamamış olmalarından ötürü bu tür suçlamalarda bulunanlar ile ilerlemeyi yabancılıkları benimsemekte görenler arasında ayırım yapmak gerekir. İlki bilgilendirilmeli, ikincisi ise bilinçlendirilmelidir.

Özleştirme Uzman İşi Midir?

Kimileri özleştirmeciliği yalnızca dilbilimci, uzmanlarıñ işi olduğunu, başkalarının bu işe el atmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Gerçekten öyle midir? Tartışalım...

Öncelikle, özleştirmeyi gerçekleştiren birçok ulusta; yazarlarıñ, ozanlarıñ, türlü alañlardaki bilimcileriñ ve halkıñ katkısı yüksektir. Ayrıca bu kişiler, sözvarlığını artırma konusunda çoğunlukla dilbilimcilerden daha çok etkilidir.

Bu konuda örnek vérmek gerekirse, 14. yüzyılda Dante İtalya’da diliñ özleşmesinde etkilidir. Almanya’da Luter (Luther), Norveç’te Osin (Aasen), İngiltere’de Coys (Joyce), Fransa’da Malerb (Malherbe) kendi dillerine kattıkları sözvarlıkları ile öñe çıkarlar. Bu kişiler dilbilimci olmamasına karşın dillerine büyük katkı sağlamışlardır. İřiñ ilginç yanı, özleştirmeye karşı olanlar içinde dilbilimciler olduğu gibi; yazarlar, ozanlar ve türlü alañlardaki bilimciler de yer almaktadır. Örneğin Almanya’da yazar Göte (Goethe), Alman özleřtirmecilięiniñ eñ büyük karşıtı olmuştur.

Ülkemizde ise bu işi dernek olduğu dönemlerde türlü alañlarda uzman olan kişilerden oluşan TDK gerçekleşirmiştir. TDK’niñ kurulduğu ilk günlerden beri yapısı gereği dilbilimcileriñ yanında çok sayıda türlü alañlardan gelen kişileriñ yer alması önemlidir. Bu konuda Prof. Dr. Doğan Aksan şunları söylemektedir: “1980 öncesindeki TDK’nin kuruluş ve işleyişi incelenecek olursa, 750 dolayında üyeden, onların seğtiği 35 kişilik Yönetim Kurulu’ndan ve kol başkanlarının katıldığı Yürütme Kurulu’ndan oluşan Kurum’un bir dernek kimliği taşıdığı görülür. Onun bu özelliği, Devrim’in geniş halk kitlelerince benimsenmesi gerektiği düşüncesine da-

yanmaktadır. Özleştirmeye bağlılıkları ve dil alanındaki etkinlikleri nedeniyle üyeliğe alınanların kurultaylarda seçtikleri yönetim kurullarında yükseköğretimde görev alanlar, üniversite profesörleri, yazarlar çoğunluğu oluşturmaktadır.”¹⁶²

Dilin toplumuñ ortak değeri olması nedeniyele özleştirme yanlılarının da karşıtlarının da halkın her kesiminden oluştuğuna şaşırılmamak gerekir. Dolayısıyla herkesin dil üzerine düşünme, düşünce üretme, bunu dile getirme ve düşüncesini savunma hakkı vardır. Dahası, bu durum Anayasamızda “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.” (Madde 27, 1982) sözleriyle yasal güvence altına alınmıştır.

Ek olarak, dilbilimcilerin kimi ek uzmanlık gérektiren terimlerin özleştirilmesi konusunda yetersiz kalacakları da açıktır. Sağlık bilimleri, doğa bilimleri gibi alanlardan alınan bir terimi bir dilbilimci né ölçüde sağlıklı özleştirebilir? Bunun için terimi iyice kavramış olması gerekir. Bunun için de o alanın uzmanına gereksinim vardır. Bu nedenle, başka alanlardan uzmanların da özleştirme akımı içinde yer alması gereklidir ve bu durum kaçınılmazdır.

Bu aşamada, kendisi bir elektronik mühendisi olan Prof. Dr. Aydın Köksal’ın bilişim terimlerini özleştirmesi gibi bir örnek önümüzde durmaktadır. Bugün kullandığımız **bilgisayar, yazılım, donanım, ana bellek, veritabanı** gibi birçok terimi özleştiren bu alanın uzmanı biridir.

Bu durum özel uzmanlık gérektiren bir bétéğinin yabancı dilden çevirisi sırasında bile kendini göstermektedir. Örneğın, doğabilim ile ilgili bir bétékte $F = m.a$ biçimindeki bağıntının açıklamasını “*Kuvvet = Kütle × İvme*” biçiminde çevirmesi gereken bir çevirmenin, alanın uzmanı olmadığı için “*Güç = Kütle × İvme*” biçiminde çevirdiğine tanık oldum.¹⁶³ Oysa doğabilimde **güç** ve **kuvvet** iki farklı büyüklüktür. Aynı çevirmen, $I = V / R$ bağıntısının açıklamasını “*Akım = Gérilim / Direnç*” biçiminde çevirmesi gerekirken, “*Akım hız oranı = Elektrik yük birimindeki enerji / Rezistans*” diye çevirmişti. Oysa **akım hız oranı** ifadesi **akım yoğunluğu** adında ve J ile gösterilen başka bir büyüklüğü çağrıştırmaktadır. **Gérilim** ise enerji biriminde değildir. Bu örnekler, alanın uzmanı olmadığında bir dilticinin né tür yanlışlıklara düşebileceğinin örnekleri olabilir.

Özetle, dil kimsenin tekelinde değildir. Yalnızca dil bilginleri değil, bir alanın uzmanları ve hatta tüm koñuşucular dile katkı sağlayabilir, görüş bildirebilir. Dil ile ilgili görüşlerini herkes dile getirebileceği gibi, bu koñuda da kimsenin zorlayıcı

¹⁶² Doğan Aksan, Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı. Bilgi Yay.

¹⁶³ Thomas S. Kuhn. Bilimsel Devrimlerin Yapısı. Alan Yay. 6. Baskının çevirisi.

veya kısıtlayıcı bir tutum takınması doğru değildir. Dil konusunda düşünce belirtenler, önerilerde buldukları ve halkı dil bilinci konusunda bilgilendirip yüreklendirdikleri sürece başarılı olmuş, katı tutum sergilediklerinde ise başarısız olmuşlardır.

YAZI DEVRİMİNE YÖNELİK SORU VE YANITLAR

Yazı devrimini¹⁶⁴ 1928’de gerçekleşmesinden bugüne aradan geçen 90 yıla karşın eleştiriler sürmektedir. Dil devrimine yapılan eleştirilerin yanında yazı devrimine de yapılan eleştirilere ve bu konudaki kimi sorulara değinmek gerekir. Bu nedenle yazı devrimine karşı oluşan suçlamalara ve kimi sorulara yanıt vermek, bütünlüleyici olacaktır.

Üzerinden çok zaman geçmiş olmasına karşın, bugün bile yazı devrimini eleştiren, yazı devrimini üzerinden Atatürk ve cumhuriyet karşıtlığı yapan kişilerin olduğu bir gerçektir. Bunun yanında, bilgi ve bilinç eksikliği veya yanlış bilgilendirme nedeniyle usunda kimi sorular kalmış kişiler de olabilir. Bilimsel açıdan ve ulusal kaygılarla yazı devrimini eleştirenler de olmuştur. Burada siyasi amaçlardan çok, bilimsel ve ulusal kaygılar güden kişilerin sorularına yanıt vermeyi uygun görmeliyiz. Diğerlerinin kaygıları siyasi olduğu için, yanıtın da siyasi olması gerekir. Bu da bizim işimiz değildir.

Bir Gecede Cahil Mi Kaldık?

Sıklıkla, yazı devriminden ötürü "*Halk bir gece cahil bırakıldı.*" söylemi ile karşılaşılmaktadır. Bu savı profesöründen sokaktaki adama kadar çoğu kişi yinelemekte. Bu savın gerçeğe né déñli bağdaştığını sorgulamak gerekir.

Yazı devriminden önce kullanılan abece, Arap abecesi tabanlı bir abecedir. Bu abecede sesleri gösteren damgalar; başta, ortada ve sonunda başka yazılırdı. Ünlülerin yetersiz olmasının yanı sıra düzenli olarak yazılmadıkları için örneğin **Muhammed** ve **Mehmet** sözcükleri bir ara aynı yazıldı. Mehmet adının ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak bu yazım ve okuma yanlışlığı gösterilir¹⁶⁵. Oysa Türkçe ünlüler üzerine kurulu ve ünlü uyumlarına dayalı bir dildir. Böylesi Türkçeye uyumsuz bir

---

¹⁶⁴ Harf Devrimi olarak adlandırılan duruma ben Yazı Devrimi diyorum. Çünkü yalnızca harfler değil, yazım biçiminde genel bir anlayış değişikliği olmuştur.

¹⁶⁵ Cengiz Özakıncı, Dil ve Din. Payel Yay.

abeceniñ öğrenilmesi de bir o kadar güç idi. Okumuş yazmış, devletiñ üst düzeylerine dek yükselmiş, eğitimli kişiler bile, çoğu kez bir sözcüğüñ nasıl okunması veya nasıl yazılması gerektiği koñusunda anlaşmazlığa düşerdi.

Éğitimiñ yéterince yaygın olmaması, abeceniñ kullanım biçiminiñ dile uygun olmayışı gibi nédenlerle halk arasında okuma yazma pek yaygın değildi. Yazı devriminden önce, halkiñ okuma yazma oranı çok düşüktü. 1897 yılında okuma yazma oranı %2,5 idi¹⁶⁶. Vériler, yazı dizelgesiniñ değişiminden hemen önce 1927’de Türkiye’deki yetişkin nüfusuñ anca %10,5’iniñ okuryazar olduğunu göstermektedir. Aradan geçen dönemde hem okullaşma oranındaki değişim hem de savaşlarla yitirilen nüfus nédeniyle oranlar değişse de 1927’ye gelindiğinde erkekleriñ %17,4’ü kadınlarıñ ise ancak %4,6’sınıñ okuryazar olduğu bilinmektedir. Bu oranlar Arap abecesine göre okuryazar oranlarıdır. Dénebilir ki, “*Yéryüzünüñ kalanı da beñzer durumdaydı, yalnız bizde mi okuryazarlık düşüktü?*” Buna da yanıt vérelim... Vérilere göre, 1900’leriñ başında bile Hollanda’da okuma yazma oranı %83 idi. Fransa’da aynı dönemde okuma yazma oranı %76, Britanya’da %82, Almanya’da %74, İtalya’da %48 iken yéryüzü ortalaması ise %21’de idi¹⁶⁷. Kısacası gerek yéryüzü ortalamasıñ gerekse batılı ülkeleriñ okuma yazma oranlarından oldukça aşağıda bir okuma yazma oranına iye idik. Bu yüzden halkiñ bir gecede cahil kaldığı ileri sürülenleriñ bilerek veya bilmeyerek atladığı bir gerçek şu idi: Halk zaten cahildi. Démeli, okuryazar değildi.

Atatürk, 1928’de yeñi yazıñ uygulamaya geçmesiniñ ardından *Millet Mekteplerini* açmıştır. Ülke génelinde toplam 54.050 Millet Mektebi açılmıştır. Bunuñ 18.589’u şehirlerde, 35.446’sı köylerde. Bu okullarda toplam 46.000 öğretmen görev almıştır. Millet Mekteplerinde 1929-1936 tarihleri arasında 2.546.051 kişi yeñi yazıyı öğrenmiştir. Millet Mekteplerinde, hiç okuma yazma bilmeyen yurttaşlarımız, özellikle köylü kadınlarımız yararlanmışır¹⁶⁸. Verilere göre, yazı Devrimi’nden kısa süre soñra 1935’te okuma yazma oranı %19,2’ye çıkmıştır. Bu sırada toplam nüfus 17 milyon idi. Okuma yazma oranı sürekli artarak 1940-1941’de %22,4’e yükselmiştir. 1950’de ise %33,6’ya yükseldi. 1960’ta bu oran %39,5 oldu. 1997’de ise %85,3 oldu. 2013 yılında ise %92,7 oranına yükseldi¹⁶⁹. 1928’den sonraki okuryazarlık vérilere, Latin tabanlı yeñi Türk abecesine göre vérilmiştir.

Öñceleri çok uzun süre alan okuma yazma öğrenme, dilimize çok daha uygun olarak düzenlenmiş yeñi yazı ile çok daha kısa sürede öğrenilir oldu. Ayrıca yazı

¹⁶⁶ DİE, Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı, 1897. (Ankara, 1997)

¹⁶⁷ <http://www.ourworldindata.org/data/education-knowledge/literacy/>

¹⁶⁸ Sinan Meydan, Akl-ı Kemal, İnkılap Yay.

¹⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti nüfus sayımlarına göre vérilmiştir.

devriminden önce çok küçük eğitimli bir topluluğun bildiği okuma yazmanın yaygınlaşması ile konumunu ve topluluk üstündeki etkisini, tekeline yitirenler oldu. Halk artık kendi başının çaresine bakabilir duruma geldi. Halk, bir gecede cahil bırakılmamış, tersine cahillikten yazı devrimi ile kurtulmuştur.

Yazı değişikliğinden önce okuma yazmayı zaten bilen, abece değişimi ile cahil kaldığı ileri sürülen, “*Dönemiñ ayduñları bile birden okuma yazma bilmez oldu.*” dénen bir süreçtir bu. Ancak bu savlar da doğru değildir. Önceden eski yazı ile eğitim almış kişilerin yeni yazı ile okuma yazma öğrenmeleri hiç de güç değildi. O dönemde eski yazıyla okuma yazma bilenler zaten batı dillerinde kullanılmakta olan Latin Abecesine uzak değildi. Birçoğu bu abeceyi zaten biliyordu. Çünkü Osmanlıda özellikle Tanzimat Fermanı’ndan sonra (1839), 90 yıla yakın bir süredir, okullarda Fransızca zorunlu olarak yabancı dil diye öğretiliyordu. Kısacası, eski yazıyla okumuş yazmış kesim de zaten Fransızca bildiği için Latin abecesine yabancı değildi. Bu abeceyi biliyordu.

Osmanlının son dönemlerinde Latin abecesine geçme konusunda tartışmalar yaşanmış, ancak yönetimi altında Arap toplulukları gibi bu abeceyi değiştirmeleri olanaksız olan toplumlar olduğu için ve birtakım dinsel ayaklanma korkuları nedeniyle bu düşünce gerçekleşmemiştir. Ancak cumhuriyetin ilanı ile birlikte ulus devlet konumuna gelen Türkiye, bu gecikmiş yeniliği getirmiştir.

Dedelerimiziñ Yazdıklarını Néden Okuyamıyoruz?

Yazı devrimine getirilen eleştiriler içinde en sık karşılaşılanlardan biri “*Dedelerimizin yazdıklarını, hatta mezar taşlarını bile okuyamaz olduk. Yazı devrimi bizi tarihimizden kopardı*” savlarıdır. Bunuñ gerçeklik payı nedir? Ne derece doğrudur? Bu konuyu irdeleyelim.

Bugün üşengeçliklerinden dedelerinin mezar taşlarını veya eski yazıyla yazılmış yazıları okuyamayanlar olduğu doğrudur. Ancak tek nedeni üşengeçliktir. Çünkü bir abece öğrenmek güç değildir ve çok zaman almaz. Bir abeceyi bilen biri, bir başka abeceyi çok daha kolay öğrenir. Evde kendi başına bile öğrenilebilecek bir néndir. Sanki sık sık büyük büyük dedelerinin mezarına gidiyormuş gibi, dedelerinin mezar taşlarını okuyamadıklarını söyleyenler veya sanki kendileri birer tarihçi uzmanmış gibi tarihi belgeleri okuyamıyoruz diye véryansın édenler, bu üşengeçliklerini gizleyebilecekleri bir bahane bulmuş oldular.

Bu kişiler, eski yazıyı öğrenseler bile birçok belgeyi ve mezar taşlarını okuyamayacaklarını da bilmiyorlar. Çünkü bunları okuyabilmeleri için Arapça ve Farsça

da bilmeleri gereklidir. Çünkü o dönemde yazı dili ve konuşma dili bambaşka idi. Okuyabilseler de anlamaları güçtü.

İşin ilginç yanı, bu savı ileri sürenler de bugün yéni yazı ile yazmakta, yéni yazı ile yazılmış yazıları okumaktadır. Din yapıtları bile bugün yéni yazı ile basılmakta ve yéni yazı ile yazılmış binlerce bétiklik bir dinsel bétikler bégeliği oluşmuştur. Arap yazısını taban alan eski yazıyı kullandığımız yaklaşık biñ yıllık süre içinde, Osmanlıda ve Osmanlı toprakları dışında yazılan çoğu yapıt Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde toplanmıştır. Burada yaklaşık olarak 140 biñ bétik bulunmaktadır¹⁷⁰. Démeli, bütün sorun 140 biñ bétiğin okunma sorunudur. Ayrıca Osmanlı'nın resmi bégelerini içeren bégelikleri de buna eklenmelidir. Bu çok büyük bir sayı değildir. Bugün birkaç yılda basılan bétik sayısı bile bundan çoktur. Örneğin; yalnızca 2012 yılında, bir yıllık sürede, Kültür Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de 42.337 (kırk iki biñ üç yüz otuz yedi) ayrı bétik yazılmıştır. Bin yılda yazılan bétik sayısından daha çoğu, günümüzde 3,5 yılda yazılmaktadır. Söz konusu 140 biñ bétiği günümüz abecesine çevirmek bu nédenle güç olmayacaktır. Üstelik bu bétiklerin bir bölümü zaten çevrilmiştir. Gériye okunmamış, yéni yazıya dönüştürülmemiş yapıtlar bu sayıdan daha azdır.

Osmanlı bégelikleri içinde yéni yazıya dönüştürülmemiş resmi bégelerin olduğu doğrudur. Ancak devlet bunu yapabilir. Birçok işsiz tarih ve edebiyat bölümlerinden mezun kişi var. Bunları, bégelikleri yéni yazıya çevirmek için geçici veya kalıcı olarak işe alması bu sorunu çözebilir. Eski yazılmış bégeleri okumak, zaten uzmanlık işidir. Herkes yapamaz. Bu konuda eğitimli, yalnızca abeceyi değil, o günün dilini ve üslubunu bilen kişiler olmak zorundadır. Bu sıradan kişilerin yapacağı bir iş değildir.

Bugün dedelerini yazdıklarını okuyamadığından yakınan kişiler, Arap yazısı tabanlı bir yazıya geçtiğimizde Göktürk yazısı ile yazılmış yazıları okuyamadığımız gerçeğini unutuyorlar. Oysa şimdilik bilinen eñ eski Türkçe yazı MÖ 5. yüzyıldan kalmadır. Ayrıca 9. yüzyılda bile Uygurlar bu yazıyı kullanıyorlardı. Démeli eñ az 1400 yıl boyunca kullandığımız (daha çok olabileceğini düşünmemek için bir nédenimiz yok) ve bizim yoktan var edip bulduğumuz bir yazı değişip de bizim olmayan Arap yazısını taban alan bir yazı geldiğinde "*Geçmişimizden koptuk, Orhun Yazıtlarını okuyamıyoruz*" diyenler olmuş mudur? Bu kopuşa sessiz kalan, ancak biñ yılı bile bulmayan ve bize ait olmayan bir yazıyı değiştirdik diye dedelerini (kendi Arapça déyimleri ile *edcadını*) birden añımsayanların gerçek amaçlarını sorgulamak gerekmez mi?

¹⁷⁰ <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/>

90 yıldır kullandığımız abecemiz ile birkaç yılda bile biñ yılda olduğundan daha çok yapıt vérmış durumda iken, 1928'den öç almak isteyenleriñ oyununa gelenleriñ gerçekleri bilmediği veya bilerek görmezden geldiği açıktır.

Yazı Devrimi İle Halk İslam'dan Mı Uzaklaştırıldı?

Kimileriniñ sıkça yinelediği ve içinde “*Yazı devrimi ile halk İslam'dan uzaklaştırıldı, Kuran'ı okuyamaz hale getirildi*” savınıñ ortaya çıkardığı kimi sorulara yanıt arayalım.

Öñcelikle, değiştirilen abece, gösterilmek istendiği gibi Arap abecesi déđil, Arap abecesini taban alarak oluşturulmuş Osmanlı abecesidir. İkiisi tümüyle aynı déđildir. Osmanlı abecesi, Arap abecesinde değişiklikler ve eklemeler yapılarak oluşturulmuştur. Arap abecesinden çok, Fars abecesine beñzer. Kuran, Osmanlı abecesi ile yazılmamıştır. Araplar Osmanlı abecesini doğru okuyamazlar. Osmanlı abecesini bilen biri de Arapça bir yazıyı doğru okuyamaz. Dolayısıyla abece değişikliği, “*Kuran okunmasın diye*” yapılmış bir iş olamaz. Yalnızca abeceler benzediği için ayrımları öğrenmek ve böylelikle Kuran'ı okumayı öğrenmek daha kolay olacaktı. Bu yadsınamaz.

Kuran'ıñ ilk olarak Arap abecesinde yazılmış olması bu abeceyi kutsallaştırır ve bir diniñ abecesi yapmaz. Dolayısıyla Arap abecesi kullanmayan toplumlar Müslümanlıktan uzaklaşmış olmaz. Araplar İslam'dan öñce de bu abeceyi kullanmaktaydı. Müslüman olmayan Araplar da bu abeceyi kullanmayı sürdürmektedir. Démeli, Arap abecesi İslam'dan öñce de var olduğuna göre, İslam'ın abecesi déđildir. Arap ulusunuñ dili olan Arapçanıñ abecesidir. Bir abeceyi bir dine yapıştırmak doğru olmaz.

Arap abecesi, bugünkü biçimine gelene dek, tarihsel oluşum süreci boyunca çok sayıda değişimler geçirmiştir. Arap abecesiniñ gerçekte Aramice abecesiniñ bir değişkesi olan ve Fenike abecesinden evrilen Nebati abecesinden evrildiği düşünölmektedir. Diğer yandan Fenike abecesinden İbrani ve Yunan abeceleri de ortaya çıkmıştır. Örneğin Fenike abecesindeki bir simgeniñ adı, Arap abecesinde *elif*, İbrani abecesinde *alef*, Yunan abecesinde *alfa* olarak değişmiş olduğu bilinir.

Bilinen eñ eski Arapça yazılı bélgeler, MS 512 yılından kalmadır. Démeli, peygamberimiziñ doğumundan 59 yıl öñce... Bu bélgeler géñellikle birden çok damgalar tek bir yazı birimine (gramaphem) déñk geldiği ve ses birimlerini (phoneme) ayırt éden noktalamalar kullanılmadığı için çevrilmeleri güç olan bélgelerdir. Kısacası, Arap abecesiniñ o günkü biçimi ile bugünkü biçimi arasında ayrımlar vardır.

Gelelim Latin abcesine... Arap abecesini temel alan Osmanlı abecesiniñ Latin abecesi ile değiştirilmesi düşüncesini ilk ortaya atan Atatürk değildi. Bu Tanzimat Dönemi'nden beri Osmanlıda da tartışılmakta idi. Prof. Dr. İlber Ortaylı ve daha birçok tarihçi bu gerçeği dile getirmiş ve Osmanlınıñ bu devrimi, yazıdaki karışıklıklar ve abecenin yazımınıñ dile uygun olmamasından ötürü düşündüğünü belirtmişlerdir. Osmanlı, uzun zaman önce Arap abecesi Türkçeye uymadığı için eklemeler ve değişiklikler yapmış, ancak bunun da yeterli olmadığını görüp, Latin abecesine geçmeyi tartışmaya başlamıştı. Bununla ilgili II. Abdülhamit'in şu sözleri anlamlıdır: *"Yazımızı öğrenmek pek kolay değildir. Bu işi halkımıza kolaylaştırmak için belki de Latin Alfabesini kabul etmek yerinde olur."*¹⁷¹ Ayrıca Enver Paşa'nın Enveriye adıyla yapmaya çalıştığı iyileştirme çalışmaları gibi başka çalışmalar da vardır. Ancak geleneklere bağlı yazımın sürmesi nédeniyle iyileştirme çalışmaları tutmamıştır.

Latin abecesiniñ Türkçede kullanımı gerçekte daha eskidir. Tarihsel olarak ilk kez 14. yüzyılda batılılarca Kodeks Kumanikus (Codex Cumanicus) adlı yapıt ile Kuman Türkleriniñ dili ve ekinine ilişkin bir yapıt verilmiştir. 1600'lerin başında Bobovski adlı bir tutsak, ilk kez Osmanlı yazısını Latin abecesine dönüştürmüş ve Türkçeyi Latin yazısıyla yazmıştır. İleriki dönemlerde, Türkler de Latin abecesini kullanmışlardır. 18. yüzyılda III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan ile Avrupa'dan gelen Melling adlı bir usta arasındaki yazışmalar Türkçe ve Latin abecesi ile yapılmıştı.

Görüldüğü gibi, Latin abecesine geçiş birden olmamış, bunun için bir hazırlık süreci yaşanmıştır. 19. yüzyılda bu konuda yaşanan tartışmalara birçok Osmanlı aydını katılmış ve destek vermiştir.

Bir başka sav olarak, o günlerde, demeli yazı devriminiñ yapıldığı günlerde, Arapçanın ve Arap abecesiniñ yasaklandığı ileri sürülmektedir. Bu gerçektışı bir savdır. Kaldı ki, Kuran öğretilen İmam Hatip Okulları, 1924 yılında Atatürk tarafından açılmıştır. Aynı zamanda İlahiyat Fakülteleriniñ ilk biçimi 1933 yılında açılmıştır. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi başta olmak üzere Arap Dili ve Edebiyatı bölümleri, yine Atatürk zamanında ve sonrasında açılmıştır. Dolayısıyla cumhuriyet ile birlikte; Kuran okumak, İslam'ı öğrenmek, Arapça ve Arap Abecesi yasaklanmamış, tersine devlet eliyle eğitimi verilmiştir. Günümüzde de devletin açtığı Arap abecesi öğretilen Kuran Kursları ile her yaşta kişi kısa sürede özgün abecesinden Kuran okuyabilir duruma gelmekte.

---

¹⁷¹ İkinci Abdülhamit, Siyasi Hatıralarım, bét 192.

Melling'ın celti, amman suati bir dehiye
 evul tekimil iddi olup, meherremde
 viretisi devritirize verub akhdarisen
 amman cabih sal parcaie anhem inde
 vereser: ve ishemle jari: gpolonezde
 idenne jararinas amman ishemleji
 jari: gurma ghuu bir sahat evul
 idocirna sora idenne jararinas pazar
 ghuu bajeander bu ghuu son shelon
 ishemleji tekimil idirub jari: alub
 shelon ve ishemleji ghuudordjir
 ghuuleji tekimil idirisen amman
 cumlebesini bir saat evul iderim
 idenne suumascalar bul dimese ishal
 idirisen
 ghuude anadine
 ou 3

Hatice Sultan'ın Melling'e yazdığı

Bundan bir buçuk gün önce muhtallan
 ben cullarini efendilerimuzi elmasla bir
 tehitofek. Sizi ghuu eli ghuufoja pinal
 bapigghianen alghardun. ben
 defa bapigghianen suerkuun habi oluvarup
 mal u suerresi miir. tarafinden ghuu
 oluvar. Sizi ghuu eli ghuufoja pinal
 elu tehitofek muhtallan. Sizi ghuu eli
 ghuufoja pinal oluvar. Sizi ghuu eli
 bapigghianen Sizi ghuu eli ghuufoja pinal
 muhtallan efendilerimuzi u oluvar
 u efendilerimuzi ghuufoja pinal
 farkinden muhtallan ghuufoja pinal
 tehitofek. u muhtallan pinal bapigghianen
 alghar alidexlarini muhtallan Sizi
 muhtallan bapigghianen tehitofek oluvar. Sizi
 ben cullarimuzi u efendilerimuzi ghuufoja pinal

Melling'in Hatice Sultan'a yaniti.

Hatice Sultan – Melling Yazışmaları

Yasak olan Arap abecesi değildi. Yasak olan Osmanlı abecesi ile, démeli Arap abecesi tabanlı bir abece ile Türkçe yazmak idi. Bu da yazı devriminiñ yérleşebilmesi için yapılmış bir uygulama idi. Eğer basında ve yazışmalarda Osmanlı abecesi sürdürülse idi, alışkanlıklardan dolayı yazı devrimi hiç gerçekleşemeyebilirdi. Dolayısıyla sanki Arap abecesi ile yazılmış Kuran da yasaklanmış gibi bir düşünce oluşturulmak istenmiştir birilerince. Bu tarih çarpıtmasından başka bir nén değildir.

Konunun bir başka boyutu da gerçekten Arap abecesiniñ Müslümanlar arasında né déñli kullanıldığı olgusudur. Sanki yéryüzünde Arap abecesi kullanmayan tek Müslüman ülke bizmişiz gibi bir añlayış vardır. Bunu inceleyelim.

Yéryüzünde yaklaşık olarak 1,6 milyar Müslüman olduğu bilinmekte. Çoğu da nüfusun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde yaşamaktadır. Bunların yalnızca %20'si Arap'tır. Geri kalan %80'i ise diğer uluslardandır. Arap olmayan Müslüman ulusların içinde çok azı Arap abecesini kullanır. Çoğu başka abeceler kullanmaktadır. Örneğin eñ çok Müslüman'ın yaşadığı ülke olan Endonezya'nın (2016 yılındaki nüfusu 261,1 milyon) resmi abecesi Latin abecesidir. Müslümanların bölgelere göre dağılımı ve kullandıkları abeceler ise şöyle:

- %13: Endonezya (Latin abecesi kullanıyor)
- %25: Güney Asya (Hint kökenli kendi abecelerini, çok azı Arap abecesini kullanıyor)
- %20: Ortadoğu ve Kuzey Afrika (Türkiye ve Azerbaycan dışında Arap abecesi kullanıyorlar)

- %2: Orta Asya (Çoğunlukla Latin veya Kiril abecelerini, çok azı Arap abecesini kullanıyor)
- %4: Güneydoğu Asya (Hint kökenli kendi abecelerini veya Latin abecesini kullanıyorlar)
- %15: Orta ve Güney Afrika (Latin abecesini kullanıyorlar)
- %21: Çin (%1), Rusya (%1), Karayipler, Amerika, Avustralya, Avrupa gibi bölgelerde dağınık olarak. (Çin, Kiril veya Latin abecelerini kullanıyorlar)

Buna göre; Arap abecesi, Müslümanların yalnızca yaklaşık 1/4'ü tarafından kullanılmaktadır. 3/4'lük çoğunluk ise dillerine en uygun diğer abeceleri seçmiştir. Öyleyse Arapçayı ve Arap abecesini kullanmayı İslam'ın gereği gibi göstermeye çalışmak anlamsızdır. Yeryüzünün her yerinde Müslümanlar Arap abecesi dışındaki abeceleri kullanmaktadır. Abece ile inancın hiçbir ilgisi yoktur.

Oysa abece değiştirmeyi çok başka yorumlayıp, *ihanet* olarak niteleyenler vardır. Bilge Kral sanıyla bilinen, kendi ulusunu bağımsızlığı için uğraşan Aliya İzzetbegoviç'in *İslam Deklerasyonu* adlı yapıtında yazı devrimimiz ile ilgili eleştirileri bu türdendir. İzzetbegoviç'in sözleri şöyledir:

“Öyle reformlar vardır ki içinden bir milletin büyüklüğü ortaya çıkarken, diğer taraftan ihanetlerin en büyüğünü barındıranlar da vardır. Yakın tarihimizde Japonya ve Türkiye örnekleri bu hususta klasik durum arz ederler.

....

Yazı meselesinde Japon ve Türk reformistlerin gösterdikleri tavırdaki anlayış farkı, başka konulara nazaran, belki en açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Basitliği ve sadece 28 harfli olan Arap yazısı, (Osmanlıca) bu özellikleri sebebiyle dünyanın en mükemmel ve yaygın yazısıdır, Japonya kendi Latinlerin (Romalıları) teklifini reddeder. O bütün reformlardan sonra ancak 46 işaret yanında 880 Çin ideogram (anlamı belirten işaret) olarak tespit edilen ve karmaşık (komplike) olan kendi yazısını korur. Bugün Japonya'da okuma-yazması olmayan bulunmamaktadır, Türkiye'de ise -harf inkilâbından 40 sene sonra- nüfusun yarısı ümmidir (okuma yazması olmayan). Bu durum bir sonuçtur ve bu konuda âmâ olanlar dahi görmeye başlamalıdır.”

İzzetbegoviç'in bu sözleri, ne yazık ki bilimsel yaklaşımdan uzak, siyasal bir yaklaşımın sonucudur. Ancak bu tür yazıları okuyup da nésnel bilimsel bilgileri bilmeyen kişiler, yanlış yorumlayabilirler. Bu nedenle, dil ve abece arasındaki ilişkiyi de bu noktada irdelemekte yarar vardır.

Önce, İzzetbegoviç'in *“harf inkilâbından 40 sene sonra nüfusun yarısı ümmidir”* biçimindeki yakınmasının ne deñli yersiz olduğunu önceden verdiğim bilgilerle

bélimitmişim. Çünkü yazı devriminden önce toplumuñ %90'ı okuryazar deęi, démeli *ümmi* idi. 40 yılda bunu yarıya, démeli %50'ye düşürmüşsek, bu başarıdır.

Ne yazık ki dil ve abeceyi aynı sanan çok kişi var. Oysa ikisi bambaşka olgulardır. Herhangi bir dil, herhangi bir abece ile yazılabilir. Daha doğrusu, yazılmaya çalışılabilir. Nitekim binlerce yıllık Türkçe; Göktürk, Soğdak, Uygur, Çin, Kiril, Arap, Latin, İbrani, Babüri ve daha birçok abece ile yazılmıştır.

İzzetbegoviç'in "*Dünyanın en mükemmel ve yaygın yazısı*" diye nitelediği Arap abecesiniñ gerçekten eñ yaygın olmadığı vériilerle ortadadır. Yéryüzünde eñ yaygın abece Latin abecesidir. Yéryüzünde Kuzey ve Güney Amerika'nıñ tümü, Avupa'nıñ hemen hemen hepsi, Afrika'nıñ yarıdan çoğu, Avustralya'nıñ néredeyse tümü ve Asya'nıñ da bir bölümünde kullanılan bir abecedir. Yaşamıñ olduğu her anakarada vardır ve biri dışında hepsinde çoğunluktadır. Mükemmellięe gelince, Arapça için Arap abecesi mükemmeldir, doğrudur; ancak Türkçe için değil...

Bizim abece değiştirip Latin tabanlı bir abeceye geçmemizi éleřtiren kişiler, İzzetbegoviç gibi bol bol "*Japonlar, Çinliler abecelerini değiştirmediler ve ilerlediler. Onlarda okuma yazma sorun olmadı*" diyor. Oysa abeceler ortaya çıkarken, ilk ortaya çıktıkları diliñ ses değerlerine göre biçim alırlar veya diğer dillere göre uyarlanırlar. Bu nédenle her abece her dile uyarlama yapmadan tümüyle uymaz.

Çin yazısı piktogram veya ideogram adı vériilen Türkçede bédizyazı diyebileceğimiz türde yazılardır. Démeli, simgeleştirilmiş bédiz çizerek nésneleri simgelerler. Mısırlıların hiyeroglifler aracılığı ile yazı yazmasınıñ daha gelişmiş ve düzenlenmiş biçimi gibidir diyebiliriz. Bu tür yazılar, binlerce simgeden oluşur ve öğrenmesi, yazması zordur. Ancak Çinlilerin başka seçeneği yoktur. Çünkü dilleri diğer abeceleri kullanmaya uygun değildir. Çince sözcükler vurgu ve tıñya göre anlam değiştirebilen bir yapıdadır. Bu nédenle bilinen hiçbir fonetik abece ile bu sözler doğru yazılamaz.

Japon yazısı ise İzzetbegoviç'in dediği gibi iki değil, üç türdedir: Hiragana, Katagana ve Kanji. Kanji, 1945 ayrı simgeden oluşur ve Çin étkisiyle bédizyazı olarak gelişmiştir. İzzetbegoviç'in dediği gibi 880 değil, 1945 simge bulunur. Kanji, Japoncada Çin yazısı (Kan: Han – Çin ulusunuñ adı; Ji: Yazı) demektir. 46 simgeden oluşun ve seslem düzeninde ortaya çıkan Hiragana ise Japonca sözcüklerin yazımında kullanılır. Bu düzen ile yabancı sözcükler yazılamaz. Katagana ise, Japonca içindeki tüm yabancı sözcüklerin ve özel adların yazıldığı bir düzendir. Bu da 46 simgeden oluşun seslem tabanlı bir düzendir. Okullarda Hiragana ve Katagana bir yılda öğretilir. Kanji ise Japon okullarında dokuz yılda öğretilir. Dokuz yıl éğitim almamış bir Japon öğrencisi, bir gazeteyi bile tümüyle okuyamaz. İdeogram türünde

olan Kanji dışındaki diğer iki yazı düzeni, Japoncanın özelliklerine göre seslem temelli olarak yapılmıştır. Oldukça kolaydır. Kanji ise Çin'den gelen simgelerdir ve öğrenmesi zordur.

Génelde Kanji, dil bilgisi kuralları öğretilmeye başlandıktan sonra yavaş yavaş öğretilmeye başlanıyor, çünkü Japoncanın neredeyse tümü öğrenmesi hiç de güç olmayan Hiragana ve Katagana ile yazılabiliyor. Kanji Çinlilerden alınma olduğundan Japonlar bu yazıyı 5. yüzyıldan beri kullanırken Çince okunuşlarını da benimsemişlerdir ve bu yüzden Kanji kullanıyorlar. Bunun nedeni de Budacılık inancını Çinlilerden almalarıdır. Budacılık ile ilgili yazılı belgeleri alırken, Kanji'yi de almışlar. Dillerine giren inançsal terimler başta olmak üzere Çince alıntı sözcükler için Kanji gereklidir.

Kanji'de yaşanan zorluklar, eskiden beri Japonya'da tepkilere neden olmuştur. Bunun en bilineni, 10. yüzyılda Murasaki Shikibu adlı bir kişinin yalnızca Hiragana kullanarak bir roman yazması ve Kanji'yi yadsımasıdır. Buna karşın Japonlar Kanji'yi kullanmayı Çince alıntı sözler nedeniyle sürdürmüşlerdir.

Japonların içinde okuma yazma bilenlerin sayısının yüksek olmasının ana nedeni, Japonların eğitime önem vermesi ve bunu zorunlu olarak yaptırmasıdır. Hiragana ve Katagana ile zaten bir yılda kolayca okuyabilirler. Onları zorlayan alıntı sözler için olan Kanjidir. Japonlar, dokuz yıl sürse de onları da okumayı öğrenmek için çaba harcar. Buradaki ana ayırım, okuma yazmaya verilen önem ve çabadır. “Yazı düzenlerini neden değiştirmiyorlar?” diye sorulabilir. Japoncanın seslem özellikli yapısına uygun olan Hiragana ve Katagana sorun değildir. Onun öğrenilmesi kısa sürmektedir ve oldukça kolay bir yazıdır. Sorun, alıntı yazı düzeni olan Kanji'dir. Onun terk edilmesi veya edilmemesi ayrı konudur. Onun için önce dillerindeki Çince sözcükleri çıkarmaları gereklidir. Japonlar ayrıca Romaji adlı bir dördüncü yazı da kullanmaktadır. Bu da Latin yazısına dönüştürülmüş Japoncadır.

Kısacası, Çinliler Çincenin özelliklerini, Japonlar Japoncanın özelliklerini, Ruslar Ruscanın özelliklerini yansıtan birer abece kullanırlar. Çinceyi başka abece ile yazmaya kalkışırsanız, çok karışıklığa yol açar. Çünkü Çince okunuştaki vurgu bile anlamı tümüyle değiştirir. Bu durumda Çinceye en uygun yazı düzeni günümüzde de kullandıkları düzendir. Japonca ise dil özelliklerine uygun olan Hiragana ve Katagana'yı kullanmaktadır. Kanji ise Çince alıntıdır ve Çince alıntı sözcükleri yazmak için kullanılır. Japonca içinde Çince alıntı sözler oldukça Kanji de var olmak zorundadır.

Bédizyazı düzenlerini, diğer yazı düzenleri ile karşılaştırmak, bilimsel açıdan doğru değildir. Çünkü aynı bédizi başka sözcüklerle anlatsanız da simge değişmeyecektir. Bu da yazı değil, bediz olmanın özelliğidir. Örneğin, Çincenin Mandarin ve

Kanton lehçelerinde aynı aılama gelen ancak birbirinden çok başka olan iki sözcük aynı simge ile yazılır. Çünkü yazı sesi değil, alamı tz alır.

Kısacası, her dil başka abecelerle zorlamayla bile olsa yazılabilse de o dile e uygun abeceyi bulmak önemlidir. Bdizyazı kullanmayacaksaız, abecenin ses özelliklerine bakmak zorundasız. O dilin ses değerlerini e iyi karşılayan abeceyi kullanmak hem okuma yazmayı kolaylaştıracak hem de dili daha ekin kullanmayı sağlayacaktır. Bu durumda, Türkçeye e uygun abece hangisidir? Bu sorunun yanıtı açıktır...

Latin Abecesi Bizi Türklükten Mi Uzaklatırdı?

Kimlerince, “*Atatürk madem Trki idi nden Latin abecesini seti de Göktürk abecesini semedi?*” sorusu ortaya atılmaktadır. Atatürkün nden başka bir abece değil de Latin abecesini seçtiği bugün bile tartışılmaktadır. Açıklayalım.

Atatürkün yaşadığı dönemde Göktürk abecesi daha yni çözümlenmiş, henüz eksik kalan ve zmlenememi parçaları kalmıştı. Öyle ki, 1936'da dilbilgisi ancak zmlenebilmi, 1939'da kapalı e sesinin simgesi daha yni bulunmuştu. O günlerde Göktürk abecesini almak olanaksızdı. Ayrıca Göktürk abecesi, uzun zamandır kullanılmadığından (9. yüzyıldan beri), günümüzdeki ses dnmleri ile ortaya çıkan seslere uygun damgalar içermemekteydi. Ek olarak, bu damgalarla yabancı sözcükler sağlıklı yazılamıyordu. O gün için %65-70'lerde olan yabancı sözcük oranı düşünüldüğünde, bu abeceye geçmek o günün koşullarında olanaksızlaıyordu. Diğer yandan, Göktürk abecesi üzerine araştırmalar daha çok yni olduğundan kökeni kousunda da tartışmalar vardı. O günün konuyla ilgili araştırmacıları çoğunlukla yabancıydı ve önemli bir bölümü Göktürk abecesinin kökenini İrani bir topluluk olan Soğdakilere dayandıırıyordu.¹⁷² Atatürk bu yüzden Göktürk abecesine karşı temkinliydi. Ya nden Latin Abecesi seçildi?

Burada değinmek gereken bir kou da abecemizin Latin abecesi değil, Latin tabanlı Türk abecesi olmasıdır. Nasıl ki Osmanlı abecesi Arap abecesi değil de Arap tabanlı bir abece ise, bugünkü Türk abecesi de Latin tabanlıdır. Biz kısaca kullandığımız bu abecelere Latin abecesi veya Arap abecesi diyoruz, ancak gerçekte bu abece düzenlerinin uyarlanmasıdır. Şöyle ki, yazı düzenleri genel çıkış yrlerine göre ad

---

¹⁷² Gökbey Uluç "Atatürkün K:44-G:15 Yivli Defterindeki Köktürk Harfli Metinlerle Yaptığı alımalar", 4. Uluslararası Filoloji Sempozyumu, 3 Mayıs 2018.

alırlar. Ancak nasıl ki tümü Latin kökenli olsa da Fransız, Boşnak veya Alman abeceleri arasında ayrımlar varsa Türk abecesi de ayırım içerir. Arap, Fars ve Urdu abecelerinin de beñzer bir durumu vardır. Aynı düzeniñ kollarıdır.

Atatürk'ün yeñi abeceye *Latin Alfabeti* déğıl, **Türk Alfabeti** dédiğini biliyoruz. Bunuñ eñ büyük nédeni, bu abecenin Türklerin öz abecesi olduğuna inanması idi. Çünkü Latin abecesini bulanlar Latinler, démeli Romalılar déğıldi. Bu abeceyi bulanlar Etrüskler idi. Romalılar bu abeceyi Etrüsklerden almışlardı. Etrüsklerin MÖ 8. yy.da Anadolu'dan İtalya'ya göç eden ve Türk kökenli olduğunu düşündüğü Turskaların uzantısı olduğunu düşünen Atatürk, bu abecenin eski Türklerden geldiğini ve değışerek oluştuğunu düşünüyordu. Nitekim soñrasında elde édilen birçok bilimsel bulgu da Etrüsklerin Türklerle akraba olabileceğini göstermektedir. Bu nédenledir ki, Atatürk bu abeceyi almakta sakınca görmemiştir.

O günlerde bilimin hızla alınabilmesi için bilimin yaygın olarak yapıldığı abecenin alınması da usa yatan nédenlerden biridir. Diğer yandan, abece değıştirdiğimiz dönemde SSCB egemenliğinde olan Türkler ile yazı birliği sağlamak için Latin abecesine geçilmiştir. Konuyla ilgili bir yüksek lisans tezinde şunlar yazmaktadır: "*Latin Alfabeti'ne geçiş, 1 Kasım 1928'de gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün bu en mantıklı ve meşru yolu tercih etmesine rağmen, Sovyetler, Türk dünyasında dil ve kültür birliğinin gerçekleşmemesi için idaresinde yaşayan Türklere 1927-1930 yılları arasında Arap Alfabeti yerine Latin alfabetini, Türkiye'nin 1928 harf inkılabını gerçekleştirerek Latin alfabetine geçmesi üzerine Kiril alfabetini kullandırmıştır.*"¹⁷³.

Buradan da görüldüğü gibi, yazı devriminin gerçekleştiği sırada SSCB yönetimindeki Türkler de Latin abecesi kullanıyordu. Dış Türklerle yazı birliği sağlamak için Latin abecesine geçmek gerekliydi. Ancak SSCB, Atatürk'ün yazı değışikliğine yanıt olarak, kısa süre soñra (1939'da) egemenliğindeki Türklere Kiril abecesini zorunlu kılmıştır. Bunu yaparken de her Türk topluluğuna, kendi aralarında bile añaşamasınlar diye ayrı bir Kiril abece düzeni vermiştir.

Kısacası, Atatürk hem Türkler arasında yazı birliği sağlamak, hem de zaten Türklerin akrabası olduğunu düşündüğü Etrüsklerin abecesini almak için Latin abecesini (kendi déyimiyle "Türk Alfabeti"ni) seçmiştir. Ayrıca hiçbir Türk'ün, bugün kendi abecemiz olduğu bilinen Göktürk abecesine karşı olması düşünülemez. Tersine her Türk bu abeceyi öğrenmelidir ve bu abecenin gençlerimize öğretilmesi gerekir.

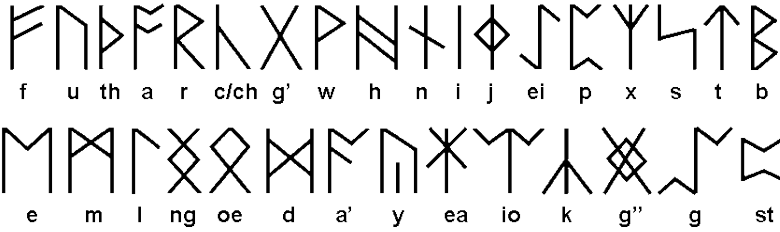
¹⁷³ A. V. Yurchenko, "Genocide Through Destruction of National Culture and Sense of Nationality" Genocide in the USSR; Series 1, No.40, Institute For The Study of the USSR, Munich, 1958, s.13.

Göktürk Abecesi Bizim Déğil Mi?

Kimileri, "Göktürk abecesi diye bir şey yok. O Runik abecedir. Bizim değildir, Avrupalıdır." diyor. Bu kişiler kulaktan dolma olarak batılı üç beş kişiyi söylediklerini yineliyor. Gerçek nedir ve bunlar nerede yaşıyor? Açıklayalım...

Avrupa'nın **runik** adı verilen yazısı ile bizim Göktürk adını verdiğimiz yazımız ne kadar benzemektedir? Beñzerlik, simgelerden çok simgelerin çizim biçimidir. Aynı ses için aynı simgenin kullanılması birkaç simge dışında neredeyse hiç görülmez. Ancak aynı veya beñzer simgelerin olduğu da yadsınmaz. Bu simgeler, genelde başka başka sesleri göstermek için kullanılmıştır. Bunun dışında, belirgin biçimde ayrı simgeler de azımsanmayacak kadar çoktur. İki yazıdan en az birini okumayı bilmeyen birinin ilk gördüğünde ikisini aynı yazı sanması olasıdır.

Öncelikle *runik yazı* nedir ve *runik* ne demektir, onu açıklayalım. Britanya adasında, Futhark adı verilen, yine İskandinavya'da ve Cermenlerin yaşadığı bölgelerde Göktürk abecesine benzeyen birtakım yazılar bulunmuştur. Bu yazılara, *runik yazı* denmiştir. Runik sözcüğü, eski Almandaki *rune* (gizli, bilinmeyen) sözcüğünden gelir. Çünkü bu yazılar ilk bulduklarında kimlerce yazıldığı ve ne zaman yazıldığı, orada ne yazdığı bilinmiyordu. Bu yüzden bu ad verildi. Bu durum, bilimde deñk gelinen bir durumdur. Nitekim Röntgen ışınları ilk belirlendiğinde kaynağı bilinmediğinden, "*bilinmeyen ışın*" anlamında *x ışını* denmişti. Bugün de bu adla anılmaktadır. Bu durum da ona beñzer.

Runik Futhark Yazısı

Avrupa'da bulunan runik yazılı nesnelere, özellikle eski geleneklerini sürdüren Kelt topluluklarında MS 19. yüzyıla değin giderek azalan biçimde kullanılmıştır. Ancak Avrupa'da belirlenmiş en eski yazı beñzeri çizimler, yaklaşık MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bu yazıdan çok çizime benzeyen ilk biçimler, yazı dénebilecek biçimde, ilk kez 8. yüzyılda belirlenebilmiştir. 8. yüzyıldan daha öncesinde Avrupa'da runik yazıya deñk gelmez. Bu yazının ilk çıkış yeri İskandinavya ve Kuzey Almanya'dır. Yazı, Viking saldırıları sırasında, öncesinde de Sakson saldırıları sırasında Britanya'ya taşınmıştır. Latin abecesinden etkilenmiş olduğu, kullanılan sim-

gelerden açıkça bellidir. Eski biçimlerinin de kökeni daha bilinmemektedir. Birden-bire ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Öncesi ile ilgili belirgin bir bilgi olmaması, bu yazının etkilenmelerle ortaya çıktığı düşüncesini oluşturmaktadır.

ÜNSÜZLER			ÜNLÜLER	
Orkun		Latin	Orkun	Latin
Kalın	İnce		↓	A - E
ᠰ	ᠰ	B	↑	I - İ
ᠰ	X	D	>	O - U
ᠰ	ᠰ	G	ᠰ	Ö - Ü
ᠰ	ᠰ	K	ᠰ	É
ᠰ	ᠰ	L	ÇİFT SESLİLER	
ᠰ	ᠰ	N	Orkun	Latin
ᠰ	ᠰ	R	ᠰ	İK - K - KI
ᠰ	ᠰ	S	ᠰ	İÇ - Çİ
ᠰ	ᠰ	T	ᠰ	OK - UK
ᠰ	ᠰ	Y	ᠰ	ÖK - ÜK
BÜTÜN ÜNLÜLERLE KULLANILANLAR			ᠰ	LD - LT
Orkun	Latin		ᠰ	NÇ
ᠰ	Ç		ᠰ	ND - NT
ᠰ	M		ᠰ	NG
ᠰ	P		ᠰ	NY
ᠰ	Ş		SÖZCÜK AYIRMA TAMGASI	
ᠰ	Z		:	

Göktürk / Orhun Yazısı

Gelelim Göktürk veya Yenisey-Orhun adı verilen abecemize... Bu abecenin adının "Göktürk" veya "Yenisey-Orhun" olması sizi yaşıltmasın. İlk geniş çapta bulunan örnekleri Göktürkler döneminden (8. yüzyıl) olması ve yazıtların Orhun Irmağı kıyısında olması nedeniyle bu adlar verilmiştir. En son örnekleri 9. yüzyılda görülmüş olsa da bu abecenin geçmişi çok daha eskidir. Yenisey başta olmak üzere birçok kurgan alanlarında yazılı yüzden çok nesne vardır. Genellikle birkaç satırı geçmeyen kısa yazılardır bunlar. Tarihlendirme yapıldığında, şimdilik en eskisi MÖ 5. yüzyıldan kalma Esik Kurganı'dır. İki satır yazının yer aldığı, *Altın Elbiseli Adam* diye bilinen yapıtların da bulunduğu kurgan, Kazakistan'da ortaya çıkarılmıştır. Esik Kurganı'nda açıkça yazı biçimini almış olan abecemizi, en az 2500 yıl öncesine dayandığı bilinmektedir. Avrupa'da bulunan en eski yazı örneği ile arasında 13 yüzyıllık fark vardır. Démeli, bizim atalarımız bu tür yazıyı Avrupalıların atalarından en az 1300 yıl kadar daha önce kullanmaya başlamışlardır. Dolayısıyla Avrupalılardan bu yazıyı almamız olası değildir.

Bu savları ileri sürenlerin atladığı diğer bir konu da yazının kökeni ile ilgili bilgilerimizdir. Avrupa'daki runik yazının kökeni ile ilgili yeterli bilgi ve bulgu olmadığı belirtilmişti. Ancak Göktürk yazısının kökeni ile ilgili ortaya atılan kuramlardan usa oldukça yakın olan biri, diğerlerinden belirgin biçimde öne çıkmıştır ve kabul görmüştür. Buna göre, abecemizin kaya çizimlerinden zaman içinde simgeleşerek oluştuğu düşüncesidir. Démeli, atalarımız kayalara çizdikleri gerçek nesnelere bédizlerini, zaman içinde daha hızlı ve simgesel anlatma gereksinimiyle ayrıntılarını azaltmışlar, birer simgeye dönüştürmüşler. Zaman içinde o simgeler nesnelere değil, seslemleri ve daha sonra da sesleri anlatmak için kullanılır olmuştur. Bu süreç, kayalara çizilen bédizlerden yazıya geçişin göstergelerini, bilimsel kanıtlarını gerektirmektedir. Bu kanıtlar, Servet Somuncuoğlu'nca belgelenmiştir. Saymalıtaş başta olmak üzere Orta Asya'da, dağların doruklarına yakın bölgelerde kaya bedizleri bulunmuş ve belgelenmiştir. Bu çizimlerde, yazıya geçiş görülebilmektedir. Kısacası, yazıyı başkalarından almadıkları, zaman içinde çizimlerden yararlanarak kendilerini geliştirdikleri belgelidir. Örneğin ok biçimindeki [↓] damgasının **ok** sesini vermesi, **at** sesini veren [↯] damganın yayla gerilmiş ve atılmak üzere olan ok biçiminde olması, eski Türkçede *mal* anlamına gelen [X] damgasıyla gösterilen **ed** sözcüğü ile *mal* sayımında kullanılan ve **ed** sesi veren çarpı imi arasındaki ilişki ve bunun gibi çoğu damganın verdiği ses ile Türkçe sözler arasında ilişkili olması bu yazının Türklerce geliştirildiğini göstermektedir¹⁷⁴.

Avrupa'daki runik yazıların ve Orta Asya'daki yazıların benzerliklerinin nedenleri ne olabilir? Bu konuda da bilim bize olası bilgiler vermektedir. Bilimcilere göre, ilk topluluklar Afrika'dan çıktıktan sonra Asya'ya yerleşmiş, oradan Okyanusya adalarına ve Avrupa'ya yayılmışlardır. Dolayısıyla kişioglunun beşiği Afrika, uygarlığın ilk beşiği ise Asya'dır. Asya'dan Avrupa'ya binlerce yıl önce toplu göçleri olduğu bilinmektedir. O dönemlerde daha yazı geliştirilmemiş olsa da tarih boyunca sürekli olarak Asya'dan Avrupa'ya göç olmuştur. Dolayısıyla, Asya'dan bazı simgelerin Avrupa'ya ticaret veya göçlerle taşınmış olması da doğaldır. Kaldı ki, Avrupa'da bu yazının 8. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında görülmesi, Türklerde ise MÖ 5.yüzyıl ile 10. yüzyıl arasında görülmesi unutulmamalıdır. Avrupa'da bu yazı ilk kez kullanılmadan 400 yıl kadar önce, démeli 4. yüzyılda Avrupa'ya akınlar düzenlemiş olan Attila'nın Cermen toplulukları ile yakın ilişkiler kurmuş olması gibi etkenler de araştırılmalıdır. Bunun yanında, ticaret aracılığı ile toplumlar birbirinden etkilenmiş olabilir. Diğer bir olasılık da birbirlerinden bağımsız olarak bu yazıları geliştirmiş olmalarıdır. Benzerlikler deñk gelmelerden kaynaklanabilir veya etkileşim olmuş olabilir. Bilemiyoruz. Ancak bildiğimiz bir nέν varsa, o da Türklerin bu

¹⁷⁴ Viktor G. Guzev. Göktürk Yazısının Kendiliğinden (Otokton) Menşei Varsayımını Esaslandıran Deliller. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 2000.

yazıyı Avrupalılardan önce kullandığı ve kendileri geliştirdiğidir. Simgelerden de bu anlaşılmaktadır.

Kısacası, adına né dérseniz déyiñ, Göktürk abecesi diye bildiğimiz bu yazı bizimdir. Atalarımız kendi yaşayışlarından türetmişlerdir. İleri sürüldüğü gibi kim-seden almamışlardır.

Bu tür savlar, Göktürk abecesi ilk bulunduğu ortaya atılmış, daha yéteri vériñin olmadığı dönemlerden kalmaz. Bu savları ileri sürenleriñ bilgileri eskidir veya kötü amaçlı iseler, *"Türkler yazı üretmeyecek düzeyde, barbar ve uygarlık bilmez bir toplumdur. Savaşmaktan ve yağmalamaktan başka nén bilmezlerdi. Türkler, Müslüman olduktan soñra ancak uygarlık görmüştür."* düşüncesini benimsetmeyi istemektedir.

ÖTEKİ SORU VE YANITLAR

Özleştirmecilik ve yazı devrimi gibi konularda kişileriñ usuna takılan sorular olduğu gibi, bu koñularla doğrudan ilişkili olan Türkçe ile ilgili génel birkaç sorunuñ da yanıtlarınıñ vérilmesi géreklidir. Bu nédenle, Türkçe ile ilgili öteki sorulara ilişkin yanıtları da bu bölümde vérelim.

Türkçe Yoksul Bir Dil Midir?

Kimileri, Türkçeniñ yoksul bir dil olduğunu, Türkçede yéterince çok sözcük olmadığını, hele ki günlük yaşamda birkaç yüz sözcükle yétindiğimizi söylemektedir. Bu savlara yanıt vérelim.

Öñcelikle, günlük yaşamda kaç sözcük kullanıldığına ilişkin yéterince bilimsel araştırma ve buna bağı vériiler yoktur. Bu yalnızca öylesine söylenmiş, çıkarsamaya dayalı sözlerdir. Ne geçmişte böyle kapsamlı bir araştırma yapılmıştır, né de bugün. Dolayısıyla geçmişe göre bir artış mı yoksa azalma mı olduğuna ilişkin de bir véri bulunmamaktadır. Beñzer durum, diğér dillerle yapılan karşılaştırmalar için de geçerlidir.

Türkçede çok sözcük bulunmaması konusundaki savlara ilişkin yanıtlar, İngilizce ve Türkçe ile ilgili sözcük sayımlamalarına ilişkin karşılaştırma sırasında ayrıntılı olarak vérilmişti. Özetle Oxford'ın (Oxford) İngilizce Sözlüğünde 228 biñ sözcüğüñ olduğu bilinmektedir. Türkçe Sözlüklerde ise, sözlüğe göre değışmekle birlikte TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 104 biñ, Ötüken Neşriyat Sözlüğü'nde 246

biñ ve TDK Büyük Türkçe Sözlük'te 616 biñ girdi içeren sözlüklerimiz olduğundan söz édebiliriz.

Gerçekte azımsanmayacak déñli çok sözcüğümüz vardır. Ancak yéryüzünde eñ çok sözcüğü olan diliñ Türkçe olmadığı kesindir. Örneğın sözcük sayısı açısından Arapçanıñ oldukça varsıl bir dil olduğu, çok sayıda sözcüğü olduğu bilinir. Ancak her konuda eñ küçük ayrıntı için bile ayrı bir sözcüğe géreksinim var mıdır, tartışılır... Çünkü dilleriñ sözcükleri géreksinim üzerine oluşturulur. Eskimo dilinde kar ve buz ile ilgili onlarca sözcük olmasına karşın Türkçede buna gerek yoktur. Yine Arapçada deve ve çöl ile ilgili onlarca sözcük varken, bizde buna gerek yoktur. Türkçede akrabalık terimleri, hayvancılık terimleri ve askerlik terimleri için çok sayıda sözcük varken, örneğın İngilizceniñ bu konularda bu déñli çok sözcüğe géreksinimi yoktur. Bu ekinsel bir eğilimle ilgilidir. Diliñ yétkinliğini doğrudan étkilemez.

Ek olarak, yıllarca "*Türkçede çoğu ses sözcük başına gelmez*" diye öğretildi. Çoğu kaynakta, Türkçede **c, f, h, j, l, m, n, p, r, ş, v, z** sesleri ile sözcük başlamadığı ileri sürülmektedir. Bu sözlükteki 28 damga ile başlayan (ğ ile zaten başlamaz) bölümlerden 12'sini çıkarmak demek. Bu çok büyük bir oran... Geriye yalnızca 16 damga kalmaktadır. Démeli, sözlükteki yalnızca 16 damga ile başlayan sözcükler Türkçe olabilir ve bunlarıñ içinde de yabancılıklar olabileceğine göre, Türkçede neredeyse Türkçe sözcük kalmaz demektir. Kabaca sözlüğümüzüñ neredeyse yarısı yabancı sözcüklerden oluşuyor olmalıdır. Bu sav doğru mudur? Tartışalım...

Öncelikle bu sözbaşı seslerle ilgili kuralıñ yañlış olmadığını, ancak çarpıtıldığını söylemeliyiz. Çünkü bu kural 1300 yıl öñcesiniñ Türkçesinde var olan bir kuraldır. Orhun Yazıtları'nıñ yazıldığı dönem için doğrudur. O günlerde bile ayrıcalıklı sözler vardı. Ancak aradan geçen 1300 yılda, çeşitli ses dönüşümleri, ses düşmeleri vb. olmuştur. Türkçe olan sözcükler değişime uğramıştır. Bunda göçlerle gelen iklim değişikliğinden tutuñ da zaman étmenine dek birçok değişik étmen vardır. Bunuñ soñucu olarak bu 13 sesten çoğu ile Türkçe köklü sözcükler başlar duruma gelmiştir. Bunuñ yanısıra, 1300 yıl öñce de bugün de yansıma köklü birçok sözcük zaten bu seslerle başlamış ve başlamaktadır. Bazı kaynaklar bu durumu *istisna* diye belirtirler. Dérler ki: "... *sesleri ile yansımadan türeyen sözcükler dışında Türkçe sözcük yoktur*".

Tüm bunlarıñ yanında, Türkiye Türkçesi dışındaki Türkçelerde bu seslerle başlayan sözcük sayısı bizden başkadır. Diğer Türkçelerde ses dönüşümleri soñucu, örneğın; **y** sesi kimi zaman **j**'ye, kimi zaman **c**'ye dönüşmüştür. Bunuñ gibi türlü dönüşümler, bu kuralı değiştirmiştir. Günümüz Türkiye Türkçesi ile bu sesleri tek tek

ele alalım¹⁷⁵. (Yansımadan türeyenleri dışarıda bırakacağız, çünkü onlarda bu damgalarla başlayan sözler zaten vardır.)

C sesi eski Türkçede yoktur. Çoğu zaman c sesi ile başlayan sözcüklerin ç veya y sesinden dönüştüğü görülür. Sözcük içinde **açı** > **acı** gibi uzun ünlülerin etkisiyle dönüşmüşlerdir. Örnekler: **cay-**: sözünden dönmek (**çay-** sözcüğünden), **caz-gır**: bağırان kişi. (**çar-**: çağırın kökünden), **cılız**: çok zayıf (**cılgız** - Kırgız Türkçesinden), **cibin**: sinek (**çipin** sözcüğünden), **cibinlik**: sineklik, **cindoruk**: eñ yüksek yer (**çin+turug**), **cop**: kısa değnek (**çöp** sözcüğünden)... vb. Bunuñ gibi 30'a yakın örnek bulmak olanaklıdır.

F sesi eski Türkçede yoktur. Zamanla **öpke** > **öfke** dönüşümünde olduğu gibi; p sesiniñ f'ye dönüştüğü görülmüştür. Örnekler: **ferik**: piliç (halk arasında: bili+ç), **filiz**: sürgün, **fitik**: askerlikle ilgili belge (**bétig** sözcüğünden).

H sesi eski Türkçede yoktur. Ancak zamanla **k** sesiniñ önce **q** veya **x** ile gösterilen hırıltılı **h** sesine dönüşmesi, ardından da **h**'ye dönüşmesi ile oluşmuştur. Örnekler: **hakan**: kağan, **halı**: halı (**kalıñ** sözcüğünden), **han**: kağan (**han** < **xan** < **kağın** < **kagan**), **hangi**: soru adılı (**kangi** sözcüğünden), **hanım**: kadına verılan san (**kan** kökünden), **hani**: soru adılı (**kanı** sözcüğünden), **haşarı**: yaramaz (**aşırı** sözcüğünden), **hatun**: kadın (**katun** sözcüğünden), **havlu**: kurulanmaya yarayan bez (**kav** kökünden), **hep**: bütün olarak (**köp** sözcüğünden), **hoca**: bilge (**koca** sözcüğünden), **höyük**: küçük tepe (**üyük** sözcüğünden)... vb. Bunlar gibi, 30'a yakın örnek daha bulunabilir.

Türkiye Türkçesinde **J** sesi ile başlayan sözcük olmadığı gibi, Türkiye Türkçesinde **J** sesi hiçbir Türkçe söz içinde de geçmez.

L Sesi ile Başlayan Türkçe Sözcüklere Örnekler: **laçın**: bir tür şahin (**ala+çın**), **lan**: argo bir sesleniş (**oğlan** sözcüğünden), **loş**: az ışıklı yer (**yoş** sözcüğünden).

M sesi eski Türkçede sözbashi olmazdı. Türkçede baştaki **b** sesi kimi zaman m sesine dönüşmüştür. Örnekler: **malak**: manda yavrusu (**bala+k** sözcüğünden), **mantar**: ağaçlara saran bitki (DLT'deki¹⁷⁶ **mandar**), **men**: ben, **mengi/mengü**: sonsuz (**beñgü** sözcüğünden), **minder**: oturlan yastık (**min-** < **bin-** sözcüğünden), **mutlu**: kutlu (umutlu sözünden)... vb. Bunlar gibi 20'ye yakın örnek sözcük bulmak olanaklıdır.

¹⁷⁵ Sözcük kökenlemeleri için şu kaynaktan yararlanılmıştır: Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK Yayınları.

¹⁷⁶ DLT: Divanı Lugatit Türk, 11. yy.da Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Türkçenin ilk sözlüğüdür.

N sesi ile başlayan soru adılları, Türkçedeki **ny** sesinden gelmektedir. Örnekler: **narpız**: yaban mersini (**yarpız** sözcüğünden), **né**: soru adılı, **nén**: şey (**ne** kökünden), **néden**: soru adılı, **nérede**: soru adılı, **nézne**: varlık (**ne** kökünden), **névin**: buğday tanesiniñ özü (**n+evin**), **nice**: néce, nicelik, nitelik... vb. Bunlar gibi 20'ye yakın örnek sözcük bulmak olanaklıdır.

P ile başlayan sözcükleriñ çoğu, **b** sesiniñ sertleşmesiyle olmuştur. Örnekler: **palaz**: büyümüş civciv (**bala+z**), **palto**: üste giyilen yelek (DLT'deki **partu** sözcüğünden), **pamuk**: bitki adı (**bamuk** sözcüğünden), **parmak**: eldeki uzantılar (**barñak** biçiminden), **pars**: yırtıcı bir hayvan (**bars**: kaplan sözcüğünden), **pastırma**: et türü yiyecek (**bas-** kökünden), **paşa**: bir san (**baş+ağa**), **pek**: katı, çok (**bék/berk** sözcüğünden), **peksimet**: bir yiyecek (**béksi ekmek**), **perçem**: saç (**beçkem** sözcüğünden), **pısırık**: korkak (**bus-** kökünden), **piliç**: büyümüş civciv (**bili+ç**), **pire**: bir böcek türü (**bürge** sözcüğünden), **pis**: tortu, **piş-**: pişmek (**biş-** kökünden), **porsuk**: bir hayvan türü (**borsuk** sözcüğünden), **pot**: budanış, kısa, cüce (**bod** sözcüğünden), **pörsü-**: buruşmak (**bürsü-** sözcüğünden), **pusu**: tuzak (**bus-** sözcüğünden), **pürüz**: kusur (**pür** kökünden)... vb. Bu örnekler gibi 30'a yakın örnek bulunabilir.

Türkiye Türkçesinde **R** sesi ile başlayan sözcük yoktur. Bu yüzden ses türemesi ile halk arasında başına **ı** veya **i** getirilerek söylenir. Örneğin, **Iramazan**, **irecep** gibi...

Ş ile başlayan sözcükleriñ çoğunuñ ilk sesi **s** veya **ç** sesinden dönüşmüştür. Örnekler: **şad**: prens; **şalgam**: bir bitki türü (**çal-** kökünden), **şebek**: maymun türü (**çep+ek**), **şimar-**: şıarmak (**şım-**: serbest bırakmak), **şimdi**: şu an (**uş imdi** sözcüğünden), **şimşek**: şimşek (**süşşek** sözcüğünden), **şiş**: şişmiş olan (**siş** sözcüğünden), **şiş-**: şişmek (**siş-** sözcüğünden), **şölen**: eğlenceli yemek (**silen** sözcüğünden), **şöyle**: şunuñ gibi (**uş+öyle**), şu: gösterme sözü (**şu** < **şol** < **uş ol**: işte o)... vb. Bu ses ile başlayan 20'ye yakın örnek daha bulunabilir.

V sesi ile başlayan sözcükleriñ çoğunuñ ilk sesi **b** sesinden dönüşmüştür. Örnekler: **var**: yok karşıtı (**bār** sözcüğünden), **var-**: varmak, erişmek (**bar-** sözcüğünden), **varış**: varma işi (**bar-** sözcüğünden), **varlık**: zenginlik (**bār** sözcüğünden), **vaşak**: yırtıcı hayvan (**üş** kökünden), **vér-**: vérmek (**bér-** sözcüğünden), **vérgi**: devlete ödenen bedel (**bér-** kökünden), **vur-**: vurmak (**ur-** sözcüğünden)... vb. Bu sesteki 20'ye yakın sözcük daha örnek olarak vérilebilir.

Z sözcüğü ile başlayan sözcükleriñ ilk sesi génelde **s** sözcüğünden dönüşerek oluşmuştur. Örnekler: **zağrak**: yağ kabı (**zag** < **sag** < **yag**), **zıpkın**: av aleti (**sıpkın** sözcüğünden), **zibek**: havan (**sibek** sözcüğünden), **zukma**: yumruk (halk arasında: **sok-** sözcüğünden).

Örneklerden de görüldüğü gibi yansımalar dışında yalnızca iki ses (**J** ve **R**) ile başlayan sözcük Türkçede bulunmamaktadır. Diğer seslerle başlayan sözcükler 1300 yıl öncesinden bugüne değin ses dönüşümleri ile halk arasında veya yazı dilinde oluşmuş durumdadır. Türkiye Türkçesinde zaten **J** sesi yoktur. Bunu da saymazsak, tek bir ses ile (**R** ile) başlayan sözcük yoktur diyebiliriz. Bu sözcüklerin sayısının diğerlerine göre az olması, hiç olmadığı anlamına gelmez. Nasıl ki, başka dillerde de (örneğin İngilizcede **X** ile **Y** ile veya **Z** ile) bazı seslerle başlayan sözcük sayısı az ise bizde de bu doğaldır. Ancak *yoktur* demek yañlıştır. Burada; Türkçenin yoksul bir dil olduğu vurgusunu yapmak veya soñradan uydurulduğu söylemek isteyenlerce kullanılan bir çarpıtma söz konusudur. Bu düşüncenin yayılmasında bilgisizlik ve sorgulamadan bilgiyi almanın da etkisi vardır.

Türkçenin yoksulluğu ile ilgili bir başka gerekçe de soyut kavramları yeterince véremediğine iliskindir. Oysa bu tümüyle yañlıştır. Orhun Yazıtlarının yazıldığı dönemlerde bile bu doğru değildir. Yazıtlardaki soyut kavram bolluğu dilbilimcileri şaşırtmıştır. Bu aşamada Necip Fazıl'ın Büyük Doğu Yayınları'ndan çıkan "*İdeocya Örgüsü*" adlı yapıtında Türklük ve Türkçe ile ilgili eleştirilerini incelemek yerinde olacaktır:

Ciğerimi delici, yüreğimi yakıcı, kafamı kemirici soru şu ki, gericiliğe mi, ilericiliğe mi, ne tarafa döneceğini bilemeyene, ne diyeceğini, ne edeceğini bulamaya, baba izini görmeyene, anadilini yitirene, yolunu şaşırana, ya kuzu gibi boyuna budalaca acı acı meleyene, ya da kısa heceli ölü kelimeleri dizi dizi boşuna sıralayana, şu yeni kuşağa ne demeli; acımalı mı, acımamalı mı?

İçinde 50 kelime ve 162 hece bulunan bu cümlede tek bir uzun hece yoktur ve böyle bir lisan yeryüzünde mevcut değildir. Bu hâl, tarihin ilk çağlarında, henüz hançeresi gelişmemiş bir millete işarettir.

Dilimiz umumiyetle tek, hiç değilse az heceli kelimelerden örülü: al, kal, çal, dal, ol, sol, dol, yol, ser, ver, ger, yer, ar, ban, kan, san, at, kat, tat, çat, kap, sap, tap, yap, say, yay, kay, cay, sil, bil, ek, çek, şiş, piş, ye, de, filân, falan, sayısız kadar giden bir dizi...

Askerî kumanda sesine benzeyen ve sonlarına birer "mak" veya "mek" edatı eklenince ancak iki heceli mastarlığa çıkabilen "emr-i hâzır"lardan ibaret bu tek veya az heceli kelimeler kalabalığı içinde yabancı dillerden devşirilmiş dolgun heceler de Türk hançeresine uymadığı için bölünmüştür:

Psomi (Rumca ekme) İpsomi... Fikir-Fikir... Spor-Sipor... Film-Filim... Neş-Neş... Remz-Remiz... Vesaire...- Başka dillerde tek hecede 4-5 sese kadar çıkabilen

(rast, drops) dolgun heceler Türkçede 2-3 sesi aşamaz ve ancak kültürlü insanların hançeresinde yer bulabilir.

Bir dilde uzun, dolgun ve çok heceli kelimeler, tefekkürîyet ve medeniyet işaretidir. Türk Milleti'nin, ruhunu dayayacağı üstün bir medeniyet mihrakı buluncaya kadar sürdüğü hayat içinde dili, kısa heceler bahsinde olduğu gibi, konuşmaya ve dolayısıyla düşünmeye vakti olmayan bir topluluğu ifade eder.

Türkçede, kendi öz anlamı olarak tek bir mücerret mefhum yoktur. Aşağıdaki, hemen her lisanda mevcut mücerret mefhumların Türkçe karşılığını arayınız:

Zaman, mekân, mesafe, zevk, şevk, mevzuu, merkez, mihrak, gaye, mefkûre, din, Allah ve nâmütenâhîye kadar sayabiliriz.

Mücerret mefhumların hattâ basitlerinden olan bu kelimelerden bir tanesini bile Türkçede bulamazsınız.

"Allah" adının hiçbir lisanda eşi bulunmaz hâs ve âlem ismi olması bir tarafa, ilâh mânasına her dilde mevcut kelime bile Türkçede yoktur. "Tañrı" kelimesi "tan-yeri"nden gelir ve mücerretlikle alâkasız, putperestlikten kalma bir madde ismi olmaktan ileriye geçemez.

"Mevzuu" kelimesine uydurulan "konu" ise "koymak" gibi kaba ve maddî bir fiile dayanır. "Vazetmek" fiili "koymak" değildir ve onun üstünde bir mânayı (nüans-gamiza) belirticidir.

Neticede, sade ve mahdut madde isimlerine mahsus, beşerî tefekkür malzemesinden mahrum bir lisan karşısında kalıyoruz. Hattâ "dil" bile "lisan" kelimesine uymuyor ve ağızdaki et parçasından ibaret kalıyor.

Cedlerimiz İslâm'ı kabul edip kâinat çapında bir tefekkür ve tahassüs hazinesini yüklendikleri an, takdir ettiler ki, kumanda seslerinden ibaret tek ve kısa heceli, âhenksiz sadece yalçın madde plânına bağlı, mücerret mefhumdan sıfır derecesinde bir dille ne insan, ne cemiyet, ne de devlet teşkil edilebilir.

Artık Türk, madde fatihliğinden, onunla beraber mâna fâtihliğine geçmiştir; bunun için de maddî kılıcına eş bir mâna kılıcı lâzımdır. Hâlbuki elinde, mânevî kılıcı adına, çelik değil, bir saman parçası bile yoktur? Ne yapın?

Türk, İslâmîyeti kabul ettikten sonra düşünmeye başlamıştır. Bu, anlayan ve insafî olan için riyazî bir hakikattir. İşte bu Türk, yani İslamiyet'i kabul ettikten sonra gerçek Türk'ü bulan Türk, ilk iş olarak, kaba müşahhaslardan ileriye geçemeyen dilini zenginleştirmek zaruretiini idrak etmiştir.

Bunun için de, Batılının, Yunan ve Lâtin kaynaklarına uzanışı gibi, öz kültür kaynağının iki örnek diline el uzatmış ve Türkçenin çarşafı üzerine Arap ve Fars ağaçlarının meyvelerini silkelemeyi tek yol kabul etmiştir.

Necip Fazıl yetenekli bir ozan olmasına karşın dil ile ilgili bilgileri yetersizdir ve dünya görüşü gereği Arapçayı sevmesinin etkisinde kalmış olsa gerek. Necip Fazıl'ın Türklüğü ve Türkçeyi aşağılayan bu ifadelerinin çoğu bilgisizlik göstergeleri ve yanlışlarla doludur. Necip Fazıl, Türk'e uygarlıktan uzak ve gelişmemiş demeye çalışmış ve bunu da Türkçe üzerinden yapmıştır. Türkçeyi "*kültürsüz*" insanlara, yabancı dillerden gelen sözcükleri ise "*kültürlü*" insanlara layık görmüştür. Ayrıca seslemdeki ses sayısının 2-3'ü geçmediğini ileri sürmekle Türkçede dört sesli seslemle-riñ (börk, kurt, sert, vb.) olduğunu ya ayırımında olmadığını ya da bilmezlikten geldiğini görmekteyiz.

Türkçede uzun ünlülerin olmayışı "*tarihin ilk çağlarında hançeresi gelişmemiş*" bir toplum olmakla ilişkilendirmiş. Oysa tersine, Türkçenin ilk dönemlerinde uzun ünlüler vardı. Daha sonra kısaldı. Kısılırken de sözlerde izini bıraktı. Orhun Yazıtlarında bile uzun ünlülerin izleri durmaktadır. Bunu bilmediği açıktır. Ayrıca bir dil né déñli eski ve köklü ise, né kadar özgün ise, démeli başka dillerin etkisi ile oluşmamışsa, o kadar çok tek seslemlî kök sözcüğe sahip olabilir. Çünkü ilk sözcüklerin doğaya öykünmeden ileri gelmesi olasıdır. Bu bir dil ve toplum için olumsuz bir durum değildir. Ancak Necip Fazıl, bunu ters anlamış veya öyle göstermek istemiş. Eğer bu aşağılamayı gerektirecek bir durum ise, Çince né yapsın? Çincedeki tüm sözcükler tek seslemlidir. Tek seslemlî diller yéryüzünde bir dil türüdür. Bu olumsuz bir durum değildir. Türkçeyi ve Türk'ü böylesine aşağılayan Necip Fazıl, aynı yapıtta şöyle sürdürmektedir sözlerini:

"Türkçede, kendi öz anlamı olarak tek bir mücerret mefhum yoktur. Aşağıdaki, hemen her lisanda mevcut mücerret mefhumların Türkçe karşılığını arayınız: Zaman, mekân, mesafe, zevk, şevk, mevzuu, merkez, mihrak, gaye, mefkûre, din, Allah ve nâmütenâhîye kadar sayabiliriz."

Açıkça doğruyu çarpıtmış olduğu görülebilen Kısakürek'in bu aşağıdaki eski Türkçe sözcükleri ve eskisi Arapçanın etkisi ile unutulduğu için türetilen yénilerini bilmediği açıktır.

- **zaman:** öy, çağ
- **mekan:** yér, orun, konum
- **mesafe:** uzaklık, aralık, ara
- **zevk:** beğeni
- **şevk:** istek, dilek
- **mevzuu:** olay, konu
- **merkez:** orta, ortay, özek
- **mihrak:** odak
- **gaye:** amaç, erek
- **mefkure:** ülkü,
- **din:** inanç, inan
- **Allah:** Tañrı

Burada karşılık olarak verilen sözcüklerin birçoğu Divan-ı Lugat'it Türk, Kutadgu Bilig, halk ağızları gibi kaynaklarda yer alan, yüzlerce hatta binlerce yıldır dilimizde olan sözcüklerdir. Kaldı ki bu sözcüklerin bazılarının Türkçeleri günümüzde kullanılmıyorsa, bunun sorumlusu, Arapça başta olmak üzere yabancı dillere özenen sözde aydınlardır. Öyle ki, örneğin Necip Fazıl'ın örnek verdiği *mefkure* sözü, Osmanlı aydınlarınınca Arapça köklerden, Arapça kurallarla türetilmiş bir sözcüktür. Araplarca üretilmemiştir.

Mevzuu, **lisan** ve **Allah** sözleri ile ilgili, bu sözlerin karşılıklarını kaba ve somut bulduğunu ileri sürmesi de tümüyle bilgisizlik içermektedir. Türkçedeki **Tañrı** sözcüğünün kökenini yanlış vermesinin yanı sıra **Allah** sözcüğünün kökenini de vermekten çekinmektedir. Çünkü söylediklerinin tersi bir gerçek vardır. **Allah** sözünün Türkçedeki karşılığı olan **Tañrı** sözü üzerinde ileride durulacaktır. Ancak **mevzuu** karşılığı olan **konu** ve **lisan** karşılığı olan **dil** ile ilgili birkaç söz söylemek gerekir.

Mevzuu sözü Arapçada **mawdü**, demeli **vaz etti** demektir. **Vaz etmek**, Necip Fazıl'ın dediği gibi **koymak** eyleminden ayrı değildir. **Vaz** sözü, "*koyma, aşağı indirme, belirleme*" anlamlarına gelir. **Konu** sözü ise **ko-** eyleminden gelir ve **koy-** eyleminin köküdür. Aralarında belirtildiği gibi önemli bir ayrım yoktur. **Lisan** sözü ise Arapçada **söz söylemek** anlamına geldiği gibi, Araplar tarafından organ adı olan dil için de kullanılmaktadır. İbranicedeki **laşon** sözünden gelir. Nitekim beñzer durum İngilizce gibi diller için de geçerlidir. Örneğin **ana dili** için **mother tongue** kullanılır. Bu duruma, demeli somut bir kavramın adını soyut bir kavram için kullanma yaygın bir iştir ve buna *mecaz dénir*.

Kısacası Necip Fazıl, bilgisizlikten ve başka dillere duyduğu tutkunluktan ötürü açıkça Türkçeyi aşağılamıştır. Her né kadar kendisi iyi bir ozan olsa da yapıtlarını Türkçe yazmış olsa da Türkçeye bir tiksiniyle baktığı bu dizelerden anlaşılabilir. Türkçeyi sevmeyen Türk'ü nasıl sevebilir?

Necip Fazıl, Türklerin İslamiyet öncesi düşünsel yaşamını bilmediğinden olsa gerek, "*Türk, İslâmiyeti kabul ettikten sonra düşünmeye başlamıştır*" gibi sığ bir tümce kurmuştur. Ziya Gökalp, Türklerin İslam öncesi düşünce yapısını ve uzak doğu felsefesinin ve ekininin temellerini nasıl attıklarını çok iyi açıklamıştır. Beñzer biçimde Ro (Roux), Grenar (Grenard) ve Radlov (Radloff) gibi batılı araştırmacılar da bunu doğrular. Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra eski düşünsel yaşamlarını bırakmış, çoğu bilgiyi Arap kaynaklarından çevirerek, nakille almayı alışkanlık edinmişlerdir. İslam'a geçmeden önce, Türklerin kozmogoni, söylence ve felsefi anlayışları ile ilgili yüzlerce kaynak bétik bulunmaktadır. Birkaçını okumak bile bu savların né déñli gülcünc olduğunu ortaya koymaya yetecektir.

İngilizcede Bir Milyon Sözcük Mü Var?

"İngilizcede bir milyon sözcük var, bizde çok az" diye düşünen, bunu dile getirenler var. Gerçekten öyle midir? Hemen yanıtlayalım...

Bakiñ İngilizler kendileri kaç sözcükleri olduğunu söylüyor:

*"The Second Edition of the 20-volume Oxford English Dictionary contains full entries for 171,476 words in current use, and 47,156 obsolete words. To this may be added around 9,500 derivative words included as subentries. Over half of these words are nouns, about a quarter adjectives, and about a seventh verbs; the rest is made up of exclamations, conjunctions, prepositions, suffixes, etc."*¹⁷⁷

Türkçeye Çevirisi: "20 ciltlik Oksford İngilizce Sözlük'ün ikinci baskısı, bugün kullanımda olan 171 bin 476 girdi ve 47 bin 156 adet eski ve kullanılmayan sözcük içermektedir. Buna 9 bin 500 dolayındaki alt girdi olarak türetilen sözcükler de eklenebilir. Bu sözcüklerin yarısından fazlası ad, dörtte biri önad ve yedide biri eylem; geriye kalanlar ise ünlemler, bağlaçlar, ilgeçler, sonekler, vb. türündedir."

Görüldüğü gibi, İngilizcede eñ bilinen ve eñ kapsamlı sözlüklerden olan Oksford Sözlük'te ekinden ilgecine, adından eylemine kadar kullanılan 171.476; unutulmuş ve kullanılmayan 47.156 ve bunların da altında, onlardan türetilmiş 9.500 dolayında sözcük olmak üzere toplamda 228 bin dolayında sözcük vardır. Bunların kökenlere göre dağılımı ise çok ilginçtir. Yalnızca %26'sı (59 bin dolayında) eski İngilizce dénen Alman kökenli dillere aittir.

1228 bétten oluşan Kolins'in (Colins) İngilizce Sözlüğü yalnızca 45 bin sözcük içermektedir. Oksford'uñ çok daha kapsamlı yukarıda sözü geçen sözlüğü 20 cilttir. Bir milyon sözcüğü barındıracak sözlük yoktur. Bu sözlüğüñ eñ az 100 cilt olması gerekir ki bu olanaksızdır.

Gelelim Türkçeye... TDK'niñ verilerine göre Güncel Türkçe Sözlükte 104.481 sözcük vardır. Bunların %86'sı (89 bin dolayında) Türkçe kökenlidir. Ötüken Neşriyat'ın yayınladığı Türkçe Sözlük'te 246.000 sözcük bulunmaktadır. TDK'niñ Büyük Türkçe Sözlük'ünde 616.767 girdi vardır. Büyük Türkçe Sözlük, yazı diliniñ sözvarlığının yanı sıra; bütün bilim-sanat ve spor terimlerini, yer adlarını, kişi adlarını, Türkiye bölge ağızlarındaki yerel sözcükleri ve sözleri içermektedir. TDK'niñ adı geçen sözlükleri çevrimiçi sözlüklerdir. Basılı değildirler. Basılı olarak Türkçeniñ tüm söz varlığını içerebilecek sözlük yapmak çok zordur. Ötüken Neşriyat'ın sözü geçen sözlükleri basılıdır. 5 ciltten oluşur. Toplamda 5744 bétten oluşmaktadır.

¹⁷⁷ <http://www.oxforddictionaries.com/words/how-many-words-are-there-in-the-english-language>

Güncel Türkçe Sözlük'teki sözlerin neredeyse tümü etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Ayrıca kullanılmayan sözcükler bu sözlüklerde çok az olmakla birlikte, eski sözlüklerde oldukça fazladır. Unutulmuş birçok sözcüğümüzün olduğu Divanı Lügati't Türk'te 9500 sözcük vardır. Dede Korkut öykülerinde ve daha birçok eski kaynakta, bugün kullanılmayan binlerce sözcüğümüz vardır. Unutulmuş sözcüklerimizi de eklersek, bu sayının daha da artacağı kesindir.

Burada verilen sayılarda, Türkçe için Türkiye Türkçesi sayımlamaları verilmiştir. Ancak İngilizce için lehçeden bağımsızdır. Türkçenin diğer lehçeleri de işin içine girerse, ayrıca yerel kullanımları da eklersek Türkçe sözcük sayısı çok yükselir.

Dilimizi küçük görmeyelim. Dünyanın en yaygın dillerinden biri olan İngilizce ile baş edebilecek güçtedir. Kimsenin bunda kuşkusunu olmasın... Yeri gelmişken, toplumca çok özendiğimiz o İngilizcenin söz varlığının kökene göre dağılımını da anımsayalım.

İngilizcedeki 80 bin sözcüğün kökenlerinin incelendiği bir araştırmaya göre, İngilizcenin yalnızca %25'i eski İngilizceye dayanmaktadır.¹⁷⁸ Bin ayrı belgenin incelendiği başka bir araştırmaya¹⁷⁹ göre ise, sözcüklerin yalnızca %33'ünün eski İngilizceye dayandığı görülmektedir.

Tañrı Démek Kafirlik Mi?

Ülkemizde **Allah** yerine **Tañrı** demeyi günah ya da kafirlik sayan kişilerin sayısı az değildir. Bazı ortamlarda “*Tañrı mı demeliyiz yoksa Allah mı demeliyiz?*” diye bir tartışma çıkmaktadır. Kimilerine göre Tañrı demek dinsizlik, kimilerine göre de Allah demek yobazlık... Bu iki görüş de yaşıdır. Açıklayalım...

Allah sözcüğünden çok, Türkçe kökenli **Tañrı** sözcüğü bu tartışmadan zarar görmüştür. Birçok kişi **Tañrı** demeyi günah ve hatta dinsizlik sayar. Oysa bir Türk'ün binlerce yıllık Türkçe bir sözcüğe karşı olması ilginçtir. İslam inancı özünde biçimci değildir ve içsel amacı öne alan bir dindir. Yıllarca **Tañrı** diyen dinsiz ya da günahkar olarak görülmüştür. Bunda Necip Fazıl'ın “*Allah Tanrı'nın belasını versin*” sözünün etkisi vardır. Özellikle yabancı dizi ve filmlerin çevirisinde İngilizcedeki **god** yerine hep **tañrı** adının kullanılması, bu adın yabancılara ve Müslüman olmayanlara iye görünmesine neden olmuştur. 21. yüzyıldaki anlayış, bu şekilde derinleşmiştir. Ya gerçekten öyle midir?

¹⁷⁸ Thomas Finkenstaedt, Dieter Wolff; Ordered Profusion, 1973.

¹⁷⁹ Joseph M. Williams, Origins of the English Language of 10,000 words.

Allah sözcüğü **ilah** sözcüğünün başına *elif* ve *lam* gelmesiyle oluşan bir sözcüktür. *Elif* ve *lam* ise Arapçada **el/al** şeklinde okunarak sözcüklerin önüne gelir ve onları belirginleştirir. Eğer sözcük ünlü ile başlıyorsa, sözcük ile birleşir. Démeli **El-İlah** değil, **Allah** olur. Arapçada bu biçimde kullanılan *elif+lam*, İngilizcedeki **the**, Almandadaki **der/das/die**, Fransızcadaki **le/la** ile aynı anlamı verir. Démeli İngilizcede **The God** demek ile Arapçada **Allah** demek arasında dilbilimsel açıdan bir ayırım yoktur. Bu ikisi birbirini bire bir karşılar. Bu biçimiyle **Allah** sözcüğü, belirli bir ilahı ifade etmek için İslam'dan önce de kullanılmaktaydı. Hatta peygamberimizin babası gibi birçok kişi de **Abdullah** (**abd**: kul ve **Allah** sözcüklerinin birleşimi) adını taşımaktadır. Beñzer şekilde **Ubeydullah**, **Seyfullah** gibi adlar da yaygındı.

Türkçede Arapça, İngilizce, Almanca gibi dillerde olduğu gibi bir belirtme sözcüğü yoktur. Ancak Türkçede bir sözcük özel ad yapılarak belirginleştirilmek istendiğinde, Latin yazı düzeninde ilk damgasının büyük yazılması yeterlidir. Démeli **Tañrı** biçiminde büyük damga ile başlatarak yazmak, yeterli olacaktır. Ayrıca **Allah** yerine **Tañrı** dendiğinde de sözü édilen aynı varlıktır. Beñzer biçimde tüm inanşal terimler özleştirilebilir.

Sünni Türklerin çoğunluğunun Hanefi mezhebinden olduğunu ve Hanefilik içinde de Maturidi itikadını benimsediğini biliriz. Bu itikat mezhebiniñ kurucusu Ebu Mansur El Maturidi şunları demektedir:

“Allah'a bir dil ile ad verilirse bu aynı dilden veya başka bir dilden bu sözcüğün anlamdaşı olan veya onun anlamını içeren bir adın Allah'a ad olarak kullanılması için izin sayılır. Tanrı, Çalap, Hüda Arapçadaki ilah kelimesinin eş anlamlı olduğu için Allah hakkında kullanılabilir çünkü bizzat Arapça dilinde Allah hakkında ilah kelimesi kullanılmaktadır.”

Gelelim **Allah** sözcüğü içinde bulunan **ilah** sözcüğünün kökenine... **İlah** sözcüğü, Arapça ile aynı dil ailesinde bulunan İbraniceden gelmektedir. Ancak İbraniceye de aynı dil ailesinde bulunan eski Mısır dilinden geçmiş bir sözcüktür. Mısır'daki Ay tanrısı olan **Iah**'tan gelmektedir. Çünkü o dönemde Ay çok önemli bir yol göstericiydi. Yolcular yolunu Ay'a göre bulurdu. Arap ve İbranilerin takvimleri Ay'a göre yapılmıştır. Kökenleri başka olsa da Ay'ın bir evresi olan **hilal** sözcüğünün de **ilah** sözcüğüne beñzemesi ilginçtir. Bu étkilerle İbraniceye geçmiş bir sözcüktür. Özünde çok tañrılı dinlerden esinlenilmiştir. Zaten Sami kökenliler de Hz. İbrahim'den (a.s) önce Ay'a tapmışlardır. Hz. İbrahim (a.s) Samileri tek tañrılı hak dine uymaya çağırırken **Allah** sözcüğünü belirli ve tek bir ilah için kullanmıştır.

Tañrı sözcüğünün kullanılmasını doğru bulmayanların ileri sürdüğü görüşlerden biri, Kuran'da geçmemesidir. Kuran Arapça olarak indirildiği için zaten içinde

Türkçe bir sözcüğün geçmesi olanaklı değildir. Bu kişiler, *Esmâül Hüsna* olarak bilinen 99 addan (aslında çoğu birer öñaddır) başkasının kullanılmasını doğru görmezler. Bu adlar Kuran içinde dağınık bulunurlar. Soñradan dérlenmişler. Araf Suresi'nde belirtilen **güzel adlar** (esmaül hüsna) tamlaması génel bir sözdür. Bunuñla soñradan dérlenene bu 99 adın kastedilmesi, 99 ile sınırlanması usa yatkın değildir. Ayrıca Esmâül Hüsna'nın da birçoğunun Türkçe karşılığı Kaşgarlı Mahmut'un Divanı Lügatit Türk yapıtında geçmektedir. Söz konusu yapıtta; **Kadir** için **Ogan**, **Baki** için **Bengü**, **Kadim** için **Bayat**, **Rahman** için **Beğirse**, **Rahim** için **Yarlıgayan**, **Semi** için **İşitgen**, **Halik** için **Törütgen** ve **Aliyy** için **Ülgen** gibi karşılıklar vardır. Allah'ın diğer adları için Türkçe karşılık verilebiliyorsa, néden Allah sözcüğüne de verilemesin ki? Birçok din bilgini ve tasavvuf ehli, yaratıcımız için Esmâül Hüsna olarak verilen dizelgede geçmeyen adları sıkça kullanmışlardır. Bunların içinde Arapça kökenli olan **Mevla** olduğu gibi, Farsça kökenli olan **Hüda**, **Hu** (gerçekte Farsça "o" demektir) gibi sözcükler de vardır. Ayrıca Türkçe kökenli **Çalap**, **Yaradan** gibi sözcükler de bu kişiler tarafından kullanılmıştır. Bu adların kullanılmasında bu bilginlerce bir sakınca görülmez. Örneğin *milli şairimiz* olarak anılan Mehmet Akif Ersoy, Farsça **Hüda** sözcüğünü né sık kullanmıştır... Hatta ulusal marşımız olan İstiklal Marşı'nda da geçmektedir. Gerçekte, beñzer bir durum **Tañrı** sözcüğü için de geçerlidir. Mevlana (Türkçe yazdığı yapıtlarda), Yunus Emre, Ahmet Yesevi gibi birçok dini kişilik ve yine Mehmet Akif gibi inançlı oluşuyla bilinen bir ozan da **Tañrı** adını pek çok kez kullanmıştır. Yunus Emre, **Tañrı** ile eş anlamlı olan Oğuz Türkçesinde yaygın olan **Çalap** sözcüğünü de sıkça kullanmıştır. Söz konusu **Tañrı** sözcüğü olduğunda nédense davranış değişir.

Din bilginlerinin ve ozanların Tañrı sözcüğünü kullandıkları yapıtlardan örnekler vérelim:

İnsanın asıl gıdası Tañrı'nın ışığıdır. (Mevlana)

Aşksızlara verme öğüt, öğüdünden alır değil / Aşksız adem hayvan olur, hayvan öğüt bilir değil / Eksik olman ehillerden, kaçta görün cahillerden / Tañrı bızır bahillerden, bahil didar görür değil. (Yunus Emre)

Suyun akar yalap yalap, / Böyle emreylemiş Çalap. (Yunus Emre)

Teñri Teâlâ sözün Resulullâh sünnetin / İnanmağan ümmetin ümmet demes Muhammed. (Ahmet Yesevi)

Geçende komşuyu görmüş, demiş selâm söyle / Demek almayacak Tañrı selâmını bile. (Mehmet Akif Ersoy)

Örnekler çoğaltılabilir. Bunlar yalnızca birkaçıdır. Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Hoca Ahmet Yesevi, Ali Şir Nevai, Hacı Bektaş Veli, Tabduk Emre, Yunus Emre, Sarı Saltuk, Mehmet Akif, Mevlana gibi birçok ozan ve bilgin **Tañrı** sözcüğünü çekinmeden kullanmışlardır. Bu kişilerin dini kişiliği tartışma götürmez. Onlar kullanıyorken bizim kullanmaktan çekinmemiz anlamlı gelmemektedir. Ters durumda, onlardan daha iyi birer Müslüman olduğumuzu ve daha çok şey bildiğimizi ileri sürmüş, onların bilmediğini ya da yanlış bildiğini söylemiş gibi olmaz mıyız?

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, bir yazısında¹⁸⁰ şöyle demektedir:

İlk tercüme Karahanlı dönemine, 10. veya 11. asra aittir. Bu tercümelerde iri harflerle Arapça ayetler yazılmış, Arapça kelimelerin altında da daha küçük harflerle Türkçesi verilmiştir. Söz gelişi el-hamdü kelimesinin altına “şükr ü sipâs, ögdi” yazılmıştır. Lillah kelimesinin altına “Tengrika” yazılmıştır. Ögdi, “övgü”, Tengrika “Tanrı’ya, Allah’a” demektir. Bu tür tercümelere satır altı tercüme denir. Bunların en eski ve güzellerinden biri Türk-İslam Eserleri Müzesi’ndedir.

Osmanlılar zamanında yapılmış ilk satır altı Kur’an tercümesi 15. yüzyılın başlarına aittir. Bu tercüme yapan Muhammed bin Hamza büyük ihtimalle ilk Osmanlı Şeyhülislamı olan Muhammed bin Hamza el-Fenârî, yani Molla Fenârî’dir. Orada da el-hamdü lillah kelimelerinin altında “ögmek Tangrınungdur” yazar. Görüldüğü gibi Karahanlı devri mütercimi de Muhammed bin Hamza da Allah kelimesini Tanrı sözüyle Türkçeye çevirmekte sakınca görmemişlerdir. Bugünün Müslümanları Tanrı deyince köpürüyorlar; çünkü onlar, Muhammed bin Hamza’dan da Yunus Emre’den de daha fazla Müslümandırlar (!).

Ne yazık ki kimleri, Ercilasun Hoca’nın da dediği gibi, **Tañrı** sözcüğünü duydukları anda abartılı olarak “*Kafîr misin sen? Biz Müslümanız ve Allah’a inanıyoruz. Tañrı’ya falan inanmayız biz.*” gibi sözlerle karşı çıkmaktadırlar.

Kimileri de **Allah** sözcüğünü kullananlar için yobaz demektedir. Bu da doğru değildir. Adı geçen bilgin ve ozanlar **Allah** sözcüğünü de birçok kez kullanmışlardır. Böyle düşünersek bu değerli kişileri de yobaz ilan etmiş olmaz mıyız? Türkçe içinde çok sayıda yabancı sözcük bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Arapça, bir kısmı Farsça, bir kısmı da batı dillerinden gelmektedir. Bu sözcüklerden herhangi birini kullanmakla Allah sözcüğünü kullanmak arasında bir ayırım yoktur. Ancak Türkçe karşılığı olan sözcüklerin yabancı karşılıklarını kullanmakta direktmek né kadar doğrudur, o da ayrı konudur. Ulusal bilinci olan bir kişi, elinden geldiğince, olabildi-

¹⁸⁰ Ahmet Bican Ercilasun, “Kur’an tercümeleleri ve yeni bir meal”, Yeniçağ Gazetesi, 5 Mayıs 2010.

ğince Türkçe kökenli sözcük kullanmaya çalışmalıdır. Ancak inanç duyarlı bir konudur. Bu nedenle, kişinin kutsal olduğuna inandığı sözcüğü kullanmasını da kimse yadırgamamalıdır.

Soñuç olarak, kavramları ifade étmek için kullanılan sözcükleriné olduğundan çok, söz édileniné olduğu öñemlidir. Soñuçta **Allah** derken de **Tañrı** derken de usa aynı yüce varlık gelmektedir. Sözcük tercihini Türkçe yapanı dinsizlikle suçlamak né déñli yañlıssa, sözcük tercihini kutsal saydığı biçimiyle yapanı da yobazlıkla suçlamak o déñli yañlıştır. Ayrıca unutulmamalıdır ki, bir kişi kendisi Müslüman olmadığını açıkça dile getirmeden onuñ inancını sorgulamak yañlıştır. Peygamberimizin (s.a.v) Ebu Zerr ve İbni Ömer'den aktarılan şu sözünü anımsatmakta yarar vardır: *"Bir adam dın kardeşine, 'ey kâfir' derse, bu söz ikisinden birine döner. Eğer böyle denilen kişi söylenildiği gibi ise söz doğrudur; yerini bulmuş olur. Aksi takdirde bu söz söyleyene geri döner."*

Türkçede Karşılama ve Uğurlama Sözlere Yok Mu?

Kimileri sıkça, "Türkçe karşılama (selamlaşma) veya uğurlama (vedalaşma) sözlere yok mu?" diye soruyor. Olmaz olur mu? Günümüzde sıkça kullanılan **merhaba**, **selam**, vb. gibi karşılama ve uğurlama sözlere Arapça kökenlidir. Ancak Türkler İslam'dan önce de karşılaştıklarında birbirlerine iyi dileklerini sunardı. Bunu başka bir ulustan öğrenmedik.

Eski kaynaklarda bu amaçla kullanılan sözcükler vardır. Bunlarıné eñ yaygını **esen** sözcüğü idi. **Esen** sözcüğü Arapçadaki **salim** (**selam** ile kökteş) sözcüğü ile eş anlamlıdır. Tin ve gövde olarak sağlıklı ve iyi olmayı anlatır. *"Esen olmak"* ise, *"iyi olmak, salim olmak"* demektir. Türkler, esenlemek ve esenleşmek sözlere selamlamak ve selamlaşmak anlamında kullanırdı. Esenlik de Arapçadaki selamet (**selam** ile kökteş) anlamına gelirdi. O dönemde déyimlere bile geçmiştir. Eski kaynaklarda geçen bu tür kimi sözlere şöyledir:

- **alkış bér-** (İlk Türkçe Kuran Çevirisi, 12. yüzyıl): **alkış dua** ve **övme** demektir. Bu da *"(Tañrı) övgü vérsin"* anlamına gelir.
- **esen bol-** (İrk Bitig, 9. yüzyıl - Divanü Lügatit Türk, 11. yüzyıl): salim olmak.
- **esenle-** (Divanü Lügatit Türk, 11. yüzyıl - İbnül Mühenna Lügati, 14. yüzyıl): selamlamak
- **esenleş-** (Kutadgu Bilig, 11. yüzyıl): selamlaşmak
- **esenlik** (İlk Türkçe Kuran Çevirisi, 12. yüzyıl): selamet
- **şi** (Divanü Lügatit Türk, 11. yüzyıl): *"kötülükten uzak olun"* demektir. Çin hakanlarını selamlarken kullanılmıştır.

- **geñlik bolsın** (Mukaddimetül Edeb, 12. yüzyıl): "*geñişlik, rahatlık, huzur olsun*" anlamında.

Eski kaynaklarda kullanımına örnekler vérelim:

- **ol maña esenlédi**: o beni selamladı. (Divanı Lugatit Türk)
- **esende ewek yoq**: esenlikte (selamette) acele olmaz. (Divanı Lugatit Türk)
- **esen mü sen?**: iyi misin? (Divanı Lugatit Türk)
- **esen tükel bol-**: sağ salim olmak (Irk Bitig)

Bugün yaygın biçimde kullanılan kimi Türkçe karşılama ve uğurlama sözlerine de bir göz atalım: *İyi günler, günaydın (veya günüñüz aydın olsun), iyi geceler, uğur(lar) ola, güle güle, ésen kalıñ, görüşmek üzere (görüşürüz), sağlıcakla kalın*, vb.

Bunların dışında, iyi dilekleri sunma amaçlı birçok Türkçe söz söylenebilir. Bunda bir eñgel ve kısıtlama yoktur. Türkçe, géñiş bir birikime iyedir.

Yanıt ve Örnek Sözcükleri Uydurma Mı?

Yanıt sözcüğüne "*uydurma*" diyenler, "*soñradan uydurulmuş bir sözcük*" diyenler var. Arapça **cevap** sözcüğünü yeğliyorlar. Bu sözü kullananlara karşı tepki gösterenler olmaktadır. Geçmişte **yanıt** sözünü kullandığı için tepki gören kişilerden biri de benim. Bilgisizlik soñucu bu düşünceye iye bu kişiler, yañılmaktadır. Çünkü **yanıt** sözcüğü eñ az biñ yıllık Türkçe kökenli bir sözcüğümüzdür.

11. yy.da Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Türkçenin ilk sözlüğü niteliğindeki Divanı Lugatit Türk'te (DLT) **yanıt** sözcüğü, o günüñ sesletimiyle **yanut** olarak (**ينت**) geçer. Bu sözcüğüñ karşısına, açıklama olarak; "*karşılık, bedel, ıvaz, cevap.*" yazılmıştır. Bu sözcüğüñ DLT yazılmadan çok önce var olması ve yaygın olarak kullanılıyor olması gerekir ki, Kaşgarlı Mahmut, bu sözcüğü sözlüğüne alsın. Démek ki bu sözcüğüñ geçmişi çok daha eskidir. Öyleyse kökenlemesi nasıldır? Şöyle:

Yanıt sözcüğü, "*géri dönmek*" anlamındaki **yan-** kökünden gelir. Aynı kökten; **yansımaya, yansıtma, yankı, yansı**, vb. gibi onlarca sözcük türemiştir.

Şimdi **yanıt** sözcüğüne "*uydurma*" veya daha kötüsü, "*soñradan uydurma*" diyen bilgisizler, yıllarca çevresindekilere de bu düşünceleri aktardılar. Kendileri gibi, üşengeçleri de yañılışa yönlendirdiler. Daha da kötüsü, bu sözü kullananlara savaş açtılar. Şimdi ise biz, koca bir yığın olmuş olan bu kişilere doğrusunu anlata-mıyoruz. Çünkü gerçeği aramıyorlar. İnandıkları yañılışların peşindeler...

Kimileri de **örnek** sözcüğünün Türkçe olmadığını, Ermenicede **örinag** biçimindeki sözcüğün örnek sözcüğüne köken olduğu düşüncesini taşımaktadır. Bu düşünce yanlıştır. Çünkü Ermeniler bu **örinag** sözcüğünün bir kökenlemesini yapamamaktadır. Oysa Türkçede **ör-** (*bélmek*) eylemi vardır ve bu kökten **örgüt, örgü, örtü, örüntü, örümcek** gibi birçok sözcük türemiştir. **Ör-** köküne **dérnek, görenek, gelenek**, sözcüklerinde olduğu gibi **-n+Ak** ekleri gelmiştir ve **örnek** sözü türetilmiştir. Daha sonra bu söze gelen **+n** eki ile **örneğin** sözü türemiştir. Bu söz, en kötü olasılıkla Türkçeden Ermeniceye geçmiş olabilir.

±sAl Eki Türkçe Mi?

Kimileri, **±sAl** ekini Türkçe olmadığını ileri sürüyorlar. Bunlardan belki de en çok sözü edilen Yavuz Bülent Bakiler idi. Kendisi, **±sAl** ekini Türkçe olmadığını, Fransızcadan alındığını ileri sürmüş, bunu "*Türkçeyi sala bindirip sele vérdiler*" gibi bir sözlemlerle yaymıştır. Türkçeyi seven iyi bir ozan ve yazar olmasına karşın, bu konuda bilgi eksikliğinden ötürü yanlış düşünmektedir. Oysa dilbilimciler bu savların tersini söylemektedir.

±sAl eki Türkçedir. Türkçe olmayan ve Fransızcadan benzetilerek gelen ek, addan ad yapan **±Al** ekidir (Türkçede de böyle bir ek de vardır ancak farklı işlevdedir). Oysa Latin dillerinde **±sAl** benzeri bir yapı yoktur.

Bu ekin kökeni ile ilgili iki kuram vardır:

Birincisi: **±sAl** eki hem eylemlere hem adlara gelen **±sA-** ekinden gelir. Bu ek özünde ekleşmiş **sA-** (düşünmek, saymak) eylemidir. Bu eyleme gelen eylemden sıfat yapıcı **-l** eki, **±sAl** olarak birleşir.

İkincisi: **±sAl** eki ile **±cII** eki aynı ektir (bu konuda Şinâsî Tekin'in bir derlemesi vardır) çünkü ikisi de **±sI-** (beñzer veya ilgili olmak) ekinden geliyor. Eski Türkçede **-g** ekiyle kaynaşmış **±sIg** eki bulunuyor, bazı örneklerde ekin biçimi **±çIg** olmuş (**korkunçig, tawışgançig, ...**), özellikle **n, l, k** gibi seslerden sonra. Bu **±sIg** eki bugün **±sI** veya **±msI** biçiminde (**yeşilimsi, sinsi, yassı, ...**) görülmektedir. Bugünkü **±sAl** eki ise, **±sI-** ekini sıfat yapan **-l** ekiyle kaynaşmış biçimi, Eski Uygurcada görülen bir genişlemeye uğramış. Örneğin bugünkü çıkma durum eki **+dAn** Eski Türkçede **+dIn** biçimindeydi (böyle genişleyen birçok ek var). Kısaca **±cII** eki ile **±sAl** eki aynı ektir, biri daha eski biçimidir ve ünsüz beñzeşmesi yaşamıştır.

Türkçede **±sAl** eki ilk kez **uysal** sözcüğünde saptanmıştır¹⁸¹. **Uysa-** eylemi "uymak istemek" anlamına gelir (**susamak**: su istemek, vb. gibi). Daha sonra DLT'niñ (Divan-ı Lugat'it Türk) bulunmasıyla daha eski kaynaklarda da var olduğu görülmüştür.

Yalnızca **±sAl** ekine değil benzer eklere de eski kaynaklardan örnekler verelim¹⁸²:

±Al eki

- **danal**: saman kesmiği (**dan**: arpa) - DLT
- **tükel**: büsbütün (**tüke-** eyleminden) - DLT
- **usal**: gafil; iş bilmeyen (**us** kökü, **usruk**: uyuklayan) - DLT
- **kartal**: parçalanmış et (**kartı kartaldı**: yarası azdı) - DLT
- **sakal**: çenedeki kıllar (**saka**: dağ yamacı) - DLT
- **büktel**: orta boylu (**bükte**: hançer) - DLT
- **püşkel**: yufka - DLT
- **tepel**: alını beyaz; tepe gibi yığılmış (**tepe** kökünden) - Dede Korkut
- **yanal**: yan taraf; yakıcı (**yan** kökünden) - Dede Korkut
- **teğel**: kaba dikiş (**teğ-**: doku-, iliş-) - Lehçe-i Osmani
- **engel**: mani; mezahim (**engebe** ile kökteş) - Lehçe-i Osmani
- **çökel**: çöküntü; kalın tortu (**çök-** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **çöngel**: ufak, çamurlu bataklık; göl (**çöng**: görevini yapamaz duruma gelmiş, körelmiş) - Lehçe-i Osmani
- **çokal** (**çukal**): örtü, cüppe, setre; savaşlarda insan veya atların giydiği elbise (**çuha** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **topal**: top, aksak (**top**: küt) - Lehçe-i Osmani
- **kaşkaval**: kurutulmuş kelle peyniri (**kaskak**: bir şeyiñ kurutulmuşu) - Lehçe-i Osmani
- **taval**: demir dövülükten havuz duvarına yapışan tortu; **tavan** (**tav** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **tubal**: taval ile aynı anlamdadır. (**tubun/tübün**: tencereniñ dibinde kalan bir parça yemek) - Lehçe-i Osmani
- **kapal**: mahsuriyet (**kapa-** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **kangal**: kanırılmış ip turası (**kang-**: kanırmak) - Lehçe-i Osmani
- **kaval**: içi delik düze şeyler (**kav** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **güzel**: göze hoş gelen (**göz** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **çatal**: iki başlı dallar (**çat-** eyleminden) - Lehçe-i Osmani

¹⁸¹ Ahmet Vefik Paşa, Lugât-i Osmânî, 1876.

¹⁸² Haydar Ediskun, -el, -il, -sel ekleri üzerine, Türk Dili Dergisi, Ağustos 1966, C: XV, S: 179, s. 1012-1019. - Haydar Ediskun, Yine -el, -il, -sel ekleri üzerine, Türk Dili Dergisi, Ocak 1967, C: XVI, S: 184, s. 264-272.

- **kural**: kaide (**kur-** eyleminden) - Halk Ağızlarından Dérleme
- **yaşal**: ihtiyar (**yaş** kökünden) - Halk Ağızlarından Dérleme
- **göğel**: yeşil ördek (**gök** kökünden) - Halk Ağızlarından Dérleme
- **apşal**: salak, şapşal (**apış-** eyleminden) - Halk Ağızlarından Dérleme

±II/±gII eki

- **çapavul**: çapkı askeri, akıncı (Bugün **çapul** (Lehçe-i Osmani) olmuştur. **çap-**: akın etmek) - DLT
- **ökil**: çok (**ök-**: yığmak)
- **mayıl**: olgun (**mayıl-**: bayılmak, gevşemek) - DLT
- **üçgil** (**üçgül**): üç köşeli (**g** düşer ve **-ül** olur) - DLT
- **yasul**: yassı, yayvan (**yası**: enli) - DLT ve Dede Korkut
- **kızıl** (**kızgul**): kırmızı (**kızır-** eylemi ile kökteş) - DLT
- **yalgıl**: ak yeleli (**yal** veya **yalğ**: at yelesi) - DLT
- **başıl** (**başgil**): tepesinde beyaz bulunan (**baş** kökünden) - DLT
- **kırğıl**: **kırçıl** (**kır** renginden) - DLT
- **biçgil**: elde ve ayaktaki çatlaklar (**biç-**: kesmek, biçmek) - DLT
- **böğrül**: böğrü ak olan (**böbrek** ile kökteş) - DLT
- **targıl**: alaca nézne (**tarıl-**: ek ile karanın karışması) - DLT
- **tenil**: ön ayakları çizgili (**téñ**: déñk, akran) - DLT
- **yaşıl**: yeşil (**yaş**: taze) - DLT
- **törtgil** (**törtgül**): dört köşeli - DLT
- **çingil** (**çingil**): asmanın soñradan sürdüğü salkımlar (**çinge**: ufak kıvılcım gibi ateş) - Lehçe-i Osmani
- **böğürülce**: fasulye (**böğür** kökünden, **böbrek** ile kökteş) - Lehçe-i Osmani
- **öngül**: dikbaş (**öngüş-**: inada binmek) - Lehçe-i Osmani
- **sekil**: atın ayağındaki ak (**seki**: at ayağıının beyazı) - Lehçe-i Osmani
- **siğil**: kabarcık (**siğ-** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **déngil**: dingil (**déñk** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **turul**: saf, duru (**duru** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **göñül**: (**göygül** ile kökteş, **göy-** kökü) - Lehçe-i Osmani
- **yeğül**: yukarı (**yeğ** kökünden) - Lehçe-i Osmani

Ek olarak; **karavul**, **erdil**, **beğil**, **avsıl** sözcükleri Dede Korkut Kitabında geçer. Ayrıca **gürül gürül**, **şırıl şırıl**, **ışıl ışıl**, **usul usul** gibi yansımalarda da görülür.

±sAI/±sII eki

- **sarsal**: sansar (**sargar**, **sarığ** köklerinden, **sarı** ile kökteş) - DLT
- **arsal**: kumral, konural (**ar**: kestane rengi) - DLT
- **kumsal**: kumsu yér (**kum** kökünden) - Lehçe-i Osmani
- **yoksul**: fakir (**yok** kökünden) - Lehçe-i Osmani

- **burunsal**: atlara nal çakılırken burunlarına takılan şey (burun kökünden) - Halk Ağızlarından Dérleme
- **baysal**: asayiş (**bay** kökünden) - Radloff
- **uysal**: uyumlu (kökü **uy-** eylemi) - Lehçe-i Osmani, Halk Ağızlarından Dérleme
- **savs**: budala (**sav-** kökünden) - Halk Ağızlarından Dérleme
- **soysal**: asil (**soy** kökünden) - Halk Ağızlarından Dérleme
- **yensel**: tatlı, sevilerek yenen (**ye-** kökünden) - Halk Ağızlarından Dérleme
- **kepsel**: sersem, şaşkın - Halk Ağızlarından Dérleme
- **bessel**: reçel - Halk Ağızlarından Dérleme
- **kavs**: koçanı sarılan mısır yaprağı - Halk Ağızlarından Dérleme
- **kavsul**: fındığın yeşil kabuğu - Halk Ağızlarından Dérleme
- **yersil**: aşılanmış (**yer-** eyleminden) - Halk Ağızlarından Dérleme

Bu sözcüklerin *nispet* anlamı vermediğini söyleyenler vardır. Oysa bir ekiñ birden çok görevi olabilir. Bir sözcük bile *nispet* görevi almış ise bu görevi var demektir. Yalnızca işlekleştirilmesi yeterlidir. *Nispet* görevi için bir örnek verelim: *arsal*: kumral, konural (ar: kestane rengi) – DLT.

Arsal sözcüğündeki **ar** kökü, *kestane rengi* demektir. **Arsal** ise "*kestane rengine çalan*" anlamı verir. Nasıl ki Arapça **-i** *nispet* eki kuzguni dendiğinde "*kuzgun rengine çalan*" anlamı veriyorsa, bu da öyledir. Dolayısıyla *nispet* anlamı katmıştır.

Ayrıca bu ekiñ adlara gelmediğini, yalnızca eylemlere geldiğini ileri sürenler de bunu **uysal** örneği üzerinden söylemektedir. Adlara getirilmesine karşıdır. Bu nedenle **saysal** ve **evrensel** gibi bu ekle türetilmiş sözlere karşıdır. Oysa verdiği örnekler içinde bu türden sözcükler de varır. Adlara gelerek yine ad türetmede kullanılmıştır. Bu dérleme içinde şu sözlerdeki bu ekiñ adlara gelmiş olduğunu belirtmek gerekir: **arsal**, **kumsal**, **burunsal**, **baysal**, **soysal**.

+mAn ve -mAn Ekleri Türkçe Mi?

Bazı kişiler, **+mAn** ve **-mAn** eklerinin Türkçe olmadığını ileri sürüyorlar. Bu görüşü savunular, bu ekiñ İngilizcede *adam* anlamına gelen **man** sözcüğünden alındığını sanıyorlar. Böyle bir durum yoktur. Kanıtlayalım...

+mAn ve **-mAn** ekleri birçok eski kaynakta kullanılmıştır. Günümüzde işlekleştirilmiş bir ektir. Bu eklerden eylemlere gelen **-mAn** eki, eski Türkçede *ben* anlamına gelen kişi adılı olan **men** sözcüğünden geldiği düşüncesi vardır. Bu nedenle iş yapan kişi veya aygıt anlamı verdiği durumlar yaygındır. Ayrıca daha güçlü bir sav olarak, dönüşlülük eki **-n-** ekiniñ ardından gelen **-gan** ekiniñ **-ñan** biçimi üzerinden **-mAn** ekini oluşturduğu yaygın bir görüştür. Burada /n/ ve /g/ seslerinin arka arkaya

gelmesi sonucu **ng** > **n̄** > **m** dönüşümü görülmüştür. Bu da Türkçede yaygın bir durumdur. Örneğin, **tonguz** > **domuz** gibi. Diğer bir görüş de **-mAn** ekine **+n** ekini gelmesiyle oluştuğu yönündedir. Ada gelen **+mAn** eki ise sözcüğe *gibi* anlamı katar. Bu eklerin özellikleri:

- Adlara gelen **+mAn** eki, genellikle önad yapmada kullanılır. Géfelde *gibi* anlamı verir.
- Eylemlere gelen **-mAn** eki, genellikle o eylemi gerçekleştiren, o işi meslek olarak yapan kişileri veya anlam kaymasıyla işi yapıldığı aygıtı anlatmada kullanılır.

Burada belki de küçük bir eleştiri de **uzman** sözüne getirilebilir. Çünkü eylemlere gelen **-mAn** ekini görevi olan meslek adı türetme işlevi, **uzman** sözcüğünde eyleme değil, ada getirilerek yanlış bir türetim yapılmıştır. Bu tür yanlışlar, az sayıdadır ve *galatı meşhur* olarak sürmektedir.

Bu eklerin kullanılma biçimini, eski kaynaklardan alınan ve yakın geçmişte türetilen sözcüklerle açıklayalım. Diğer birçok eski kaynakta olmasına karşın, örnek olsun diye en eski sözlüğümüz sayılan Divanı Lügatit Türk'e başvurmakla yetinelim. Türklerin İngilizlerle ilişkide olmadığı 11. yy.da yazılan Divanı Lügatit Türk'te bu ekini kullandığı sözcüklere bakalım:

• batman بتمان	• ketmen كتمان
• çulman جليمان	• közmen كوزمان
• kurman قرمان	• örtmen ارتمان
• sıkman سقمان	• sökmen سقمان
• tuman تمان	• temen تمن
• yalıman يليمان	• tümen تمن
• yaman يمان	• Türkmen تركمان
• yasıman يسيمان	

Bu eklerle türetilmiş sözcüklere örnekler:

+mAn için: **şışman, kocaman, Türkmen, kölemen, Karaman, evcimen, gökmen, küçümen, ataman, vb.**

-mAn için: **katman, delişmen, tümen, öğretmen, danışman, yönetmen, seğmen (sekmen biçiminden dönüşmüştür), yaman, sayman, savunman, yazman, eleştirmen, çevirmen, étmen, düzeltmen, yetişmen, duman, sıkman, değirmen, vb. ,**

Böylesine işlek ve güzel eklerin değerini bilmeli ve başkalarının sanmamalıyız.

DİL SORUNLARI

Bu bölümde, dilimizde sorun biçimine gelmiş bazı konuları ele alacağım. Burada sorun dérken, bu konular gerçekten sorun olduğu için déđil, çoğunlukla ağlaşılmadığı veya değişik görüşler nédeniyle tartışıldığı için sorun olmuş olan konulardır. Démeli, sorun déđil, sorun édilmiş konular demek daha uygun düşecektir.

Sorun édilmiş konuların yanında, elden geçirilmesi ve değiştirilmesi gérektiđi kanısında olduğum bazı konuları da burada dile getirmeyi uygun gördüm. Nitekim dil değişen bir varlıktır. Kuralları ve öğeleri, çağın gérekliliklerine göre elden geçirilebilir ve güncellenebilir.

YAZIM VE ABECEMİZİN YÉTERLİLİĐİ

Diller, kendilerine eğ uygun olan abeceyi ve yazım kurallarını seçerler. Biz de yéni cumhuriyetimizle birlikte, öñdeki abecemiz olan Arap temelli abecenin açmazları ve SSCB'niñ o dönemde tutsak éttiđi Türklere Latin temelli bir abece kullandırıyor olmasından ötürü Latin temelli bir abeceyi seçtik. Bu abece, diğer Latin temelli abecelerden gérek seslerin okunuğu, gérekse sayısı ve özellikleri bakımından ayrımlar içermektedir. Bilindiği üzere; ulu öñder Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1928 günü yazı devrimi gerçekleştirdiğinde, bu abeceye yéni *Türk abecesi* adını vérdi. Buna uygun yazım kuralları da zaman içinde değişime uğrayarak oluştu.

Bu abece, İstanbul ağzı temel alınarak oluşturulmuş bir abecedir. Çünkü batı Türkçesinde yazı dili, yüzyıllar boyu İstanbul ağzı ile yapılagelmiştir. İstanbul ağzında konuşmada yer alan ve almayan seslere göre abece düzenlenmiştir. Gerçekte dilimizde konuşma sırasında 40'ın üzerinde ses kullanılmaktadır. Ancak abece, o günün koşullarında eğ temel ve eğ kolay öğrenilecek biçimde oluşturulmuştur ve seslerden 29'u seçilmiştir. Çünkü halkın büyük bir bölümü okuma yazma bilmemekteydi. Onlara hızlı bir biçimde okuma yazma öğretmek gérekliydi. Bu nédenle abece olabildiğince kolay öğrenilir olarak oluşturulmuştu. Ayrıca dönemin sözvarlığı günümüzden oldukça başka idi. Sözcüklerin yalnızca yaklaşık %30'u Türkçe kökenli idi.

Günümüzde toplumumuzuñ okuryazarlık oranı %95'in üzerindedir. Bu oran, abece öğretiminin güç olduğu 1920'lerin Türkiye'sine göre oldukça yüksektir ve abecemizin bilimsel olarak yéñiden ele alınıp incelenmesinde artık sakınca olmadığının göstergesi olabilir. Çünkü dil sürekli değişen bir yapıdadır.

Günümüzde de abecemiz de birçok değer gibi, géreksinimlerimizin ışığında özü bozulmadan güncellenebilir. Günümüzde abecemizde bulunan simgelerin ve yazımda kullandığımız imlerin içinde géreksiz olanlar veya eksikliği duyulanlar var mıdır? Bu sorunun yanıtını birlikte arayalım...

Herhangi bir dil için abece geliştirilirken, o dilin özellikleri göz önüne alınır. Eski çağlarda abeceler ilk geliştirildiklerinde, çoğu zaman içinde géreksinime göre bédizlerin simgeleşmesi ile oluşmuştur. Ancak günümüzde Bulgarlarca 9. yy.da geliştirilen Slav ülkelerini bugün de kullandığı Kiril abecesi gibi bazı abeceler ise kişilerce bilinçli olarak geliştirilmiştir. Bu yapılırken, var olan abecelerden esinlenme sıklıkla olmuştur. Var olan abece dizgelerinden birini kullanan bir toplum da o abecenin karşıladığı seslerden yalnızca dillerinde olanları alır veya değiştirebilir. Bunu yaparken de tüm sesleri almaz. Aynı Latin dizgesi içinden abecelerini seçen İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi ilişkili diller bile başka abeceler kullanır. Örneğin c simgesi hem Fransızcada hem de İngilizcede olmasına karşın, Fransızcada genellikle s olarak okunurken, İngilizcede genellikle k olarak okunur. Almandada ß simgesi varken, İngilizcede yoktur. Aynı dizgeyi kullananlar ancak seçtikleri simgeler ve ses değerleri başka olabilir. Bunlardan genellikle yalnızca *añlam ayırıcı* olanları alır. Atatürk de Latin kökenli abece dizgesinden yararlanarak oluşturduğu abecemize **Türk Alfabeti** demiştir. Çünkü Türkçeye göre oluşturmuş ve Latin abece dizgesini dilimize uydurulmuştur.

Nedir *añlam ayırıcı* ses olmanın koşulu? Hangi sesler *añlam ayırıcı*dır. Eğer bir sesin varlığı veya yokluğu veya yakın seslerin onun yerine kullanılması anlamı değiştirmiyorsa, o ses *añlam ayırıcı* değildir. Démeli, bir sesin *añlam ayırıcı* olması için, o sesin olması veya yerine yakın sesin olması anlamı değiştirmelidir. Örneğin; **b** ve **p** sesleri birbirine yakın seslerdir. **Kabak** ile **kapak** sözcükleri arasındaki tek ayırım da bu seslerdir. Bu sözcükler başka anlamlardadır ve bu ayırımı sağlayan tek unsur, **b** ve **p** sesleri arasındaki seçimdir. Dolayısıyla **p** ve **b** seslerinin seçimi anlamı değiştirdiğinden birbirinin yerine kullanılamaz. Bundan ötürü *añlam ayırıcı* özellikleri vardır ve abecede ikisi de olmalıdır.

Beñzer biçimde, **c** ve **ç** sesleri de birbirine yakın seslerdir. Ancak **cam** ve **çam** veya **açı** ve **acı** gibi anlamları birbirinden ayrı sözcüklerin anlamlarındaki ayırımı tek nédeni de bu seslerdir. Dolayısıyla birbirlerini yerine kullanılmaları, *añlam karmaşasına* néden olur. Bu seslere ayrı ayrı géreksinim vardır.

Añlam ayırıcı özellikte olmayan sesler, dilde olsa bile yazımın yalınlığını korumak adına abeceye alınmamalıdır. Öyleyse, günümüzde abecemizde olan tüm sesler *añlam ayırıcı* özellikte midir veya *añlam ayırıcı* olup da abecemizde olmayan sesler var mıdır? Örneğin; Türkiye Türkçesinde **q** ve **x** (hırıltılı **h**) sesi vardır. Ko-

nuşma dilinde sıkça kullanılır. Ancak bunların yerine **k** ve **h** kullanmak, anlamı değiştirmez. Örneğin, bizim **kadın** olarak bildiğimiz sözcük gerçekte **qadın** biçiminde, **yok** olarak bildiğimiz sözcük ise **yoq** olarak söylenir. Ancak yazıda **qadın** ve **kadın** arasında veya **yok** ile **yoq** arasında bir anlam ayrımı yoktur. Bu yüzden **q** yerine **k** kullanmak yeterlidir. Yine **xanım** ile **hanım** arasında da bir anlam ayrımı yoktur. Bu yüzden **x** (hırıltılı **h**) yerine **h** kullanmanın sakıncası yoktur. Beñzer biçimde, Türkçede **w** sesi de bugün yalnızca **tavuk** sözcüğünde sesletilir. Ancak **tavuk** yerine **ta-vuk** yazmanın, demeli **w** yerine **v** kullanmanın anlamı değiştirmediği açıktır. Dolayısıyla **w** sesi, Türkçede anlam ayırıcı değildir. Bu yüzden Türkçede; **w**, **q** ve **x** sesleri için simgelere gereksinim yoktur.

Burada **ğ** simgesine de değinmek gerekir. Dilimizde gerçekte **ğ** sesletilmez. Ancak yazımda büyük kolaylık sağlayan gerekli bir simgedir. Çünkü kalın (art damaksıl) ünlülerin ses değerini 1,5 kat artırabildiği gibi, ince (ön damaksıl) ünlülerle de yarım **y** olarak okunur. Bu da her bir kalın ünlü için uzatılmış biçimlerine ve yarım **y** gibi birçok simge yerine tek bir simge kullanma kolaylığı getirir. Ayrıca anlam ayırıcı özelliği vardır. Bunuñ yanı sıra, **ğ** simgesi **g** sesi ile tarihsel bir baęa sahiptir.

Abecemizde olan seslerden anlam ayırıcı olmayan yalnızca bir ses vardır. O da **j** dir. Çünkü Türkçe kökenli hiçbir sözcükte **j** sesi bulunmaz. Bu nedenle yalnızca yabancı kökenli sözcükleri yazmakta kullanılır. Hiçbir dil, yabancı kökenli sözcükleri yazabilmek için abecesine simge almaz. Bu dilsel bir ilkedir. Yoksa bunuñ öñünü alamayız. Bu yüzden **j** simgesi abecededen çıkarılması gereken tek simgedir. Ayrıca anlam ayırıcı özelliği de yoktur. Yérel ağızlarda **j** yerine çoğunlukla **c** kullanılır ve bu durum herhangi bir soruna néden olmamaktadır. **Jilet** yerine **cilet**, **jandarma** yerine **candarma**, **Nejla** yerine **Necla** demek sorun oluşturmaz. Nitekim toplumda bu kullanımlar vardır.

Abecemizde olmayan ancak dilimizde anlam ayırıcı özellikte sesler var mıdır? Bu koşula uyan yalnızca iki ses vardır: **ñ** (artdamaksıl geñizcil **n** sesi) ve **é** (kapalı **e** sesi)... Bu seslerin varlığı anlamı değiştirir. Bu sesler, Batı Anadolu Türkçesinde olmadığından ve abecemiz İstanbul ağızına göre belirlendiğinden alınmamıştır. Ancak çoğu Anadolu ağızında ve konuşma dilinde günümüzde bile sesletilirler. Kapalı **e** ve geñizcil **n** seslerini simgeleyen harfler kesinlikle abecemizde olmalıdır. Çünkü anlam ayırıcı özelliğe sahipler ve birçok karışıklığın öñüne geçmektedirler. Ayrıca eski Türkçede ve günümüzde diğer Türklerin çoęunuñ abecelerinde bu sesler vardır. Azerbaycan abecesinde geñizcil **n** simgesi yok ancak kapalı **e** simgesi (**e** olarak bulunur, açık **e** için **ə** kullanılır) vardır. Özbekistan abecesinde geñizcil **n** için de özel simge olmasa da **ng** kullanılırken kapalı **e** için **e** açık **e** için **a** kullanılmaktadır. Ancak öteki Türk ülkelerinde her iki ses için de simge vardır. Kiril abecesi kullanan Türk ülkelerinde geñizcil **n** için **Н** simgesi, kapalı **e** için ise geñelde **ε** kullanılır. Ayrıca

abecelerde aňlam ayırıcı tüm sesleriň gösterilme zorunluluđu vardır. Bu ilke geređi bile olsa bu iki simge abecemize eklenmelidir. Bu iki sesiň Göktürk abecesinde de karřılıkları vardır. Kapalı e sesi Göktürk abecesinde **ǰ** simgesi ile, geňizcil n sesi ise **ı** simgesi ile gösterilirdi. Bunlar nasıl seslerdir?

Geňizcil n sesi özellikle İç Anadolu ağızlarında yaygın biçimde sesletilir. Neşet Ertař'ın *Göñül Dağı* deýişini hepimiz aňımsarız. Orada, **göñül** derken **ñ** sesini nasıl da başka söylediği kulağımızdan kaçmaz. İşte belki de geňizcil n sesine eñ uç örnek bu söyleyiştir. Geňizcil n (**ñ**) sesini aňlam ayırıcı özelliği bakımından ele alalım. Örneđin; **binmek** (ata binmekteki bin- eylemi) ve **biñ** (sayı olan 1000) sözcükleriniñ aňlamını **ñ** sesi ayırır. Beñzer biçimde, tendeki leke olan **beñ** ile birinci tekil kiři adılı olan **ben** sözcüklerindeki aňlamı yalnızca **ñ** simgesiniñ varlığı ayırabilir. Yine ikinci tekil kiři iyelik eki de **-ñ** sesidir. Bu yüzden "*Dilini sev*" dediğimizde "*onuñ dilini*" mi yoksa "*seniñ diliñi*" mi olduğunu ayıran bu **ñ** sesidir. "Ata'm, izindeyiz" yazısıyla dalga geçip "*İzinden dönüñ de biraz çalıřıñ*" diyeñleri bilirsiziñiz. Oysa **iz** sözcüğüne gelen iyelik eki geňizcil n sesidir. **İzindeyiz** yerine **iziñdeyiz** yazılsaydı, böyle bir sorun olmayacaktı. Yine "*Kitabını okudum*" sözündeki kitap kimindir? **Onuñ** mu, yoksa **seniñ** mi? "*(seniñ) kitabıñı okudum*" olduğunda geňizcil n gelecektir, "*(onuñ) kitabını okudum*" olduğunda ise **n**. Bu tür ayrımları bu ses sağlar. Ayrıca geňizcil n sesi, tamlamalarda tamlayan eki olan **-nıñ** ve **-iñ** ekinde de görülmetedir. Örnek: **kapıñın kolu...**

Geňizcil n sesi yalnızca ikinci tekil kiři iyelik ekinde deđil, bazı sözcükleriñ kökünde de bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı řoyledir: **tañrı, déñiz, soñ, aňmak, alañ, biñ** (sayı olan), **beñ** (leke olan), **beñzemek, buñ, eñ** (abartma sözü olan), **göñül, geñiř, oñur, öñ, yalnız, yeñi, yañkı, siñmek...** vb.¹⁸³

Kapalı e (**é**) sesi ise; ađzıñ biraz daha kapalı olduğu, diliñ yanınıñ yan dişlere değer durumda söylendiği, söyleyiş noktasınıñ daha ileride olduğu bir **e** sesidir. Gerçekte **e** ile **i** arası bir ses olduğu söylenebilir. Sözcüklerde ilk seslemde yer alır. Türkçede bazı sözcüklerde **é** sesleri, **i** sesine dönüşmüştür. Bazı durumlarda ise sözcük yalnız iken **e**, ek aldığında veya yapım eki ile yeñi sözcük türetildiğinde **i** olarak görülebilir. Kapalı e'niñ yanında /y/ sesi olduğunda i'ye dönüştüğu görülür. Örneđin, söylemek aňlamındaki **démek** eylem kökü, **dédim** biçimindeki gibi ek aldığında **é** sesi ile sürdüğu gibi, **diyor** sözünde olduğu gibi i'ye de dönüşebilir. Yine yapım eki alıp, dé-ye → **diye** örneğindeki gibi **é > i** dönüşümü görülebilir. Kimi ağızlarda ise bu ses tümüyle i sesine dönüşmüştür. Örneđin, **vérmek** yerine **virmek** dénen ağızlar bulunmaktadır. Bu durum, **é** sesiniñ bu arada kalmış olma özelliğinden ileri gelmektedir.

¹⁸³ Gökbey Uluç, Oktay Doğangün, "Özleştirmeciliğin Bildirgesi" Kutlu Yayınevi.

Gelelim anlam ayırıcı özelliği bakımından kapalı e (é) sesine...

Türkçede **er** (asker) sözcüğü ile **ér** (erken) sözcüğü, günümüzde aynı yazılıyor. Bir kişiye **Erdoğan** adını veriyorsunuz. Ancak "*erken doğan*" mı demek istiyorsunuz, "*erkek/asker olarak doğan*" mı? İşte burada kapalı e sesi anlamı ayırıyor. Yiğne aynı ayırım **el** sözcüğünde de vardır. Organ olan **el**, e ile; yabancı anlamındaki **él** ise é ile söylenir. "*Eller dokunmayın saña*" derken, yabancılar mı dokunmasın diyoruz, yoksa herhangi biriniñ eli mi değmesin diyoruz? Bu karışıkları bu harf ortadan kaldırmaktadır. Kapalı e'niñ anlam ayırdığı sözcüklere başka örnekler de vereyim:

- **et**: yiyecek türü.
- **ét-**: étmek eyleminden buyruk kipi.
- **ev**: yuva anlamında.
- **év-**: évmek (ivmek) eyleminden buyruk kipi.
- **eñ**: abartma ilgeci olan (Örnek: eñ büyük)
- **én**: genişlik anlamında (Örnek: odanın éni ve boyu)
- **eğ**: kaburga anlamında
- **éğ**: törpü anlamında
- **eş-**: eşmek eyleminden buyruk kipi.
- **eş**: çiftlerden biri.

Başka bir ayraç açmak istediğim koñu da şudur: Yabancı dilden dilimize giren sözcüklerde Türkçe yazıma özen göstermeliyiz. Nitekim özel adlar da 1980 öncesinde ve Azerbaycan gibi Türk yurtlarında olduğu gibi Türkçe yazım kurallarına göre yapılmalıdır. Türkçede olmayan simgeler Türkçedeki eñ yakın simge ile gösterilmeli veya gereksiz ise gösterilmemelidir. Nasıl ki İngilizler örneğin **Öztürk** adındaki biriniñ adını **Ozturk** yazıyor ve **ö** ile **ü** yerine **o** ile **u** kullanıyorsa, biz de **William** adındaki biriniñ adını yazmak için neden abecemizde olmayan **w** yi kullanmakta diretiyoruz? Biz de **v** ile yazabiliriz.

Türkçe yazımda abecenin yanı sıra bir ikinci konu da yazım kurallarıdır. Burada noktalama imleri önem kazanır. Türkçede okuyuşuñ akışını, hızını ve tonlamasını noktalama imleri belirler. Günümüzde kullandığımız bu imlerin anlamı da doğrudan etkilediği görülmüştür. Örneğin bir çentiğin¹⁸⁴ bir tümceniñ tüm anlamını değiştirdiği örnekler vardır. Bir ünlemiñ veya soru iminiñ de beñzer biçimde anlamı değiştirdiği görülür. Ayrıca okuyuştaki tonlamayı da doğrudan etkiler. Ancak bu imler arasında kullanılmasının doğru olmadığı imler var mıdır? Onu da inceleyelim...

Öncelikle soñ yıllarda dilimizde **ve** bağlacı yerine kimi yerlerde kullanılan **&** iminden söz édelim. Batı dillerinde "*ve*" anlamına gelen **&** imi, Türkçede yoktur. Bu

¹⁸⁴ **çentik** (T.): virgül (Ar.)

im, Latince kökenli bir imdir. Latince "ve" anlamına gelen **et** sözünü el yazısındaki yazılışından gelir. Avrupa'da kutsal yazıların Latince olduğu, kişilerin Latince yapıtlar verdiği bir dönem yaşanmıştır. Basım aygıtlarının bulunmasından önce, yazılı belgelerin çoğaltılmasının elle yapıldığı bu dönemde, yazıda bolca geçen Latince bir söz olan **et** için kolay bir yazım gelişmiştir. Bu im, sözcükteki **e** ve **t** imlerini birleştirilmesi ile oluşmuştur. Latince çok kullanılan bu sözcük, el yazısı ile yazılırken değişmiş ve bugünkü **&** biçimini almıştır. Türkçe bir sözcük değildir ve Türkçe bir sözcükten türememiştir. Dolayısıyla da Türkçede kullanmak doğru değildir. Türkçede böyle bir ime gerek de yoktur. Özenerek, bu imi yerine herhangi bir im uydurmaya çalışmak da anlamsızdır. Bu tür çabaların altında gizli bir özenme vardır. İki damgayı yazmaya üşenmemek gerekir.

et → **Et** → **Et** → **Et** → **&**

& İminiñ Tarihsel Gelişimi¹⁸⁵

Yazımımızda kullandığımız ve Türkçeye uymayan biçimlere soktuğumuz başka imler de vardır. Yabancı sözcüklerin Türkçeye uydurulması için noktalama imlerini Türkçede olmayan biçimde kullanıyoruz. Örneğin **Dîvân-ı Lugâti't Türk** yazarken, sözcük içinde bir kesme imi, düzeltme imleri (şapka) ve bir kısa çizgi kullanıyoruz. Beñzer biçimde, **hâlâ** yazarken düzeltme imi kullanıyoruz. Bu tür imlerin hiçbirisi Türkçe kökenli sözcüklere gelmiyor. Bunların hepsi, yabancı kökenli, özellikle de Arapça kökenli sözcüklere gelmekte. Özgün biçimlerinde böyle imler yok. Çünkü özgün biçimleri Arap Abecesi ile yazılmış durumda. Latin kökenli abeceye aktarılrken bu imler Türkçe kurallarına aykırı olarak eklenmiştir. Osmanlıcanın kalıntılarıdır.

Bu im kullanımları, yozlaşmanın sonucunda oluşan (yalnızca sözcük alımında değil) bir dayatmadır. Nasıl ki, **w**, **q**, **x** veya İngilizcede "ve" anlamı veren **&** imi gibi imlerin Türkçe içinde kullanılmaması gerekirse, bunlar da kullanılmamalı, yazımlar Türkçe yazım kurallarına göre olmalıdır. Örneğin; **Dîvân-ı Lugâti't Türk** yerine **Divanı Lugatit Türk** veya **kat'i** yerine **kati** yazılmalıdır. Böyle yazmak, herhangi bir karmaşaya néden olmadığı gibi dili yalınlaştırıp kolaylaştırır. Bu sözcüklerin okunuşunda bir değişimden söz etmiyoruz. Ancak yazılışları Türkçeye uymalıdır. Özellikle yazılarını aşırı düzeltme imi (şapka) kullanımı ile Ömer Asım Aksoy'un déyimiyle *mantar tarlasına döndüren* kişiler, sıklıkla *doğru okunma kaygısı* ile bunu yaptıklarını söylerler. Oysa yüzyıllarca Arap temelli yazı kullanırken bu kaygı hiç

¹⁸⁵ Görsel Vikipedi'den alınmıştır.

güdülmemiştir. **O, ö, u** ve **ü** gibi dört ünlü için aynı simge kullanıldığı dönemlerde, kimse Türkçe sözcükler için *yanlış okunmasın* diye kaygılanmazken, néden şimdi Arapça ve Farsça kökenli sözcükler için böyle bir kaygı duyalım ki? Géñelde sıkça örnek vériten **kar** ve **kâr** sözcüklerinin veya **hala** ile **hâlâ** gibi sözcüklerinin birbirinden nasıl ayrılacağı kaygısı da yérsizdir. Bağlamdan çıkarılabileceği gibi, Türkçe kökenli olmayan **kâr** yerine Türkçe karşılığı olan **kazanç** demek, yine Türkçe kökenli olmayan **hâlâ** yerine Türkçe olan **daha** veya **şimdilik** demek sorunu çözecektir. Yabancı kökenli sesteş veya éş yazılışlı sözcüklerde karışacakları nédeniyle düzeltme iminiñ kullanımınıñ ısrarla savunulduğu durumlarda bile Türkçe kökenli sesteş sözcükleriñ karışabileceği hiçbir zamanda gündeme gelmemiştir. Bu da düzeltme iminiñ kullanılma gérekçesiniñ né déñli cılız olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Düzeltme imi, Arap abecesiyle yazılan Osmanlıcanıñ yazımınıñ günümüze yansımından başka bir nén déğildir. Kutsal veya daha karşılığı olmayan ve karışıklığa néden olabilecek adlarda şimdilik ayrıcalık yapılabilir. Ancak dilde özleşme tümüyle gerçekleştiğinde düzeltme imine gérek kalmayacaktır. Çünkü hiçbir Türkçe kökenli sözde bu im kullanılmaz.

Soñuç olarak; Türkçe yazımda **&**, **^** imlerini kullanmak doğru değidir. Ayrıca kesme ve kısa çizgi de géreksiz yére, yabancı sözleriñ içinde kullanılmamalıdır. Bunun dışında, abecemizde bulunan **j** simgesi yerine **c** kullanılabileceğinden **j** simgesi géreksizdir. Ancak **ñ** ve **é** simgeleri añlam ayırıcı özellikleri nédeniyle eklenmelidir. Böylece 30 simgeden oluşacak olan abecemiz, diğér Türk toplulukları ile de uyumlu olacaktır. Yabancı özel ad niteliğindeki sözcükleriñ yazımında bile bu simgeleriñ dışına çıkılmamalıdır.

Şapka (Düzeltilme İmi) Üzerine Tartışmalar

Oktay Doğangün ile

Noktalama imleri, yazınıñ nasıl okunması gérettiği konusunda okuyucuya yardımcı olmak için ortaya çıkmıştır. Geçmiş eski Yunan'a ve Roma'ya dek uzanan ancak o dönemlerde benimsenmeyen duraklama imleri, ilk kez ölçünlü olarak 8. yüzyılda Almanya'da İncil yazımında kullanılmaya başlandı. Ardından tüm Avrupa'ya yayılarak zamanla bugünkü konumunu aldı. Daha soñra ise diğér noktalama imleri bunu izledi.

Türkçede noktalama imleriniñ yeri önemlidir ve sıkça kullanılır. Gérek akıcılık, gerekse añlam açısından Türkçe noktalama imleri olmadan yazımı güç bir dildir.

Türkiye Türkçesi, yazı dili olarak İstanbul ağzını ölçünlenmiş dil olarak almıştır. Cumhuriyetiñ ilk yıllarından bu yana Latin kökenli abeceyi kullanmaktayız.

Abecemiziñ ilk ortaya çıktığı dönemlerde yazım kuralları tümüyle yerleşmemiştir. Türkçe, yéñi abeceyle yazıldıkça géreksinimlerden ötürü yazım kuralları da tartışılmaya ve ölçünlenmeye başladı. Bunların içinde tartışmaları günümüze dek uzananlar vardır. Bunlardan eñ öñde geleni düzeltme imi (şapka) “^” olarak görülebilir.

Düzeltilme imi; Türkçe, Sırpça, Hırvatça, Esperanto, Fransızca, Norveççe, Rumence, Slovakça, Vietnamca, İskoçça, Portekizce, İtalyanca, Afrikaanca gibi dillerde ve Farsça ve Japoncanıñ Latin yazısına aktarılmasında kullanılan imlerden biridir. Düzeltilme imi, dilimizde iki işlevi yerine getiren bir imdir. Bunlardan biri, ünlülerin uzatılması, diğeri ise komşu ünsüzlerden biriniñ inceltilmesidir. Düzeltilme imi, Arap abecesiyle yazılan Osmanlıcanıñ, yazı devrimi soñrasında Latin abecesi ile yazımı nédeniyle günümüze yansımından başka bir néñ déğildir.

Dilimiziñ yazımında, yéñi Latin kökenli abecemizi kullanmaya başladığımız yıllardan béri bu im de vardır. Cumhuriyetiñ ilk yıllarında, özellikle Arapçadan giren yabancı sözcüklerin çok olması ve bunların söyleyişlerindeki ayrıklık nédeniyle sıkça kullanılan düzeltme iminiñ kullanımı, TDK’niñ soñ belirlenmelerine göre kısıtlanmıştır. Tümüyle kaldırılmamıştır. Ancak karışıklığa yol açmayan durumlarda kullanılmaması salık vérilmiştir. Karışıklığa yol açabilecek durumlarda ise kullanılması önerilmiştir. Örneğın, sözcüğün düzeltme imi olan ve olmayan biçimi iki ayrı anlamda ise kullanılması önerilmiş, déğilse kullanılmaması önerilmiştir.

TDK’niñ kısıtlama uygulaması tutarsızlıktır çünkü aynı yazılan yéñi bir sözcüğün türetilmesi, diriltilmesi ya da başka bir dilden alıntılanması durumunda eski yazımlar yañlış sayılacaktır. Bu açıdan bakıldığında, karışıklığa néden olma düşüncesi o günün koşulları ile sınırlıdır. Yéñi sözcükler ortaya çıktıkça, kalıcı olan eski duruma göre yazılmış kaynaklar yañlış sayılacaktır.

Bu imiñ Türkçede géñellikle Arapça ve Farsça kökenli sözcükler başta olmak üzere yabancı kökenli sözcüklerde kullanıldığı bir gerçektir. Ancak Türkçede Türkçe kökenli olup da okunduğu gibi yazılmayan *var olmak* örneğinde olduğu gibi oldukça sınırlı sayıda birkaç sözcük de vardır. Bu örnekte olduğu gibi eski Türkçedeki söyleyişin günümüze yansımaları gibi bir durum söz konusudur. Ancak düzeltme imi bu tür sözcüklerde kullanılmaz.

Düzeltilme imi ile ilgili temelde iki uç düşünce vardır ve bu konudaki görüşler bu iki uç arasında gidip gelir. Bunlardan biri tümüyle kaldırılması gerektiği yönünde, diğeri ise yoğunluğu artırılarak kullanılması gerektiği yönünde olan iki uç görüştür. Diğeri tüm düşünceler kendi içlerinde ayrıntılarla ayrılmakla birlikte bu iki temel düşünce arasında bir konumdadır. Ancak her iki düşünceniñ de TDK’niñ düzeltme iminiñ kullanımını kısıtlama ile ilgili yargısını éleştirdiği söylenebilir. Bu iki düşünce niñ de savunduklarını gerekçeleri ile incelemekte yarar vardır.

İlk olarak, TDK'niñ yaptığı kısıtlamayı doğru bulmayıp düzeltme iminiñ kalması gerektiğini, bunuñ yanı sıra kullanımınıñ söyleyişi tümüyle ifade édecek biçimde genişletilmesi gerektiğini savunan görüşü ele alalım.

Bu savıñ eñ önemli gerekçesi, konuşma dili ile yazı dilini yakınlaştırmaktır. Türkçeniñ olabildiğince okunduğu gibi yazılan bir dil olması gerektiği düşüncesiyle, gereken her yerde bu imiñ kullanılması savunulur. Bu durumda Türkçeniñ daha akıcı ve doğru okunabileceği, söyleyişten kaynaklanan yanlışlarıñ eñ aza ineceği gerçektir. Bu durumuñ, ana dilde okuma yazma öğrenen çocuklar için de daha kolaylaştırıcı olacağı söylenebilir. Böylece ana dilde okuma yazma öğrenen çocuklar, okunuş ile yazım arasındaki ayrıklıklar nédeniyle güçlük çekmeyecek, bir kéz kuralı öğrendiğinde uygulayabilecektir. Ayrıca bu durum, düzgün söyleyişi de yaygınlaştıracaktır.

Bu görüşe göre yukarıda da söz ettiğimiz **var olmak, baş üstüne** gibi Eski Türkçedeki uzun ünlüden kalma durumlarda düzeltme imi kullanılmalıdır. Ayrıca ünlü uyumundan çıkmış olan **yélpâze** sözcüğü de Talat Tekin'in bir yazısında da gösterdiği üzere, Eski Anadolu Türkçesinde **yélpâze** sözcüğündeki uzun /i/ ünlüsü içeren Eski Türkçe **yélpî-** "*yél sağlamak*" sözcüğünden gelmesi nédeniyle yine bugün uzun ünlüsünü korumuştur. Eski Türkçeniñ birincil uzun ünlüleri bu gibi örnekler dışında Türkiye Türkçesinde kısalmış, kendilerini yalnızca ardından gelen sert ünsüzleri yumuşatarak belli étmektedir. Bu nédenle ulama içeren **var olmak, baş üstüne** gibi sözcükleriñ yanı sıra alıntı sözcüklerde de durum böyledir. Örneğin **hâl, usûl, kemâl, diyar, beyan** gibi sözcükler ek aldığında soñ heceleri uzar, nitekim gerçekten de bu sözcükleriñ alıntılıandığı dilde o heceleri uzundur.

Düzeltilme iminiñ uzatma işleviniñ yanında bir de inceltme işlevi, o sözcüğe getirilecek ekler içindeki ünlüleriñ de bélirlenmesinde étkindir. Örneğin **hâl** sözcüğüne yönelme eki geldiğinde **hâla** değil, **hâle** olacaktır. Düzeltilme iminiñ bu gibi ayrık durumlarıñ gösteriminde gerekli olduğu açıktır. İşiñ ilginç, alıntı sözcükleriñ özgün biçimlerinde incelmeyiñ olduğu yerlerde aynı ânda uzatma da bulunmaktadır. Türkçeye geçince yalın hâlleri kısa olsa da ek aldığında uzunluk da ortaya çıkmaktadır. Olasılıkla bu imiñ hem inceltme hem uzatma işleviniñ aynı ânda olması bu duruma dayanmaktadır.

İkinci olarak, TDK'niñ yaptığı kısıtlamayı yetersiz bulup düzeltme iminiñ tümüyle kalkması gerektiğini savunan görüşü ele alalım.

Bu görüşüñ eñ temel dayanağı, bu tür imleriñ hiçbiriniñ Türkçe kökenli sözcüklere gelmiyor oluşudur. Bunlarıñ hepsiniñ, yabancı kökenli, özellikle de Arapça kökenli sözcüklere gelmesi eñ önemli gerekçedir. Bu imi gerektirecek bir durum Türkçeniñ öz yapısında yoktur. Az önce bélirtilen **var olmak, baş üstüne** gibi ayrıklıklar da uzun yıllardır yazıda bu im kullanılmadan yazılmakta ve okuyuşta sorun

oluşturmamaktadır. Bir dilin, yalnızca alıntı sözcükleri doğru sesletmek adına yazımına im veya damga eklemesi yanlıştır.

Dilde özleşme tümüyle gerçekleşirse düzeltme imine gerek kalmayacaktır. Özleşme %100 gerçekleşmese de düzeltme imi içeren alıntı sözcüklerin sayısında önemli ölçüde azalma olması düşünülebilir. Yine de alıntı sözcükler dilimizde kalsa da zaten Türkçeyi onlara göre düzenlemek zorunda değiliz. Çünkü hiçbir Türkçe kökenli sözde bu im kullanılmaz. Yalnızca alıntı sözcüklerin özgün biçimlerinin sesletim ayrıklıklarını belirtmek için Latin abecesi kullanılmaya başlandığı ilk dönemlerde Osmanlı yazısının yazıya aktarımı sırasında gerek duyulmuştur. Ancak bugün alıntı sözcüklerin oranı da büyük oranda düşmüştür.

Burada önemli olan, Türkçenin doğal sesleri içinde, Türkçe kökenli sözcüklerde bulunmayan imleri ve sesleri ayıklamak ve tüm yabancıları da Türkçedeki ses ve imlere uydurma zorunluluğudur. Ters durumda, tutarsızlık yapmış oluruz. Dilcilerin içinde, her ne kadar dilde özleşmeyi savunsalar da yazıda özleşmeye yanaşmadıkları bir gerçektir. “*Dildeki yabancıları azaltalım, olabildiğinde özleşmiş bir dil yapalım.*” diyen biri, neden yazıdaki yabancıları atmaya gelince geri durur? Düzeltme imi yazıda bir yabancıdır. Çünkü bunlar Türkçenin doğal yapısında olmayan, kullanılmayan öğelerdendir. Hiçbir Türkçe kökenli sözcükte **J** sesi olmadığı için nasıl bu sesi yabancı sayıyorsak, düzeltme imi de böyledir. Öyleyse bunlar, dilimizdeki yabancılar için yazımıza kattığımız yapaylıklar değil midir? Bildiğiniz gibi, yabancı sözcüklerin alıntılanmasından daha çok dile zarar veren bir neş varsa, dilbilgisi ve yazımın yabancı öğelere uydurulmasıdır. Bu nedenle yazımın ve dilbilgisinin özleşmesi daha önemli değil midir sözcüklerden? Sözvarlığımızı %100 Türkçe yapmak olanaksız olsa bile, yazımı ve dilbilgisini %100 Türkçeye uygun yapmak olanaklıdır. Öyleyse neden geri duruyoruz?

Bunu yalnızca Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde olması, batılı dillerden gelen sözcüklerde buna özen gösterilmemesi de tutarsızlık olarak ele alınmalıdır. Örneğin **miting** sözcüğü İngilizceden dilimize girdiğinde okunuşu gereği ilk /i/ ünlüsü uzun olduğundan **mîting** olarak alınabilirdi, ancak **miting** olarak düzeltme imi olmadan alınmıştır. Örneğin şov sözcüğü Türkçeye alınırken, özgün biçimdeki show sözcüğündeki **w** sesi yerine **v** alınmış, sesletimden kaynaklanan ayırım göz ardı edilmiştir. Beşer biçimde, **k**'nin eş sesçisi¹⁸⁶ olan **q** gibi başka sesleri içeren ve dilimize giren diğer yabancı sözcüklerde de dilimizde olmayan sesler için birer im kullanmak çoğu durumda gerekli görülmemiştir. Bu göz ardı edişin arkasında, Arapçanın kut-sallaştırılması yatmaktadır. Hiçbir dil, dilindeki alıntı sözcükleri doğru sesletebilmek için yazısına im veya damga almamalıdır. Bu doğru bir yaklaşım değildir.

¹⁸⁶ eş sesçik (T.): allafon (Fr.) veya İngilizcesiyle *allophone*

Alıntı sözcükler için im almaya bir k z olur v rsek, diğer tüm diller için de bunu yapmak zorunda kalırız ve “*Rusçadan, Fransızcadan veya İngilizceden sözcükler aldığımızda da aynısını n den yapmıyorsunuz?*” diye sorulabilir. Bu tutarsızlıktır. Arapçaya ve Farsçaya ayrıcalık tanımaktır. Bu ya lıştır. İngilizcede **th** ile gösterilen peltek **t** sesini alıntı sözcüklerde v rmek için t'ni n üzerine veya altına veya yanına im koyalım dönse, bunu haklı görmeli miyiz? Yazı dili ve ko uşma dilini n tümüyle aynı olamayacağı bilimsel bir gerçektir.

Yeryüzünde hiçbir dilde tüm sesleri olduğu gibi yazıya yansıtma olanaklı değildir. Yazılışlar ile okunuşlar arasında biraz ayrıklığın olmasını sorun değildir. Nitekim bilimsel olarak hiçbir dil okunduğu gibi yazılamaz ve böyle yazmanın, herhangi bir karmaşaya n den olmadığı gibi, dilleri yalı laştırıp kolaylaştırdığı da açıktır. Bu sözcüklerin okunuşunda bir değişim olmamakla birlikte yazılışlarının Türkçeni yapısına uydurulması da gerekir. Nasıl ki, Osmanlıca yazımda yer alan birden çok /t/ sesini içeren ünsüzler, tek bir t ile gösterilebiliyorsa, birden çok /a/ veya /k/ sesi için de durum aynı olmalıdır. Aynı sesin eş ses iğini göstermek için ayrı imler kullanmak doğru değildir. Bu ancak bilimsel açıklamalarda,  eviriyazılarda gereklidir. Kaldı ki, Türkçede takmak ve tek sözcüklerdeki t ile gösterilen sesler de sesletiş açısından ayrıdır. Bu ikisini ayırmak için de ayrı bir im mi kullanılmalıdır? Bu işin so u, abecemizi *Uluslararası Sesletim Abecesi* (IPA) ile değiştirmeye dek gider.

Sıklıkla dile getirilen doğru okunma kaygısı da y rsizdir. Nitekim yüzyıllarca Arap temelli yazı kullanırken bu kaygı hiç güdülmemiştir. Oyle ki **o**, ** **, **u** ve ** ** gibi dört ses için tek bir simge kullanıldığı dönemlerde kimse Türkçe sözcükler için “*ya lış okunmasın*” diye kaygılanmazken, n den Şimdi Arapça ve Farsça kökenli sözcükler için böyle bir kaygı duyalım ki?

Hiçbir dili  bir yabancılığı doğru okumak için bir im ekleme gibi bir zorunluluğu olmadığı gibi, bu yapılmaması gereken bir davranıştır. Eğer oyle bir Şey yaparsa, bunu tüm diller için yapmak zorunda kalır. Bu da dili kullanılması olanaksız biçime sokar. Örneğin, Arapçada durmalı okuma için kesme imini koyar **kat'i** d rse iz, bunu  Rusçadaki iki ayrı  eşitilmesi için de ayrı simgelerle dili izde göstermelisiniz. So ra ya Almancadaki *peltek r* n  olacak? İspanyolcadaki *anya* veya Arapçadaki türlü z ve h sesleri... Hepsini doğru okumak için ayrı ayrı dili ize im mi ekleyeceksiniz? Bunu  ucu n reye varır? Her dilden gelen sözcükler için ayrı ayrı okuma kuralları ve onları göstermek için ayrı ayrı imler... So ra dil tam bir karmaşaya ve yabancılık d nizi oluverir. Oysa alman yabancı sözcük, dile uydurulur. Yazıma uydurulur. Söz gelimi Latince'den gelen **importante** s zc ğu İngilizceye geçerken *important* diye okunmuş ve yazılışı da ona göre uydurulmuş, so undaki e düşürülmüş. D memişler ki bunu  özgününe uyalım ve olduğu gibi, Latince'deki gibi alıp

kullanalım diye... Yine Fransız bilimci **Ampère**'in adı İngilizcede **Ampere** diye yazılır. Orta seslemdeki é yerine e kullanırlar. Çünkü İngilizcede é yoktur, e vardır. Kimse o üstteki eğik çizgi olmazsa olmaz diye tutturmaz. Bu durum, bizdeki Osmanlıca kalıntısı sözcüklere yapıldığı gibi düzeltme imi gibi imlerle uğaşmak gibidir. Yine Danimarkalı bilimci **Ørsted**'in adı İngilizcede **Oersted** diye yazılır. Kimse Ø yerine **Oe** kullanmaya karşı çıkmaz. Çünkü İngilizcede Ø yoktur. İngilizceye uydurulmuş biçimi, eñ doğru okumayı vérir. Ama İngilizceye göre. Bu da yéter de artar bile.

Génelde sıkça örnek vériten **kar** ve **kâr** sözcüklerinin veya **hala** ile **hâlâ** gibi sözcüklerinin birbirinden nasıl ayrılacağı kaygısı da yérsizdir. Bağlamdan çıkarılabileceği gibi, Türkçe olmayan **kâr** yerine Türkçe karşılığı olan **kazanç** demek, yine Türkçe olmayan **hâlâ** yerine Türkçe olan **daha** veya **şimdilik** demek sorunu çözerdir. Türkçe kökenli sözcükler kullanıldığında sorun kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Yabancı kökenli sesteş veya eş yazılışlı sözcüklerde karışacakları nédeniyle düzeltme iminiñ kullanımınıñ ısrarla savunulduğu durumlarda bile Türkçe kökenli sesteş sözcüklerin karışabileceği hiçbir dönemde gündeme gelmemiştir. Bu da düzeltme iminiñ kullanılma géreğesiniñ né déñli cılız olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Anlaşılması veya karışması déğildi konu olan. Karışma eğer tek sorun olsaydı, *ev* anlamındaki **ocak** ile yémek yapılan yer anlamındaki **ocak** veya ay adı olan **ocak** sözcüklerini de farklı yazmaya uğraşırdık. Eşseslilik anlamada ana sorunu oluşturmaz. 1980 öñcesinde tüm yabancı sözcükler okunduğu gibi yazılırdı. Bunuñ sürüyle örneği vardır. 80 soñrasında batı dilleriniñ yoğun étkisiyle başa çıkamayan TDK, özellikle İngilizcede özgün yazımı esas aldı. Tek nédeni sömürüyü kabul édişti. TDK, 1980 öñcesinde okunuşu temel aldığında, sözcüklerin özgün dildeki okunuşlarını déğil, Türkçe sesletime uygun okunuşlarını dikkate aldı. Örneğın William Thorne'un adı, Vilyım Torn diye yazılırdı. Burada İngilizcede th sesiniñ *peltek t* biçiminde okunduğunu béliirtmek gérek. Bunuñ için t'niñ üzerine bir im konmadı. Doğrudan t olarak yazıldı. Doğru ve özgün dildeki gibi okunsun kaygısı déğil, Türkçe sesletime uygun olarak standart biçimde okunsun déndi.

Türkçede Türkçe kökenli olup da uzun ünlü barındıran, istisna sayılabilecek olan **var olmak** ve **baş üstüne** sözleri, onlarca yıldır düzeltme imi olmadan yazılmasına karşın yañlış okunmamaktadır. Ana dil konuşurları, sözcüğüñ okunuşunu içselleştirmiştir. Bu durum, yañlış okuma kaygısı açısından düzeltme iminiñ géreksizliğini göstermek açısından öñemlidir. Ayrıca düzeltme iminiñ iki ayrı işlevi vardır ve bu iki işleviñ karışmasını né engelleyebilir? Eğer ki, **kâr** diye yazılıyorsa, burada a'nıñ uzatılmayıp k'nıñ inceltileceğini béliirleyen nédir? Bunu tümüyle kişiniñ içselleştirdiği söyleyiş bilgisi ayırmamakta mıdır? Öyleyse imiñ varlığı veya yokluğu bu içselleştirilmiş bilgiyi değıştirmeyecektir.

İki uç düşünce arasındaki tartışma süregelmektedir. Daha uzun yıllar da tartışılacak gibi durmaktadır. Soñ olarak, her iki düşünceyi savunanların da TDK'niñ yaptığı kısıtlamayı tutarsızlık olarak gördükleri söylenebilir. Bir yan, kısıtlamayı yetersiz bulmak ve tümüyle kaldırılmasını savunmaktayken, diğerk yan ise kısıtlanmayıp tersine genişletilmesini savunmaktadır. Her iki düşünceyiñ de kendi içinde tutarlı ve haklı gerekçeleri vardır. Burada ayrıca tümüyle başka amaçlarla yola çıkmış ancak yan ürün olarak şapka imine de bir çözüm bulan iki görüşten de kısaca söz étmekte yarar var.

Bunlardan biri, tıpkı Azerbaycan abecesinde olduğu gibi kalıñ /k/ sesleri için q damgasını önermektedirler. İşin kökeninde bu öneri daha 1928'deki yazı devrimi sırasında ilk önerilen abecenin de bunu kapsadığı da yatmaktadır. Bu görüşe göre düzeltme iminiñ iki işlevinden biri olan inceltme işlevi yerine ince olan k seslerini k damgasıyla kalıñ olan k seslerini ise q damgasıyla vererek **qar** (yağış türü) ile **kar** (kazanç) ayrımı yapılması söz konusudur. Ancak bu görüşün ana amacı düzeltme imi olmadığı için örneğin ince ve kalıñ L sesi için bir inceltme ayrımı bulunmayacaktır: **hâlâ** ile **hala** sözcüklerindeki L sesleri aynı yazılmak durumundadır. Yine de bir dönem için Beyaz Rus alfabesinde dillerinde kalıñ L sesi için üzerinde yatık bir çizgi olan Ł ile ł damgası kullanılmıştır ve bundan hareketle Orkun yazıtlarını ilk çözümleyen Vilhelm Thomsen de Eski Türkçedeki kalıñ L seslerini Latin abecesine çevirirken bu damgayla belirtmiştir. Bu görüş, Türkçecilik içinde pék yaygın değildir.

Diğerk bir görüş ise düzeltme iminiñ uzatma işlevine yönelik bir yan ürün çıkaran uzun ünlülerin gösterilmesi görüşüdür. Bu görüşe göre Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagauz Türkçesi ve Türkmen Türkçesi tek bir Oğuz diliniñ lehçeleridir. Bu lehçelerin ortak bir yazı düzeni için de Türkmenceniñ bir dönem yazıda ve bugün okunuşta Türkçeniñ birincil uzun ünlülerini koruması nedeniyle tüm Oğuzcada bunların yazıda gösterilmesi öngörülmüştür. Böylece **at** (beygir) ile **aad** (isim) sözcükleri kısa ve uzun ünlülü biçimde yazılırken bir yandan da yan ürün olarak **haalaa** (şimdilik) ile **hala** (babanın kardeşi) sözcükleri de ayrı yazılmış olacaktır. Ayrıca yukarıdaki k/q ayrımı bu görüş için de geçerlidir çünkü Azerbaycan Türkçesinde q damgası /k/ sesini değil, tıpkı Anadolu ağızlarında olduğu gibi kalıñ bir /g/ sesini belirtmektedir. Ancak bu görüş de tıpkı diğerk görüş gibi yaygın değildir.

Bir başka görüş de Türkçede ğ'niñ kendisinden önceki ünlüyü yarım ses uzatma özelliğinden yararlanmaktır. Bu durumda **hala** ile **hağlağ** yazımı ile iki söz birbirinden ayrılabilir. Bu görüş de diğerk iki görüş gibi yaygın değildir.

Soñ söz ettiğimiz bu üç değişik amaçlardaki görüşlerin düzeltme imi açısından götürüleri, yazımı oldukça uçarı bir yönde değiştirmeleridir. Örneğin ilkinde abece-

mize iki damga daha eklenecek, tüm yazımlar değişecektir. Bir bakıma tıpkı Azerbaycan'ın 1990'larda yaptığı gibi yépyéni bir abece ve yazım kuralı dizgesi édinmek olacaktır. Öte yandan ikinci görüş, oldukça güç bir geçiş gérektirecektir çünkü uzun ünlülerin nérede olduğu yumuşamalar nédeniyle bélli olsa da bunları sesletmeyen Anadolu ve Azerbaycan için bu geçiş sıkıntılı sürecektir, tüm alışkanlıkları alt üst édecektir. Belki diplomatik veya siyâsi bir géreklilik ortaya çıktığında ortak bir Oğuzca için bu işe girişilebilir ancak durup dururken bunu géçerleştirmek oldukça sıra dışı bir özvéri isteyecektir.

Génel olarak sunduğumuz düzeltme imiyle doğrudan ilgilenen üç uç görüş ve aradaki yelpâzede bulunan düşünceler, tartışılmayı sürdürecektir. Bu yazımın amacı da bu tartışmayı artılarıyla eksileriyle sérip çözüme ulaşılmaya katkıda bulunmaktır. İki görüşün de haklı yanları, iki görüşün de eksik yanları bulursa da sav, karşıt sav tartışması doğal ve kaçınılmaz olarak kendilerini birleşik sava bırakacaklardır. Yine de iki görüşün de TDK'nın yaptığı kısıtlamayı uzlaşmalı bir tutumla tutarsız bulmaları, çözümün gérekliliğini ve uzun sürse bile yéterli özvéri sağlanırsa uzlaşmanın olanaklı olabileceğini bize açıkça göstermektedir. Türkçe séverler ve dilbilimciler bu koñunun üzerinde durmak zorundadır.

Kısaltmalar Konusu

Kısaltma; bir sözcüğün, terimin veya özel adın, içerdüğü damgalarından biri veya birkaçı ile daha kısa olarak anlatılması ve simgeleştirilmesidir. Kısaltmalar, aynı sözün sık sık uzun uzadıya yazıldığı durumlarda kolaylık sağlama açısından yararlıdır. Oluşturulma amacı da budur. Ancak soñ dönemlerde dilimizdeki kısaltma alışkanlığı ile ilgili birtakım sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

- Sözcük türetme yérine kısaltma yapılması ve kısaltmalara sözcük gibi davranılması
- Géreksiz kısaltma kullanımı ile yazımı budama
- Türkçe kısaltma kurallarının dışına çıkılarak kısaltma yapılması
- Kısaltmaların yanlış yazılması

Bunları sırayla ele alalım...

İngilizcede sözcük türetmek için sıkça başvuru olan kısaltmalar, Türkçede sözcük türetmek için kullanılmaz. Örneğin, “*Random Access Memory*” sözcüklerinin

kısaltması olan **RAM**, İngilizcede yéni bir sözcük gibi değerdendirilmektedir. Sina-noğlu, bu durumu İngilizcenin “*kısır bir dil olmasına*” bağlamaktadır. Ancak Türkçe için bu durum geçerli değildir. Türkçede bu tür kısaltmalar yañlıştır.

Bu sorunun bir başka boyutu da vardır. Kısaltmalar yalnızca yazılarda kullanılır. Konuşma dilinde kullanılmazlar. Konuşma dilinde, kısaltmalar kullanmak, kısaltmayı sözcükleştirir ve İngilizcedeki **RAM** örneğinde olduğu gibi yéni bir sözcük olarak algılanmasının öñünü açar. Buna örnek olarak, soñ günlerde **Alışveriş Merkezi** yerine kullanılan **AVM** (okunuşuyla *aveme*) sözü örnek gösterilebilir. Bu kısaltmayı yazı dilinde kullanmanın bir sakıncası yok iken bunu konuşma dilinde kullanmak sakıncalıdır. Çünkü artık ayrı bir sözcükmüş gibi algılanmaya başlanmıştır. Ayrıca, bir başka örnek olarak, **T.C.** kısaltması da özellikle memurlar arasında sıklıkla kullanılmakta, daha da kötüsü, *Türkiye Cumhuriyeti Kimlik numarası (TCKN)* yerine kullanılır olmaktadır. Bir memurun işlem yaparken size “*Tecenizi alayım*” dediğine çok tanık olmuşsunuzdur. Oysa “*Kimlik numaranızı söyler misiniz?*” demesi yéterlidir.

Konuşma dilinde kısaltma kullanmanın doğru olmadığını söylüyorsak, buna almasıık bir çözüm de sunmalıyız. Uzun adlarını konuşma dilinde kısaca söylenmesinin başka yolları da vardır. Örneğin, **Türkiye Büyük Millet Meclisi** sözünü konuşmada uzun uzun söylemek yerine **TBMM** demektense, kısaca **Meclis** diyebiliriz. Karşımızdaki bunu anlayacaktır. Eğer anlayamayacağı veya karıştıracığı durum varsa, demeli **belediye meclisi** ile karışma durumu varsa uzun biçimi kullanılır. Karışma durumu olmadığında kısa biçimi kullanılabilir. Bir başka örnek olarak, **DSİ** yerine kısaca **Su İşleri** demek yéterli olacaktır. Yine **MİT** yerine kısaca **İstihbarat** demek yéterlidir. Bunun gibi kısa adlar kullanmak bir çözüm olabilir. Diğer durumlarda kısaltma yerine konuşurken sözün uzun biçimini kullanmak daha doğrudur.

Kısaltmalarla ilgili bir diğer sorun da aşırı kısaltma kullanarak yazımı budamaktır. Öyle ki, özellikle sanal ortamdaki yazılar, soñ dönemlerde *stenografi* denen not alma tekniği ile yazılmış yazılara benzemektedir. Kişiler artık selamlaşmaları bile kısaltmalarla **slm**, **grşrz** gibi yapmaya başladılar. Ünlülerin çıkartılarak kullanıldığı bu tür kısaltmalar soñ derece yañlıştır. Kısaltmalar, uzun söz öbekleri ve kalıplaşmış kimi terimler için vardır. Günlük konuşmalar için değildir.

İngilizcenin dilimizde etkili olmasıyla birlikte, İngilizcedeki kısaltma yapma yolları da dilimizde görülmeye başlamıştır. Örneğin, Türkçede kısaltma yapılırken kısa çizgi (-) imi kullanılmaz. Oysa İngilizcedeki **e-mail** sözcüğünden ötürü, **e-...** biçiminde birçok kısaltmalı söz türedi. Ne yazık ki, **e-devlet**, **e-portal**, **e-ticaret**, **e-okul**, **e-nabız** gibi birçok kısaltılmış söz ortaya çıktı. Bunu yapanlardan biri de ne yazık ki devletin kendisi. **MEB**'in **e-okul** adıyla, Ulaştırma Bakanlığının da **e-devlet** adıyla bir sanal kapı açması üzücüdür. Üzücü olan bu kapıları açması değil, bu adları

vérnesidir. Özellikle devletimiziñ, Türkçeye özen göstermesi gerekirken, bu tür yanlışlara öñayak olması doğru değildir.

Yabancı dillerden gelen bu tür kısaltmalı sözleriñ, Türkçede kısaltma olmadan karşılık türetilmesi ve kullanılması gerekir. Örneğin, **e-mail** sözüne öñeri olarak getirilen **e-posta** sözü tam bir güldürüdür. Çünkü **posta** sözü Türkçe olmadığı gibi, **elektronik** sözünüñ kısaltması olduğu gibi korunmuş ve Türkçedeki kısaltma yapma kurallarına uyulmamıştır. İşte bunuñ gibi durumlarda, nasıl ki **RAM** yerine **ara béllek** diyorsak ve bir kısaltmadan kurtulmuşsak, **e-mail** yerine de örneğin **uladı** diyebiliriz. Yabancı sözcük olan **mesaj** sözünüñ Türkçesi olan **ileti** sözüne benzetilerek Türkçedeki **ula-** (**ulak** sözünüñ kökü) eylem kökünden türetilen **uladı**, bunuñ için yéterli olacaktır. Aynı anda birden çok sorunu çözmektedir.

Soñ olarak, dilimizde kullanılan kısaltmalarınıñ sıkça yanlış yazıldığı, gelen ekleriñ yanlış ayrıldığı ve ekiñ ünlüleriniñ yanlış béliştirildięi görülmektedir. Sıkça görülen yanlış ise, kısaltmanıñ sonunda kısaltma içinde geçen sözcüğüñ yinelenmesidir. Örneğin, **ÖSS** kısaltması, **Öğrenci Seçme Sınavı** demektir. Ancak **ÖSS sınavı** biçiminde kullananlar olur. Bu durumda **sınav** sözcüğü zaten kısaltmanıñ içinde olduğundan, iki kez söylenmiş gibi olur. Beñzer biçimde **KPSS sınavı** veya **ATV televizyonu**, **SGK kurumu** gibi kullanımlar da yanlışdır. Bu gibi sorunlar, nitelikli bir eğitimle ve biraz özen göstermekle çözülebilir.

Yabancı Özel Adlarıñ Yazımı Sorunu

Ne yazık ki, dilimizde yabancı özel adlarıñ yazımı ile ilgili bir karmaşa vardır. Bu konuda kural koyan TDK'niñ yabancı dillerdeki özel adlarıñ yazımı ile ilgili kurallarına bir bakalım¹⁸⁷...

TDK yabancı dillerdeki özel adları öñce altıya ayırmıştır:

- Latin Harflerini Kullanan Dillerdeki Özel Adlar
- Arapça ve Farsça Özel Adlar
- Yunanca Özel Adlar
- Rusça Özel Adlar
- Uzak Doğu Dillerindeki Özel Adlar
- Türk Devletleri ve Topluluklarındaki Özel Adlar

---

¹⁸⁷ Türk Dil Kurumu, Génel Ağ Yérlięi, Yabancı Özel Adların Yazılışı, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=186%3AYabancı-Ozel-Adların-Yazılışı-&catid=50%3AYazım-kuralları&Itemid=132

Soñra, bunları da kendi içinde parçalamış. Birincisini dörde, beşincisini de ikiye ayırmış... İyice bakarsak, "*Latin Harflerini Kullanan Dillerdeki Özel Adlar*" başlığındaki birinci bölüm dışındaki tümü öyle ya da böyle okunuşuyla yazmayı öğütüyor. Hem Latin Yazısı kullananların ikinci ve üçüncü bölümleri (dördüncü bölüm yalnızca ayrı yazılmayı anlatıyor); hem de Arapçadan, Rusçaya, Yunancaya, Uzak Doğu dilleri ve Türk dillerine kadar hepsinde sonuç aynı. Hepsinde okunuşuyla yazılıyor. Ancak yalnızca Latin Yazısı kullananların birinci bölümü "*yazılışıyla yazın*" diyor. Aynı başlığın ikinci ve üçüncü bölümündekiler de Latin Yazısı'yla olmasına karşın onlarda okunuşla yazan TDK, bir tutarsızlığa daha imza atıyor...

İkinci bölümde né diyor? "*Eskiden dilimize girmiş olanlar...*" TDK, eskiden tüm özel adları okunuşuyla yazardı da ondan onlar okunuşuyla yazılıyor. 1980 soñrasında TDK yazılışıyla yazmaya karar verdiği için, gelenekselleşmiş olanları değiştirmediği, buna gücü yétmediđi için *Napolyon, Şarlken, Şarl (Demirbaş Şarl); Atina, Brüksel, Cenevre, Londra, Marsilya, Münih, Paris, Roma, Selânik, Venedik, Viyana, Zürih; Hollanda, Letonya, Lüksemburg* ve *Münih* gibi birçok adı okunuşuyla yazmak zorunda kalmış. Oysa 30'lu, 40'lı, 50'li yılların yazılı kaynaklarına bakıñ, tüm özel adlar okunuşuyla yazılır. *Şikago, Aynştayn, Niçe* vb. yazar örneğın...

TDK'nin añlayışındaki değişimi ortaya koymasından çarpıcı bir durum. Şimdi biz hangisini örnek alacağız? 1980 öñcesindeki tutarlı ve Türkçeye uygun olanı mı, yoksa 1980 soñrasındaki özentili ve tutarsız olanı mı?

Geliñ türlü özel adlardan birkaç örnekle durumu açıklığa kavuşturalım...

Okuduğumuz gibi yazdığımız yer adlarına örnekler: **Londra** (London), **Brüksel** (Bruxelles), **Cenevre** (Genéve), **Münih** (München), **Montrö** (Montreux), **Roma** (Rome), **Budapeşte** (Budapest), **Portekiz** (Portugal), **İspanya** (España), **Fransa** (France), **İngiltere** (England), **İsveç** (Sverige), **İsviçre** (Schweiz), vb.

Yabancıların yazdığı gibi yazdığımız yer adlarına örnekler: **New York**, **Manchester**, **Zimbabve**, vb.

Yabancılar yer adlarını nasıl yazılıyor? Örnek olarak **İstanbul**'u alalım. İngilizcede **Istanbul**, İspanyolcada **Estambul**, Flemenkçede **Istanboel**, vb.

Okuduğumuz gibi yazdığımız kişi adlarına örnekler: **Kristof Kolomb** (Cristóvão Colombo veya Cristophus Columbus), **Boykot** (Boycott), **Pastör** (Pasteur), **Aristo** (Aristoteles), **Örsted** (Ørsted), **Dostoyevski** (Достоевский; Latin yazısı ile Dostoevskiy), vb.

Yabancıların yazdığı gibi yazdığımız kişi adlarına örnekler: **Einstein**, **Newton**, **Darwin**, **Hemingway**, **Edgar Allan Poe**, vb.

İngilizcede nasıl yazıyorlar? Birkaç örnek vérelim: **Mustapha Kamal** (Mustafa Kemal), **Mohammad** (Muhammed), **Avicenna** (İbni Sina), **Hassan** (Hasan), **Achmad** veya **Ahmad** (Ahmet), **Aisha** (Ayşe), **Farroukh** (Faruk), **Tughrul** (Tuğrul), **Quasim** (Kasım), **Genghis** (Cengiz), vb.

Ticari markalarda bile Ruslar, okudukları gibi yazmaktadır. Örnekler: McDonald's - Rusça yazımı: **Макдоналдс** (Latin Abecesine dönüştürülmüşü: **MakDonalds**); Apple - Rusça yazımı: **Эппл** (Latin Abecesine dönüştürülmüşü: **Eppl**); Facebook - Rusça yazımı: **Фейсбук** (Latin Abecesine dönüştürülmüşü: **Feysbuk**), vb.

Şimdi durup bir düşünelim... Yabancılar, özel adları bile kendi dillerine uydurup, kendi dillerindeki okunuşuna göre yazıyorken; biz néden onların yazdığı gibi yazmaya çalışıyoruz? Doğru okumanın doğru yazmaktan daha önemli olduğunu düşündükleri için olabilir mi? Ayrıca yabancılar özel adları yazarken, bizim abecemizde olan ancak kendilerinde olmayan **ş, ç, ğ** gibi damgaları yazmıyorken, biz onların abecelerinde olup da bizde olmayan **w, q, x** gibi damgaları yazmak için néden uğraşyoruz? Fransız'ın abecesinde yer alan **ç** veya Alman'ın abecesinde yer alan **ü** sorun olmuyor da néden bizdekiler sorun oluyor? Hepsi bir yana, néden çelişkilerle dolu bu yazımlar? Néden kimisini okuğumuz gibi yazıyor, kimisini özgün yazılışına bağlı kalıyoruz?

Génel Ağ Yerliğı Olan Vikipedi'niñ Adınıñ Başka Başka Dillerde Yazımı

Her yabancı özel adı özgün dildeki yazılışıyla yazmanın bir çıkması da şudur: Her dilin okuma özelliklerini bilmek zorunda olmak... Öyle ki, yabancı bir özel adın önce hangi dilde okunması gerektiğini belirlemek, ardından da o dilin okuma özelliklerini bilip onları göz önüne alarak okumak gerekecektir. Örneğin, matematikçi

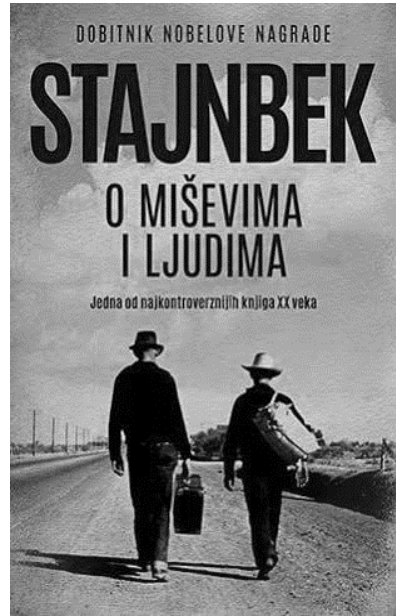

Poincaré'niñ adı nasıl okunmalıdır? Öncelikle bu adın hangi dilden olduğunu aňlamak gerekir. Fransızca olduğunu b lirledikten sonra, Fransızcadaki nasıl okunacağı sorunu karşımıza çıkar. Bu ad, *Piyonkare* diye okunur. Oysa ilk g r rte alışkanlık g reği İngilizce okumaya göre *Piyonkeyr* diyene sık d nk gelinir.

Bu durum, yabancılarda da böyledir. Örneğin adı Almanca olan **Aynştayn**'iñ (Einstein) adını İngilizler **Aynstayn** diye okur.  nk  **stein** sözü İngilizcede **stayn**, Almancada **ştayn** siye okunur. Benzer biçimde ünlü bilginimiz İbn-i Sina'nıñ adını İngilizleriñ **Avisenna** diye okuduğunu biliyor muyuz? Bir yerde gördüğüm bir asıda Polonyalı bir oyuncunuñ adı **Mateusz Kosciukiewicz** olarak yazmaktaydı. Bunuñ nasıl okunacağını bilmeyen biri için sesletilmesiniñ ne d nli g c olduğunu düşünebiliyor musuñuz? Herkes başka sesletebilir. Oysa **Mateuř Kořcikevi ** yazılıysadı, başka başka okumalar olmayacak ve herkes doğru sesletecekti.

Deutsche Bank'iñ Eskiden Türkiye'de Adınıñ Yazılışı (1930'lar)¹⁸⁸

Steinbeck'iñ *Fareler ve İnsanlar* Yapıtınıñ Sırpça Kapađı¹⁸⁹

Yazılışıyla yazmanıñ bir başka sorunu da abecemizde olmayan simgelerle boğuşmak zorunda kalmaktır. Örneğin, Norveç dilindeki ** **, Fransızcadaki ** **, Almancadaki ** **, İspanyolcadaki ** **, Sırp adaki ** **, gibi birçok simge karşımıza özel adlarıñ içinde çıkabilmektedir. Bunları sanal ortamda hızlı yazmak, çoğu kez götür. Bu

¹⁸⁸ Görsel şuradan alınmıştır: <https://tr.pinterest.com/yedestan/istanbul/>

¹⁸⁹ Görsel şuradan alınmıştır: <https://www.laguna.rs/>

nédenle bunların çoğu bizdeki benzer damgalarla yazılır. Örneğin **İzzetbegoviç** olarak yazdığımız söz, gerçekte **Izzetbegovič** olarak yazılmaktadır. Biz sondaki simgeyi, **ç** ile değiştirerek yazmaktayız. Bunu yapabiliyorsak, néden okunuşuyla yazamayalım ki? Örneğin ABD’li yazar **Con Şıtaynbek**’in (John Steinbeck) adı, Sırpçada **Džon Stajnbek** olarak yazılır. Çünkü Sırpçada doğru okunuşu sağlayabilmek için böyle yazılmalıdır.

Olması gereken, cumhuriyetin ilk yıllarında yapıldığı ve bugün Azerbaycan’da da uygulandığı gibi, okunuşuyla yazmaktır. Burada karışıklığı engellemek veya özgün dilde arama yapabilmek için, gerektiğinde ayraç içinde özgün yazılış da verilebilir. Beñzer biçimde yabancı şirketlerin adları ve ürün adları da okunuşuyla yazılmalıdır. Bugün Azerbaycan’da her yerde **Mənciştir Yunaytid** gibi okunduğu biçimiyle yabancı özel adların yazıldığını görebilirsiniz. Bunu yadırgamıyorlar. Biz néden yapmayalım?

Yabancı dildeki özel adlarda Türkçe yazıma özen göstermeliyiz. Nasıl ki İngilizler örneğin *Öztürk* adındaki birinin adını *Ozturk* yazıyor ve /ö/ ile /ü/ yerine /o/ ile /u/ kullanıyorsa, biz de *William* adındaki birinin adını yazmak için néden abecemizde olmayan /w/’yi kullanmakta diretiyoruz? Biz de /v/ ile yazabiliriz. *Vilyum* yazmanın nesi sorun?

Socony-Vacuum Corporation’ın Eskiden Türkiye’de Adının Yazılışı¹⁹⁰

Burada çıkabilecek belki de tek sorun, sanal ortamda arama yaparken yaşanabilecek güçlüktür. Ancak özel adı hangi dilde yazarsanız, o dilde bilgiler gelecektir. Nitekim, *Dostoevsky* yazarsanız İngilizce, *Dostoyevski* yazarsanız Türkçe,

¹⁹⁰ Fotoğraf sanatçısı Uğur Cavaç’ın belgeliğinden alınmıştır.

Достоѳвский yazarsanız da Rusça kaynaklara ulaşrsınız. Örneğin *İbn-i Sina* olarak arattığınızda Türkçe kaynaklara erişebilirken, *Avicenna* diye arattığınızda İngilizce kaynaklara erişebilirsiniz. Başka dilde arama yapılmak istendiğinde, yabancı dildeki yazılışı ayrıç içinde véribilir veya bir ana kaynaktan öğrenilebilir. Bu nédenle, okunuşla yazmak, sorun yaratır gibi görünse de gerçekte çözümlü ta kendisidir.

Damgalarıñ Okunma Sorunu

Türkçede damgalar okunurken, ünlüler olduğu gibi, ünsüzler ise ardına **e** ünlüsü getirilerek okunur. Bu bilinen bir kuraldır. Nitekim abece okunurken *a, be, ce, çе, de, ..., ve, ye, ,ze* biçiminde okunur. Gérek kısaltmaları okurken, gerekse bu damgaları tek başına gördüğümüzde bu kurala göre okuruz.

Ne yazık ki kimileri bu kuralı iki damga için delmektedir. Bunlar, **k** ve **h** damgalarıdır. Kimileri, **k** damgasını, **ka** diye okumakta direktmekte. Bunuñ ana nédeni, Fransızca veya Arapça okumalarıñ étkisi olsa gerek. Arap abecesi Osmanlıca yazımda kullanılıyordu. Özellikle Osmanlınıñ soñ dönemlerinden beri uzun yıllar Fransızca eñ çok bilinen yabancı dil idi. Günümüzde de Galatasaray Lisesi gibi, Fransızca eğitim véren okullarıñ varlığı sürmektedir. Sanıyorum ki, bu gelenekten gelenler, **k** sesini Fransızca okunuşu olan **ka** dan esinlenerek, **k** damgasını **ka** olarak okumaktalar. Bu okuyuş, bu gelenekten gelmeyenlere de bulaşmış ve yayılmış durumda. Bunuñ yanı sıra Arap abecesindeki **kaf** damgasından dolayı da bir kalıñ okuma eğilimi olabilir.

Benzer bir durum **h** damgası için de geçerlidir. Ancak bunuñ iki yañlış okuyuşu var. Biri **ha**, diğeri ise **aş**... Buradaki **aş** okuyuşu, damganıñ Fransızcadaki okunuşudur. Bu da **k** damgası için az önce béliirttiğim yañlış okuma nédeni ile **h** için olan yañlış okuma aynı nédene dayanmaktadır. Burada, **ha** okunuşu ise **ka** okunuşuna benzetilerek üretilmiş olabilir veya Arap abecesindeki birden çok **h** sesiniñ étkisiyle ortaya çıkmış olabilir. Bu iki okuyuş da Türkçe için yañlıştır.

Damga okunuşları ile ilgili yalnızca bu iki sorununuz varken, artık İngilizce-niñ her alañda dilimizi étki altına almasıyla, né yazık ki néredeyse tüm damgalarımızıñ okunuşları değışmeye başladı. Artık İngilizceye göre okuma eğilimi var. Örneğin açılımı **Nergis Televizyonu** olan **NTV**, **en ti vi** diye okunmakta. Oysa **ne te ve** diye okunmalıydı. Değışik bir örnek olarak, **Mazhar Fuat Özkan** üçlüsünüñ adını **MFÖ** diye kısaltıp ise **em ef ö** diye okumak çok ilginçtir. İngilizcede **ö** olmadığından o kısım Türkçe bırakılmış, gérisi İngilizce yapılmış. Benzer biçimde, **F-16** adlı savaş uçaklarının adı yarı İngilizce yarı Türkçe olarak **ef on altı** diye okunuyor. Oysa Türkçe okunacaksa **fe on altı** diye, İngilizce okunacak ise, **ef siksti:n** diye

okunmalı. Bu arada kalmışlık ilginç. Beñzer durum **MP3** dosya biçemi için de geçerli. Bunu **em pi üç** diye okuyan da var, **em pe üç** diye okuyan da... Oysa Türkçede **me pe üç** diye okunmalıdır. Türkçe İngilizce karışımı ile okumak doğru değildir.

Oysa bir kısaltma hangi dilden oluşan sözcüklerden olursa olsun, Türkçe damga okuma kurallarına göre okunmalıdır. **ADLS** (Açılımı: *Asymmetric Digital Subscriber Line*, Türkçesi: *Bakışimsız Sayısal Sürdürümcü Bağı*) sözünüñ **ey di es el** diye okunduğuna tanık olmuşsunuzdur. Oysa **a de se le** diye okumak oldukça kolaydır. Türkçe olarak okumak, bu kısaltmanın hangi dilden olduğunu düşünmeyi ve ona göre okumaya çalışmayı da önleyecektir. Örneğın bir araba üreticisi olan Alman **BMW** için nasıl bir okuma uygun olmalıdır? Eğer **bi em dabil v** diye İngilizce okursanız, bu üreticinin Alman olduğunu ve Almancaya göre néden okumadığınızı sormazlar mı? Çünkü BMW'niñ açılımı **Bayerische Motoren Werke** (*Bavyera Motor Fabrikaları*) biçimindedir. Almanca okuma kurallarını bilmek zorunda mıyız? Almanca bu kısaltma **be em ve** diye okunur. Oysa Türkçeye uydurarak **be me ve** demek ne kolaydır. Bizi başka başka dilleriñ harf okuma kurallarını bilmek zorunda olmaksızın kurtarır.

Artık kısaltma gördüğümüzde İngilizceye göre okuma o kadar yaygınlaştı ki, her gördüğümüz kısaltmayı İngilizce okumaya eğilimli olduk. Bu sorun bir an önce çözülmelidir. Türkçe içinde kullanılan kısaltmalar ve tek başına damgalar Türkçe kurallara göre okunur. Kısaltma yabancı bir dilde yapılmış olsa bile Türkçe içinde kullanıldığında da bu kural geçerli olmalıdır.

Düğmelik Sorunu

Bilimiñ ilerlemesiyle olanaklarımız arttı. Bunuñ yanında, néredeyse artık her olgu sayısal ortama aktarıldı. Artık küçücük işletmeleriñ bile sanal ortamda yerliğı var. Bireyleriñ kişisel yerlikleri var. Bu süreçte taşınabilir aygıtlarıñ da kullanımının kolaylaşması ve yaygınlaşmasıyla, artık néredeyse yazacı¹⁹¹ kullanmayı unuttur olduk. Bu sözcükleri yazan kişi de düğmelik kullanarak yazmakta...

Kişiler, artık çoğu yazısını düğmelik kullanarak sayısal ortama aktarıyor. Ancak düğmelikleriñ de türleri var. Birçok türü olan düğmeliklerden ülkemizde eñ bilineni ve kullanılanı, Q düğmeliğidir. Bu düğmelik, İngilizceye göre oluşturulmuş bir düğmelik olmakla birlikte, eñ yaygın kullanılanı oldu. Bunuñ ana nédeni, yurtdışından gelen bilgisayar parçalarında düğmelikleriñ de bu düzenle geliyor olması.

---

¹⁹¹ **yazaç** (T.): kalem (Ar.)

Oysa İhsah Sıtkı Yener 1955 yılında F düğmeliğini Türkçede en çok kullanılan damgaları inceleyerek oluşturmuştu. Uzun yıllar, özellikle daktilonun yaygın olduğu dönemlerde ülkemizde en çok kullanılan ve en bilinen düğmelik bu idi. Ancak dışalım yüzünden Q düğmeliği onu alaşağı etti.

2017 yılında, Boğaziçi Üniversitesi'nde geliştirilen yeni bir düğmelik ortaya çıktı. F düğmeliğinin Türkçenin o dönemki sözcüklerindeki damga dağılımına göre olduğu, bugünkü Türkçede en çok kullanılan damgaların değiştiği bilinmekte. Dilde günümüzdeki damga kullanım sıklıkları değişmiş olsa gerek. Bu nedenle bir güncelleme gerekiyordu. Ancak yapılan güncelleme doğru mu yapıldı bilemiyoruz. Ayrıca bu düğmeliğin tasarımcıları, düğmeliğin parmaklara yükü eşit olarak dağıtmakta olmasıyla övünüyor. Adına E düğmeliği denen bu düğmelik, gereksinimlerimizi karşılayacak mı, daha kolay bir yazım sağlayacak mı ve Q düğmeliğinin egemenliğine son verecek mi, bunların tümünü zaman gösterecek.

BİRLEŞİK SÖZCÜKLER SORUNU

Her dilde olduğu gibi Türkçemizde de birleşik sözcükler bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu, birleşik sözcüğü kendi Génel ağ yerliğinde tanımlarken, "*Belirtisiz isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, isnat grupları, birleşik fiiller, ikilemeler, kısaltma grupları ve kalıplaşmış çekimli fiillerden oluşan ifadeler yeni bir kavramı karşılıklarında birleşik kelime olurlar.*"¹⁹² ifadesini kullanmıştır. Daha sonra da bunları "*bitişik yazılanlar*" ve "*ayrı yazılanlar*" diye ayırma gereği duymuştur.

Burada TDK iki ayrı yanlış yapmaktadır. İlki kendi koyduğu ve Génel ağ sitesinden yayınladığı bitişik yazma kurallarını kendisinin bozmakta oluşudur. Diğeri ise kavramsal bir yanıltır. Önce kavramsal yanlış ile başlayalım.

Kavramsal açıdan TDK'ni tanımında geçen ad veya sıfat tamlamaları, ikilemeler ve benzeri biçimde ayrı yazılan söz öbekleri birer sözcük değil; sözcük öbekleridir. Çünkü ayrı yazılmaktadırlar ve birden çok sözcükten oluşurlar. Oysa bitişik yazılanlar için bu söz konusu değildir. Bitişik yazıldıkları için artık ayrı ayrı sözcükler değildirler, bir sözcük olmuşlardır. Bu nedenle ayrı yazılanlara "*birleşik sözcük*" adını vermek kavramsal bir yanıltır değil midir? Türkçede **birleşik** sözcüğü, **birleş** eyleminden gelir. Yani birden çok ögenin bir araya gelip yeni bir yapı oluşturmasını, **bir** olmasını anlatır. Ayrı yazılan sözcükler bir olmamışlardır. Hala ayrıdırlar. Birle-

¹⁹² http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=184

şik sözcüğüñ kavramsal olarak birlikte yazılması gerekir. Ayrı yazılan söz öbeklerine birleşik sözcük denemez. Añlam olarak bir olmuşlarsa da yapı olarak hala ayrıdır.

Birleşik sözcükler, adından da anlaşılacağı üzere, bitişik yazılan birden çok sözcükten oluşması gerekir. Birbiriyle birleştirilemeyen sözcükler topluluğuna birleşik sözcük adı verilmemesi gerekir. Oysa Türk Dil Kurumu'nun *İmla Kılavuzu*, bitişik yazmadığı sözcükleri birleşik saymıştır. Bu çelişkidir.

TDK'niñ tanımında "*yéñi bir kavramı karşılama*" vurgusu vardır. Burada bir soru gündeme gelmektedir: Eğer söz yéñi bir kavramı karşılıyorsa néden ayrı yazılmaktadır? Ayrı yazılmasını gerektiren durum nédir? Örneğın; TDK'niñ yayınladığı yazım kılavuzuna göre *doğum günü* sözü birleşik sözcüktür ve ayrı yazılmaktadır. Burada *doğum günü* insanıñ doğduğu günü déğil, doğduğu günüñ yıldönümünü anlatır. Terimsel olarak yéñi bir añlamdadır. Ancak burada da bir sorun oluşmaktadır: Eğer kişi gerçekten doğduğu günden söz édiyorsa né démelidir? Bu iki anlamı ayırmak bu durumda olanaksız olur. Örneğın; bir kişi "*Selçuk, doğum gününde çok heyecanlıydı*" yazdığında né demek ister? Selçuk, éşi doğum yapmakta olduğundan ötürü heyecanlı olan bir baba adayı mı, yoksa kendi doğum günü kutlaması nédeniyle heyecanlanan biri mi? Bu ayrımı yapmak için yéñi kavram bildiren durumlarda bitişik yazmak gerekir. Böylece bu sorun çözülebilir. Şöyle ki; **doğum günü** yazdığımızda, çocuğun dünyaya geldiği günü anlatmalı, ancak **doğumgünü** yazdığımızda ise doğduğunuz günüñ yıldönümünden söz étmeliyiz, doğduğunuz günden déğil. Bu ayrım, **bu gün** ve **bugün** ayrımı veya **bir takım** ve **birtakım** ayrımı gibidir. Nasıl ki; **bir takım** yazıldığında takımıñ sayısı, **birtakım** déndiğında ise "*kimi, bazı*" anlamları veriliyorsa, burada da beñzer bir ayrım yapılmalıdır.

Gelelim kural yañlışlarına... TDK bitişik ve ayrı yazılan sözler konusunda soñ derece tutarsız davranmaktadır. Kendi koyduğu kurallarıñ bérirli bir mantığı olmaması bir yana, o kurallara da uymamaktadır¹⁹³. Bu uymayışını da ek kurallar koyarak aklamaya çalışmaktadır. Bu durumu örnekler vererek açıklamak yerinde olacaktır.

TDK, söz konusu kurallar dizelgesinde, üçüncü sırada ana kural niteliğında bir kural koymuştur: "*Kelimelerden her ikisi veya ikincisi, birleşme sırasında anlam değışmesine uğradığında bu tür birleşik kelimeler bitişik yazılır.*" Bu kural dışında ses olayına uğrama, özel adlar gibi durumları açıklamıştır. Bu ana kuraldan, sözcüklerden yalnızca ilki anlam değışimine uğradığında veya her iki sözcük de anlam değışimine uğramadığında bitişik yazılmadığı soñucu çıkarılabilir. Öyleyse "*Yazım Kılavuzu*"nda yer alan ve bu kurala uymayan örnekleri açıklamak gerekir.

¹⁹³ Türk Dil Kurumu, Bitişik Yazılan Birleşik Kelimeler, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=184

Yéni birer kavram olarak unvan veya meslek adı oluşturan; **cumhurbaşkanı, başbakan, başyazar, başhekim, başçavuş, milletvekili** gibi sözcükler bitişik yazılmaktadır. Bu birleşik sözcükleri oluşturan sözcüklerin her ikisi veya ikincisi kuralda belirtiltiği gibi anlam kaymasına uğramamıştır. Buna karşılık; yine yeni birer kavram olarak unvan veya meslek adı oluşturan; **bilim adamı, iş adamı, din adamı, genel başkan, sınıf başkanı, genel müdür** gibi birçok söz öbeği ayrı yazılmaktadır. İlk örnekler birer unvan veya meslek ise, ikinci verilen örnekler de öyledir. Cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanıdır. Başhekim, hekimlerin başıdır. Milletvekili, milletin vekilidir. Bilim adamı, bilimi meslek edinmiş adamdır. Genel müdür, müdürlerin başıdır. Anlam değişimine uğrama hiçbirinde yoktur. Hatta ikinci verilen örnekler, ilk verilen örneklerle göre daha çok anlam değişimine eğilim içerir.

Burada TDK, açıklama olarak "*gelenekselleşme*" veya "*kanunda yer alma*" gibi durumları 14. ve 21. maddelerde belirtilmiştir. Bunun anlamı şudur: Dilin kurallarını yasalara veya geleneklere tercih etme... Bu bilimsel bir açıklama değildir, yasal bir açıklamadır. **Gênelturmay, başbakan, başkent, işleri, açıköğretim, yükseköğretim, başsavcı** gibi ayrı bir kavramı belirttiği için geçmişte doğru olarak bitişik yazılmış sözcüklerin, yeni uydurulan kuralların hiçbirine uymamasına bahane aramaktır. Bu durum, bitişik yazmayı yasalara veya geleneklere dayandırmak, buna karşın beñzer kavramları ayrı yazmak, dili bilimsel kurallarla değil, yasalarla düzenlemek anlamına gelir ki, bunun bilimsellikle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Bu durum, tek tek sözcüklerin hangilerinin bitişik, hangilerinin ayrı yazılacağını ezberlemeyi gerektirir. Kısacası TDK, kendi koyduğu ana kurala uymadığını bildiği yapıları ayrı birer kural olarak listelemiştir. Bu da sorunu; işin içinde çıkılmaz, ezberlemeyi gerektiren bir duruma sokmaktadır. 1980 öñcesinde doğru uygulanan kuralı bozmak ve değiştirmek için uğraşmış, ancak yasaları değiştiremediği için ve oradaki yazımları da yañlış sayamayacağı için kendince bir çözüm uydurmuştur. Oysa TDK bu sorunu çok daha kolay bir yolla çözebilirdi.

Çözüm önerisi sunalım... Bu her iki sorunun da bir çözümü vardır. Birleşik sözcük kavramını yeniden tanımlamak gerekmektedir. "*Birleşik sözcükler, anlamları kendisini oluşturan sözcüklerden farklılaşarak yeni bir kavramı belirten veya bir araya gelirken ses olayı gerçekleşen birden çok sözcüğün bitişik yazılmasıyla ve bir olmasıyla oluşan yapılardır.*" dñmelidir. Bu durumda anlamı başkalaşmış, yeni bir terimi veya kavramı anlatan her söz öbeği 1980'den önce olduğu gibi bitişik yazılacaktır. Anlam olarak bir olanı, yapı olarak da bir yapmak gerekir. Örneğin **genel müdür** değil, **genelmüdür** veya **bilim adamı** değil, **bilimadamı** yazılacaktır. Bu durumda istisna olarak verilen **başköşe, açıköğretim, ilkokul** gibi sözcükler de istisna olmaktan çıkar ve kurala uyar. Ayrı birer kavramı tanımladıkları için artık bitişik yazılmaları doğal olur.

KISIRLAŞAN DİL SORUNU

Dilleriñ sözvarlıkları sözlüklerde büyük alañlar kaplar. Ancak bir diliñ sözlüğüñüñ oylumu né déñli yüksek olursa olsun, günlük yaşamda ve kişileriñ türlü yollarla kurdukları iletişiminde kullandıkları sözcükleriñ sayısı daha azdır.

Günlük yaşamda kaç sözcük kullanıldığına ilişkin bir bilimsel çalışmaya déñk gelinmez. Bu sayı dönem dönem de değışebilir. Ancak nitel gözlemlerle bir yargıya varabiliriz.

Günümüzde birçok durum için beñzer yanıtla ve tepkiler véren kişileri gördüğümüzde dilimiziñ kısırlaştığı kanısına varabiliyoruz. Örneğın, kendisine sorulan bir soruya **evet** anlamında **yani** veya **aynen** sözleri ile yanıt véren bir kesim ortaya çıktı. Oysa **yani** sözü *bir başka ifadeyle* anlamına gelen bir bağlaçtır. **Aynen** sözü ise sorulara yanıt olarak déğil, söylenene düşüncedeş olduğunu gösterir ve **evet**'iñ yerini alamaz. Bu durum, çok düşünmeden konuşma alışkanlığından ileri gelir.

Günümüzde gençleriñ sıkça birbirlerine seslenmek için **kanka**, **panpa**, **kardo** gibi sözler söylediklerini görüyoruz. Bu sesleniş artık o déñli sık kullanılmaktadır ki, içi boşalmıştır. Öñcelikle şu **kardo** sözüne değinelim. İngilizcedeki **brother** sözünüñ kısaltması olan **bro** sözüne özenerek **kardeş** sözünü **kardo** yapan bir añlayışın ürünüdür. Birçok konuda olduğu gibi yine batıya özenme var. Onuñ yerine **kardeş** veya **kardeşim** demek daha güzel déğil mi? Hatta yöresel ağızlarda **gardaş**, **gardaşım** gibi kullanımları bile her né kadar kaba gibi algılansa da **kardo** dan daha kötü déğildir.

Bizim yüzyıllardır kullandığımız, törenlerini yaptığımız **kan kardeşliği** diye bir kavram vardır. İşte bu güzelim **kan kardeşi** sözü, kısaltılarak önce **kanka** yapıldı. Yetmedi, önce **kanki** oldu, sonra **q** ile yazılıp **qanqa** yapıldı. Onda da **q**'lar ters döndürüldü ve **panpa** sözüne dönüştü. Soñrasında **panpiş**, **panpito** gibi iyice suyunu çıkardılar. Güzelim kan kardeşliği ayağa düştü kısacası. Oysa geçmişten bugüne dek gelen **anda** sözümüz vardır. Birlikte ant içilen kişi anlamına gelir. Kan kardeşiñ başka bir adıdır. Gençleriñ istediğı kadar kısadır ve kolay söylenir. Bozulmamıştır. Kullanılabilir. Aman diyelim... Kardeşimiz gibi sevdiğimiz arkadaşlarımıza böyle bozulmuş sözleri yakıştırmayalım...

Bu tür kısır söyleşilerden kurtulmak güç déğildir. Kişileriñ söz dağarcığımın niceliğı de bu konuşmalarıñ né déñli varsıl bir söz türlülüğüne gideceğini belirleyen öğelerden biridir. Söz dağarcığını artırmanın eñ başta gelen yolu okumaktır.

Okumaya karşı bir direncimiz olduğu belli. Okumaya karşı direnci kırmanın yollarından biri de yazmaya karşı olan direnci kırmaktır. “Her öñüne gelen kitap yazıyor” anlayışını bırakmalıyız. Çünkü her yazılanın edebi bir değeri olmak zorunda değildir. Edebi değer kaygısı gütmek zorunda da değildir. O değeri okurlar belirler.

Herkesin bir şeyler yazması, üretiyor olması güzeldir. Öykü, deneme veya diğer yazınsal türde yapıtlar vermek, hiç değilse günlük tutmak, dilini iyi kullanan bir toplum için gereklidir. Okumaya karşı dirence belki de yazmaya karşı direnç neden olmaktadır. “Öñüne gelen kitap yazıyor kardeşim” serzenişi bizim yazmayı önemseyen ancak okumayı sevemeyen bir toplum olduğumuzdandır. İstiyoruz ki her yazılan başyapıt olsun. Bu olanaksızdır. Oysa okumak ve yazmak, herkesin yapması gereken bir iştir. Öñüne gelen okunmalı ve yazmalıdır.

Zaten okuyucular nitelikli ile niteliksizi ayıracaktır. Ancak yazarlar da dile özen göstererek ve Türkçe sözcükleri seçerek yazmalıdır. Özellikle yazınsal bir yapıt veriliyorsa...

Ne yazık ki günümüzdeki kimi öykü yazarları bile dili bozulmasına katkı sağlayan davranışlarda bulunmaktadır. Yabancı sözcük kullanımı oldukça yüksek olan yeni kuşak yazarlar yazınımızda yeni sorunlara yol açmaktadır. Ek olarak, çoğunda anlatım bozuklukları ileri düzeydedir. Konuşurlarının söz dağarcığı kısıtlı olan bir toplumun yazarlarının né déñli varsıl bir söz dağarcığına iye oldukları da ayrı bir konudur. Birçok söz dağarcığı açısından varlıklı yazarımız olmasına karşın, özellikle yéraltı yazını dénen bir tür ile değışik ve Türkçeye saygısı olmayan bir yazım türü de ortaya çıkmadı değil. Bu türün yazarlarından birinden küçük bir alıntıyla örnek verelim...

*"Yaşayarak intihar etmeyi seçenlere yardım edilemez. Bir stil meselesi. Ya ağzına soktuğun bir 38'lik ya da ölene kadar kendini oksijenle zehirlemek. Seçersin ölümünü. Çocuk oynucağı kalır kendini asmalar, over dose'lar, altmış sekiz yıllık intiharın yanında."*¹⁹⁴

Burada ilk göze çarpan *stil* ve *over dose* sözcükleri değil mi? Bolca yabancı söz kullanımı ilk olarak göze çarpmakta. Bunun yanı sıra; özne ve eylem kullanımı, tümce yapıları sorunlar içermekte. Örneğin ikinci tümcede ("*Bir stil meselesi.*") özne belirsizdir. "*Stil meselesi*" olan nedir? İntihar étmek mi, intiharı seçmek mi, ölümü seçmek mi, intihar yöntemi mi, yardım édilmemek mi? Belirsizdir. Üçüncü ve dördüncü tümcelere baktığımızda, ikisi virgül ile birleştirilmesi gereken tek bir tümce olmalı. Ancak iki ayrı tümce olarak yazılmış. Şiirsel yazabilme kaygısıyla devrilen

¹⁹⁴ Hakan Günday'ın Kinyas ve Kayra adlı yapıtından.

ve yarım bırakılmış tümcelerle yazınsal değeri yükseltilmeye çalışılmış bir parça olduğu açıktır. Devrik tümceler genellikle yazınsal değeri artırır. Kullanılması da genelde anlatıma devrim katar. Buñalımsal ve bohem bir hava verilmek istenmiş. Ancak anlatım bozuklukları ve temel tümce yapısına aykırılıklar, sanatsallık değildir.

Gerek yazında gerekse günlük yaşamda sıklıkla bu tür dil yanlışları ve dilsel sorunlarla karşılaşırız. Kimse yanlışsız olmak zorunda değildir. Herkesiñ istemeden yanlış yapma hakkı vardır. Ancak bilerek yapılan yanlışlar, hoşgörü sınırlarını zorlamaktadır.

Dilimiziñ konuşma dilinde olduğu gibi artık yazıda da kısırlaşıyor olmasının ana nedeni, okumamanıñ yanında çoğu alanda yenilikler üretmiyor oluşumuzdur. Üretim olduğunda, ister istemez bu konu üzerine söyleşmek ve yazı yazmak da gerekecektir. Bu da dili varsıllaştıracaktır. Üretmeyen ve tüketen bir toplumuñ dili de üretkenliğini yitirir. Bu konuda dilimiziñ bir suçu yoktur. Tüm suç bizdedir. Türk né déñli üretken olursa, Türkçe de o déñli üretken olur.

DİLDE KADIN ERKEK EŞİTSİZLİĞİ

Birçok yabancı dilde erillik ve dişilik bérten ekler ya da sözcükler vardır. Bu ayrımıñ eñ öñde gelen nedeni kadın erkek eşitsizliğidir. Bu durum, kadınıñ tekinsiz¹⁹⁵ olarak görülmesinden ileri gelir.

İlk çağlarda kadın ve erkekleriñ birbirlerine dokunmaları, ayrıca aynı nésnelere dokunmaları, aynı işleri yapmaları ve bazen aynı dili konuşmaları bile uğursuz sayılmaya başlamıştır. Erkeğiñ ve kadınıñ dokunabileceği nésnelere ayrıştıkça, o nésnelere de erkek ya da kadın özelliği taşımaya başlamıştır. Örneğin bugün Fransızca, Almanca gibi dillerde bérten sözcüğü olarak kullanılan **der**, **die**, **das** ve **le**, **la** gibi sözcüklerle nésneleriñ ayrışmasının nedeni de dilbilimciler tarafından bu duruma bağlanmaktadır. Örneğin Fransızcada eril özellik taşıyan nésnelere niteleme sözcüğü olarak **le**, dişil özellik taşıyanlar ise **la** alır. Bu durum eşeyssel¹⁹⁶ iş bölümünde farklılaşmanıñ sonuçudur. Ayrıca birçok dilde bulunan ve dişilik bildiren **-ness**, **-es**, **-iye** (**kont-kontes**, **dük-düşes**, **Sabri-Sabriye**, **müdür-müdüre**, vb.) gibi ekler ve üçüncü tekil kişi adlarında (İngilizcede: **he-she**, **his-her** vb.) eşeylik ayrımı görülmektedir. Beñzer biçimde birçok dilde erkek ve kadın sanlarında evli olup ol-

¹⁹⁵ **tekinsiz** (Tr.): tabu (Fr.)

¹⁹⁶ **eşeylik** (T.): cinsiyet (Ar.) ve **eşeyssel** (T.): cinsel (Ar.+T.)

mamaya göre (**miss-mrs.**, **matmazel-madam**, **signorita-signora**, vb.) ayrılık bulunması da bu nédenledir. Çünkü kadının toplumsal yérini bélirleyen evliliktir, daha doğrusu erkektir.

Avrupa'nın, Orta Doğu'nun ve Uzak Asya'nın kadın-erkek ayrımcılığı ekinsel kökleri olan birer sorundur. Bu nédenle bu sorun, dillerine kadar işlemiştir. Oysa Türkçede sözcükler eril ve dişil diye ayrılmaz ve dişillik eki yoktur. Kadın ve erkekler için sözcükler özel eklerle ayrılmaz (Türkçede soñ dönemlerde ortaya çıkan; **tañrıça**, **kraliçe** gibi sözcüklerdeki **-ça** eki, Slav dillerinden alıntıdır. Türkçede böyle bir kullanım yoktur). Bizde bir mesleği yapan kişinin erkek veya kadın olduğu sözcükle ayrılmaz. Üçüncü tekil kişi adları eşeye göre, kadın sanları ise evli olup olmamaya göre ayrılmaz. Bu durum, Türklere kadın erkek eşitliğini geçmiştin beri var olduğunu gösterir. Bu Altay dillerinde génel bir özelliktir. Ancak dış ekinsel etkiler nédeniyle bizde yapay olarak soñradan bir eşitsizlik oluşmuştur. Öze dönüş, bu sorunu çözmek için yéterlidir.

Bizde **anne**, **baba**, **amca**, **hala**, **teyze**, **dayı** gibi eşeylik ayrımı bildiren sözler; büyüklere saygı amacıyla oluşturulmuştur. Ancak küçüklerde ayrım yoktur. Bu nédenle -örneğin- İngilizcede olduğu gibi yeğenlerin bile eşeyliliğine göre ayrım yapılmaz.

Soñ yıllarda "*erkek ve bayan*" diye bir kullanım yaygınlaşmıştır. Erkeğin tersi kadın, bayanın tersi ise bay iken néden iki sözcük ikilisinden de birer tanesi alınıp kullanılmakta? Bu kullanım doğru mudur? Sorgulayalım...

Türkçede diğer dillerde olduğu gibi her iki eşeyi tanımlayan sözcükler olduğu gibi, her iki eşeye de san olarak vérilen sözcükler de vardır. **Kadın** sözcüğü **kätun** sözcüğünden dönüşmüştür. **Hatun** sözcüğü de aynı sözden farklı bir dönüşümüñ soñucudur. Dişi insan türü için kullanılan addır. **Erkek** sözcüğü de er kökünden türemiş ve insan türünün dişi olmayanına vérilen ad olmuştur. Diğer yandan bay ve bayan ise birer adla birlikte kullanılan sanlardır. *Bay Selçuk Yılmaz* veya *Bayan Gözde Yılmaz* gibi kişi adlarıyla birlikte kullanılır. İngilizcedeki **Mr.** ve **Mrs.** sözleri gibidirler. Beñzer biçimde erkekler için **bey**, kadınlar için ise **hanım** sözcüğü adın ardına getirilerek san olarak kullanılırlar. *Selçuk Bey* veya *Gözde Hanım* gibi...

Burada kullanılan; bay, bayan, hanım ve bey sanları kişi adlarıyla birlikte kullanılmak zorundadırlar. Bu yüzden büyük damga ile başlarlar. Ancak kadın ve erkek sözcükleri küçük damga ile başlar ve san olarak kullanılmaz. Eşey bélirtmek için **kadın** ve **erkek**, san bélirtmek için ise **bay** ve **bayan** veya **bey** ve **hanım** kullanılmalıdır.

Örnekler:

"Baylarıñ ve bayanlarıñ eşit hakları vardır." (Yañlış)

"Erkekleriñ ve kadınlarıñ eşit hakları vardır." (Doğru)

"Baylar ve bayanlar, sizlere arkadaşımı tanıştırayım." (Doğru)

"Kadınlar ve erkekler, sizlere arkadaşımı tanıştırayım" (Yañlış)

"İlkokul öğretmenim bayandı." (Yañlış)

"İlkokul öğretmenim kadındı." (Doğru)

"Bayan öğrenciler çok çalışıyor." (Yañlış)

"Hanım öğrenciler çok çalışıyor" (Yañlış)

"Kadın/kız öğrenciler çok çalışıyor" (Doğru)

Ayrıca **kadın** ve **kız** kullanımları, yaşa göre yapılır. Yaşı küçük olanlara yasal olarak kız, büyük olanlara kadın dénir. Ancak eşeylik tanımlaması yaparken tümüne kadın dénir. Erkeğe **erkek** dendiği durumlarda, kadına da **kadın** dénir. "Bayanlar sağda, erkekler solda toplansın." veya "Erkekler tuvaleti sağda, bayanlarıñki solda" dênmez. Bilgi doldurularında eşeylik belirtilmesi istenen yerde genelde iki yer vardır. Bunlardan biri **bayan** diğeri **erkek** şeklinde görünüyorsa, bu yañlıştır.

Ayıp olan *kadın* demek déğil; **kadın** sözcüğünün çağrışımlarını ayıp bulup, bir eşeyliğı inceltmeye veya *bayanlaştırmaya* çalışmaktır. *Bayan*, *kadın* olmanın ayıp sanıldığı ve sayıldığı tutucu aňlayışın sözcüğüdür.

Bu arada belirtmek gerekir ki, bazı eşeylik bildirdiğı sanılan sözler gerçekte eşeylik belirtmemktedir. Örneğın soyadlardaki ...**oğlu** biçimindeki (**Kocaoğlu**, **Türkoğlu** gibi) kullanımlar da aslında eşeylik ayırmadan bir köken bildiren aile adlarıdır. Eski Türkçede "zamanı gelmek, déñk gelmek; bebeğiniñ anne karnından çıkma zamanınıñ gelmesi" aňlamındaki **oğ-** eyleminden gelen **oğul** sözcüğü, eski Türkçede Arapça kökenli **evlat** sözcüğü ile aynı aňlamda idi. Halk arasında, özellikle köylerde **kız oğul** ve **erkek oğul** diye günümüzde bile kullanılır. Ayrıca arıcılıkta **oğul vérmek** diye bir déyim vardır. Arıcılıkta, yeñi doğan bir dişi arı öñderliğinde (kraliçe arı) arılarınıñ bir bölüğünüñ kovandan ayrılıp ayrı bir kovana gitmesine dénir. Burada dişi doğan için kullanılmıştır. **Oğul otu** (kovan otu da dénir) bu nédenle bu adı alır. Eskiden **evlatlık** yerine **yad oğul** dênirdi. Buradaki **yad** sözcüğü, eski Türkçede *yabancı* demektir. **Oğul** ise burada da Arapça olan **evlat** yerine kullanılmıştır ve eşeylik ayırımı yoktur.

YAYGIN DİLBİLGİSİ SORUNLARI

Ülkemizde sıklıkla yapılan dilbilgisi yanlışları ve kalıplaşmış ve yanlış olduğunun bile ayırımına varılamayan durumlardan birkaçını inceleyelim.

Belirtisiz Ad Tamlamalarındaki Yañılgı

Basınıñ yapmış olduğu birçok dil yañılışından biri, belirtisiz ad tamlamalarının arasına öñad getirmeleridir. Örneğin *Başbakan Eski Yardımcısı* veya *Devlet Eski Bakanı* diyorlar. Oysa bu kullanımlar doğru değildir. *Eski Başbakan Yardımcısı* ve *Eski Devlet Bakanı* demek gerekir. Bu né yazık ki basınıñ bir yañılışıdır. Oysa belirtisiz ad tamlamalarının arasına öñad girmez. Belirtisiz ad tamlaması bir kalıp biçiminde öñüne konan öñad ile nitelenir veya belirtili ad tamlaması yapılarak bu yapılabilir. Tamlama yapmanın amacı da budur. Örneğin; *eski kale kapısı* yerine *kale eski kapısı* dênmez. Onuñ yerine *kalenin eski kapısı* veya *eski kale kapısı* denebilir. Bu durum, dilbilimde *bileşenleriñ bağımsızlığı* olarak bilinir.

Bir başka yañılgı da belirtili ad tamlamalarının, takısız ad tamlamalarına dönüştürülmesidir. Özellikle yemek adlarında bu sık görülür. Örnekler: *Mercimek çorbası* yerine *mercimek çorba*, *dana kıyması* yerine *dana kıyma*, *halk ekmeği* yerine *halk ekmek*, *kestane kebabı* yerine *kestane kebab*, vb. gibi kullanımlar yañılıştır. Bu tür kullanımlar ileride dilimizle ilgili çok büyük çelişkilere gebe yañılışlardır.

Bu yañılışın olası nédenlerinden biri, İngilizcenin etkisidir. İngilizcede özellikle yer adlarında **Highway Hotel** veya **Hotel Shore** gibi kullanımlara benzetilerek **Otel Antalya** veya **Kemer Otel** gibi kullanımlar baş gösterdi. Oysa Türkçede böyle bir kullanım yoktur. Türkçede tamlayan ve tamlanan yer değiştirmeyeceği gibi, bu tür tamlamalar da belirtili ad tamlaması olarak yapılır. Türkçede **Antalya Oteli** veya **Kemer Oteli** dênmelidir. İşte bu durumuñ yaygınlaşması ve başka alanlara sıçraması sorunu büyütmektedir.

Yardımcı Eylem Kullanımı

Kolluk güçleriniñ bol bol "*Malum şahıs, malum mekana giriş yaptı*" gibi konuşmalar yaptığını duymuşsunuzdur. **Giriş yaptı** yerine **girdi** demek çok zor olmasa gerek. Néden böyle söylüyorlar? Size bir kişi **bakış atar** veya **bakar**... Bu ikisi arasında küçük bir anlam farkı vardır. Ancak **giriş yapmak** ile **girmek** arasında bu örnekte bir fark yoktur. Gençlerin de aralarında bir sevgili edinmek anlamında **sevgili**

yapmak, yéñi bir kalem satın almak anlamında **kalem yapmak** gibi argo kullanımları da bunlara örnektir.

Bu tür, géreksiz ve Türkçe kökenli eylemleri adlaştıracak yanında yardımcı eylem koyup yéñiden eylemleştirme anlayışı, Türkçenin İngilizce gibi dillere benzetilmesine néden oluyor. İngilizcede **to be** (am / is / are / was / were gibi) yardımcı eylemi gibi, **do / did, will / would, shall / should** gibi yardımcı eylemler kullanma alışkanlığını bize de getirmekte. İngilizcede yapısal olarak **I am going** demek, eylemiñ doğrudan çekimlenme olanağı olmadığı için yardımcı eylemle çekimlenmesini sağlamaktır. Burada *gitme oluyorum* gibi bir yapı oluşur. Çünkü *going* sözcüğü, gerçekte İngilizcede **gerund** dénen masdar yapısıdır. İngilizcenin eylemleri doğrudan bir ek ile çekimleme yétisi kısıtlıdır. Bu yüzden bu tür durumlarda **to be** eylemi gibi yardımcı eylem kullanırlar. Örneğin, *I will do it* ifadesinde de gerçek anlamı *istemek* olan **will** eylemi yardımcı eylem olmuştur ve yüklemiñ çekimlenmesini sağlamıştır. İngilizce édilgen çatıda da bu durumu görürüz. Eylem köklerine ek getirerek zaman, kişi veya beñzeri anlamları yéterince yükleyemez, onuñ yérine yardımcı eylemlerle bu anlamı vérmeye çalışırlar. Oysa Türkçe, bu konuda yéterlidir. Bu tür bir yardımcı eyleme géreksinimi yoktur.

Türkçeyi de İngilizce yapıya benzeterek konuşmak yañlıştır. Dili kısırlaştırmak, yéteneğini yok édip, ilkelleştirmek, yabancı dillere öykünmek yañlıştır.

Türkçeye yabancı dillerden giren sözcüklerde durum farklıdır. Dilimize yalnızca ad soylu sözcükler girer. Eylemler Türkçeye girmez. Ancak biz onları eylem yapmak istediğimizde iki yol kullanırız. Bunlardan birincisi yardımcı eylem kullanmaktır. En çok kullanılanlar **olmak, étmek, eylemek, yapmak, vérmek, almak** gibi eylemlerdir. Örneğin **muhatap** sözcüğü ad soyludur. Bunu eylem yapmak istersek **muhatap olmak, muhatap étmek** gibi yardımcı eylemlerle yaparız. **Teşekkür étmek, ihmal étmek, karar vérmek, dizayn étmek, hasta olmak, hasta étmek, hasta yapmak** örnek vérilebilir. Bunlar zorunludur.

Çatılı Eylemlerdeki Yañlışlar

Türkçe konuşurken veya yazarken sıklıkla yaptığımız çatı yañlışlarını dile getirmekte yarar var. Bu yañlışlar, söylene söylene yadrganmaz oldu. Ancak duyarlı kulaklar ve gözler için oldukça kötü bir duygu vérmeyi sürdürüyor.

İlk olarak, édilgenlik ekleriniñ kimileyiñ iki kez kullanılması gibi bir yañlış vardır. Bilindiği gibi, édilgenlik eki **-n-** eki veya **-l-** ekidir. Bu iki ekten biri kullanılır. Géñellikle eylem ünlü ile bitiyor veya /l/ sesi ile bitiyorsa **-n**, diğér durumlarda ise

édilgenlik için **-I-** eki kullanılır. Oysa kimileyin géreksiz olarak ikisini birden kullanma gibi bir durum ortaya çıkmakta. Örneğin **dé-** eylemi étkendir ve **dén-** eylemi ise onuñ édilgen biçimidir. Ancak **dénil-** diye iki kez édilgen yapılmış bir eylem türedi. Bununı yañlış olduğu ortadadır. Beñzer biçimde **yé-** eyleminiñ de édilgen biçimi **yén-** eylemidir. Oysa **yeñil-** diye édilgenlik ekiniñ iki kez getirilmesiyle édilgen yapılmaya çalışılması yañlıřtır. Oysa **yeñ-** (kazanmak) diye ayrı bir étken eylem vardır ve onuñ édilgeni **yeñil-** olur. Örneğin, “*Bakanlıktan déndiđine göre, vérgi affi gündemde imiş*” dénmesi géreirken, “*Bakanlıktan dénildiđine göre...*” biçiminde kullanılıyor. Bu yañlıřtır. Bir başka örnek olarak, “*Bu aşevinde eñ çok yénen yémek bulgur pilavıdır.*” yerine, “*Bu aşevinde eñ çok yénilen yémek bulgur pilavıdır*” dénmesi gösterilebilir. Oysa yémek *yénir, yénilmez*. Yoksa yémekler arasında bir yarışma vardır da bulgur pilavı *yeñilmiř* midir?

Burada dönüşlü olan eylemler bu konununı dışında tutulmalıdır. Örneğin; **yıka-** > **yıkan-**, **sév-** > **sévin-**, **gör-** > **görün-**, **soy-** > **soyun-** gibi dönüşlülük eki olan **-n-** veya **-I-** ekini alan eylemlerle karıştırmamak gérekir. Dönüřlü eylemleriñ, édilgen eylemlerden farklı olarak géçrek öznesi vardır.

İkinci olarak, éttirgen çatılı eylemlerde sıklıkla karışlaştığımız bir sorunumuz var. Ne yazık ki yétmiyor bize bu çatı ekleri bir türlü... Géreksiz éttirgenlik derecesini artırıyor ancak hep birinci derece añlamıyla kullanıyoruz. Nasıl mı? şöyle:

Türkçede, geçişsiz bir eylemiñ üzerine **-r-**, **-t-**, **-tIr** eklerinden biriniñ getirilerek eylemiñ geçişli yapılmasına *oldurgan* çatılı eylem dénir. Geçiřlilik nédir? Bir eylem, nézne alabiliyorsa geçişli, alamıyorsa geçişsizdir. Démeli o eyleme *neyi/kimi?* sorularını sorduğunuzda yanıt alabiliyorsañız, nézne alabilir ve geçişlidir. Örnekler:

Kadın öldü. (geçişsiz) → *Kadını öldürdü.* (oldurgan)

Günler dayanılmaz geçiyor. (geçişsiz) → *Günlerini dayanılmaz geçiriyor.* (oldurgan)

Araba durdu. (geçişsiz) → *Arabayı durdurdu.* (oldurgan)

Gelelim géçrek konumuza... Geçiřli bir eylemiñ üzerine **-r-**, **-t-**, **-tIr** eklerinden biri getirilerek eylemiñ geçişliliği artırılıyorsa eylem *éttirgen* çatılı bir eylemdir. Bu durumda eylemiñ geçişlilik derecesi arttırılmış olur ve *bir başkasına yaptırma, éttirme* añlamı katar. Bununı da dereceleri vardır. gülmek > güldürmek > güldürtmek > güldürttürmek... vb. Birinci derece éttirgenliđe örnek vérelim:

Bu yazıyı okudum. (geçişli) -> *Bu yazıyı okuttum.* (éttirgen)

Yéni aldığım evi boyadım. (geçişli) -> *Yéni aldığım evi boyattım.* (éttirgen)

Sesini duydum. (geçişli) -> *Sesini duyurdum.* (éttirgen)

Burada gördüğünüz gibi, **oku-** > **okut-**, **boya-** > **boyat-**ve **duy-** > **duyur-** olmuş. Burada eylemi A kişisi B kişisinden istemiş ve ona yaptırmıştır. Eylemi yapan B'dir, yapılmasını isteyen de A... Bu sözleri söyleyen ise A kişisidir.

Şimdi ikinci dereceye geçelim:

Bu yazıyı okuttum. -> Bu yazıyı okutturdum.

Yéñi aldığım evi boyattım. -> Yéñi aldığım evi boyattırdım.

Sesini duyurdum. -> Sesini duyurttum.

Burada bir éttirgenlik eki daha getirilmiş. Eylemi yapan C kişisine, B kişisi yapmasını söylemiş. B'den de eylemi A kişisi istemiş. Bu sözleri söyleyen yine A kişisidir.

Bu böyle uzar gider... Ancak nédense bu ek bize hiç yétmiyor. Örneğin, **kopar-** eylemine **-t** éttirgenlik eki getirilip **kopart-** yapılır. Ancak koparmak anlamında kullanılır. Burada **kop-** eylemi zaten **-ar** eki ile oldurgan yapılmıştır. Kapının kolu ile oynayan bir çocuğa annesi, *Kapının kolunu sakın kopartma* dér. Burada bir *oldurgan* anlam söz konusudur ancak *éttirgen* yapı kullanılmıştır. Çocuk o kolu koparabilir, başkasından koparmasını istemez. Oysa biri éttirgendir, diğeri oldurgandır. Soñra **koparttır-** yapıp ikinci dereceye geçeriz ama onu da *kopartmak* anlamında, démeli birinci derece éttirgenlik anlamında kullanırız. Oysa yañlıştır. Anlam da yañlış olur. Yine oldurgan olan "*Kendini sevdirdi.*" Anlamı yerine "*Kendini sevdirtti.*" dérseniz, bu birinci dereceden bir éttirgenliktir. Ancak **sevdirt-** ile **sevdirt-** eylemlerini aynı anlamda kullanamazsınız. Anlamları başkadır. Belki de eñ çok kullanılan örnek, **kapa-** eyleminde karşımıza çıkar. "*Kapıyı kapa*" ile "*Kapıyı kapat*" buyruk kipleri başka kişilere yöneliktir. Birinde Kapıyı sizden kapañızı, diğesinde ise birine bu işi birine yaptıрмаñızı ister. Oysa biz ikincisini birincisinin anlamında kullanırız.

Sorun, oldurganlık veya éttirgenlik ekini kullandığımız durumlarda bile o anlam vérmeyişimiz, o anlamda kullanmayışımızdır. Özen gösterilerek sorun çözülebilir.

Kocaeli'ne Mi, Kocaeli'ye Mi?

MEB, ÖSYM gibi birçok kurum, kaynaştırma (bağlama) ünsüzleri olarak sürekliliği y, ş, s, n ünsüzlerini véirirler. Hatta *yaşasın* sözü ile kodlayanlar da vardır. Oysa bu doğru déğildir. Türkçede yalnızca bir bağlama ünsüzü vardır. O da /y/ sesidir. Türkçenin geçmiş dönemlerinde de /y/ sesinden başka bağlama ünsüzü görülmez.

Gerçekte /ş/, /s/ ve /n/ sesleri bağlama ünsüzü değildir. O zaman, **kapı-n-ıñ, koku-s-u** veya **iki-ş-er** sözlerindeki /ş/, /s/ ve /n/ ünsüzleri nedir? Açıklayalım...

Gerçekte, **kapı-n-ıñ** örneğindeki **n** ünsüzü *adıl n'si* olarak bilinen ünsüzdür. Türkçede **kapı-da** denebilmektedir. Diğer yandan **kapısı-n-da** da denebilmektedir. Buradaki /n/ sesi iyelik ekinden sonra gelir ve adıl n'si adını alır. Kaynaştırma (bağlama) ünsüzü değildir. Üçüncü tekil kişi iyelik ekleriyle durum ekleri arasında, adıl-ların çekiminde, ilgi ekiniñ başında ve aitlik eki +**ki'**den sonra görülür.

Türkçede **béş-er** sözünüñ yañlış bölünmesi sonuçunda sayılarla birlikte kullanılan bir **ş** sesi oluşmuştur. **yedi-ş-er, altı-ş-ar** gibi yañlış ayrılmıştır. Sayılara gelen ek **-er** veya **-şer** olarak vérildiğinde, bu /ş/ sesiniñ gerçekte sayılar için bir üleştirme ekiniñ parçası olduğu görülür, kaynaştırma değildir.

Kullanımda, **koku-s-u** biçiminde görülen s ünsüzünüñ, Türkçeniñ Ana Altayca döneminden kalma bir çokluk ekiniñ kalıntısı olduğu ve iyelik eklerinden önce bulunduğu durumlarda yañlış bölünme sonucu iyelik ekine dahil olduğu düşünölmektedir.¹⁹⁷

Türkçede tek kaynaştırma ünsüzü /y/ ünsüzdür. Örneğın, *Ankara'ya, sarıyı, Bursa'ya, kapıya, yapıyı...* vb. olur. Ünlü ile biten sözcükler, ünlü ile başlayan ek aldıklarında araya kaynaştırma olarak /y/ sesi alırlar. Ancak özellikle yer adları başta olmak üzere birçok bileşik adda kimi kez /y/ kimi kez /n/ kullanıldığı görülür. Bu durum sıkça karıştırılan bir durumdur. Doğrusu nedir?

Kocaeli, Adapazarı, Gölbaşı, Eminönü, Zeytinburnu vb. gibi belirtisiz ad tamlamasından bileşik ada dönüşmüş sözlerde, ikinci sözcük iyelik eki almıştır. Örneğın **Adapazarı** dérken, **pazarı** sözündeki **-ı** sesi iyelik ekidir. Pazarın, adaya ait olduğunu belirtir. Burada **pazar** sözü tek başına iken doğrudan **+a** yönelme eki aldığı durumda pazara olur. Oysa **pazarı** biçiminde iyelik eki **-ı** aldığında **pazarı-n-a** biçiminde adıl n'si olan **n** sesini almaktadır. **Adapazarı** sözü de bu durumda **-ı** veya **-a** ekleri aldığında, **Adapazarı'nı** ve **Adapazarı'na** olmalıdır. Bu iyelik eki kimi kez belirtisiz olduğundan /y/ sesiniñ yakıştırıldığı durumlar da vardır. Ancak doğrusu, adıl n'si olan **n** sesini almasıdır.

Yrd. Doç. Dr. Yakup Yılmaz bu konuda yazdığı bir bilimsel yazıda şöyle demektedir¹⁹⁸:

¹⁹⁷ Talat Tekin, Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine.

¹⁹⁸ Yılmaz, Y. (2012). Zamir /n/'si ve /y/ yardımcı ünsüz karışıklığı: "Kırklareli'ne mi, Kırklareli'ye mi?" demeli. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3, 2761-2777.

"Çok yerde doğru kullanıldığı tespit edilmiş olsa da bazı kullanışlarda, özellikle de yer adlarında zamir /n/'si ve /y/ yardımcı ünsüz karışıklığına şahit olunmaktadır. Bazı belirsiz tamlamalı yer adlarında bir iyelik eki olduğu unutulmuş, dolayısıyla zamir /n/'si gelmesi gerekirken, onun yerine /y/ yardımcı sesi getirilmiştir: 'Vali İrfan Balkanlıoğlu, İlçemiz Dazkırı'yı ziyaret etti' gibi.

.....

Zamir /n/'si ve /y/ yardımcı ünsüz karışıklığına sebep olarak belirsiz ad tamlaması şeklinde kurulmuş kelimenin sonundaki ekin teklik 3. kişi iyelik eki olduğunun unutulması gösterilebilir.

.....

Hangi kelime olursa olsun, belirsiz tamlama şeklinde kurulmuşsa onda bir iyelik eki var demektir ve yanına eklenecek hâl eklerinden ünlüyle başlayan ekler - {+I} ve {+A}- /y/ yardımcı sesi değil, zamir /n/'si almalıdır.

Kırklareli'ye mi yoksa Kırklareli'ne mi meselesinde tamlamadaki iyelik 3. teklik şahıs ekinden dolayı zamir /n/'si getirilerek kullanmak doğru biçim olmaktadır."

Yılmaz, yazısının *Değerlendirme* bölümünde, yaygın kullanımı sınıflamıştır. Burada sınıflamayı şöyle yapmıştır:

1. Hem /y/ yardımcı ünsüzü hem de zamir /n/'sini alabilenler
  - a. Tamlananı {él < il 'yurt'+I} ile bitenler
  - b. Tamlananı {él < il 'yurt'+I} ile bitmeyenler
2. Sadece zamir /n/'si alanlar
  - a. Tamlananda yer kavramı olanlar
  - b. Tamlananda yer kavramı olmayanlar

Yılmaz, sınıflamasında bu tür (bélirtisiz ad tamlamasından oluşan) bileşik adların her durumda adıl n'si alabildiğini bélirtmiştir. Tek başına /y/ kaynaştırması alan ve /n/ almayan bu tür bir bileşik ad yoktur. Ancak kimi kez yaygınlaşan yanlış néde-niyle /y/ ünsüzünün kullanıldığının görüldüğünü bélirtmektedir.

"Sonuç" bölümünde ise Yılmaz şunları söylemektedir:

"Belirsiz ad tamlaması şeklinde iki ad ve bu iki adın ikincisine eklenmiş 3. teklik kişi iyelik eki mevcuttur. Türkçenin dilbilgisi kuralına göre böyle bir isim tamlamasına gelecek aitlik, eşitlik ve hâl eklerinden önce bir zamir /n/'si getirilmelidir.

Bazen iyelik ekinin görünürlüğünün zayıflığından dolayı, yanlışlıkla, farkında olmayarak, yanlış kalıplaşmalara gidilerek zamir /n/'sinin yerine /y/ yardımcı

sesi kullanılmaktadır ve bu acaba yanlış bir kullanım mıdır, yoksa eş zamanlı dil kapsamında art zamanlı dil sahasından ayrı ve yeni bir kural ve kullanım mı olacaktır?

Şimdiki durumda, birinci grupta tamlananı {el < il 'yurt'+I} ile biten yer adlarında ve bazı başka örneklerde /y/ yardımcı sesi ve zamir /n/'si birlikte kullanılmakta; ikinci grupta tamlananında yer kavramı olan kelimeler ile oğul, öz, yüz gibi kelimelerde sadece zamir /n/'si kullanılmaktadır.

Bu tespitlere göre, belirsiz ad tamlamasındaki iyelik ekinden sonra, tamlamaya eklenecek aitlik, eşitlik ve hâl eklerinden önce araya gelmesi gereken zamir /n/'sinin yanında, asli vazifesi kelime ve ek birleşmesinde köprü olmak olan /y/ yardımcı ünsüzü de yine asli vazifesiyle kendisine bir yer bulmuştur. Bu kullanım, dil yanlışlığı veya doğruluğu kıstasına göre uygun olmamakla beraber yaygın olmak özelliğini kazanırsa dil yanlışlığı denemez. Şimdiki hâliyle dilbilgisi kurallarına uygunluk kıstası kapsamında kurala aykırıdır; lâkin yaygınlık kıstasına bakıldığında henüz doğru bir kullanım demek için de erkendir."

Bu açıklamadan da görüldüğü gibi, doğrusu **Kocaeli'ne** demektir. Dilbilgisi açısından doğrusu budur. Ancak yanlış yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlık, onu doğru kabul etmeyi gerektirecek kadar da çok değildir. Aynı durum, aynı yapıda olan yer adları dışındaki bileşik sözcükler için de geçerlidir. **Pazartesi-n-e, kahverengi-n-e, tereyağı-n-ı, hanımeli-n-i, ayakkabı-n-a...** vb. Burada ana kural, bileşik sözcüklerde getirilen eklerin, ikinci sözcük birleşmemiş iken aldığı biçimde getirilmesidir. Örneğin Gençlerbirliği Spor Kulübü taraftarı bir kişi, **Gençlerbirlikli** dir, **Gençlerbirliğili** değil...

Benle Mi Benimle Mi?

Toplumda konuşma dilinde ve çoğu kez yazı dilinde bile kişi adları ile birlikte kullanılan **ile** bağlacının kullanımında ayrılıklar görülmekte. Dilimizde bu tür bir kullanım için iki ayrı uygulama var. Hangisinin daha doğru olduğunu tartışalım.

Herhangi bir ad ile birlikte **ile** sözcüğünü doğrudan kullanabiliriz. Örneğin, **araba ile** veya **güzellik ile** gibi... Buradaki **ile** bağlacı ekleştirilip, **arabayla** veya **güzellikle** biçimine de getirilebilir. Bunda bir çelişki ve ayırım görünmemekte. Ancak söz konusu kişi adları olduğunda iki ayrı uygulama karşımıza çıkmakta. Şöyle: **ben ile / benle** ve **benim ile / benimle**.

Bu kullanım, **ben, sen, o, biz, siz** adlarında ve **benim, seniñ, onuñ, bizim, siziñ** iyelik adlarında görülür. Her iki öbek de +IA eki alabilmektedir kullanımda. Bunlardan hangisi daha doğrudur veya biri yanlış mıdır? Bu soruya yanıt bulmak

için, her iki biçimi de bulunmayan yalnızca tek biçimde verilen **onlar** adılına bakmak yeterli olacaktır. Çünkü **onlar ile / onlarla** kullanımı varken, **onların ile / onlarınla** kullanımı bulunmaz. Bu da *İyelik adılarına ile bağlacı ve onun ekleşmiş biçimi getirilerek bu biçimde kullanılır mı?* sorusunu gündeme getirmektedir.

Adıların ad yerine geçen sözcükler olduğu düşünülürse, ad ile aynı işlemi görmesi gerektiği sonucuna varılabilir. Örneğin **Selçuk** adının yerine geçen **o** adını ele alalım. **Onla** mı yoksa **onunla** mı dememiz gerektiğini düşündüğümüzde, **Selçuk ile / Selçuk'la** mı deriz yoksa **Selçuk'un ile / Selçuk'unla** mı deriz? Elbette birincisini kullanırız. Bu durumda **onunla** dememizin pek de doğru olmadığı sonucuna varırız. Nitekim üçüncü çoğul kişi adlarıyla da kullanılmadığını belirtmiştik.

Burada iyelik adlı eki olan **-n** ile iyelik eki olan **-ñ** karıştırılmamalıdır. Demeli, **arabañla** derken burada gizli bir **seniñ** adlı vardır ve (**seniñ**) **arabañla** kullanımı doğrudur. Buradaki **n** sesi gerçekte **ñ** sesidir. Ancak arabanın sahipliğinin bildirilmediği **o arabayla** yerine **o arabanla** denmez.

Soñuç olarak, **benle - senle - onla - bizle - sizle - onlarla** kullanımları doğru iken, iyelik adlı kullanılarak yapılan **benimle** gibi kullanımların *kurallı* olmadığı sonucuna varabiliriz.

SON SÖZ

Türkçe, yéryüzündeki en eski, en yaygın, en üretken ve en yetkin dillerden biridir. Türkçe gibi bir dilin konuşuru olduğumuz için urazımız¹⁹⁹ vardır. Biz bu dilin değerini geçmişte de yeterince bilemedik, bugün de bilemiyoruz ne yazık ki. Geçmişte, aydınlarımızın ve yöneticilerimizin içinde bir bölümü dilimizi beğenmemiş, başka dillerin ardına gitmiş, dilimize yazık etmişler. Dilimiz, bugünlere dek halkımızın dimağında, türkülerinde, sözlerinde yaşamış. Oysa Türkçe kendine sırt çeviren çocuklarına sırtını dönmemiş, ona kucak açan halkına dönmüş ve kimileyin cılızlaşsa bile yaşamayı sürdürmüştür.

Bilimin hızla ilerlediği ve iletişimin hızının neredeyse ışık hızına vardığı günümüzde, Türkçe daha büyük tehlike içindedir. UNESCO'nun diller ile ilgili verdiği uyarılar gözardı edilmemelidir. Artık ana dilimiz Türkçeye borcumuzu ödemenin çağı gelmiştir. Onu –Atatürk'ün dediği gibi– yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak, geliştirmek ve yeniliklerin çok hızlı olduğu bu çağa anılamak boynumuzu borcudur. Bunu Türk toplumu olarak biz yapmalıyız. Başkasından bekleyemeyiz.

Bu bağlamda, Türkçenin yeniden güçlenmesi, doğru ve düzgün kullanılması- nın özendirilmesi, yabancılıklardan olabildiğince arındırılması gibi amaçlarla halkımız bir araya gelmelidir. Bunu dernekler gibi sivil toplum kuruluşları eliyle demokratik yollardan yapmalıdır. Ek olarak, yabancı dil özentisi kuruluşlara toplumsal baskı uygulamalıdır. Devletin dile özen gösterilmesi için yasal önlemler alması için kamu baskısı oluşturmalıdır.

Türkçe kendi kendine gelişmez. Türk ne dâhî gelişirse, ne dâhî güçlenirse ve ne dâhî üretken olursa Türkçe de o kadar gelişecek, güçlenecek ve üretkenleşecektir.

Elimizden gelen işi en iyi biçimde yaparak geliştirebiliriz. Ancak elimizden gelen işi her neñden önce Türkçe yapmalıyız. Alañımızdaki terimlerin özleşmesine katkıda bulunmalıyız. Alañımızın olduğu iş kolundaki örgütlenmeleri bu koñuda bilinçlendirmeli ve biz de demokratik dernekler aracılığı ile örgütlenmeliyiz. Her iş kolu, kendi terimlerini özleşmesi için çaba gösterse, her iş ne dâhî yoluna girer bir düşünseñize... Bu aşamadan sonra, MEB'in ve YÖK'ün bu terimleri eğitim ve öğretimde kullanmaya özendirmesi yēni bir dil devriminin kıvılcımı olacaktır.

Türkçeye inanan, Türkçeyi seven, ona gönül vermiş kişiler; Türkçenin çok daha güzel günler görmesi için özveride bulduğça, umut hep bizimle olacaktır.

---

¹⁹⁹ uraz (T.): şans (Fr.)

KAYNAKLAR

- Abdülalizi Es-Seyrun: Buhari ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadisler, Çelik Yay.
- Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmânî, TDK Yay.
- Akçura, Yusuf: Türkçülük, Toker Yayınları, 2006, b.96
- Akdeniz, Oya (1998). Wilhelm Radloff. Ana Dili Dergisi, TÖMER Yay., Say.:7, Temmuz-Ağustos.
- Aksan, Doğan: "Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı". Bilgi Yay.
- Aksan, Doğan: "Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileri ile Dilbilim" TDK Yay.
- Aksoy, Ömer Asım: Özleşme Durdurulamaz, Dil Derneği Yay.
- Argunşah, Mustafa (2012). Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin Sadeleşmesiyle İlgili Görüşleri. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, 1-12.
- Arık, Murak: "Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi: Gazi Üniversitesi.
- Arsel, İhsan: "Arap Milliyetçiliği ve Türkler", Kaynak Yay., 6.Bas., 1998.
- Aslan, Şükrü; Yardımcı, Sibel ve Ar, Murat "Türkiye'nin etnik coğrafyası: 1927-1965 ana dil haritaları" Mimar Sinan Güzel Sanatlar Yayınevi, 2015
- Aşık Çelebi: Meşairü'ş-Şuara, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Atatürk, Mustafa Kemal: "Nutuk", Türkiye İş Bankası Yay.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, I. Cilt, 5. Baskı, Ankara-1997, sf.377-378.
- Atsız, Hüseyin Nihal: "Sessiz Diriliş", Çınaraltı, Temmuz 1942, Sayı: 42
- Atsız, Hüseyin Nihal: Ötügen, 17 Nisan 1964, Sayı:4
- Babek Cevanşir, Şah İsmail Hatai Külliyyatı, Kaknüs Yay.
- Bahtiyar Vahapzade Özel Sayısı, Erdem - Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, 57. 2010.
- Batur, Ahsen: 1200 Yıllık Sürgün. Slenge Yay.
- Batur, Ahsen: Kürdoloji Yalanları, Selenge Yay.
- Buran, Ahmet: Kurşunlanan Türkoloji, Akçağ Yay.
- Çiftpınar, B. (2008). Toplumsal Kuralların Metni Olan Hukuk ve Hukuk Dili. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1(5), 180-191.
- Çiftpınar, B. (2008). Toplumsal Kuralların Metni Olan Hukuk ve Hukuk Dili. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1(5), 180-191.
- Dias, Ressler (2014). Parental olfactory experience influences behavior and neural structure in subsequent generations. Nature Neuroscience, 17, 89–96.
- DİE, Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı, 1897. (Ankara, 1997)
- Dilmen, İbrahim Necmi: "Güneş Dil Teorisi Üzerine Birkaç Soru ve Cevaplar" Ülkü, Sayı 39, Mayıs 1936, s178-183.
- Dilmen, İbrahim Necmi: 3. Türk Dil Kurultayı, TDK Yay. 1937.
- Ediskun, Haydar: "-el, -il, -sel ekleri üzerine", Türk Dili Dergisi, Ağustos 1966, C: XV, S: 179, s. 1012-1019.
- Ediskun, Haydar: "Yine -el, -il, -sel ekleri üzerine", Türk Dili Dergisi, Ocak 1967, C: XVI, S: 184, s. 264-272.
- Erata, Rüşti: "Sachmalama Türkçe de Neymiş!", İstanbul, Yapı Yay., 2004.

Ercilasun, Ahmet Bican: “Kur’an tercüme-leri ve yeni bir meal”, Yeniçağ Gazetesi, 5 Mayıs 2010.

Ercilasun, Ahmet Bican: Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay.

Erdal, Marcel: Old Turic Word Formation, Weisbaden, 1991.

Ergin, Muharrem: Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yay.

Esin, Emel: Türk Kozmolojisine Giriş, Kabalcı Yay.

Falih Rıfki Atay: “Batış Yılları”. Bateş Yay.

Finkenstaedt, Thomas; Wolff, Dieter: Ordered Profusion, 1973.

Gökalp, Ziya: “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”. Toker Yay.

Guzev, Viktor G.: Göktürk Yazısının Kendiliğinden (Otokton) Menşei Varsayımını Esaslandıran Deliller. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 2000.

Gülensoy, Tuncer: “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü”, TDK Yayınları.

Günday, Hakan: “Kinyas ve Kayra” Doğan Kitap.

Hatipoğlu, Vecihe: Türkçenin Ekleri, TDK Yay.

Hoca Ahmet Yesevi. Divanı Hikmet, Sağlam Yay.

İkikardeş, Füsün: Osman Şahin ile söyleşi, "Siz hiç Osmanlıca türkü duydu- nuz mu?" Aydınlik Gazetesi.

İkinci Abdülhamit, Siyasi Hatıralarım, Dergah Yay.

İnan, Afet: Türk Dili Dergisi, Sayı: 182, 1966 s. 90.

Karaalioğlu, S. Kemal: “Sözlü/Yazılı Kompozisyon, Konuşmak ve Yazmak Sanatı”. İnkılap Yay., 28. Basım, sf.7

Kavcar, Cahit (2008). Türkçenin Güncel Sorunları. Çağdaş Türk Dili, 244, s. 152-158.

Korkmaz, Zeynep: Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi, TDK Yay.

Köksal, Aydın: Bilişim Terimleri Sözlüğü, TDK Yay.

Kuhn, Thomas S.: Bilimsel Devrimlerin Yapısı. Alan Yay. 6. Baskının çevirisi.

Kumral, Ahmet Muhtar: “Anılar”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kuran-ı Kerim, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Kutay, Cemal: “Türkçe İbadet”, Show Kitap.

Levis, Bernard: Modern Türkiye’niñ doğuşu, Arkadaş Yay.

Liu, Zuppan, Laird ve diğerleri (2014). Maternal hematopoietic TNF, via milk chemokines, programs hippocampal development and memory. Nature Neuroscience, 17, 97–105.

Mahmud El-Kaşgari: “Divanu Lugatit Türk, Kabalcı Yay.

Meydan, Sinan: Akl-ı Kemal, İnkılap Yay.

Müller, F. M., Lectures on the Science of Language I, 1891, yéni bas. 1899, s. 421’den aktaran: A. Dilaçar, Türk Diline Genel Bir Bakış, TDK, 1964, s. 39-40.

Nerşahî, Tarih-i Buhara, 78’den aktaran Tahir Harimi Balcıoğlu (Önsöz Hilmi Ziya (Ülken)), Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları, Kanaat Kitabevi, s. 118.

Ömer Seyfettin, Genç Kalemler, 1911

Özakıncı, Cengiz: “Dil ve Din”. Payel Yay.

Sarı, İbrahim: Türkçü Atatürk. Ebook, 94.

Sezer, Hamiyet: "Batılıların Gözüyle Türkler", Türkler Ansiklopedisi, Cilt

10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 396.

Sinanoğlu, Oktay (2007). Atatürk ve Türk Bilim Dili, Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, 64 (1): 1-5

Şahan Güney, Fatma: Cezayir Arapçasına Osmanlıcadan geçen Türkçe kelimeler ve Osmanlı dönemi Cezayir’inde günlük hayat. Uluslararası Fethinin 500. Yılında Cezayir, Barbaros Hayrettin Paşa ve Osmanlı Denizciliği Sempozyumu, 1-3 Aralık 2016, Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

Şemsettin Sami: Kamus-i Türki, İdeal Yay.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: 19'uncu asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, 211.

Taştekin, Ali (2015). Atatürk’ün Söz Diziminde “Ki” Bağlacı. Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/16 Fall 2015, 1077-1102.

Tekin, Talat: Makaleler 1 Altayistik, Grafiker Yayınları.

Tekin, Talat: Japonca ve Altay Dilleri, Doruk Yay.

Topaloğlu, Yüksel: “Şemsettin Sami”, Ötüken Neşriyat.

Tuna, Osman Nedim: “Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi”, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uluç, Gökbeý: "Atatürk'ün K:44-G:15 Yivli Defterindeki Köktürk Harfli Metinlerle Yaptığı Çalışmalar", 4. Uluslararası Filoloji Sempozyumu, 3 Mayıs 2018.

Uluç, Gökbeý ve Doğangün, Oktay: “Özleştirmeciliğin Bildirgesi”, Kutlu Yayınevi.

User, Hatice Şirin: Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Akçağ Yay.

Ünaydın, Ruşen Eşref: Atatürk T. ve D.K.H., s. 64.

Williams, Joseph M.: Origins of the English Language of 10,000 words. The Free Press. Ebook.

Yılmaz, Y. (2012). Zamir /n/’si ve /y/ yardımcı ünsüz karışıklığı: “Kırkklareli’ne mi, Kırklareli’ye mi?” demeli. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3, 2761-2777.

Yurchenko, A. V.: "Genocide Through Destruction of National Culture and Sense of Nationality" Genocide in the USSR; Series 1, No.40, Institute For The Study of the USSR, Munich, 1958, s.13.

Yücel, Tahsin: Dil Devrimi ve Sonuçları. Can Yay.

Çevrimiçi Kaynaklar

<http://kuramsalaktarim.blogs-pot.com.tr/2014/10/harf-devrimi.html>

<http://kuramsalaktarim.com/turkcenin-gucu/>

<http://www.ourworldindata.org/data/education-knowledge/literacy/>

<http://www.oxforddictionaries.com/words/how-many-words-are-there-in-the-english-language>

<http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/>

<http://www.tdk.gov.tr/>

<http://turkcesivarken.com/yazismalik/>